

მ. თ. რეხაძე

ქველი ქართული ლირიკის ისვორიიდან

აკად. ძ. ქავთაძის რედაქციით

შ ე ს ა ვ ა ლ ი

წინამდებარე წიგნით ცნობაშია მოყვანილი ლიტერატურული შემკვიდრეობა იმ ქართველ პოეტთა, რომელთაც მოღვაწეობა მოუხდათ ძველი და ახალი ქართული მწერლობის მიჯნაზე, რაც XVIII საუკუნის ბოლო წლებსა და XIX საუკუნის პირველ ათეულებს მოიცავს.

იშვიათად ხდება, რომ ძველი ქართველი პოეტი მხოლოდ ერთი ქანრით შემოიზღუდოს. ამითაა გამოწვეული ლირიკოსთა ცხოვრებისა და შემოქმედების ფართოდ განხილვა; რომ სრული წარმოდგენა გვექონდეს ამა თუ იმ მწერალზე, მათ პორტრეტულ დახასიათებასთან ერთად, გამოკრებილი სახით წარმოდგენილია მათი ლექსები, რომელთა გამოცემა ღირსია.

ძველი ქართული პოეზიის ერთ-ერთი საინტერესო დარგია ნათარგმნი ლირიკა, კერძოდ რუსულიდან ნათარგმნი მცირე ზომის ლექსები, რასაც ეტიუდის სახით ვურთავთ ამ წიგნს.

ლირიკაში, ისე როგორც სხვა პოეტურ ჟანრებში, ასახულია 1800-იანი წლების საქართველოს სულიერი ცხოვრება. ეს არის ჩვენი ძველი მწერლობის ე. წ. „გარდამავალი ხანა“¹, როდესაც 1783 წლის „სამეგობრო ხელშეკრულებისა“ და 1801 წლის ცნობილი აქტის შედეგად საბოლოოდ მოხდა რუსეთთან საქართველოს შეერთება.

რუსეთთან საქართველოს შეერთებას, მიუხედავად იმისა, რომ რუსეთის სათავეში შაშინ იდგნენ მეფე და მემამულეები, პროგრესიული მნიშვნელობა ჰქონდა საქართველოს შემდგომი პოლიტიკური, ეკონომიური და კულტურული განვითარებისათვის. საქართველო გადაურჩა სპარსეთის (ირანი) უღელს და სულთანის თურქეთისაგან შთანთქმას. შეერთებამ ხელი შეუწყო, ისე როგორც კულტურულ

¹ ტერმინი „გარდამავალი ხანა“ ქართული ლიტერატურის ისტორიაში დააკანონა აკად. კ. კეკელიძემ. იხ. მისი „ქართული ფეოდალური ლიტერატურის პერიოდიზაცია“. 1933, გვ. 53.

ლიტერატურულმა ურთიერთობამ წინა საუკუნეებში, ორი ერთმორ-
წმუნე ხალხის კულტურის ურთიერთგამდიდრებას¹.

ეს კავშირი და ურთიერთობა შემთხვევით არ შექმნილა. ქარ-
თველები რუსებს თუ მათ წინამოდგამ ტომებს იცნობდნენ ჯერ კი-
დევე ქართული მწერლობის პირველ პერიოდში. ამ ნაცნობობას სა-
ფუძველი ჩაეყარა კიევის რუსეთის ეპოქაში (IX—XII სს.). გამოიქე-
და ის საერთო ბედში თათარ-მონღოლთა წინააღმდეგ სამართლიან-
ომებში, რასაც ქართველები და რუსები ცალ-ცალკე აწარმოებდნენ.

აღორძინების ხანაში ქართველმა მწერლებმა იდეურად მოამ-
ზადეს ქართლ-კახეთისა და იმერეთის სამეფოების რუსეთთან დაკავ-
შირება. ამ მხრივ დიდი როლი შეასრულა აგრეთვე ქართველთა დია-
სპორამ რუსეთში. 1783 წლის „რუსეთ-საქართველოს სამეგობრო
ხელშეკრულება“, რომლის ლოდიკურ გაგრძელებას 1801 წლის აქ-
ტი შეადგენს, გამოხატავდა ქართველი ხალხის ძირითადი სოცია-
ლური ძალების ნება-სურვილსაც. სხვა გზა არ იყო. ქართველებისა-
თვის ეს აქტი ისტორიული აუცილებლობა იყო; თუ რუსეთთან შე-
ერთება არა, ქართლ-კახეთ-იმერეთის საშეფოებს, როგორც მა-
შინ იწოდებოდა, შთანთქავდა შაჰის სპარსეთი, ან სულთახის თურ-
ქეთი.

მაგრამ 1783—1801 წლების პოლიტიკურ აქტს სავსებით უკონ-
ფლიქტოდ არ ჩაუვლია, არ ყოფილა ერთნაირი თვალსაზრისი. ად-
გილი ჰქონდა აზრთა ბრძოლას, პოლიტიკურ კონფლიქტებს, ჯან-
საღსა და მცდარ შეხედულებებს, ჯერ კიდევ იოანე ბატონიშვილი-
წერდა თავის „პროექტში“ (1799 წ.), რომ ჩვენი ქვეყანა „გამცემ კაც-
თაგან დადაბლებულაო“. ცნობილია, რომ „მომხრეები გაიჩინა“,
დროებით მაინც, ირაკლი მეფის ავანტიურისტმა შვილმა ალექსანდ-
რე ბატონიშვილმა (1770—1844 წწ.), რომელიც სპარსეთში გაიქცა
და ამ გზით აპირებდა „გურჯისტანის გამოხსნას“. ფეოდალთა ერ-
თი ჯგუფი შეთქმულების გზას დაადგა. აი რას ამბობს ი. ბ. სტალინი:

¹ შეადარე: ძეგლები რუსეთთან უკრაინის შერთების 300 წლისთავის შე-
სახებ (1654—1954 წლები) მოწონებული საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარ-
ტიის ცენტრალური კომიტეტის მიერ. 1954. სახელმწიფო პოლიტგამომცემლობა.
დაიბეჭდა აგრეთვე 1954 წლის 12 იანვარს ცენტრალურ და რესპუბლიკურ გაზე-
თებში. იხ. აგრეთვე კრებული: К изучению истории. партиздат. 1937 (გვ.
38). 1941.

„საქართველოს რუსეთთან შეერთების“ შემდეგ — ქართველმა თავადაზნაურობამ იგრძნო, თუ რა საზარალო იყო მისთვის ძველი პრივილეგიებისა და ძლიერების დაკარგვა, რომლებიც მას ქართველი მეფეების დროს ჰქონდა, იუკადრისა „უბრალო ქვეშევრდომობა“ და შონდომა „საქართველოს განთავისუფლება“. ამით მას უნდოდა „საქართველოს“ სათავეში ქართველი მეფეები და თავადაზნაურობა დაეყენებინა და, ამგვარად, მათთვის გადაეცა ქართველი ხალხის ბედობალი! ეს იყო ფეოდალურ-მონარქიული „ნაციონალიზმი“. ვერც ერთი შესამჩნევი კვალი ვერ დააჩნია ამ „მოდრობამ“ ქართველების ცხოვრებას, ვერც ერთი ფაქტით ვერ ისახელა მან თავი, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ ქართველი თავად-აზნაურების ზოგიერთ შეთქმულებას რუსი მმართველების წინააღმდეგ კავკასიაში“¹.

ეს დახასიათება 1800-იანი წლების საქართველოს ფეოდალურ-მონარქიული ნაციონალიზმის ქეშმარიტ სურათს იძლევა. უნდა ითქვას, რომ ამ ე. წ. უკმაყოფილოთა ჯგუფს მიეკუთვნება წინამდებარე წიგნში განხილული ზოგი პოეტი. კერძოდ, ეს ითქმის ბატონი-შვილებზე. ადრევე ამ საქმეში ჩააბეს დავით აღმაშენებელი, რექტორი თელავის სემინარიისა. მაგრამ ისინი მალე დარწმუნდნენ, რომ მათი გზა მცდარი იყო. ბატონიშვილმა პოეტებმა, მეფის ირაკლისა და გიორგი მეცამეტის შვილებმა და შვილიშვილებმა, მათ შორის პოეტმა ქალებმა რომანტიკულად ასახეს „წარსულის ეს დაკარგვა“.

ქართველი პოეტების პროგრესიულმა ნაწილმა დიდების ჰიმნით შეამკო რუსეთის 1812 წლის სამაჰულო ომი და მასში მონაწილე ქართველობა. დიმიტრი ბაგრატიონი (1746—1826 წწ.) და ერთერთი ანონიმი პოეტი ქების ლექსს უძღვნიან სამამულო ომის ცნობილ გმირს პეტრე იოანეს-ძე ბაგრატიონს. უსახელო პოეტი წერს:

„პეტრე ქართველთა ხარ დიდებო,
სახ.ოვრად დავდვით შენი ქებაო...“

დიმიტრი ბაგრატიონი „პეტრეს საქებრად“, როგორც ამბობს, „ჩრდილოელ“, ე. ი. რუსმა მოშაირეებმა აღძრეს:

„მეც აღძრეს შენდა საქებრად
ჩრდილოელ მოშაირეთაო“.

¹ ი. სტალინი, თხზულებანი, ტ. 1, 1947. გვ. 32—33.

მართლაც, ცნობილია, რომ პეტრე ბაგრატიონისათვის კალამი არ დაიშურეს არამცთუ „უბრალო სახალხო მოშაირეებმა“, არამედ თვით სახელოვან დერჟავინს ეკუთვნის რამდენიმე ლექსი კალამბური, სადაც გამოხატულია „Богъ-патн-оѣ“, ე. ი. ბაგრატიონი „ომის ღმერთიაო“.

დავით რექტორი, რომელსაც ჰქონდა საფუძველი პირველ ხანებში განაწყენებული ყოფილიყო, დიურიამბს უძღვნის „ანტრესებრ ნაპოლეონის“ დამმარცხებელ არმიასა და მის სარდალს, რომელთაც „ევროპას მიცეს მშვიდობა“.

1812 წელს მძიმედ დაზარალდა მოსკოვი. ნაპოლეონის ურდოებმა ცეცხლს მისცეს რუსი ხალხის ეს გამაერთიანებელი ქალაქი-მომხდარი ფაქტი პატრიოტული გულის ტკივილით დაიტირა პოეტმა პეტრე ლარაძემ ლექსში:

„გა, მოსკოვსა წვთ მდებარესა,
შვიდას წელს ტრფობით ნაგებარესა“¹.

ამგვარად, რუსეთ-საქართველოს პოლიტიკური დამოკიდებულება 1800-იან წლებში იმ დროის ქართული ლირიკის ერთ-ერთი აქტუალური საკითხია.

ლირიკოსებმა აგრეთვე აგვისახეს ქართლ-კახეთის მეფეთა კარის ცხოვრება, გაგვაცნეს პოეტურ სახეებში ის, თუ რა შედეგი მოჰყვა ალა-შაჰშად-ხანის მიერ 1795 წელს თბილისის აოხრებას. მათ ამასთან ერთად გვიჩვენეს იმ დროის ყოფაცხოვრებითი რეალიები, დადებითი და უარყოფითი გმირები.

პოეტები, რომელთა შესახებ აქ საუბარი გვაქვს, მიჰყვებიან ქართველ ხალხის პოეტურ ტრადიციებს. ერთ-ერთი, აწ დავიწყებული პოეტა ივანე მურადაშვილი ამ აზრს ასე გადმოგვცემს;

„უწინდელ ლექსებსა ვამბობ
ახლაც იმ-ზე ვცგვერო“²

იგულისხმება რუსთაველი, დავითი გურამიშვილი, ბესიკ გაბაშვილი...
_____

¹ საილუსტრაციო მასალა წარმოდგენილია წინამდებარე წიგნის სათანადო თავებში. იხ. აგრეთვე ჩემი წიგნი: ქართველები რუსეთის 1312 წლის სამამულო ომში, 1942 წ.

² საქართველოს მუზეუმის S ფონდის № 303 ხელნაწერი, გვ. 214. საქართველოს მუზეუმის ფონდუას აქაც და ქვემოთ ვასაწვდომ მიღებული სიგნატურით; A, H, Q, S.

რუსთველი საერთო შთაგონება იყო. დ. გურამიშვილის სახელი პირველად ცნობილი იყო რუსეთში მყოფ ქართველ პოეტთა წრეში (ქართული დიასპორა), ხოლო ბესარიონ გაბაშვილს, თუ შეიძლება ითქვას, „პოეტური სკოლა“ კი შეუქმნია. ჩვენში ბესიკს აფასებდნენ თვით უფროსი თაობის თანამედროვენი, როგორც, მაგალითად, დავით რექტორი, დიმიტრი თუქანიშვილი. ცნობილია, რომ გვიანაც, XIX საუკუნის 30-იან წლებში დაეა ჰქონიათ იმაზე, თუ ვინ გასწევს ბესიკის მაგივრობას. ერთი კია, რომ, როგორც მაშინ ანობოდნენ, ბესიკის ბევრი მიმდევარი „ბესიკაობდა და ნაზიკაობდა“¹. მაგრამ ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ არამცთუ თანამედროვეებს, ახლაც კი ყოველთვის არ ხერხდება ხოლმე ბესიკის ლექსები გამოარჩიონ მისი მიმდევრების ლექსებისაგან. ვიტყვი, მაგალითად, დიმიტრი თუქანიშვილზე. მისი „სწვდის ლაშქარი“ და „ახალ აღნაგოს სულოდა“ პოპულარობით ბესიკს არ ჩამოუვარდებოდა.

„ახალ აღნაგოს სულოდა“ ის ლექსია, რომელიც თბილისში ყოფნისას უმღერეს პუშკინს. საგანგებოდ ჩერდება მასზედ დიდი პოეტი თავის მემუარში „არზრუმში გამგზავრება 1829 წლის ლაშქრობის დროს“.

თავის მხრივ დიდი პატივისცემით ეპყრობოდნენ ქართველი პოეტები რუს პოეტებს. თეიმურაზ ბატონიშვილმა (1782—1846), რომელიც პუშკინსაც მოესწრო, თარგმნა მისი ზოგი ლექსი. გაბრიელ დერჟავეინის ოდა „ღმერთი“ („Бог“) სულ მცირე, ათამდე ქართველ პოეტს უთარგმნია. თარგმნილია აგრეთვე ლომონოსოვის ზოგი სასულიერო ჰიმნი (მთარგმნელი დ. ჩოლოყაშვილი) და ზოტბა, პოეტი დიმიტრიევის, იპ. ბოგდანოვიჩის და სხვათა ლექსები.

საკვიროდ არ ვცანით ცალ-ცალკე, სათაურის ქვეშ მოგვეხსენებინა „გარდამავალი ხანის“ ის პოეტები, რომელთა თათო-ოროლა ლექსია ცნობილი, სახელდობრ: სვიმონ წინამძღვარიშვილი², რომან თარხნიშვილი³, ვიორჯი თაზიშვილი⁴, ევსტათი ციციშვილი⁵, იარალი შანშიაშვილი⁶ და სხვები.

¹ იხ. ჩემი სტატია გაზ. „ლიტერატურულ საქართველოში“, 1941 წ., 7. III, № 6.

² საქ. მუზეუმის S 2385.

³ S 1576

⁴ საქ. მუზეუმის H ფონდის № 2130 ხელნაწერი, გვ. 51.

⁵ S 1512, გვ. 210.

⁶ იარალის ერთ-ერთი ლექსი „შე საწყალო პაიქ: ძე რაზარო, სახლი არა გაქვს, ახლა სად ხარო“, გვებეჭება გრიგოლ ბატონიშვილის „ანთოლოგიაში“: საქ. მუზეუმის H 2130, გვ. 102 მეორე.

ძველი და ახალი ქართული მწერლობის ამ გამყოფ მიჯნაზე ჩვენ შეგვხვდება XIX საუკუნის ქართული ლიტერატურის პირველი წარმომადგენლები—ალ. ქავჭავაძე, ფილადელფოს კიკნაძე, სოლომონ რაზმაძე, სოლომონ დოდაშვილი, დავით და სვიმონ მაჩაბლები¹, რომელთაც „ძველებთან“, გარდა მეგობრობისა, პრინციპულად თითქმის არაფერი არ ჰქონდათ სადავო, მაგრამ მათი შემოქმედების ძირითადი ტენდენცია ახალ ქართულ ლიტერატურას განეკუთვნება.

წიგნი აგებულია ქრონოლოგიური და დარგობრივი პრინციპის მიხედვით. დავით რექტორმა ყველაზე სრულად განასახიერა XVIII საუკუნის 80—90-იანი წლებისა და XIX საუკუნის დამდეგის საქართველოს სულიერი განათლება, თან ის შედარებით უფროსი თაობის წარმომადგენელია, ამიტომ წიგნი იმით იხსნება. მის შემდეგ გარჩეულია „ბატონიშვილი პოეტები“ და მათი შემოქმედება. საინტერესო დარგია აშულური ლირიკა. მისი წარმომადგენლები, როგორც ამბობენ (პოეტ-აკადემიკოსი ი. გრიშაშვილი), თუ არ უსწრებენ, არ ჩამორჩებიან ბესიკსა და საიათნოვას. ცალკეა გამოყოფილი ბესიკისა და საიათნოვას მიმდევრები. წიგნის დანარჩენ ნაწილში მკითხველს შეუძლია თვალი მიადევნოს რუსეთთან პოლიტიკური ურთიერთობის ასახვას იმ დროის ქართულ მწერლობაში და 1812 წლის სამამულო ომის გამოხატულებას იმავე ხანის ქართულ პოეზიაში.

დასასრული წიგნისა მოიცავს თავს „რუსულიდან ნათარგმნი ლირიკის ისტორიიდან“. აქვე მოყვანილია კუპიურები ნათარგმნი ლირიკიდან. ლირიკული ნიმუშები ერთვის აგრეთვე თითქმის ყოველ თავს აქ განხილული ავტორების შესახებ.

უდავოა, რომ ერთი ყდის ქვეშ წარმოდგენილი ყველა პოეტის ლექსი ერთნაირად არ გვზიბლავს, მაგრამ ისინი გამოგვადგება ლიტერატურული ეპოქის იდეური ცხოვრების შესაცნობად². ცნობი-

¹ ჩვენ ვიცნობთ ორ სვიმონ მაჩაბელს. პირველი სვიმონი 1803 წ. მოუკლავთ (იხ. Акты собранные арх. комиссией, т. V, гл. 412—ქვემოთ, სიმოქლისათვის: Акты), ხოლო მეორე—გიორგი ერისთავის მეგობარი იყო.

² მოცემული ეპოქა დახასიათებულია აკად. კ. კეკელიძის მონოგრაფიებში: ქართული მწერლობის ისტორია. ტ. I, II. 1923, 1924, 1911, 1951 წ. პროფ. ალ. ბარაიძის „ნარკვევებში ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან. 1940. ტ. II დოკ. ტ. რეზიუმის წიგნში: ქართული ენის „გარდამავალ ხანის“ ქართულ ლიტერატურაში. 1939 წ. მასივ: ძველი ქართული თეატრი და დრამატურგია. 1949.

ლია, რომ „რუსთველისებრ“ პოეტებს თვით დიდ აღმავლობის ხანაშიაც კი ვერ ვხვდებით, „ჯაგლაგასებრი“ კი იცის ყოველმა ლიტერატურულმა პერიოდმა.

უმაღლესი სკოლის სტუდენტები, ქართული საშუალო სკოლის მასწავლებლები, რომელთაც ლიტერატურის ხაზით უხდებოდათ მუშაობა, აგრეთვე ყველა დაინტერესებული პირი ამ წიგნით შეისწავლიან ქართული ლირიკული პოეზიის ერთ-ერთ საინტერესო უბანს. „განა შეიძლება გამართლებული იქნეს, როდესაც მე-19 საუკუნის პირველი ნახევრის მწერლობის მიმოხილვისას ლაპარაკობენ მხოლოდ ალ. ქავჭავაძის, გრ. ორბელიანის და ნიკ. ბარათაშვილის შესახებ...“¹. დასმული პრობლემის პასუხია ეს წიგნი.

ჯიბლიოგრაფიული ცნობები წიგნში ჩართული ლექსებისა და მათი ვარიანტების შესახებ

ქართული სამუზეუმო და საარქივო მასალებიდან, აგრეთვე ბეჭდური გამოცემებიდან ჩვენ ამოვკრიფეთ „გარდამავალი ხანის“ პოეტთა ყველა დამახასიათებელი ლირიკული ნიმუშები. შრომაში ადგილი დაეთმო იმ მწერლებსაც, რომელთა შემოქმედებაში ეპოსია წამყვანი, სახელდობრ: იოანე, გრიგოლ და თეიმურაზ ბატონიშვილები, დიმიტრი და გიორგი ბაგრატიონი, გაბრიელ რატიშვილი.

„გარდამავალი ხანის“ ყველა ლირიკული ფაქტის გამოქვეყნება ზედმეტია: ზოგი პოეტური თვალსაზრისით სუსტია, ზოგი კიდევ, თავის დროისათვისაც კი, იდეურად დაბალ დონეზე დგას.

აქ წარმოდგენილი პოეტები ყველა უცნობი არაა, წინათაც იბეჭდებოდნენ და ახლაც ქვეყნდებიან² ეს პოეტები და მათი ლექსები, თუმცა, როგორც ამას დაკვირვებელი მკითხველი შეამჩნევს, წიგნში ბევრი ახალი, აქამდე სრულიად უცნობი, ლიტერატურული ფაქტია წარმოდგენილი.

ძველი ქართველი ლირიკოსები თავის დროზე დაბეჭდილი იყო შემდეგ გამოცემებში:

1. პროფ. დავით ჩუბინაშვილი, ქართული ქრესტომათია, წიგნი მეორე, 1846 წ. და 1863 წ.

¹ აკად. კ. კეკელიძე, ქართული ფეოდალური ლიტერატურის პერიოდიზაცია. 1933 გვ. 53.

² ქეთევან სანიკიძე, ახალი მასალები ბესიკის შესახებ. 1948 წ. ცალკე ამონაბეჭდი. გვ. 127—135.

2. გიორგი სკანდაროვა, სალხინო სახანდარი, 1895 წ. (არის სხვა გამოცემა(1)).

3. ექვთიმე თაყაიშვილი, წერა-კითხვის საზოგადოების ქართული ხელნაწერების აღწერილობა (Описание. т. II. ამ ტომში დაიბეჭდა მირიან ბატონიშვილის, ნიკო დადიანის, სოლომონ ლეონიძის და სხვ ლექსები).

4. პროფ. გიორგი ჯავახიშვილი, დავით რექტორი: [მეთერამეტე] მეცხრამეტე საუკუნის ქართული სიტყვაკაზმული მწერლობა, 1920 წ.

5. ბესარიონ ვაბაშვილი, თხზულებათა სრული კრებული, პროფ. ალ. ბარამიძის და პროფ. ვ. თოფურიას რედ. 1932 წ.

6. ლ. ასათიანი, ძველი საქართველოს პოეტი ქალები. 1936 წ. (შეადარე მისივე: წერილები ლიტერატურაზე. 1946 წ.).

7. სიტყვაკაზმული მწერლობის ანთოლოგია ტ. II. 1928 წ. პროფ. ალ. ბარამიძის და ია ეკალაძის რედ.

8. დიმიტრი თუმანიშვილის ლექსები. 1938 წ.

9. სტეფან ფერშანგიშვილი. 1942 წ. ი. ბალახაშვილის გამოც. „გარდამავალი ხანის“ პოეტთა ნაწერები იბეჭდებოდა აგრეთვე ჟურნალ „ციცქარში“. 1853 წ. № 2, 3, 1857 წ № 7, 12¹.

არცერთ ამ გამოცემას პოეტენზია არა აქვს იყოს სრული. ჩვენი გამოცემა ემყარება, გამოცემების გარდა, სამუზეუმო მასალებს თბილისისა, ქუთაისისა, გორისა, თელავისა, ზუგდიდისა და მოსკოვ-ლენინგრადისა².

ზოგიერთი ლექსის ავტორობის საკითხი იწვევდა და იწვევს დავას. აქ ვეხებით მხოლოდ ზოგ სადავო ლექსს.

1. ლექსი „ეტრდის მთიებს“ გიორგი სკანდაროვას გამოცემაში სოლომონ ლეონიძეს, მდივანბეგს მიეწერება³. ლენინგრადის აღმოსავლეთმცოდნეობის ხელნაწერების სექტორის ქართული ხელნაწერი E 96 და საქართველოს მუზეუმის H ფონდის № 2130 ხელნაწერი (გვ. 19 v) ამ ლექსს მარიამ ირაკლი მეორის ასულს, ბატონიშვილს, მიაწერს. მუზეუმის S 2519 (გვ. ით) დიმიტრი თუმანიშვილის ლექსად ვარაუდობს; S 2385 (გვ. 208) ვახტანგ ირაკლის ძე

¹ დ. ბაგრატიონის „ანდახები ლექსად“ გამოაქვეყნა პროფ. მ. ჩაქოვანმა; ა. ს. პუშკინის სახელობის თბილისის პედაგოგიკური ინსტიტუტის შრომები, ტ. ნ, 1918 გვ. 110—116.

² ვარიანტები ნაჩვენებია საქართველოს მუზეუმის ფონდების მიხედვით,

³ სკანდაროვა, სალხინო სახანდარი... 1895 წ.

ბატონიშვილს მიაკუთვნებს, ხოლო ლენინგრადის იმავე ინსტიტუტის M 15 ხელნაწერის მიხედვით სოლოჰონ ალექსიშვილს დაუწერია¹. როგორც ვხედავთ, აქედან ძნელია ერთი რაიმე დასკვნის გამოტანა.

2. ლექსი „ვაჟ ეს დრონი“ საქ. მუზეუმის S 2385 (გვ. 211) და S 2519 (გვ. 5) ხელნაწერების მიხედვით ელიზბარ გიორგისძე ერისთავს მიეკუთვნება (შეადარე: ბესიკი. 1932, გვ. 174—175), მაგრამ სკანდაროვა ბესიკისეულად მიიჩნევს (სალზინო... გვ. 20).

3. „მოით მიჯნურნო“ სკანდაროვას გამოცემაში (იქვე, გვ. 14) ბესიკ გაბაშვილის ლექსებშია შეტანილი. ლენინგრადის აღმოსავლეთ-მცოდნეობის ინსტიტუტის ხელნაწერი M ლევან ირაკლისძე ბატონიშვილს, ხოლო იმავე ინსტიტუტის L 49 და F 96 ხელნაწერები ვახტანგ ბატონიშვილს მიაკუთვნებს.

4. „როს განვიცადე“ იოანე ბატონიშვილის „კალმასობით“ (I. 1936, გვ. 299. შეადარე: ბესიკი. 1932, გვ. 180—181). ლენინგრადის აღმოსავლეთ-მცოდნეობის ინსტიტუტის M 15, E 49, E 96 ხელნაწერებით ლეონ ბატონიშვილს ეკუთნის.

5. „შეყრილან ერთად მკრთოლვარენი“ ლენინგრადის საჯარო ბიბლიოთეკის (საბინინის კოლ. 18 (23), ლენინგრადის აღმოსავლეთ-მცოდნეობის ინსტიტუტის M 15, E 49, საქ. მუზეუმის S: 1543, 2519, 3723 ხელნაწერებში ვახტანგ ალმასხან ბატონიშვილს მიეწერება, S 2385 ბესიკს აკუთვნებს, გ. სკანდაროვა—იონა მროველს.

6. ლექსი „სევდის ლაშქარი“, ბესიკისად რომ მიაჩნდათ, დიმიტრი თუმანიშვილისაა. შედეგები ამ დისკუსიისა შეჯამებულია პოეტ-აკადემიკოს გ. ლეონიძის ნარკვევებში: „ძიებანი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან“ (1949, გვ. 257—259) და ჩვენს რეცენზიაში ამ წიგნის შესახებ².

სხვა სადავო ლექსების საკითხი სრულადაა მიმოხილული პროფ. ალ. ბარამიძისა და პროფ. ვ. თოფურის რედაქციით გამოცემულ ბესიკის თხზულებათა კრებულში (1932 წ. გვ. 164—186).

სადავო საკითხები, რათქმა უნდა, კვლავაც ბევრი რჩება.

აქ ჩვენ მოგვყავს წინასწარი ცნობები ხელნაწერი მასალის.

¹ ბესიკი, თხზულებათა კრებული. 1932. გვ. 174—175.

² ტ. რუხაძე, ძიებანი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, იბ. ჟურნ. „ლიტერატურული ძიებანი“, ტ. VII, 1951 წ., გვ. 349—350. ამონაბეჭდი.

შესახებ, რასაც ტექნიკური სიადვილისათვის ვუკეთებთ სიგნატურას. თითქმის ყველა პოეტის პორტრეტულ მიმოხილვასთან ერთად, ვათავსებთ, შერჩევით, მათ პოეტურ ნიმუშებს. აქვეა ნაჩვენები ხელნაწერები და მითითება პუბლიკაციის შესახებ.

XVIII საუკუნისა და XIX საუკუნის პირველი ათეული წლების ქართველმა ნწერლებმა ბევრი ძვირფასი ანთოლოგია-კრებულები დაგვიტოვეს, მაგრამ მათ, რატომღაც, ვერ განაგრძეს მუდამ მისაბამი ტრადიცია არჩილისა და დავით გურამიშვილისა, რომლებმაც ერთ წიგნად აკინძეს თავისი ნაწერები („არჩილიანი“, „დავითიანი“), რითაც მომავალ თაობებს მათი შესწავლა გაუადვილეს. ერთგვარ გამონაკლისს აქ, თითქოს, შეადგენს დავით რექტორის ნაწერების კრებული (საქ. მუზ. S 105), მაგრამ სრული არც ისაა.

წინამდებარე წიგნში განხილული პოეტები გვხვდებიან შემდეგ ხელნაწერებში: S: 1512 (ჩვენი სიგნატურით: A), 3723 (B), 303 (C), H 2130 (D), A 1164 (E), S 3586 (F), H 772 (G) S: 2450 (H), 2485 (J), 1540 (j), 2543 (K), 1516 (L), 1531 (M), 2455 (N), 1534 (O), 2619 (P), 4921 (P₁), 1521 (P₂), 1543 (Q), 1635, (Z) 1576 (S), 1576 (S₁), 1576 (S₃), 2569 (T), 105 (V), 2464 (V₁), 155 (W), 387 (W₁), 2910 (X), 388 (X₁), 1532 (U₁), 137 (U₂), 2434 (U₃); A: 701 (Z), 1274 (Z₁), 1687 (Z₂), H 610 (Z₃).

ამათ გარდა ჩვენ ვიყენებდით საქართველოს ცენტრალური საისტორიო არქივის ძველი ქართული ხელნაწერი წიგნების № 495 ხელნაწერს, ლენინგრადის ყოფილი სააზიო მუზეუმის, აწ აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტისა და სალტიკოვ-შჩედრანის სახელობის საჯარო ბიბლიოთეკის ხელნაწერებს, სახელდობრ: M 15, E: 49, 73, 134; იოანეს კოლექცია №№ 44, 131, 358; გრენის 18(23).

ჩვენს მიერ ზემოთ დასახელებულ ხელნაწერთა უმრავლესობა აღწერილია ¹.

მართალია, თვით XIX საუკუნის პირველი ნახევრის პოეტები დაეინებით იცავენ აწ ხმარებიდან გამოსულ ბგერებს (U, ჟ, ჯ, კ, ზ, უ, ჭ), მაგრამ ჩვენს მიერ წარმოდგენილ პოეტურ ნიმუშებში ეს ასოები არ გამოგვიყენებია.

¹ ცნობილია, რომ საქართველოს მუზეუმის ხელნაწერი ფონდები თავის დროზე აღწერეს: თედორე ეორდანიამ (A ფონდი), მოსე ჯანაშვილმა (A ფონდი) და ვეკუიძე თაყაიშვილმა (S ფონდი). საქ. მუზეუმის მეცხიფო თანამშრომელმა კოლექტივის ძიფო (ი. აბულაძე, კ. გრიგოლია, ე. ვირსალაძე, ნ. კასრაძე, ლ. მეფარიშვილი, ლ. ქუთათელაზე, ქრ. შარაშიძე) აღწერილია H ფონდი.

დავით რექტორი

1790 წელს დავით ალექსიშვილი დაინიშნა თელავის სემინარიის რექტორად, ამის შემდეგ მისი სახელი ცნობილია ზედწოდებით: რექტორი. უწოდებენ მას, აგრეთვე „სამეცნოთ მოძღვარსა და მასწავლებელს“, „ფილოსოფოსს“, რომელსაც ზედმეტი სახელიც აქვს—„კომიკი ცუკია“. ასე უწოდებდნენ, რადგან ის თავის დიდენციკლოპედიურ განათლებას უერთებდა ხუმრობის ნიქს. მასზედ უთქვამს პოეტ ქალს მარიამ ირაკლი მეორის ასულს:

„დაბრძანდით მიწის სკანზედა
ვევრდით მოისვით ცუკია...“¹

იოანე ბატონიშვილი (1768—1830) თავის „კალმასობაში“ ასე ახასიათებს დავით რექტორს: „დავით ალექსიძე... არს გონება მკვეთრი და კარგი მეხსიერი, მწერალი მშვენიერი, ვითარცა ხელნაწერებით აგრეთვე დათხზვითაც... ამან შემატა ლექსიკონს. არს უცხო ისტორიკოსი ძველთა და ახალთა მოთხრობათა, რომელიც კებულარს ჩვენთაგან“². დადებითი დახასიათება დაგვიტოვებს დავით ალექსიშვილისა თავის დროის სხვა მწერლებმა და მისმა შეგირდებმა³.

საქართველოს ერთ-ერთი კუთხის, კახეთის ალექსიშვილები წინათ მესხიშვილებად იყვნენ ცნობილნი. დავით რექტორის პაპა გრიგოლ მესხიშვილი საზოგადოებრივ ასპარეზზე გარაჩენს ამ გვარს. გრიგოლი იყო გამოჩენილი მხატვარი და კალიგრაფი თავისი დროისა. დავით რექტორის მამა ალექსი აგრეთვე ერთგული თანამებრძოლი იყო თეიმურაზ მეორისა, ირაკლი მეორისა და ანტონ პირველისა. ალექსის ღვაწლი მიუძღვის ქართულ მწერლობაში და მის

¹ პ.ოფ. ალ. ხახანაშვილი, ქართული სიტყვიერების ისტორია მეთრამეტე საუკუნემდე, 1919, გვ. 558 ზ. ბიბინაძე, ქართული თეატრის ისტორია, 1906 წ., გვ. 4. ბ. ლეონიძე, ქართული თეატრის ქრონიკები, ყურნ. „დროშა“, 1925 წ., № 25.

² „კალმასობა“, მეორე ნაკვეთი, 1948 წ.

³ თეიმურაზ ბატონიშვილი; საქ. მუზეუმის S 4797, 13:3 წ. წერილი.

ერთ-ერთ საინტერესო, მაგრამ ურთულეს დარგში, რასაც ლიტურგიკული მწერლობა ეწოდება¹. იმის მიუხედავად, რომ ალექსიშვილები XVIII საუკუნეშიაც გვხვდებიან, არსებობს დაინებითი ცნობა, რომ ალექსიშვილი სახელიდან მიღებული გვარია, რომელიც დიდი ჯილდოსა და დამსახურებას სამაგიეროდ ალექსის უბოძა ირაკლი მეფემ².

ალექსის ჰყავდა შვილები: დავით, ნიკოლოზ, გიორგი, ზაქარია, იოსები და სოლომონ. მწერლობითა და საზოგადო მოღვაწეობით თავი ისახელეს დავით და სოლომონ ალექსიძეებმა.

დავით რექტორის დაბადების დროის შესახებ თანხმობა არ არსებობს. 1802 წელს დავით ალექსიშვილმა განაცხადა, რომ ის 39 წლისაა³, მაგრამ აქ შეცდომას უნდა ჰქონდეს ადგილი. დავითი 1763 წელს გამოდის დაბადებული. ჩვენ კი დავინახავთ რომ 1771 წელს ის თხზულების წერს, რაც ამ ასაკში შეუძლებელია. „აქტების“ ბექლვისას, ალბათ, შეცდომაა გაპარული. ამასთან არსებობს მეორე ავტობიოგრაფიული, უფრო სანდო ცნობა, რომელიც დავით რექტორის ნაწერების ავტოგრაფიულ კრებულშია დაცული. აი, ეს ცნობა:

„როდესაც ღრამატიკას ეპკითხულობდი და პატარაც ვიყავ, მაშინ დიდმა კათალიკოსმა, მეფის იესეს ძემან ანტონი მიბრძანა: მისი სიმალლის, მეფის ირაკლის ქება იამბიკოთი ჰსთქვიო და მაშინ ევსთქვი, მე კეთილშობილმან ალექსის ძემან დავითმან, რომელ ორმოცდახუთისა წლისა განვლისა ვიქმენ სრულიად კახეთისა სამეფოსა რექტორად“⁴.

ახლა საბოლოოდ გარკვეულია, რომ დავითი 1790 წელს დაიბნა თელავის სემინარიის რექტორად, მაშასადამე, ის 1745 წელს დაბადებულა. ამას არ ეწინააღმდეგება ისტორიკოს პლატონ იოსელიანის (1809—1875 წწ.) მასალები, რომელთა მიხედვით დავით რექტორი მიიკცალა 1824 წელს 80 წელს გადაცილებული⁵.

¹ კ. კეკელიძე, ძველი ქართული მწერლობის ისტორია I, 334—337.

² Акты т. I გვ. 373. ა. ფალავა, ლადო მესხიშვილი, 1938. გვ. 15.

³ Акты, т. I გვ. 374.

⁴ საქ. მუზეუმის S 105. გვ. 11. ქვემოთ სიოკლისათვის: S 105.

⁵ П. Иаселиани, Описание древностей города Тифлиса, 1836.

ექვი არაა, დავითს, რაკი განათლებული შაჰისა და სწავლაცოდნის სიყვარული დაჰყვა, იმ დროის მაღალი განათლება ექნებოდა მიღებული. 1755 და 1782 წლებში გაიხსნა თელავისა და თბილისის სემინარიები. აქ უნდა ესწავლა დავითს. 1762 წლიდან, როგორც დავინახეთ, როცა ანტონი რუსეთიდან ბრუნდება, დავითი გაწაფულია „პიტიკაში“ („პროსოღია“) და ანტონის დავალებით იამბიკოებსაც კი თაზაეს ირაკლი მეორის შესაქებად.

თუ რაოდენ აფასებდნენ დავითს საეკლესიო-საერო წრეები, შემდეგიდან ჩანს: როცა ანტონ პირველი რუსეთიდან დაბრუნდა, იქაური მაგალითის მიხედვით, დააარსა „დიკასტერია“—საეკლესიო მართლმსაჯულების ორგანო; მასში შედიოდნენ ეპისკოპოსები, არქიმანდრიტები, დეკანოზები; ისინი დიკასტერიის წევრებად ინიშნებოდნენ მეფის ბრძანებით. დიკასტერიის წევრად დაინიშნა დავით რექტორიც.

1789 წელს ირაკლი მეფე ბრძანებას აძლევს იოსებ მდივანს, თუმანიშვილს: „დიკასტერიაში განწესებულს ალექსიშვილს დავითს ამ წლის ჯამაგირი სამი თუჰან ნახევარი ნალდი და ნახევარი ჯინში გაურიგე და მიეციო“ (Qd 1067). ირაკლი მეფისაგან დავითს სხვა ბევრი დავალებაც მიუღია. თვით ქართლ-კახეთის აღწერაც კი, რომელიც 1790 წელს ჩატარდა, დავით რექტორის მონაწილეობით მოხდა.

ამგვარად, დავითი იყო საერო და საეკლესიო ხელისუფლების მიერ დაფასებული მოღვაწე.

ახლა გამოქვეყნებულია დოკუმენტი¹, საიდანაც ჩანს, 1790 წლის სექტემბრის 21-ს (კა)² ირაკლი მეფის ხელმოწერით დავით ალექსიშვილი დაინიშნა თელავის სემინარიის რექტორად. ირაკლიმ მასვე განუჩინა ხელფასის ნუსხა... ხაზინიდან აძლევდა ხუთ თუმანს (თვეში?). ალავერდელი, ნეკრესელი და ბოდბელი აძლევდნენ სამ-ოთხ თუმანს და პურ-ღვინოს დიდი რაოდენობით³.

¹ დაწერილებით იხ. ქეჟუვან ს ა ნ ი კ ი ძ ე, თელავის სემინარია და დავით რექტორი, ამონაბეჭდი, 1946 წ.

² თარიღები აქაუ და ქვემოთ მომკავს იმ დროის სტილით.

³ საქ. მუხუმის სიგელ-გუჯრების ფონდი: Qd 1068. იოანე ბატონიშვილი „კალმასობაში“ ამბობს. რომ თელავის სემინარიაში ბევრმა მიიღო ფილოსოფიური განათლება და მის რექტორად ირაკლი თეიშუვაზისძემ დავით ალექსიშვილი დაადგინაო (H 2134, გვ 48ბ).

ჩვენი ქვეყნის მაშინდელი მესვეურები დიდად კმაყოფილნი ყოფილან დავით აღლექიშვილის სასკოლო მოღვაწეობით. 1792 წელს მეფე ირაკლი წერს დავით რექტორს:

„შენი დიად დიდი გარჯა და შრომა გვესმის. დიად, მადლიერნი ვართ. შენ იცი, რასაც უმეტესსა ეცდები და ღვთით მაგ ქვეყანაშიდ კეთილს ნაყოფს გამოიღებ და... შენდა რწმუნებულს ტალანტს აღნადგინებითურთ მიაართმევ. ამაზე სარწმუნო იყავ, რომ შენი შრომის მაგიერს ჯილდოს მიიღებ სულიერადაც და ხორციელად“ (Qd, 1069).

სემინარიაში მიღებული იყო საჯარო პაექრობანი. ექვი არაა, ასეთი პაექრობანი წინათაც ბევრჯერ გამართულა. პროფ. ა. ბარამიძე ამბობს: „ასეთი დისპუტები (პაექრობანი) მიზნად ისახავდა სასწავლო წელში შესრულებულ შუშაობის შეჯამება-შემოწმებას და იმართებოდა ამა თუ იმ დისციპლინის კურსის მოსმენის შემდეგ. საჯარო დისპუტები ჩვეულებრივი მოვლენა იყო რუსულ-სლავურის სასულიერო სასწავლებლების პრაქტიკაში“. ერთ-ერთი ასეთი პაექრობა თელავის სემინარიაში 1783 წელს, 28 მაისს შემდგარა. მას, შესაძლებელია, თვით დავით რექტორი ესწრებოდა, რომელმაც ასე სრულად აღწერა ეს ზეიმი.¹

დავითი, როცა თელავის სემინარიის რექტორი გახდა, ხშირად აწყობდა ტრადიციულ პაექრობებს თვით სემინარიის ძალებით. ერთ-ერთი ასეთი პაექრობა აღწერილი აქვს იოანე ბატონიშვილს².

ერთ დღეს დავით რექტორმა დაიბარა იონა ხელაშვილი და გააფრთხილა: ხვალ მოწაფეებს „ეგზამენია“ ექნება და „შენ გეზაასნენ“.

მეორე დღეს იონა ხელაშვილი მოვიდა სკოლაში და იქ დახვდა „შეკრებილნი თავადნი და სამღვდელონი და ცალკერძ მოწაფენი რექტორისანი, და რექტორი შუა ადგილს თავსმჯდომელი“ (კალმასობა, 1936 წ. წიგნი I, გვ. 74). როცა იონა მივიდა ჯერ ხატს სცა თაყვანი, მერე სალამი მისცა რექტორს—დავითს, მერე სამღვდელო და თავადთა, დასასრულ მოწაფეთ; „იოანეს აჩვენეს მარჯნით სკამი მდგომელი და მიიწიეს მუნ, წინ დაუდგეს სტო-

¹ „საჯარო პაექრობანი თელავის სემინარიაში (იხ. კრებული „სწავლა-აღზრდის ისტორიისათვის საქართველოში“, 1937 წელი).

² შენიშნული აქვთ პროფ. გ. ჯავახიშვილს და პროფ. ბარამიძეს (იხ. დასახ. წერილი), პროფ. გ. ჯავახიშვილი, დავით რექტორი, 1920.

ლი და დაუწყეს სამეცნიერო წიგნები. რა ყოველი შემოკრებენ სკოლად, მაშინ რექტორმა მცირე ხარი დააწკარუნა, და მაშინ წინ წამოდგა ნიკოლაოზ ხელაშვილი, მიესალმა რექტორს „და მერე დაიწყო კითხვად იოანესა“. ამის შემდეგ გაიჟართა საჯარო კითხვა-ძიგება იოანესა და ნიკოლაოზ ხელაშვილს შორის. თემად არჩეული ყოფილა „გრამატიკისათვის“, „წიგნათვის“ და „მართლმადიდებელთა მრწამსისათვის“ (კალმ., 1936 წ. I, გვ. 74—77).

ასეთია ამ შეტად საინტერესო პაექრობის ცერემონიალური მხარე, რომელსაც დავით რექტორი ხელმძღვანელობდა.

ამასთან ერთად, როგორც უკვე ითქვა, თელავის სემინარია, რომელიც ბასილ დიდის სახელობაზე იყო გახსნილი (აკად. კ. კეკელიძე, ტ. I. Q 401, გვ. 214 v), გახდა XVIII საუკუნის ქართველი ინტელიგენციის სამკედლო. გარდა იმისა, რომ დავით რექტორი იყო ამ სემინარიისა, ასწავლიდა, სხვათა შორის, „ფისიკა-თეორეტიკებს“ და „ითიკას ხრისტიან ბაუმესტრისა“ (Q 401, გვ. 6 r, გვ. 214 v)¹.

თეიმურაზ ბატონიშვილის ცნობით, დავით რექტორი გამბდა-რა აგრეთვე ქართლ-კახეთის სკოლების „ინსპექტორი და უპირველესი მოძღვარი“ (S 4797, 1833 წ. წერილი).

ერთხელ მეფემ მოისურვა თბილისის სკოლების შემოწმება. ეს საქმე მან დაავალა დავით რექტორს. დავითმა მართლაც შეამოწმა ალოუზნის, სიონის, მეტეხის, ქაშვეთისა და ანჩისხატის სკოლები (პლ. იოსელიანი, ცხოვრება 179).

როგორც ვთქვით, დავით აღექსიშვილს აფასებდნენ XVIII საუკუნის მეორე ნახევრისა და XIX საუკუნის დამდეგის მოღვაწენი, მათ შორის მეფის ძენი და ასულნი. ბევრ მათგანს საამაყოდ მიაჩნდა ეთქვა „ვიყავ თელავში შეგირდათ დავით რექტორთანაო“ (იონა ხელაშვილი, თეიმურაზ ბატონიშვილი...).

დავით რექტორს ყველა ერთნაირად არ უქებდა ზნეობასა და პედაგოგიურ დამსახურებას. სახელს უტეხდხენ მას, ზოგჯერ, მისი, ცუდი შეგირდები, როგორც ეს საერთოდ ხდება ხოლმე. საამისო ფაქტი, რის აქ გამოტანას ჩვენ არ ვაპირებთ, აღწერილი

¹ თუ როგორი იყო XVIII საუკუნის ქართული სემინარიების სასაჯლო გეგმა, ამის შესახებ იხ. აკადემიკოს კ. კეკელიძის ქართული დიდიერატურის ტორია, ტ. I, გვ. 78, 1911 წ.; ახ. როგავა, სახალხო განათლება ირგვლე მეორის ხანის ქოთლ-კახეთში და ანტონ პირველი. 1952 წ.

აქს იოანე ბატონიშვილს („კალმასობა“, I. 1936, გვ. 269; შეადარე გვ. 68, 124).

პოეტ-აღდგომიკოს გიორგი ლეონიძეს მოყავს ცნობები, საიდანაც ჩანს, რომ პოეტი ქალი მარიამ ირაკლი მეორის ასული სატირა-ეპიგრამებს უწერდა დავით რექტორს¹.

დავით რექტორს ჰყოლია პირადი მტრები და მოშურნენი. ასეთია, მაგალითად, ეინძე დავით ციციშვილი. შემღვობმა თაობებმა არც კი უხდა წაიკითხონ მისი „წერილი“, იმდენი ღვარძლი და ქენახოვბია ჩადებულნი შიგ².

დავით რექტორს იმასაც კი უსაყვედურებდნენ, რომ ის, თითქოს, გაეყარა მეუღლეს; დავითს ცოლად ყავდა ახუა ხმალაძის ასულა³: გადმოკვეყენ, რომ, როცა ახუა ხმალაძე მიიკვალა (1797 წ.), ის ცრემლით დაიტირა პოეტმა. დავითს, თითქოს რაღაც „გლოვის“ ტექსტიც კი ჰქონია შეღვენილი, რასაც უკითხავდა მიმსვლელებს⁴. საქართველოს მუხეჟეში დატულია „დავით რექტორისაგან თქმული მუსტახადი ცოლის სიკვდილზედ⁵, სადაც პოეტი მოთქვამს:

„დავქარგე გული, ჩემუ აღთქმული მიფარვით შორად...
მიკლოვეთ ზაოით, ცუმელთა ცვარით თოვეთ დინება...“

არის ცნობა, რომ დავითის მტრებს მიზნისათვის მიუღწევიათ: მტრებმა დამასმინეს და ირაკლიმ პატიმრობა მადგემაო, აძობს დავითი. მაშინ აღუწერია თხზულება „სამეჟო ტომარი“ და ზედ „შაირი მიუწერია მწუხარეს“:

„დაწაკოჯარი სველითა
გული რა დღეს იყება...“

დავით რექტორი 1802 წელსაც მოხვდა პატიმრობაში. შეთქმულებაში მონაწილეობსო დაუსმენიათ. ჩვენების ჩამორთმევისას მან განაცხადა, რომ სხვებთან ერთად იმპერატორის ფიცი მიიღო. საცხოვ-

¹ გ. ლეონიძე. ქართული თეატრის ქრონიკები, თურნ. „დროშა“, 1925 წ. № 26, გვ. 22. საქ. მუხეჟის H ფონდის ხელნაწ. № 2130.

² იხ. საქ. მუხეჟის H 3127.

³ კლმასობა, I. 1936. 7073.

⁴ ეს „გლოვის წერილი“ (1797 წ.) მართლაც არსებობს: საქ. მუხეჟის ხელნაწ. H 610. გვ. 64—65. შეადარე კალმასობა, I. 1936 წ. გვ. 73.

⁵ ხელნაწი S 3712, გვ. 245. შეადარე, პ უმიკოშვილი, „გადამწერი ქართული წიგნებისა დავით რექტორი“, თურნ. „ივერია“, 1877 № 39, გვ. 7—12.

⁶ რ. რ. ალ. ხახაშვილის სტატია თურნალში Давидиата Вадимови, т. II. მხ. I. გვ. 101. შეადარე გაზ. „ივერია“, 1889 წ. № 183.

რებელი ადგილი არა აქვს. დროებით ისადგურებს თელავში. სიმონ ქობულაშვილისგან გაიგო, რომ შეთქმულებმა რუსეთის იმპერატორს სთხოვეს ქართველთაგან მეფეს არჩევა (АКТЫ, т. I. გვ. 373).

დავით რექტორი დავით ბატონიშვილის შუამდგომლობით განთავისუფლდა; დავით რექტორი მართლაც არაერთარ შუაში არ იყო; 1801 წელს რომ ზოგ-ზოგებმა ხელისუფლების დაკარგვის განო, შეთქმულება დააპირეს, დავით რექტორმა, როგორც ერთი ცნობიდან ჩანს, ხელი მოაწერა მოწოდებას, რომლითაც ხელისმომწერი წესრიგისაკენ მოუწოდებდნენ შეთქმულებს¹.

ჩანს, დავით რექტორი მართალი იყო, თორემ მისი განთავისუფლებისათვის საკმარისი არ იქნებოდა გავლენა დავით ბატონიშვილისა, რომელსაც ასე აუთსებდა მისი მასწავლებელი².

დავით რექტორი საბოლოოდ დარწმუნდა, რომ რუსეთთან საქართველოს დაკავშირება ისტორიული აუცილებლობა იყო, რომ თვით ირაკლი მეფემ გაგზავნა მისი შვილი ლეონი „დიდის იმპერიის როსსიის კარის მიმართ, რათა გამეღნი და ქართველნი გამოიხსნას ტყუენვათაგან და ჰყოს დიდსა თავისუფლებასა“ (ხელნაწ. S 105, გვ. 236).

ცნობილია, რომ ქართველმა ფეოდალურ-ნაციონალისტური ჯგუფების წარმომადგენლებმა 1804, 1805, 1812, 1819 წლებში ავანტიურისტული შეთქმულებები მოაწყვეს, არც ერთ მათგანში დავით რექტორს, ალექსიშვილს მონაწილეობა არ მიუღია. ეს არის, ასე ვთქვათ, მეორე პერიოდი დავით რექტორის პოლიტიკური და სამწერლო მოღვაწეობისა. იგი კალმით ხელში ემსახურება თურქ-სპარსელ აკრისორთა აოხრებისაგან განთავისუფლებულ საქართველოს.

XIX საუკუნის პირველ ათეულებში დ. რექტორი ანჩისხატის ტაძრის ეზოში (თბილისი) ცხოვრობდა, დ. ციციშვილის ცნობით, მიენდო დავით თუმანიშვილს, შეადგინა თავისი ღვესებისა და ნაწერების კრებული (S 105), უკახასკნელად, 1823 წელს, გადაწერა თხზულება „ბოროტ ანგელთათვის“.

სიცოცხლის უკანასკნელ წლებში დავით რექტორი შირიმის

¹ პლ. იოსელიანი, ცხოვება გიორგიშვიტისა, 1936 წ. გვ. 224 — 226.

² შენახულია დ. რექტორის მადლობას წერილი დავით ბატონიშვილისადმი: საქ. მეზ. ხელნაწ. S 105 (გვ. 12ა).

სენით იტანჯებოდა (თირკმლების დაავადება)¹. სწორი აღმოჩნდა ისტორიკოს პლატონ იოსელიანის ცნობა: დავით რექტორი 1824 წელს გარდაიცვალა². ამ თარიღს ადასტურებს დოც. ს. ყუბანეიშვილის მიერ მიგნებული საარქივო დოკუმენტები³.

ერთი ცნობით, დავით ალექსიშვილი ასაფლავია თბილისში, მთაწმინდაზე, მამადავითის სასაფლაოზე, ხოლო მეორე ცნობით, რაც სწორია, დაკრძალეს ის თბილისის სამების ტაძარში⁴.

დავით რექტორის ლირიული და საზოგადოებრივი შემოქმედება

პოეტური ხერხი

დავით რექტორი იცნობდა და იყენებდა ძველი ქართული ისტორიული პოეტიკის ყველა ჟანრს თუ ხერხს, წერდა მაჯამებს, იამბიკოებს, ფისტიკაურ ლექსს, აკროსტიხებს, ანბანთქებას, რვეულს და მისთანებს. დავითის ლექსებში ანბანთქების ორ სახეს ვაჩვენებთ. პირველში სტრიქონის ყოველი სიტყვა იწყება ერთი და იმავე ასოთა მაგალითად:

„ავსებს, ალაგს ასადარებს, აანთრავებს, აელვარებს...“

„ბიბიაება, ბუტუ ბადრება, ბნულოკანი ბავთ ბრწყინება...“⁵

მეორე სახის ანბანთქება აგრეთვე ტრადიციულია. ასეთ ანბანთქებებს არჩილი (1647—1713) და საბა ორბელიანი (1658—1725) წერდნენ.—ლექსის ყოველი სიტყვა ანბანთა ინსერციის მიხედვით:

„აფროდიტ ბადრებს გავსითა. დისკოთ ელვარებს ვარდი...“

და ასე მიდის უკანასკნელ ასოებამდე: ჰ, ზ.

¹ საქ. მუზეუმის H 3227.

² П. Иоселиани, Описание местностей города Тифлиса. 1866, გვ. 49—49.

³ ს. ყუბანეიშვილი, ფაქტები და შენიშვნები, გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“. 1943 წ. 10. IV.

⁴ იხ. პ. იოსელიანის და ს. ყუბანეიშვილის დასახელებული შრომები. შეადარე: Проф. А. Хаханов, Очерки по истории Грузинской словесности, вып. 3, გვ. 234, მისივე: ქართული სიტყვიერების ისტორია. 1919, გვ. 53. დავით რექტორის შესახებ საკანდიდატო დისერტაცია დაწერა კუთაისის პედინსტიტუტის დოცენტმა ქეთევან სანიკიძემ. ჯერჯერობით გამოქვეყნებულია: დავით რექტორის დაძაღბანი „თისათვის“. 1941. ცალკე ამონაბეჭდი; თელავის სემინარია და დავით რექტორი. 1946 წ. ცალკე ამონაბეჭდი.

⁵ S 10ა. გვ. 11ა.

დავითი გვაძლევს მასალას თეორიული დაკვირვებისათვის. ის ანსხვავებს, მაგალითად, შაირსა და ლექსს. პირველში გულისხმობს რუსთველურს, ხოლო მეორეში ისეთ ლექსს, რომლის სტრიქონები ერთმანეთს ერითმებიან (გვ. 156—158). დავითი ერთსტრიქონიან ლექსს საპართლიანად ტაეპს ეძახის, ხოლო რეული, რათქმა უნდა, 8 სტრიქონიანი ლექსია. პოეტს საამისოდ 4 შეატხვევა მოაქვს (გვ. 159). ფისტიკაური ლექსი დავითთან, როგორც წესი, 20—21 მარცვალში მერყობს (155—158), ამასი ხუთი მაგალითი მოყავს. იამბიკური სალექსო მეტრი თუ ენარი ყველაზე უფრო გავრცელებულია დავითის პოეტიკაში. იგი შეიცავს ტრადიციულ 12 მარცვალს, სტროფში 5 ტაეპს. იამბიკურით უწერია დავითს თვით აკროსტიხობი. ასეთია, მაგ. აკროსტიხო „იამბიკო იოანეს შიმართ ოსესძისა“. ტაეპის პირველი ასოები გვაძლევს, დასახელებულ ფრაზას (გვ. 139—140, 255). ჩვენ არ ვიცნობთ მსგავს ლექსებს (გვ. 124, 131, 140—141), ისინი სავსებით ორიგინალურია.

დავითის ორიგინალურ აკროსტიხში სიტყვები ისე ლაგდებიან, რომ მათი პირველი და ბოლო ასოები გვაძლევს რომელიმე სახელს ან ფრაზას, მაგ., „დავით ალექსიძე“. ეს ლექსები ასე წარმოგვიდგება:

„აჰა ნამეჟი	იცან მხედთა გარენად
ლმობით მაგენით	საოხად შეწყალება.
მსერა აწ ვარ	არღრა ხელე ახედავ.
ქჰანი დაღმდეს	ქრვანი იქჰაეს უძავეი
სთქუთ ლოკუა გვადრვარ	მსე გუაო შეწყალებით“ (S 105.

გვ. 255).

ამ კიდურწერილობით, როგორც დავითი ეძახის, იხურება, სხვათაშორის, მისი ლექსების ცნობილი კრებული (S 105). ასევე „მოსახსენებელ აკროსტიხოს“ წარმოადგენს დავითის ერთ-ერთი ლექსი, სადაც ფრაზა: „ქმნილექჰაე დავითმან“ მოცემულია წრისებურად (S 105, გვ. 253):

ქ მ ა მ თ ი ვ
 მ ა
 ნ ლ
 ი
 ლ ვ ჰ ყ ა ვ

დავითი ერთ-ერთ ამგვარსავე ლექსში ამბობს: „ბესარიონ ჯაბაონს მივქსწერე ეს იამბიკო აკროსტიხულად და ამას შინა არს:

ესარიონ, ლეონ და დავით (S 105, გვ. 141). აი სათანადო ხერხის ლექსი, რომლის თეორიული განმარტება ყოველთვის ვერ ხერხდება:

ბრძენი	ლიმენტა	ნუ ჰსდროებ მყისად წარვედ
მსურე	მოჟე	სახეთა სავანთა
ხულთა	მოქიმა	იფსინდე მოაულად ჰყავ
ბუარენ	ნამნი	პისინსა მოუყუდავნი
რინე	ნეტარძი	იტრფე თუ გულთა წყურავითა

(S 105, გვ. 141).

დავით რექტორს შეუქნია ისეთი აკროსტიხი, რომელსაც ძნელია რაიმე კანონი დაუწეროთ. სააკროსტიხო სიტყვის ყოველ პირველ და შემდგომ ტაეპის სიტყვები და ასოები ასახაიენ მოცემულ სააკროსტიხო სიტყვას. ბოლო ტაეპის სიტყვების პირველი ასოები გვაძლევენ ახალ სიტყვას. მოვეყვანოთ მაგალითი (S 105, გვ. 140):

ლალისა	მღვა	მოქოელსა	ნაძესა
ლომო	მღვიდა	[მოტარიდებრსა	ნაკეთსა
ლალობდი	მსთა	მოფესყაყ	ნადიდი
ლტოლეილ	მმათ	მოქსინოებსა	ნოსსა
დამევეა	ბრად	ვით რსარი	თანა (140).

ჩვენ ვიცით ბევრი ასეთი ექსპერიმენტი ალორძინების ხანის ქართულ პოეზიაში (მაგ., არჩილის „ჩარხებ მბრუნავი ლექსი“).

დავით რექტორს უცდია მოეცა მაჯამური ლექსის ორივე სახე: ლექსები გამოკრებილი (გვ. 132) და, როცა ლექსში სარითმო სიტყვები ფორმით ერთნაირია, შინაარსით კი სხვადასხვა. პირველ შემთხვევაში გამოკრებილ ადგილებს პოეტი ცალკე სათაურებს არ უკეთებს, მაგრამ მოტივების მიხედვით შეგვიძლია გავშიფოთოთ, რომ აქ გამოკრებილ ლექსთან გვაქვს საქმე. დავითი ჯერ სოფლისადაღი მღურვას გადმოგვკვეს მერე კი მღერის „სატრფოს ტრფიალებზე“, სადაც აგრეთვე ომონიმები ჩნდებიან:

„თმა სუმბული, ხა უსული, ჩემის გულის დამასული,
გველნი გრუხვით ჩაბანდულნი. ფხვის ნასრანად დამასული.
ყულთა ჰკრთიან ბოლო სდაფნი, სარო ნაძეთა დამასული,
იგი ნხვობს, ვის მათობნი შეუქნინან დამასული“ (134).

დ. რექტორი მაჯამური ომონიუმების სულ ხუთიოდე შემთხვევას გვაძლევს, დამახასიათებელი თვისება მათი ისაა, რომ მხოლოდ თითო-ოროლა სტროფს შეიცავენ. მათი უმრავლესობა თეიმურაზ პირველის მაჯამის მიხედვითაა შედგენილი.

აი, კიდევ ერთი ნიმუში ომონიუმური სტროფისა:

„მვილდთა სათურთა მოხრითა, რომწყლეს საკულაველ ასერა,
ინდოთა ჰამირმან ლაშქარმან ჯული დაბხარა, ასერა,
ქანგ გამახულთა ნარგიითა სასეროდ ჩემხედ ასერა,
საქუთო არ ხედ მბრუნავეზან, ნახე რა მიყო ასერა“.

(153).

თითოეულ „ასერას“ დამოუკიდებელი წინშენელობა აქვს. მაგრამ მარტო მაჯამური ლექსების გავლენას არ განიცდის რექტორი. მის შემოქმედებაში ჩვენ დაეინახავთ კვალს სასულიერო და საერო ქართული მწერლობის ძეგლებისა, მაგ., „ბიბლია“, „წმიდათა ცხოვრებანი“, „ვისრამიანი“, „ვეფხისტყაოსანი“, „ქილილა და დამანა“, „ხილთა ქება“...

დ. რექტორი პოეტურ პარაფრაზს უკეთებს სტეფანე მტბევარის (X საუკ.) ძეგლის ერთ-ერთ ადგილს, სადაც დამოწმებულია ის, რომ ერთ დროს მოისპობა ომი და სისხლის ღვრა, რომ აღამიანები მახვილს აქცევენ „მანგლებად და სახნისად“.

ცნობილია, რომ დავით რექტორი „ხილთა ქებაში“ დამატებით შეაქვს: ფმატს, უნაბს, ყურქენს¹.

პოეტური ეპიტოფონი

ძნელია აღირიცხოვს ადრესატები, რომელთაც დავითი ლექსებით ან ჩვეულებრივი წერილებით მიმართავდა.

ბესიკისადმი მიმართული ლექსები და წერილები (S 105, გვ. 127, 197, 198) გამოყენებული აქვს პროფ. ალ. ბარამიძეს (ბესიკი, გვ. 018). ერთ-ერთი წერილი ლექსი ბესიკის ქართლიდან წასვლის შემდეგაა დაწერილი. დავითი წერს ბესიკს:

„აყვარელო ძმაო, სულითო ზეგობარო,
გოდენი ნაკადთა ცრემლთაჲ დაჭრქვევითა.
ჩემთა იმომენტ ნიმცეს სამალი წვევაჲ,
ვერღა ველირსე შენთაჲე განცდა ღიღვად,
წენნი მასურნენ მშვიდობისა ჰამბავნი“.

(S 105, გვ. 127).

¹ ა.ა.დ. კ. კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. II, 1941 1952 წ. გვ. 60.

საინტერესოა დავითის დამოკიდებულება ალექსანდრე ქავკავაძისადმი. დავითს ახალი მწერლობის არაუფერი შურდაო, ამბობს პროფ. გ. ჯავახიშვილი, და ეს მართალია. დავითმა შეიტანა თავის „ანთოლოგიაში“ (S 1512) ა. ქავკავაძის ლექსები და გადანუსხა მისი პიესები¹. ამასთანავე ლექსით შეამკო XIX საუკუნის ქართული პოეზიის ეს პირველი წარმომადგენელი. აი ეს ლექსი:

აქედრეს უტოდ გონებისა ხეღუასა,
ლექსთწყობილება, ნეკართა ოფახ-ხადენ,
ელჳარედ ნათახნი, მკობილი დალიუსულად,
ქნილნი ღომერებრ სიმკვერით შეენიერ
სიკბაბუსა ჟამსა გარღმომცემარ-ე“. (S 115, გვ. 103).

აკროსტიხი გვაძლევს სახელს: ალექსანდრე.

აი, სხვათაშორის, საინტერესო სახე ქართული აკროსტიხისა. დავითი სხვა ლექსში კიდევ წერს ა. ქავკავაძეს, რომ „დაენატრი შენთა მშობელთა, ვითარ გყვეს ეგრე ბრძნობილიო“ (გვ. 103).

გარსევანთან, ალექსანდრე ქავკავაძის მამასთან, დავითს არავითარი დასანატრი არ ჰქონდა, პირიქით, მას არ უყვარდა გარსევან—დავითი², რომელიც მეტოქე იყო დავით ალექსიშვილისა; ადრევე დავითს უყვარდა მათა ავალიშვილის ასული (1758—1836), რომელიც მერე მითხოვდა გარს. ქავკავაძეს. ასე რომ, დასახელებული ლექსი მათასადმი მიძღვნილი.

არ ვიცი, რა აკავშირებდა დავითს ჰაბუა ორბელიანთან და ჰაატა ანდრონიკაშვილთან. პირველს სატირას უწერდა, მეორეს—ქებას:

„ჰახიონ საქებ, ძიებით უფრო სარაუხ,
ა-ღნამკ იგურდივად ელჳარედ საქე მეოფ“... (გვ. 103).

სატრჯიალო ლექსები

დავით რექტორმა გაიზიარა „ბესიკური ეროტიზმი“. მან არ შიილო ვახტანგ მეექვსის, მამუკა ბარათაშვილისა და დავით გურაძის-შვილის კონცეფცია ქალის სიმბოლიური, საღვთო სიყვარულისა; დავითმა თავის ლექსებში შეიტანა არა მარტო ეშხი და მანერა

¹ ამის შესახებ იხ. ალ. ქავკავაძის თხზულებანი, ი. გრიშაშვილის რედ. 1910 წ. ტ. რუხაძე, ძველი ქართული თეატრი და დრამატურგია. 1919 წ.

² ცნობილია, რომ გაოსევანი ატარებდა მეორე სახელსაც—დავით.

ბესიკის „სევდის ბალისა“, „ტანო-ტატანოსი“, „ანა დედოფლისა“, არამედ გაიმეორა მკელი „ვარდულებულიანური პოეზიის“ იდეური მოტივაცია. სატრფო ქალის პერსონიფიკაცია, რაც ჩვენს პოეზიაში თვითმურახ მერჯემ და ბესიკმა შემოიტანეს, დამახასიათებელია დავით ალექსიშვილის ეროტიზმისა.

სატრფილო მოტივი გვხვდება დავითის შემდეგ ლექსებში: „საყვარელზედ“ (S 105, გვ. 164), „ჩემს საყვარელს“ (იქვე), „თქმული ერთს ჰაზრზედ“ (151—152), „ძთიების ტბათა“ (163—164), „სიყვარულზედ თქული“ (115), „ჰე მოყვარეო“, „გრგვინით ციურნო“ (იხ. კალმასობა, 1935 წ. გვ. 281; ანთოლოგია, II, 288; ქრესტომათია, II, 1863 წ. გვ. 109...), „მოი ლთვარეო“ (დასახელებული ქრესტომათია, გვ. 108) და „ზმები სატრფილო ქალებზე“. სახელები ქალებისა მოცემულია ზმურად ან პირდაპიოა დასახელებული ლექსებში¹.

„მ ა ი ა ს“

მას ჩემად, განუეხადებლად, ეტრფოდა პოეტი მას შემდეგაც, როგორც ვთქვით, როცა მათა ავალიშვილის ასული ცოლად გაჰყვა გარსევან—დავით ქავქავაძეს და ალექსანდრე ქავქავაძის დედა გახდა. დავით რექტორის წერილებმა და ლექსებმა ალბათ მიაღწიეს აღრესატებამდის.

ერთ ერთ წერილში დავითი ასე მიმართავს მათას: „წარვედ ვითა ტატანო, ვერა ვაგრძენ უბედომან და შემდგომად წარსრულისა მცნობმან ცეცხლი ცეცხლისა აღვიგზენ“ (S 105, გვ. 102). პოეტი წერს: „თოფით ქედანი მოუჭალ და ეს შაირი იმახედა ვჰსთქვიო“ (გვ. 157). ეს შაირი ზჰაა და გვაძლევს სახელს—მაია.

ყმაჰ იამოს ველს გაჰრა, რებანი იამებოდეს,
თუჲა მოყუესა სჯრვისა იმგდნი ჲრა ჰალეზოდეს“...

აქ პოეტი შეაქებს სატრფოს: „მელნის ტბა“—თვლებს, შიგ მკურავს თვალის კაკალს, „გიშრის ნავს“ და „წამწმის პირთა მომახვილეს“ (გვ. 157).

მაიას სახელს გამოხატავს ზეორე „ზმაც“:

„რადეა ყმაჰ იამოსრა, უმისობით ანუ რანო,
უცხოჲ რხეუა, ოთინება, ტანთა აღვისა აღნაგთ ძრვანი“... (15—136).

¹ ლქაების სახელები ზოჯჯორ ჩვენს მიერაა შჰრჩეული.

ეს ლექსი მაშინ დაეწერეო, ამბობს დ. რექტორი, როცა „ემ-
ხმა ისე დანწეა“, რომ მომიღდა ველად გაქრა, მოცილება „ვთი მთვა-
რესა შორესა“ (133), რომლის „უმისოდ დღე არად შიჩანს“-ო
და, აქვე გვიხატავს, სატრფოს:

„თმა სუბული, ხმა უსული, ჩიმის გულის დამასული,
გოგონი, გრუხვით ჩაბახდულა ფრვის ნარ დ დამასული.
ყელთა კრთიან ბოლ-სადაფნი, სარო ნაძეთა დ მსოლი,
იგი მიეობს, ვის მნათობნი წეუქინიან დამასული“. (134).

ამავე ლექსში შექებულთა ერთ-ერთი სატრფოთაგანი ზმურადე

„მ ა რ ი ნ ა“

„მან მაქრვა ქარვის სალოდ, მანვე ძოწის გული დაზრა,
საუღიონის ლალ ბაგენი, შოგალიც გარ მოგბახრა,
მე იგი მკლავს, ვის ცისკარნი, უბედ სწორნი მოესახრა.
ვინ თათემიოს, ვინ საქმარნი ნახად ტანსა მოიმწყახრა“. (136).

არ დაეიწყენია დ. რექტორს ბესიკის, „ანნა“-ს ორეულ-
ანნა. მისი ვიხაობა არაეინ იცუს; მას პოეტი შეაქებს სტროფში,
სადაც რვა შემთხვევაში გამოყვანილია სახელი:

„ა ნ ა“

„საროდ მხნეო ზარფანავ, კიპაროხო ნორჩო ტანავ,
ლალის ბაგით პაწაბანავ, ლაწე ვ.რდებით თ.ნისთანავ.
წამწებით ისართ მანავ, წარბებ ძმვილდის შესაგვანავ,
თაა ანბარო შენ ხ.ნანავ, მოკლულს ყელს ძვიდ მთვარედ შანავ“. (213).

„ნ ი ნ ა“

დ. რექტორის სატრფიალო „ზმურ ლექსებში“ ასეთი სახე-
ლიცაა წარმოდგენილი. მასზედაც მხოლოდ ერთი ლექსი გვხვდება:

„მისნი ნარინჯი კაკლა, პირანგს ჰვეირს სადაგველია,
ლაჭინი ნაკობნი ვარჯის ფურ, ბროღნი ყელყურა ცველია,
ვანი ნაობოხი არ ესმის, აჩად მკლავს ჩეძი მწველია,
გულნი ნაკრავნი მისგან მაქვს, ვის ჰვიდავს ზოღდ დ გველია“. (184, 185)

ამ ლექსს ჩვენი პოეტი ასეთ შესავალს ურთავს: „ქაბუქსა-
ვისზე ქალი უყუარდა, ყმაშან წალკოტიდამ ყვავილნი მოკრიფნა და.

შეკონა და მიართუა; უთხრა: „ამათ შენის შვენებიდამ მოუპარავს ფერებში“. მე შევიპყარ და მოგართვი, და გარდაახლევინეო და უთხრა „შაირი“ (185).

შემდეგი, მეექვსე სატრფიალო ობიექტი დ. რექტორისა, სჩანს, ყოფილა

„ქ ე თ ე ვ ა ნ“

„მთვარესა მიხრალსა სწუთოთ, გვიღნი აჩრდილად უბანდა, ვით ხეა მწობარეს ინდისას, ვარდს ნამით პარი უბანდა. მზის ორიონი, მიდამო, დაწვე გრეთ უბან უბანდა, იად ვამთია მან მჯდომი, რადჯან გლოვათი უბანდა“. (163).

გარკვევას თხოულობს სიტყვები—„იად ვაქეთა“. ალბათ, ეს გულისხმობს ლექსს, სადაც პოეტმა „იას“ სახით ქალი გამოიყვანა.

„ი ა“

„ისწავე ძეო, რა გითხრა, მოსული იპეარია, თბემ მოდრეკლი მურიალი, სიქუერიო იპეარია, სარხელი დეთა ბედითა, მუნესელი იპეარია, დაბუნდდი ეტლო ჩეხედა, იწალზე იპეარია“. (138-139).

დ. რექტორის სხვა სატრფიალო ქალს რქმევია

„ს ა ლ ო მ ე“

„დასაველ მძერელო მაცთურო, ხედენი სასმად ძნელ ესეა, ჭკოთოდთ რა ციალთ სიბადრით. გულთა საყაღრო მოწყვეა, ვაღი სიტყვითი შენებრი, შაგსა თუ ჩემ ბოს ვის ესე, გული კლდე სალო მებინდნეს, კირნი გუნეანი თე ესეა“. (163).

დავით რექტორის ერთ-ერთი სატრფიალო ქალის სახელი იყო დარეჯანი. ის ბევრჯერ მოიხსენება ლექს-ზმაში:

„დ ა რ ე ჯ ა ნ ი“

„სულისა ძალთა წამლებო, იღვისოს ველის ისარო, ზელქმნილსა ეტნისთ ძომლებო, თუ შენ ეგრძ აღო ისარო, ირისთა წყლელლო გულსა, ლუნით მესროლო ისარო, ასეთ-რად არჩვანი ტყუქმნილსა, ელატნი დამბრენ ისარო...“ (163).
სად არჩვანი ძსურევათი მუნცა დაგეც ს ლევანი, ვით ზეოღარმ ჯანო ყოლი ჩესა ძანს რა ნაძლევანი, აო გუღარმჯან, ნუ ჰყოფო, რან აღვა იგ რგულევანი, ამად არს მდარკ ჯან ეულს ჰსეფ, რა ნაგე გამოკულევანი“. (171-172)

ამათ გარდა პროეტს შეუქვია ფრანგი ქალი (ლექსი „ფრანგის ქალი ვნახე ბალში...“):

„წალკოტსა ჰსჯდა ქალი ვინჲ,
ლაწყი—ვარდი, პირი მთუაოფ.
ლალნი რურფად შეეკონნეს,
ბროლ მინაი თვალთა გარე,
წარბი მშვილდად ძოჯხარა,
ინდოთ რახში მოიჯარე“... (145).

ამ ლექსში დავითი სატრფოს ეძახის რაინდს, თავისთავს ყარობს:

„ნეტარძი გულსა ყარობსა კინ ოდეს მიხედეს ლხენანი.
ველად გაქრლსა მიჯნურსა, სად მისცემ ან ჰრბენანი,
არა გეყ. ლვი რაინდსა...“ (S 105, გვ. 147).

დავით რექტორი შეაქებს აგრეთვე შემდეგ სახელებს:

„მ ა ჰ ბ უ ბ“

მაჰბუბ ეპითეტია და საყვარელს, სატრფოს ნიშნავს. იგი დავითს საკუთარ სახელად უქცევია, მასში მისი სატრფო—ცოლი გამოუხატავს და, როცა ეს ქალი მომკვდარა, უთქვამს ლექსები „ჰე მოყვარეო“, „გრგვინვით ციურნო“, „მოი მთვარეო“... აქ პროტი ამბობს:

„მას ვაქებ, ვინ არს წოდებული მაჰბუბ სახელად,
ჰკრთებოფეს შუქნი მოელვაოფ, ვიქმენ ინახელად“...

დავითი მაჰბუბს ამკობს ეპითეტებით: „ზილფნარევი“, „გულბროლსადაფი“, „ნატიფი“, „ლერწამწელი“, „მარაეის მთვარე“, „აფროდიტ ციაგება“, „მკვლელი მარხი“ და მისთანები. აი ერთი ადგილი:

„ხალეზ ყრილ ინფო, მშვილ რაინდო, ქამანდ შეხრილო,
ბადრო ზარიფო, ტანნატიფო, კიპარო წყრილო,
ლალ იაგუნდო, არ საღუნდო, ბროლ მინა ყრილო,
ვარდო ოფილო, ნორჩ წელო, ჩ დილ ზოსაგრილო,
მე შენთა წალკოტთ დამადგინე და მიმმე მცველო“.

მაჰბუბის გარდა დავით რექტორს უყვარდა ვინმე

„ხ ა ნ უ მ ჯ ა ნ ხ ა ნ უ მ“

მასზე უწერია პროეტს ლექსი „ჰარბახანდა ჩემში მახტუნის ხმაზე“ (S 105, გვ. 179) ე. ი. „მარად მებედვით მარად თვალის მიმტაცი“.

„მღურვა სოფლისადმი“

ჩენი პოეტის ლიტერატურული წარმოდგენა ამ მიმართულებით ორ მომენტს განუსაზღვრავს:

ა) წუთისოფლის ფილოსოფიური გაგება;

ბ) ისტიმური მომენტი: „დანაკოდარი სევდითა გული“¹.

პირველ შემთხვევაში დ. რექტორი მთლიანად აღორძინების ხანის პოეტთა გაგებიდან აშორის. მისთვისაც ეს „სოფელი მუხთალია“, „უნდოა“, „გაუტანელია“. აქ იჩენს თავს „სიკვდილის პრობლემა“. ამას პოეტი კონკრეტულ მაგალითზე გვისურათებს:

დავით ბატონიშვილმა ბევრი საძამაცო საქმე ჩაიდინა, მაგრამ მაინც ხვდა წილად „სიკვდილისაგან ვერ შორჩომა და ცუდისკაცისაგან გათაება“. (177):

„ბანაკად მტერთა, განაშტურთა დავეცი თავსა,
სისხლი რუები, ზმალ რა ნები ელვიდა დაგსა,
შეუფსრნი დასნი, პურობილ ასნი მეფარიდენ ზავსა,
განმეურის მცირე, ანატორე იგიც მკედათთ გაუსა,
მამენთა იცითა, გულმტყიცითა ვარ აწკლევითა.“ (176-177).

პოეტი იმეორებს: სოფელი „ლახვარ მსობია“, „მუხთალია“, „უხანოა“, „დასაგმობია“, ამიტომაც სწუფებს „მის მიმდომსა“ (176). პოეტი წუხს, რომ სიკვდილი მაინც არ ეშუება: „სამსალა მადინაო“ (გვ. 177).

საერთოდ, ეს „რომანტიკული მღურვა სოფლისადმი“ დამახასიათებელია დავით რექტორის ყველა ლექსისა. ეს კიდევ უფრო გამოსკვივის ელეგიკურ ლექსებში.

დავით რექტორის ელეგიკური ლექსები მომეტებულად ისევ სიკვდილს და მისგან გამოწვეულ მწუხარებას ეხება. ასეთი ლექსებია: 1) „ჩემს ძმას გიორგის მიეჭწერე“, „შვილის, გაბრიელის სიკვდილზე“ (127), 2) „ერისთავის დედას, ქეთეონზე ოდეს სამნი ძენი დაეხოცნეს: ბევლარ, დავით და ალაბაბა“ (141-143), 3) „შალვა დავითის-ძე ერისთავს მამის გარდაცვალებაზე“ (144) და 4) „მაგალითებელ იესუს საფლავზედ“ (143). ეს ლექსები დაწერილია აკროს-

¹) მინაწერი „ომონიანზე“, „ივერია“, 1859 წ. № 135; პროფ. ალ. ხახანაშვილი, „პარიზის ნაციონალური იბბლიოთეკის ქართული ხელნაწერები“. ვეფ. თაყაიშვილი, პარიზის ნაციონალური ბიბლიოთეკის ქართული ხელნაწერები. 1933, გვ. 45.

ტიხულად. კედურწერილობით და გვაძლევენ სიტყვებს, ან ფრაზებს: 1) „გიორგის“, 2) „საპაია ტარს ძეთა გოდებით, ქეთევან ვტნისთ მოდებით“, 3) „შალვა — დავით“, 4) „იესე“...

ძოვიყვანთ „ეპიტაფიას“ იესეს საფლავზედ-აკროსტიხულად:

„ი-ქა ბუნება ადამის ცთუნებისა,
ე-რთო სხეულსა ძისივე დაწაბადი.
ს-ძლია საბოცმ, დასძონძვა სიკაჭუქე,
მ-სე აღზაუღლა ოქტომბერსა თვესა დღესა...“ (143).

სახოტბო ლექსები

დავით აღექსიშვილს თითქმის ყველა გამოჩენილი თანამედროვეის „ქება“ ეკუთვნის. დავიწყოთ პოემა—ხოტბით „(ხზოვრება ლეონ ბატონიშვილისა“¹. თუ შევივლით ამ ლექსის რიტორიკულ სათაურსა და ქვესათაურებს, შეიძლება ის ასე დავეყოთ: 1. „იშვა ძე მეთისა ირაკლისა ლეონ“, 2. „აღზარდეს მშობელთა“, 3. „გამოჩნდა მაჰისებრ ძე“, 4. „აღქრა მტერთა გულები ლახურად“, 5. „დადვა სული მაჰის მორჩილებაში“, 6. „დიდის პატივით მიღებული იქნა რუსეთის მეთის მიერ“, 7. „ვითარ იქორწინა“, 8. „გარდაცვალება“, 9. „დაუტევა მშობელნი“, 10. „გლოვა ლეონისა“.

პოეტრი ხალხური ტრადიციის მოშველიებით მეკვიდრის ძეობის სურათს ხატავს:

„მოხ-ცო გონებამ წესმისა ორლანოთი,
პირნი განახადნეს ქიბის შესამცობლად,
და დადიძას დაჰადგმადენ ყუ ვილთ გან,
გონების თვალით, თხემის სიმწვეოვალეთ,
ოდეს ჰაევიდენ ეს გუარსა გამოჩენას“ (S 105, გვ. 221).

შემდეგ ლეონი გვევლინება როგორც რაინდა—ეპასარეზე:

„ეს რაინდა მრავალჯარათა იმ ღერდის:
გრძელ ლახართა თხემთა ზედა ბრუნებით,
სიშნთ საგანი წაროტაცნის იწვევალით,
და ტანნი მკურნი ჩამოჰკიდის ტერფეთა...
ვით მუშაითმან დაიმღკრნის საკვირვოდ,
რომელი კაცთა განუერთობდა გულსება“ (გვ. 234—335).

¹ ხელნაწ. საქ. მუზეუმის S 115, H 1100, ლენინგრადის აღმ-საეღეთმცოდნეობის ინსტიტუტის E 98 ხელნაწერი. კაპიურები S 105 ხელნაწერ-დან მო-გვ-პო-.

არ დასცხრა მათხარი მტერის წიერ ქართველთა ტყვევნა-ობ-რება. ამიტომაც ირაკლიმ რუსეთში მიაგვლინა შვილი მისი ლეონი და მათივე თანამოსაგრე ანტონი, I; სასოებათ ჰქონდათ რუსეთი:

„რათა მათ მიერ ხწარლ იქნეს საქართველო.“

რათა აოტყეს მტერი ქრისტეს მღვდლოი...“ (237—238).

გაემართნენ ჩრდილოეთისაკენ. არ შეუშინდნენ არც სიყრვის, არც მსცოვანებას, რათა მთავრად რუსეთის მეფეს „ირაკლის თსოვა წადილი“, „რათა მოიგონ რომელი იგი მსწყურისყე“, ე. ი. მშვიდობა (238).

ეკატერინე დედოფალმა ქართველები დიდი პატივით მიიღო, აღუთქვა, რომ იქნება „დამცველ და მფარველად ზოგად ქართველთა მტერთა იწრო ჭმაილთა“ (239). დიდი წყალობით დაბრუნდნენ ქართველები საწმობლოში. ყველა გაახარეს.

შემდეგ აღწერილია ლეონის ოჯახური ბედნიერება, და, ბოლოს, „ადამის ცოდვა“: სიკვდილი. სტიროდა ყველა. სტიოდნენ: ირაკლი („იაკობის ცრემლითა“), დედა, დები, ძმები. ამაზე ძლიერი აღქერა გოდებისა ძველ ქართულ მწერლობაში ბევრი არა გვაქვს:

„მხედარნო, ვინ გიძლოდეთ, ხრშალო, მის დატევებულო, ჯაქკო გრცხვენოდეს: რათ არ დახვდი სიკვდილს“; „მუხარადო, რათ არ დაიფარე სიკვდილისაკან; ტაიჭო, უმისოდ როგორ უნდა იმოდრაო... წმამე სტიხიოვ, მიპასუხე“ (251—252)

პოემა-ხოტბა „ლეონ ბატონიშვილის ცხოვრება“ დაწერილია იანბიკური ხუთტაეპოვანი ლექსით. სულ 500 ტაეპია.

საინტერესოა, რომ დ. რექტორი ამ ხოტბას მაშინ წერდა (1781 წ.), როცა ჯერ კიდევ არ აღსებობდა 1783 წლის ტრაქტატი. ამის მიუხედავად მწერლმა ორიენტაცია სწორი და პერაქტულია.

დავით აღმაშენებლის ხოტბების ერთი ჯგუფი დაწერილია მაშინ, როდესაც საქართველოს საეფო კარი უკვე არ აღსებობდა, როცა მთი ხოტბის ობიექტები გარდაცვლილი იყვნენ და, მაშასადამე, რაიმე „მეღულობაზე“, პარფერულ ხოტბაზე აქ ზედმეტია ლაპარაკი (პროფ. გ. ჯავახიშვილი, დავით რექტორი, 36). ეს ტრადიცია, რომელიც დავით აღმაშენებლისა და თაპარის ერთ-ერთმა მებოტბემ ითანე შავიელმა (XII—XIII სს.) გაიზარა, მოღის, „წმიდათა ცხოვრებიდან“. პავიოგრაფები აქებენ გარდაცვლილ გმირებს. ისინი, ჩვეულებრივ თხრობასთან ერთად, გმირებს შეაქებენ იანბიკური ლექსით. „ქებისათვის“ იანბიკოს იყენებს ანტონ I („წყობილსიტყვაობა“). ასევე იქცევა დავით რექტორი.

„ქება თამარ მეფისა“

ამ ხოტბაში, რომელიც 30 იამბიკურ სტროფს შეიცავს, დავით რექტორი „გვარწაუნებს“, რომ თამარ დედოფალი (1174—1215) ზეგარდძო ნიკით იყო ცხებული და მოპაღლებული. „მისი ამ ქვეყნად მოვლინება ისტორიული აუცილებლობა იყო“. ეს გამოსატყუელია რთულ ფილოსოფიურ ლექსში:

„მეორე იგი ფიი.ებრი სხული,
სხვადასხვა ნათესაეთა ჴვეში,
სხვადასხვა კერძოდ, განაღა თანხმობილი
უწინ.ღღგომად არა მჭარწნელი ერთი ერთსა
ფგრეთ მეა.მეც კერძოი ყოვლითურთი“ (3).

თამარი სიბრძნითა და სიმშვიდით მიემსგავსა წინამობედს „ბიბლიურ დავითს“. თამარმა, როგორც სოლონდა, ქართველებს მიანიჭა კანონები, ააყვავა მწერლობა, მოიგერია მტრები, რაც ახლაც კი სასიქადულოდ აქვს ქართველებსაო. პოეტი ამბობს:

„იფერიელთა მიერ ყაით სახსენად
გიციან ყოელთა და შენით მოქადულან;
საარსნი მძოწოლარნი, ინდია არაბადმდე,
თვით კერსარი, ჰ.ხგარად წოდებუნი,
ვით შეაძოწუნენ წარტყუენით ქვეყანათა“ (8).

პოეტი თამარს უძებნის ისტორიულ ანალოგიებს: როგორც კიროსმა „ისრაელნი ტყვექნილნი“ ისე „ივერნი შენცა განათავისუფლენო“; მტერთა ზარის დამცემი იყავ, როგორც ალექსანდრე მაკედონელი; კონსტანტინე ბერძენთა იმპერატორივით აგარიანთა თქალი „ჯვართ განლახკერენო“, „აგვისტოსებრ“, რომის კეისრისა, იყავ ტაძრების შექამკობელიო. მაგრამ, ბოლოს, მწუხარებით იგონებს პოეტი, რა იქაა, სად გაქრა ყველა ეს ძლიერება, შენ რომ ქართველებს მიანიჭე?

„სახელნი ზესთა განფენილნი მარადის,
ჰოი, ბეფაო, თაარ ქელდიდებულო,
ყოელთ სიკეთითა ბუხებრივ შეწნიერო,
სად დახდა ხატი ელვარე ყთერებრი?
გმარწი თქმად და უჯობება მდემარება..“ (10).

ეს ხომ ნაძღველი რომანტიზმია.

„ქება ირაკლი მეორისა და გიორგი მეცამეტისა“

დავით რექტორმა პატარა კახს ორი სახოტბო ლექსი მიუძღვნა, პირველი—ჩვეულებრივი „ქება“, მეორე—მისი „სახელწოდების ღღეს მარტის თ (9) ღღესა“ დაწერა (S 105, გვ. 12—14).

პოეტი, ისე როგორც კლასიკური ხანის (XII ს.) გეზობენი, (თავს ღირსად არ თვლის შეამკოს ირაკლი მეფე. ორი სკიპტრის ქართლისა და კახეთისა) მპყრობელს, უფრო ვრცელი ხოტბა შეშვენისო. პოეტის აზრით, ირაკლი ქვეყნის ბაღია, „ბუტკი ვარდწყლიანი, მნათი სუნელიანი“ და ასე მეფობს „ირაკლი მეფე სვიანი“.

„ირაკლის ქებას“ ბუნებრივად აგრძელებს გიორგი ირაკლისძის „ქება“. იგი ერთგვარი სამძიმარია ირაკლის გარდაცვალების გამო და წარმოადგენს დიდაქტიკურ მიმართვას გიორგისადმი (გვ. 15—21). „გარეშე გონიერებისა არა არს ცხოვრება კეთილად. სამართლად, ბრძნისაებრ პლატონისა“-ო, ანბობს პოეტი (გვ. 20). იგი მიმართავს გიორგის: ყოველ შენს საქმეს კჳა და განათლება დაუდევი საფუძვლადო. შემდეგ, პოეტი სახავს იდეალს გმირობისა და მეფობისა. უსურვებს გიორგი მეფეს „აგვისტოსებრ აღმატებულებას“, „განსმენილებანი აღგქსანდრესი“ (20), მომხიბლველობა სეზოსტრი ნეგვიპტელისა და სიმშვიდე „მამისა შენისა დავითისანი“-ო; შენთა ორგულთა დაძარცხების უნარი გქონდეს „სამთსონის ნაზირევისანი“-ო.

დავითი ამას ანბობს გიორგის ტახტზე ასვლის დროს და ერთ სიტყვასაც არ ძრავს საქართველოს უკანასკნელი მეფის ღირსებებზე. დავითი იდეალად უსახავს გიორგის იყოს ისეთი, როგორიც იყო თამარი და პატარა კახი. ხოლო მათ, როგორც ცნობილია, მშვიდობა მისცეს ივერიასო.

დავით რექტორს აგრეთვე შეუქია დავით, იმერთა მეფე, გიორგისძე, იულონ ირაკლისძე, თეიმურაზ ირაკლისძე (ანტონ მეორე კათალიკოსი), ანტონ პირველი და დავით ბატონიშვილი, გიორგი მეცამეტისძე. საინტერესოა უკანასკნელის „ქება“.

დავით რექტორი მას ახასიათებს, როგორც „მხედარ ახოვანს“ (42—43), „განათლებულს“ (56) და „ძველთა ელინთა ცოდნით აღჭურვილს“ (იქვე). დ. რექტორი ახსენებს ბატონიშვილების, მისი სიტყვით, „ახალ იერუსალიმში“, მოსკოვ-პეტერბურგში გამგზავრების (100).

„ქება დოსითეოზისა“

ასეთი სახელი უნდა ვუწოდოთ ხოტბას, რომელიც დ. რექტორმა დოსითეოზს მიუძღვნა (1816 წ.).

დოსითეოზ ქართველი რუსეთის მთავრობამ იმ კომისიაში დანიშნა, რომლის მიზანი იყო კავკასიის მთის ხალხებში ქრისტიანობის აღდგენა-განმტკიცება. ამ კომისიაში დოსითეოზმა თვალსაჩინო როლი შეასოულა, რის შემდეგ, სინოდისა და ალექსანდრე პირველის განკარგულებით, იგი გამოგზავნეს საქართველოში მღვდელმთავრად. ამან ფრიად გაახარა დავით რექტორი. ამას გამოუწვევია დოსითეოზისა და ალექსანდრეს ქება (გვ. 221—233).

ალექსანდრეს, რუსეთის ხელმძღვანელ-ინჰერატორს, დ. რექტორი იპიტომ აქებს, რომ მან, რუსეთის მეფემ, მაჰმადიანებისაგან ქართველების ცარცვა-გლეჯას საზღვარი დაუდო, რომ მან, „როგორც ღმერთმა“, ისე იზრუნა ქართველებისათვის¹.

ამ აზრს რექტორი შემდეგ სიტყვებში განოხატავს:

„აგრეთვე დიდმან ალექსანდრე პირველმან,
მოძიება ჰყო ქართველთა პირვეულთა.
რომელნი მარად მოიწყვლეოდენ უღმრთოთვან
აგარიანთა. უცხო თესლთა მბრძოლთაგან.
და წარისხმოდენ გარდასახლვით ტყვე ქმნილნი“ (222).

ალექსანდრეს ქების შექმნე (მუხლი 8—12) გვისუკრათებს ქართველი ხალხის თავგადასავალს საქართველოს რუსეთთან შეერთებამდე:

„და იყო ქირი მარადის მოუთმენი,...
ოხრვა და სულთქმა, გოდება, ლალაღება,
სალმობა მწარე და სისხლით ღებილება“ (224...)

და ქართველებს მოევილინა ალექსანდრე, რომელმაც „თავისაფალჰყო ივერია ტყვექმნილი“:

„ალექსანდრემან ერნი ივერიელნი
ყოველნი ნიქით აღავსნა, განამდიდრნა.
ვიეთნი უნჯით აღაყვანა საესებით,
ვიეთნი ნიშით განაშვენნა საჩინოდ,
და ბრალეულთაცა შეუწდო მიტევებით“ (226—227).

¹ ეს საერთოდ უნდა ითქვას: აღორძინების ხანის (XVII-XVIII ს.) ქართველი პოეტები რუს მეფეებში (ალექსი მიხეილისძე, პეტრე დიდი, კატარინე...) ხედავენ ქართველი ხალხის მტერთაგან მხსნელს.

ამიტომ ახლავ, დასკვნის დ. რექტორი, დარწმუნდენ რა ქართველები ალექსანდრე მეფის „საილიაში“, ერთგულობენ მას:

„ალექსანდრესა ხელმწიფესა კესარსა,
მსურველ არიან, რათა სისსლნა მიუპყრან
წამს დასათხვეად მტკიცისა ერთგულსა,
და იქმნენ მისად მარაღის საუკუნოდ“ (232).

მაგრამ აქ პოეტს არ ავიწყდება რუსეთის იმპერატორის საერთაშორისო როლი, რომ მან ანტიკრისტიდ მოვლინებული ნაპო-
ლეონი დაამხო:

„ეგრე ახალსა ანტესებრ განცხადებულს
ჰსდევნა ეწია მძლავრსა მას ნაპოლენს;
დაჰსცა, შემუსრა ფერხთ ქვეშე დათრგუნვით,
მიერ ბუღითგან გარდმოაგლო ზენაით,
წინამეტყვისებრ არწივი სომალთია,
და დააკეთა ნაცარ მტერად და ავლებით.
და ევროპას ჰსცა სრულად განსვენება“ (229).

ამგვარად, ამ კონკრეტული ფაქტით შეგვიძლია დავასკვნათ, როგორც ეს ბიოგრაფიულ ნაწილშიც შევნიშნეთ, რომ დავით რექტორი ჩაითვლება XVIII საუკუნის ისეთ ინტელიგენტად, რომელიც თუშცა გვიან, მაგრამ მაინც დარწმუნდა საქართველოს რუსეთთან შეერთების ისტორიულ აუცილებლობაში. ასეთია პოლიტიკური განვითარება ერთ-ერთი ძველი ინტელიგენტისა.

დ. რექტორის „ნოტბის“ დიდი ნაწილი დოსითეოზს შეეხება. პირველად შექმნილია სახოტბო ობიექტის სამცხიონერო ღვაწლი:

„მოინადირენ ბევრეულნი უციენი,
და ნათლის ღებთ განბანენ უწმუნნი...
უძლე მოქცევა შენ ვლთ მისიონერებრ,
ესდენ სულთა ლეგიონებრთა ერთა“ (230, 232).

მეორედ, საზეიმოდ აღწერილია დოსითეოზის მღვდელმთავრად დადგინება და, თუ როგორ იგი „მოიქცა ივერიად“:

„მღვდელ მთავრობისა კათედრა მოგანაქეს,
ალექსანდრესგან დიდ სულისა მონარხის;
უწმინდესისა ეგრეთვე სინოდისაგან
პბრძანებით მყისად მამულად მოისწრაფე“ (229).
„საჰენი იპყრენ მღვდელმთავრობის მიერნი,
და არგნის სიბრძნათ ამოვენ კრავნი უმწყსნა,

მწვანელივანსა საზარბის ველაკთა,
უოწუნების წყლული უკურნებელი,
მოდკრებით ჰკურნე საღმრთოსა ემპლასტროთი“ (230—231).

ბოლოს, დ. რექტორი, მიმართავს დოსითეოსს, რომ ეს სიტყვები მე არ მითქვამს „ღვარკნილებრ“, ე. ი. პირფერობით, არც ეშმაკობით, არამედ გულწრფელობის, გრძნობის გამოსახატავად. შენი და სამშობლოს წინაშეო:

„ლიტონი ესე ზრახვანი ჩემ მიერანი,
„არა ღვარკნილებრ, არცა ფილოსოფოსებრ...
არა ოქროთა, არცა ნივთთა სპეკალთა.
ვარნა სიტყვათა შემწირველი შენდამო.
ჩემ მონისაგან მიიღებენ და შეიწირენ“ (232—233).

ასეთია დასასრული დ. რექტორის აჰ ხოცებისა.

დ. რექტორმა ხოცებები მიუძღვნა აგრეთვე ქართული იერარქიის სხვა წარმომადგენლებსაც: ანტონ I და ანტონ II (105 ხელნაწერი, გვ. 44—56). ანტონ I-ს პოეტი შეაქებს კიდურწერილობით, სადაც ამბობს:

„ბრძნისა მალისა შენ მყოფის დიდის,
სად შენი მომც. შესავე შენდა ვსწირავ“ (46).

ე. ი. შენ რომ ცოდნაა შობეცი ნაა გეროიავა (46). მეორეგან დავითი შეაქებს ანტონს, რაც სტროფის გარშემომწერი სიტყვების პირველი ასოებით იძლევა ფრაზას: „ანტონის უგალობ დავით“.

„ალკონვა თხემთა იყუავილ ვარდე ასად
ნამყო კლითა დედანად რაი ტელამ
ტყუელვით მიიღენ შენნივე შენდა ბრძნო
ოქრო ნესტვისებრ იყავნა სუფევ ნათელ
ნეტარ იცევ ხულითა უვნოდ ვარნა“ (49).

სატირული ლექსები

დავით რექტორი პირველი ქართველი პოეტი, რომელმაც არა მარტო სატირული ლექსის ნიმუშები მოგვცა, არამედ თეორიული განმარტებაც ცადა მისი. დავითმა შემოიღო ან მის დროს იყო გავრცელებული სატირის შესატყვისი ქართული ტერმინები: „ლათაიური“, „გაკიცხვითი“, „გიობითი“. ერთგან დავითი ახსენებს სატირასაც (საქ. მუხ. Q 401. გვ. 212) და კრიტიკას. ასეთ ლექსს ეკროპელნი კრიტიკას უწოდებენო (S 105, გვ. 181).

ქართული სატირის მომავალი მკვლევარი დავით რექტორის ლექსებში სატირის სხვა სახეებსაც აღმოაჩენს. ახლა გავარჩიოთ დ. რექტორის რამდენიმე სატირული ლექსი.

მისი ერთ-ერთი სატირული ლექსი ატარებს დამოწმებულ სახელს: „ლათაიური: ნეტარ რას ამბობ შენ, ბრძენო“ (S 105, გვ. 181—184). ლექსი პოეტურად სუსტია, მაგრამ თემატიკურადაა საინტერესო. პოეტი აქ კიცხავს ქურდობას, მეძაობას, ალკოგოლიზმს, მექრთამეობას.

„ამის უმჯობეს რა არის,
ქურდმეძაობა სალხენი...“ (181).

ასე გაიძახიან ზოგნი. ხოლო ზოგნი კიდევ იკვებნიან:

„ღვინოს ეპყლააჲ ჯამებიოა,
ხარბათ ყელში ჰამებოთა;
თუ მეტია, ღია ვანთჭევე,
ვარო მაჲე წამებიოთა...“ (181).

ექიმებმა და ექიმბაშებმა „უფეცხლოდ მკურნალის“ (კოზმან და დამიანე) სახელები დაიფიწყეს, მიმსვლელებს ტყავს აძრობენო. ამას ასე აგვიწერს პოეტი:

„ექიმებო, ოლოლი,
ამას ყვიის ოლოლოი;
რას მიკითხავთ ქურდობა,
კარგად მომდის ეს როლი...“ (183).

დავით რექტორი სამღვდელთა სათანადო წრის წარმომადგენელს ასე მიმართავს:

„ხუცესო, კაცთა სიკვდილი გსუროდეს...
ამად გერგება დამარხვა...“ (184).

დავითის დროს ხშირად ახსენებდნენ „ტაქტიკას“. „ტაქტიკა“, როგორც ცნობილია, ბრძოლის ხელოვნების წიგნია. ამ სათაურის ქვეშ ფრანგ დეისტს ვოლტერს ლექსიც კი აქვს დაწერილი, სადაც ის ილაშქრებს ომის წინააღმდეგ. დავითი კაცის მკვლელებზე, ომის მსურველებზე ამბობს:

„ტაქტიკა მნებაეს ცნობილი...
ლახვარი სისხლში წთობილა...“ (184).

სატირა და იუმორი შეზავებულია დავითის სიტყვებში:

„საქებია, ვინც ქვეყანას,
ისე მოსთიბს როგორც ყანას,
ამით ვეცხლსა შეიგროვებს,
რათი მგამა, იწყებს ყაყანს“¹ (184).

სატირულია აგრეთვე დ. რექტორის ლექსი „ვივედრე—დამეხსენ“² მაგრამ მაწყინა (S 105, გვ. 154). ლექსი გულისხმობს თავისუფალი გრძნობის ქალებს, რომლებიც ვის გინდა არ გაელაზრდნარებიან. დავითმა სატირით შეამკო „მაღალგონებიანი“ („გნომი“) ჰაბუა ორბელიანი. ეს ლექსი არ ჩამორჩება ბესიკის ცნობილ სატირას მზექაბუკისადმი (შეადარე: გვ. 116).

„ბრძენ ჰაბუასა, ზაქუქუასა, მობლუნძვილს კლსა მიჰგავს ბაკანი.
მხალსა ჯაბანსა, მარად მბაბანსა, თუ შეუძახო მალჰყოს ფხაკანი.
ზედ ზურგს კუზასა, ჰპოვებ ბუზასა, ძლარბს შესავანად...
ყბედსა გულასა, ენა მრუდასა, აქვს სიქადულად ბარგთა კაკანი“

(S 105, გვ. 110).

დავით რექტორისა და XVII—XVIII საუკუნის ბევრი პოეტის ნაკლია პორნოგრაფია...

იდილიური თემა

აღსანიშნავია, რომ იდილიური ლექსები დავითს უწერია ჯერ კიდევ 16 წლის ასაკში. ასეთია, ყოველშემთხვევაში, ქრონოლოგიური მოწმობა ერთ-ერთი ლექსისა, რომელსაც შეიძლება ეწოდოს „მოთქმა ქერივი ქალისა ხბოს გარდაცვალებაზე“ (გვ. 213). ქალს მტკვარში დახრჩობია ერთადერთი მარჩენალი ძროხის ხბო. პოეტი გვაძლევს განცდებს უბრალო სოფლელი დედაკაცისა, რომელსაც პირუტყვი, ზოგჯერ, „შვილივით უყვარს“, იცის რა, რომ მის შვილებს ძროხისა და სხვა საქონლის გარეშე არ გაედლებათ. დედაკაცი დასტირის დამხრჩვალ ხბოს:

„მოსთქმიდა და დაძონძვილსა კუბასტს თავზე დაიხვედა,
სად თვალთაგან წყაროს ცრემლით, ხორკთ ალაგთა დაიხვედა,
თმის ბუწუწთა დაგლეჯითა, აყრილს ტევრებრ დაიხვედა,
უთმობლობის სახმილშიგან ხან, დადგის და დაიხვედა“.

(S 105, გვ. 209).

¹ ეს სატირა მთლიანად გამოაქვეყნა იოსებ გრიშაშვილმა: ალ. ჭავჭავაძის თხზ. 1940. გვ. 265. იხ. აგრეთვე პროფ. ალ. ხახანაშვილის ქართული სიტყვიერების ისტორია... 1919. გვ. 430.

დავითი ლექსს ასრულებს ნაცნობი სიტყვებით:

„ასრულდა ესე ლაყაფი...“ (213).

პოეტი ამბობს, რომ ეს ჩემი საღებუტო თემა აღვწერე „მდაბიო და უკაზმავი ლექსითაო“ (გვ. 205). როგორადაც უნდა იყოს, დავითის ეს პირველი ლექსთაგანი, პოეტური თვალსაზრისით სუსტია, მაგრამ მან, ეტყობა, გაათამამა პოეტი ცხოვრების სარბიელად პოეტური სიტყვა აერჩია. „მდაბიო ლექსში“ ე. წ. „დაბალი შტილის“ ლექსი იგულისხმება.

ლექსიკოგრაფია

ჩვენ ზემოთ არა ერთხელ აღვნიშნეთ, რომ დავითს შესაფერს სქოლიოებში, ან სრულიად დამოუკიდებლად, მოცემული აქვს ცალკეული ტერმინების განმარტება. მაგალითად, უკვე ნათქვამი იყო, რომ მას განმარტებული აქვს ცნება „სატირა“ თუ მისი ფორმასხვაობა. ასე იქცევა ის სხვა სპეციალური და ტექნიკური ტერმინების მიმართაც. ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში კარგადაა ცნობილი ის როლი, რომელიც დავით რექტორმა შეასრულა ისტორიული პოეტიკის ტერმინების განმარტების საქმეში¹. ამ მზრივ ფასდაუდებელია მისი „ანთოლოგიები“ (S 1511, 1512...). დავითი განმარტავს ტერმინებს: „მუხამბაზი“, „მუსტაზადი“, „თახმისი“.

დავით რექტორი დამშკვიდრებელი, ან კიდევ შემოქმედები იყო შემდეგი პოეტიკური ტერმინებისა: „ლათაიური ლექსი“, „დაბალი შაირი“, ლექსი „კრიტიკა“ (181). ეს სიტყვები, ეკვი არაა, წინადაც იხმარებოდა. (S 105, გვ. 181). დავით რექტორი გვაძლევს „მაღალი“ და „დაბალი“ სტილის ლექსების განმარტებას; დაბალი სტილის ლექსისათვის პოეტს მოუძებნია სახელი „მდაბიო“ ლექსი (206). ასეთი ლექსი ყველასთვის გასაგებია, უბრალოა და შეუღამაზებელი. ლეონ ბატონიშვილის ცხოვრებას აღვწერო, გვეუბნება ჩენი მწერალი, „უფერადოსა და მდაბიოსა ლექსითა, ყოველთა მიმართ აღვილ საცნოდ და გასაგონად“ (S 105, გვ. 224).

საქ. მუზეუმის წერა-კითხვის ფონდის 105 ხელნაწერში, რაც დ. რექტორის ლექსების ავტოგრაფიულ კრებულს შეიცავს, გვხვდება

¹ სერგი გორგაძე. ქართული წყობილსიტყვაობა, 1912 წ. მისივე ქართული ლექსი, 1930 წ. აკად. კ. კეკელიძის რედაქციით. პროფ. ალ. ბარამიძის წერილი გამოცემაში — ბესიკის თხზულებათა კრებული, 1932 წ.

ტერმინი „არა სახმარი ლექსი“. რას უნდა ნიშნავდეს ეს ფრაზა, არ ვიცით. შეიძლება იგი გამოხატავდეს ისეთ ლექსს, რომელიც მხატვრულად სუსტადაა გაპართული. აი თვით რექტორის სიტყვები: „სახუა ამის ბოლო ამბავი [ლექსი, რომელიც მიუწერია მაქსიპე კათალიკოზის წიგნის შესავალში] ჩემი იყო, სახმარი არ იყო მისი დაწერა და დატევებულ იქმნა“ (105, გვ. 126).

მაგრამ დავით რექტორის სალექსიკოგრაფიო მოღვაწეობიდან ყველაზე უფრო შესანიშნავია საბას ლექსიკონის კომენტარები (საქ. მუზეუმის Q №.401). ეს წიგნი „ენციკლოპედური ლექსიკონის“ სახელწოდებითაა ცნობილი, რომლის ავტორი ტიპიურ ერუდიტ მეცნიერად გვევლინება.

დავითის მეთოდი კრიტიკულია. იგი უბრალოდ კი არ გადაწერს საბას ლექსიკონს (მისი წყაროა S 288), არამედ სწავლობს, უკვირდება და ასწორებს თითოეულ სიტყვას. არ ერიდება პოლემიკას საბას წინააღმდეგ. ზოგჯერ მოურიდებელიცაა.

ერთგან საბას უხეიროდ აქვს განმარტებული სახელი—„ოეს-ასიანე“. დავით რექტორი შენიშნავს: „უფალო საბავ! მიკვირს შენგან ამ გვარის ლექსის უცოდინარობა. ან ასე დაწერე — ვერ გამოვიცანთქო, ან ეს არის; თქვენს დროს არც ხრონოლრაფი და არც იერუსალიმის დარღვევის ისტორია“ ყოფილა გადმოღებული, თორემ ამ სახელის განმარტებას აქ ამ წიგნებში იპოვიდით“ (გვ. 186).

დავით რექტორი არა მარტო ავსებს საბას ლექსიკონს, არამედ შემოაქვს დამატებითი—ახალი სიტყვები. ამაზედ ჩვენი ენციკლოპედისტა შენიშნავს: „ეს ნაკვეთი ქართულის ლექსიკონსა შინა არსად იყო და არც ვისგანმე გაკეთებული. ახლა მე ვაქმენ სარგებელად თქვენდა, ქართველნი სიბრძნის მოყვარენო“ (გვ. 228).

ეს სიტყვებია, მაგალითად (მომეტებულად საკუთარი სახელის აღმნიშვნელი): ანნა, ათანასი, არსენ იყალთოელი, ალანი, ესტატე, დავითი, პეტრიწი, ტრიფონი, ვესპასიანე, რესპუბლიკა, ტირანი...

განუზომელია ამ „ენციკლოპედური ლექსიკონის“ ღირებულება, იგი ძვირფასი საბიოგრაფიო მასალაცაა.

დავითს საბას დიდი პატივისცემა ჰქონდა; აი ვახტანგ მეფის სიტყვები, რომელიც მან წარუმძღვარა ლექსიკონს:

„რადგან დაშვა ასრე საბა, ქება მმართველს აწყო მეცა,
შეუყრია მრავლად სიტყვა, რა ვიხილე სიბრძე მეცა.
სად ვნახედი ასრე კრებით, ქვეყნად მეველო გინდა მეცა...
სიყრმისაგან იყო მუღამა სიბრძნის სწავლისა მნახელი“...

1810 წელს დავით რექტორმა შეადგინა იმ წიგნების კატალოგი ალწერილობა, რომლებიც მწერლის ბიბლიოთეკაში ინახებოდა და დაილუპა ალა-მუჰამედ ხანის შემოსევის დროს (დავით რექტორით: 1795 წ. 22. IX-ს). ეს „კატალოგი“, მისი ერთ-ერთი ნუსხის მიხედვით, სადაც ავტორი მოხსენებული არაა¹, პროფ. ალ. ცაგარელმა გამოაქვეყნა². უკვე აკად. მარი ბროსემ იცოდა, რომ 1810 წლის ქართული კატალოგის ავტორია დავით რექტორი, ალექსი-შვილი³. ბროსე ემყარებოდა „კატალოგის“ ავტოგრაფულ ხელნაწერს, რომელიც ამჟამადაც დაცულია ლენინგრადის აღმოსავლეთ-მცოდნეობის ინსტიტუტის ხელნაწერების სექტორში⁴. ამჟამად ამ „კატალოგის“ პირები თბილისში მოიპოვება.

ორი მათგანი (A 1767 და Q ფონდისა) თბილისის სახელმწიფო მუზეუმს მოეპოვება, ერთიც ჩვენს ხელთაა⁵. პროფ. ალ. ცაგარლის დაბეჭდილ ტექსტსა და „კატალოგის“ ავტოგრაფულ ხელნაწერს შორის თვალსაჩინო სხვაობა მოიპოვება. მიზეზი ამისა არის ის ნუსხა ან მისი გადამწერი, რაც ხელთ ჰქონდა ქართული ლიტერატურის ისტორიის დიდ ამაგდარს⁶.

პროფ. ალ. ცაგარელმა იმავე „სვედენიებში“ დაბეჭდა კატალოგი ქართველი მთარგმნელების შესახებ (გვ. 257). როგორც ახლა გაირკვა, ეს „კატალოგიც“ დავით რექტორს ჰქუთნებია და არსებითად შეადგენს ლენინგრადის „კატალოგის“ (H 65) ორგანიულ ნაწილს.

¹ საქ. მუზეუმის A 1767.

² Ал. Цагарели, Сведения, вып. 3, гв. 252—256.

³ M. Brosset, De la littérature romanesque Georgienne. 1877. გვ. 419—420. ი. ციცი შვილი, ქართული ბიბლიოგრაფიის ისტორიისათვის: კ. მარქსის სახ. თბილისის საჯარო ბიბლიოთეკის შრომები. I. გვ. 74.

⁴ ქართული ხელნაწერები: II 65.

⁵ ტ. რუხაძე, ენაა 1810 წლის კატალოგის ავტორი? გზ. „ლიტერატურული საქართველო“, 1940 წ. 24 იანვარი.

⁶ იხ. ამის შესახებ აკად. კ. ქვეკელაძის შენიშვნა: ძველი ქართული მწერლობის ისტორია, ტ. I. 1951. გვ. 15, სქოლიო 1,2.

დავით რექტორის აწ უკვე ცნობილი „კატალოგი“, რომელიც ამასზე მეტ სახელწოდებას შეიცავს, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიის წაუშლელი წყაროა¹.

ანტონ პირველი ფიქრობდა, რომ დავით რექტორი მხოლოდ ისტორიკოსი გახდებოდა, მაგრამ არ გაუმართლდა: დავითმა მისი დიდი ცოდნა და ნიჭი ქართული მწერლობის მრავალ დარგს მოახვარა, იგი თავისი დროის ენციკლოპედისტი იყო. ბევრი მისი წიგნი მხოლოდ სასკოლო სახელმძღვანელოდ თუ გამოდგებოდა; ასეთია, მაგ., „საქართველოს მეზობელ მხარეთა აღწერა², „არიხმეტიკა“³, „გალექსილი ღრამატიკა“⁴.

დავით რექტორი ანტონ მეორისა და დარეჯან დედოფლის ბრძანებით დანიშნული იყო ირაკლი მეორის დასაფლავების ცერემონიებისტერად. ამას დავითმა მიუძღვნა თხზულება „ცერემონია ირაკლი მეორის დასაფლავებისა“⁵.

1784 წელს დავითმა დაწერა ორიგინალური სასკოლო წიგნი „ოთხნაწილელი სწავლანი“ (H 2144) და შეადგინა „აღსარების წიგნი მოწაფეთათვის“ (S 65). პირველ წიგნში ასეთი დევიზიც გვხვდება: გმართებს „მოიყვანო მშვენიერი ქალწული და ქცევითა შეუგინებელი, თუცა პორფირითა შუენიერითა შემოსილი არ იყოს, ქცევა და მეცნიერება მას ჰქონდეს პორფირად“.

დავითს თავის ნაწერების კრებულში (S 105) შეუტანია ყველა მისი ნაწერი დაწყებული დასახელებული „ცერემონიით“, დასრულებული „დოროჟნაია ლეოლრაფიით“, თუმცა იქვე ამბობს „დამზარდა ყოველი ჩემგან თქმულის დაწერაო“ (S 105, გვ. 256). პოეტის ამ

---

¹ უსარგებლია მით და თავის კატალოგში შეუტანია თეიმურაზ ბატონი-შვილს: იხ. ლენინგრადის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის, ყოფილი ИВ-ის ხელნაწერები: |

² ბროფ. ლ. მელიქსედეგი, საქართველოს მეზობელ მხარეთა აღწერა XVIII საუკ. მეორე ნახევრისა.

³ Сведенция, III, 223; ლენინგრადის საჯარო ბიბლიოთეკის იოანეს კოლექცია, № 44.

⁴ ასეთი აზრი გამოთქვა გ. ლეონიძემ (ქურნალი „დროშა“, 1925 წ. № 25, გვ. 22). ალბათ, ამ შემთხვევაში ის გულისხმობს დავით რექტორის მოწაფეთა პირ-გალექსილ გრამატიკას“.

⁵ ხელნაწერი: S 105) გამოკემანი: ვახ. „ივერია“, 1887 წ. №89-90; „მნათობა“, 1872—1898 წ.

განცხადების გამო იძულებული გავხდით დავითის ნაწერები სხვა ხელნაწერებში გვეძიებია. დავითის ლექსები და მისი მწიგნობრული ძეგლები ძალიან გავრცელებული ყოფილა, რაც მაჩვენებელია ჩვენი მწერლის პოპულარობისა.

დავით რექტორი — კალიგრაფი

რომ წარმოდგენა ვიქონიოთ დავით რექტორის საკალიგრაფიო მოღვაწეობაზე, უნდა გვახსოვდეს შემდეგი: ა) დავით რექტორის საუცხოო, ლამაზ მრგვალ ხელნაწერს, რომელიც ახლაც სანიმუშოა, მაღალ შეფასებას აძლევენ თანამედროვენი, ბ) ხელნაწერებს გადანუსხვას დავითი ახდენდა იმ დროის გამოჩენილი პირების დავალებით (მაგ. გიორგი და დავით თუმანიშვილები, ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილი...), გ) დავითი გადამწერი კომენტატორია: იგი ავსებს, უმატებს, ავრცობს ამა თუ იმ ტექსტს. ამის მაგალითია მის მიერ გადაწერილ-გადამუშავებული ლექსიკონი საბასი და „თიმსარიანი“ — „თიმსარიანი“ დავითმა ახალი არაკებითაც-კი შეაგსო¹.

განუზომელია დავით რექტორის ორტომიანი ანთოლოგიის მნიშვნელობა. ყველას მიერ აღნიშნულია, რომ თუ არა ეს ანთოლოგია, ბევრი მწერალი დაეკარგებოდა ისტორიას. მისი ანთოლოგიები (S 1511, S 1512) 2172 გვერდისაგან შედგება.

გარდა აღნიშნულისა, დავით რექტორს გადაუწერია: 1. „ჩარდავრიშანი“ (S 61), 2. ლოლიკა ანტონ პირველისა (S 112), 3. „დავითიანი“ (S 103), 4. „რუსეთ-საქართველოს ტრაქტატი“ (S 232), 5. ჰაერში მროკველ. ბუჯრთისათვის (S 136), 6. იოანე დამასკელის კატილორია (S 145), 7. ბაუმესტერი, განსაზღვრებისათვის ფილოსოფიისა, ანტონ პირველის თარგმანი (S 1154), 8. ველიზარ, ქმნილი მარმონტელისაგან (H 2146), 9. ცათათვის და ნივთათათვის. (S 1143; „ივერია“ №-239), 10. მატთანე ტროადის ბრძოლისა (S: 169, 2831), 11. პორფირის „შეყვანილება“ (S 203), 12. უწყება მიზეზისა ქართველთა მოქცევისა, თუ რომელ წიგნთა შინა მოიხსენებინ—ფერემ მცირესი (S 184; გამოცემულია ექვ. თაყაიშვილის მიერ წიგნში „ახა-

¹ ეს გარკვეულია დოქ. ქ. სანიკიძის სტატიაში „დავით რექტორის დამატებული თიმსარიანი“ ამონაბეჭდი აღ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის პედინსტიტუტის შრომებიდან, ტ. II. 1911 წ. იხ. აგრეთვე ხელნაწერები: H 62ა, H 1045, ლენინგრადის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის ხელნაწერი E 131.

ლი ვარიანტი ნინოს ცხოვრებისა“), 13. იოანე სინელის კლემაქსი ანუ კიბე, გალექსილი იოანე პეტრიწის მიერ (აკად. კ. კეკელიძე, ტ. I, 1923 წ. გვ. 306), 14. „ბოროტ ანგელთათვის“, თარგმნილი რუსულიდან გაიოზის მიერ (ლენინგრადის შჩედრინის სახ. საჯარო ბიბლიოთეკის იოანეს კოლექცია ქართული ხელნაწერებისა, №-180), 15. დავით უძლეველის „აღსნანი საზღვართა ფილოსოფიისა“ (იგივე კოლექცია, №-243), 16. „ტიმოთე გაბაშვილის მოგზაურობა წმინდა ადგილებში“ (ლენინგრადის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის ქართული ხელნაწერები E 82), 17. „ლეორაფია“ თარგმნილი რუსულით (S 235; 529; 1473; H 3681), 18. „პერი არმენია“ არისტოტელესი (Саяр. 3, 299), 19. ქაიხოსრო ჩოლოყაშვილის „ომანიანი“ (პროფ. ალ. ხახანაშვილი—პარიზის ნაციონალური ბიბლიოთეკის ქართული ხელნაწერები, „ივერია“, 1868 წ. №-188), 20. როლენის „ისტორია“, თარგმნილი გაიოზის მიერ (S 204; 1530), 21. „ვეფხისტყაოსანი“ (H 1079), 22. „მარწუხი“ ტიმოთე გაბაშვილისა (S 189; H 393; აკად. კ. კეკელიძე, ტ. I³, გვ. 323—324), 23. „ლეორაფია“ თარგმნილი რუსულიდან გაბრიელ გელოვანის მიერ (S 1222; 1743), 24. „საქართველოს გეოგრაფია ვახუშტი ბატონიშვილისა“ (H 1605), 25. „ევროპის ქალაქთა ღირსსახსოვარი“ (H 2314), 26. „პროლოდი“ წლის ყველა თვისა, რომელიც შემდეგ ტრიფილე დიაკონ-მონაზონს გაუგრძელებია (აკად. კ. კეკელიძე, ტ. I³, გვ. 354; A 1427); 27. გაიოზის „სიტყვა საღრამატიკო“ (პროფ. ალ. ბარამიძე—კრებული სწ. აღზრდის ისტორია საქართველოში, გვ. 53), 28. „საყუაჟცეო ფილოსოფია“ (S 2596), 29. „ცხოველთა წიგნი“ (S 1143), 30. „ექვსთა დღეთათვის“ (S 272); 31. „სწავლათათვის“ (S 180), 32. „აღსარება მართლისა სარწმუნოებისა“, გადმოღებული არჩილის მიერ (S 202), 33. „ბარამგულიჯანიანი“ ონანა მდივნისა (S 170), 34. „სარკე თქმულთა ანუ დღისა და ღამის გაბაასება“ თეიმურაზ მეორესი (S 106), 35. „ამბავი მაჰმადისი“ (S 81), 36. „ჯაამ ხელმწიფის ამბავი“ (S 1516), 37. „მეტაფიზიკა ანტონ პირველისა“ (ქუთაისის მუზეუმი №-314), 38. „ცხოვრება ნიკოლოზისა“ (საქ. არქივი, ფონდი 233 (8), №-352).

დავით რექტორის „ლიტერატურული წრე“

თელავის სემინარიაში დავითი ხელმძღვანელობდა „ლიტერატურულ წრეს“, სადაც აღიზარდა ბევრი ქართველი მწერალი. ამ

წრის წევრთა ორი სია არსებობს, ძნელია იმის თქმა, რომელია მათ შორის ზუსტი. ეტყობა, თელავის სემინარიის ყველა მოსწავლე გაერთიანებული იყო „წრეში“.

თავის ნაწერების კრებულში (S 105) დავითს შეუტანია, როგორც თვითონ ეძახდა, „დამწყებ პოეტთა“ სულ 14 სანიმუშო ნაწარმოები (1791, წ.) ასე რომ, თელავის სემინარიის წრეს შეიძლება ეწოდოს „ლიტერატურულ-შემოქმედებითი წრე“. ექვი არაა, შეგირდები აქ სწავლობდნენ დეკლამაციას, რიტორიკას, პოეტიკას.

თელავის სემინარიაში ხშირი იყო შემთბევეა, როდესაც მეფე, ან ბატონიშვილები მოვიდოდნენ, მოსწავლენი მათ მიუძღვნიდნენ ლექსებს. მოსწავლენი სახელდახელოდ ადგენდნენ ლექსებსო, ამბობს პ. კარბელაშვილი¹. მაგრამ ეს სწორი არაა. ირკვევა, რომ მოწაფენი საპატიო სტუმრის მოლოდინში წინასწარ სთხზავდნენ ლექსებს. არავითარ ექსპრომტებს აქ ადგილი არ ჰქონია (გამონაკლისი ყოველთვისაა მოსალოდნელი). ამას თვით დ. რექტორი ამოწმებს: „ესენი მე, ალექსის-ძემან რექტორმან, დავითმან, გავუკეთე ჩემს მოწაფეთ თელავს ქალაქსა, სემინარიასა შინა, მეფის ირაკლის შესხმად. ახლად იყვნენ დამწყებნი პირველის ნაწილის ღრამმატიკისანი (S 105, გვ. 95). აქედან მიღებულია ლექსები, რომლებიც ატკობდნენ არა მარტო მაყურებელს, არამედ თვით სახოტბო პირსაც. შეგირდების მიერ დაწერილი ხოტბები უფრო სადა, გაუზვიადებელი, შეუბღალავი ნიქის ნაყოფია, ვიდრე სასახლის კარის ოჯიციალური პანეგირისტისა... აი, რას ამბობს ისტორიკოსი: „თამამად შეიძლება ითქვას, რომ სისადავით, გრძნობის გულწრფელობით დავით რექტორის იამბიკოებს სჯობს მისი შეგირდების იამბიკოები. მართლაც მაშინ, როცა დავით რექტორის შესხმებს პირველის წაკითხვით იშვიათად თუ გაიგებს კაცი, მის მოწაფეთა შესხმანი გასაგებნი არიან პირველ წაკითხვისთანავე; არა თუ აზრის მზრივ, არამედ შესაძლებლობის მზრივ“ (გ. ჯავახიშვილი, 33).

დ. რექტორის შეგირდების ლექსები დეკლამაციისათვის იყო გამიზნული. სცენიდან-კა ყოველთვის პოპულარული ლექსი უნდა წარმოითქვას, ღრმა ფილოსოფიურ ლექსს აუდიტორია გულცივად ხვდება ხოლმე...

¹ პ: კ ა რ ბ ე ლ ა შ ვ ი ლ ი, ძველი ანჩისხტის ტაძარი, 1902 წ. გვ. 29.

ამგვარად, დ. რექტორის სახობო-სალიტერატურო სკოლის პრინციპები გზადგაზა გაირკვა: ა) მისი მთავარი ჟანრი სახობოა, ბ) სალექსო ფორმა იამბიკო, გ) გამიზნულია დეკლამაციისათვის.

სანამ დეკლამაცია დაიწყებოდა დ. რექტორი, წარმოსთქვამდა ლექსს, რითაც აუდიტორიას გააცნობდა „დამწყებ პოეტებს“:

„ყრმანი დამწყებნი, ხელყოფათა ქსვისასა.
ახლად დასხმულნი, ვით მტილთა სანუერნი;
ჭერეთ უწურთელნი, სიბრძნის ბრძმედთა შინა;
გაპოუცდენი. გააღა მადიდენი,
განათლებულის შენისა ძეობისა.
ერთი ხმა ყოფითა, მღალადნი შესხმისანი,
ესერა ყმანი, რომელნი მომეცნესე,
გიძღუენით მოძღუანვით. სუფევთ განმრავლების,
წყაის ყ-ღამან. აღრიცხუად შეუძლონი,
გაგნეს მრჩობლათუე. ეამთა შინა ღლეთასა“ (73).

მოწადეებს ყოლიათ ლექსის ხმის დამწყებნი, ანუ პრეფექტორი, იგივე რექტორი, რომელსაც რიგ-რიგობით მოჰყვებიან სხვა შეგირდები, ისე რომ ყველა ამბობს თითო მუხლიან იამბიკო-ხოტბას (შეადარე: გ. ჯავახიშვილი, 33)¹.

პრეფექტორის როლს იოსებ ალავერდის დიკანოზის-ძე ასრულებდა თურმე. მისი შესავალი სიტყვები ასეთი იყო: ბატონიშვილო დავით, ყრმთა, რომლებსაც შენ აქ ხედავ თავმოყრილს „სხოლათა შინა“, ყველას უნდა გითხრას შენ მადლობა, მადლობა აღურაცხელი, ჩვენმა „ახალმა უწვრთნელმა გონებამ, რაც შეიძლო, ის მოგართვათ სიმდაბლით“.

ექვი არაა, შეგირდებს ყველა უფლისწულისა და თანამედროვე მეფეების ქება უნდა ეთქვათ, მაგრამ დ. რექტორის ლექსების კრებულში დაცულია მხოლოდ ის ხობტები, რომლებსაც ირაკლის, ვახტანგ და დავით ბატონიშვილებს ეუბნებიან შეგირდები.

აი მათი სია: გერმანე ქობულაშვილი, სიმონ მდიენის-ძე; მერაბ ანდრონიკაშვილი; იოსებ პრეფექტორი ალავერდელი; ნიკოლაოზ გიორგი დიკანოზის-ძე [ხელაშვილი?]; იოელ გარეჯლის დავით კანდელაკის-ძე; ვასილ შიოს-ძე ლალიხანაშვილი, იოანე, დავით რექტორის გაზრდილი, გიორგის-ძე; დავით მიქელაძე, გიორგი მუხრან

¹ აგრეთვე მათ ჰყლიათ ბოლო მთქმელი, რომლის მოვალეობას გერმანე ქობულაშვილი ასრულებდა.

ბატონის-ძე; ბეჟან თანიაშვილი; სოლომონ, დავით მდიენის-ძე, ქობულაშვილი; ევგენი ქობულაშვილი; იოსებ ქობულაშვილი; ისაკ ალავერდის დეკანოზის-ძე¹.

ამ პოეტთა ლექსები დაწერილია 1791 წლიდან (ეს თარიღი ნაჩვენებია ხელნაწერში) ვიდრე 1801 წლამდე, ე. ი. იმ პერიოდში, როცა დავით რექტორი უძლოდა თელავის სემინარიას.

როგორც აღვნიშნეთ, დეკლამაციას იწყებდა—

იოსებ პრეფექტორი, ალავერდის დეკანოზის-ძე

იგი დავით ბატონიშვილთან ერთად ხოტბას ეუბნება ვახტანგ ირაკლის-ძეს (გვ. 74), მაგრამ მაინცდამაინც საინტერესოა დავითისადმი მიძღვნილი ლექსი:

„თვალი გონების მკვრეტელი ყმათა შინთა,
რომელთა ჰხელად აქა სხოლის შინთა.
ზოგად ყოველნი მადლობათა ურიცხვთა
მოგართუამთ ერთებრ ახალნი გნოსისანი,
იესურად ვანს მოხვედ თა სიძღაბლით“ (105, გვ. 90).

გერმანე ქობულაშვილი, სემიონ მდიენის-ძე

ჯერ მიმართავს ირაკლი მეფეს და თხოვს უზენაესს, უძღვენი იყოს მისი მეფობა (გვ. 91), ხოლო დავით გიორგის-ძეს დამოძღვრავს და ეუბნება: შენ სიბრძნის ბრძმედში ჯერ უწრთობი ხარ, მაგრამ ახოვნება შენი მოგანიკებს მას, და გისურვებ გქონდეს ძალა „მტერთა წარჰქცივისა“ (87). დასასრულ, ვახტანგზე ამბობს:

„განიზხედარე სელასა ძალთა შინა.
ჰოი, ძეო ბრძნისა, მამისა უმაღლესის.
ჰსწავლის შინანი, ყრმანი გონებიფავე.
ახლად ხელქოფნი, ხედვითა კართა მსულელნი,
მოვედ რა აქა, უეცინი განგვაახლენ“ (74).

აგრეთვე, როგორც ვთქვით, გერმანეს დაკისრებული ჰქონდა როლი ბოლო მთქმელისა, სადაც მოწაფეთა ზოგად აზრს შეაჯამებდა (გვ. 77).

---

¹ დასახელებულ პოეტთა ლექსები ცოტათი განსხვავებული რედაქციით წარმოდგენილია ა 1735 ხელნაწერში. ჩვენ, ცხადია, ვიყენებდით 105 ხელნაწერს, როგორც ერთგვარს „საბოლოო რედაქციას“.

მერაბ ანდრონიკაშვილი

მიმართავს ვახტანგს: უგანათლებულესო ბატონიშვილო, ხომ ხედავ ჩვენს უსრულებას გითხრათ შესაფერი ქებაო; (74) ხოლო დავითს უწოდებს ბრძენს, რომელსაც „ხელოვან ხელოვნებით“ ვეტრფიალებითო. (86).

ერეკლეს მისამართით შეგირდი ამბობს:

„ესე არს ესე, სიტყვანი შესხმისანი,
სხვა არარაი, გარნა მქედველ-ბიოი,
სხვა არა ძალმიძს, ყრმასა მწურთელსა უსრულსა.
ოაია რკასაჲან ნაწილთა სიტყვათაგან.
ქების გვირგვინთა უხეებით მივიღებდე“ (91).

ს ი კ ი ა ლ ი ა ს გ ი ო რ გ ი ს - ძ ე

„ამაღლდი, ვითა მამაი შენი დავით“, „სიბრძნითა ჰყოფდე შენთა ძღვევითა“, მიმართავს ვახტანგს (75) ნიკოლოზ გიორგის-ძე და მერე განაგრძობს დავით ბატონიშვილის ქებას: შენ ხმალშიც-კი ვაშკაცი ხარ, მტერს ეკვეთები საზაროდ, ამით „მოიგენ სადა სა-ხელნი დიდებისაო“ (87). შემდეგ შეაქებს „პატარა კახს“.

„მიმღობითა მეთონითა ნაწილთ,
უფრო იქები, რამელ ხარ თვით (მსწავლელი).
ხოლო სწავლადთა ვინა შეგვჰკრებ სხოლათა,
და აღამაღლებ სასელთა ზენა ცისა,
(მსწავლელნი) ნძკოდ ვეჰასეთ რა შენ მიერ“ (92).

ი ო ვ ე ლ გ ა რ ე ჯ ლ ი ს დ ა ვ ი თ კ ა ნ დ ე ლ ა კ ი ს - ძ ე

იგი ვახტანგის ქებას ირაკლის ქებით იწყებს, რადგან სკოლა „სიბრძნით შემხადნა მეფემან უმაღლესმან“ (75); „სიტყვათა მეგჰსე ნაწილთ, რომელსაც „ზმნის ზედას უწოდებთ“, მინდა გაქოვო (93). აქვეა მოყვანილი დავით ბატონიშვილის ქება:

„უგბილობა არს კადრება ესრე გვარი,
ვით გეზრახები, თვით ბპრძენსა მიწვენილსა.
არლა შემხიბი მწურევალთა თითისათა,
სიბრძნისა პუნჯთა საგრძნოსა დამატკობსა,
განაღა გაქებთ. გონებისა ნესტეებით“ (88).

ვ ა ს ი ლ ' ნ ი ო ს - ძ ე ლ ა ლ ი ხ ა ს ა ს გ ი ლ ი

ქართველი მეხოტბეები მეფეს თუ მეფის წულს მიმართავდნენ ხოლმე: გქონდეს დიდი სიბრძნეო, სწორედ ამ სურვილებს აქსოვს ლალიხანაშვილი ლექსში, რომელიც ვახტანგისადმი მიმართული

(76). ახალგაზრდა პოეტი, თითქოს, გამოცდას აბარებსო, მიმართავს ირაკლის: კანონზომიერად დალაგებული სიტყვათა კავშირი „არის სტიხებო“ (89). ასევე „თვითშემოწმების“ ხასიათი აქვს დავით ბატონიშვილისადმი მიძღვნილ ლექსს: გრამატიკას „შეადგენენ რვანი იგი ნაწილი“... (89).

„იოანე გესამანიელ გიორგისძე დავით რექტორის
გასდილისა“

მე უფიცი, „მიწა ნაფერხთა“, როგორ შევსძლებ შენს ქებას, ეტყვის ძველი ქართველი მეხოტბე ქებისობიექტს; იოანე მოკრძალებით მიმართავს ვახტანგ ირაკლისძეს: „მიიღე გულის ცეცხლთაგან დაკმეული“ ჩემი ლექსებო (გვ. 75), დავით ბატონიშვილს-კი თითქოს დიადიმას გვირგვინს უწინს, ეუბნება: მოვდივარ შენთან ლექსების „რტოთი ქების შემკონელიო“ (გვ. 89). დავით რექტორის მოწაფე, რომელიც გამოცდას აბარებს „ღრამატიკასა და რიტორიკაში“, მიმართავს ირაკლი მეფეს:

„ოთხითა უმთავრესთა ნაწილთა ღრამატიკის
არავე კშირავ, ვინადგან დალექსეთა,
იქები ეს გვარ სამართლად, მართალ სიტყვილი,
რომელნი სიტყვათ შეადგენს ლექსს ყოფა,
ლექსთა მარცვალი და ასო კერპად ქმნილი“ (94).

დავით მიქელაძე

დავითი თავმდაბლად და მოკრძალებით მიმართავს ვახტანგ ბატონიშვილს: ჩვენ, უწრთენელებს და უმეცართ, როგორ შეგვიძლია თქვენი შესაფერი ქებაო (გვ. 75). საინტერესოა მიძღვნილი ირაკლი მეფისადმი:

„შენთვის, მეფეო, დიდებულო, სრულქმნილო,
(ნეტარ ვაშად ხარ) მომგები ესე ზომთა,
ანუ სახელთა, მფარველთა ერთა შენთა,
ანუ ზენასა, უმეტეუსა დიდების,
ქველ კეთილობით რომელი აღიწერე“ (94).

ამავე გზას აგრძელებს ირაკლის ქებისას

ბეჟან თანიაშვილი

პოეტს დუმილი ყოვლად დაუშვებლად მიაჩნია, თუმცა ჯეროვან ქებას ვერ ვიტყვიო: დიდო, ყოვლად ბრძენო, მეჟევე, ირაკლი, შენი სახელი, საქმით მოსჩანსო.

ვახტანგ ბატონიშვილზე ახალგაზრდა პოეტი ამბობს (გვ. 77):

„აღმლება ხმათა, მეცა ეს გეარ მხმობელი,
ვინადგან ბნელნი აქა მოსულით შენითა,
წარავანდელით განგეკებრწყინენ უხევით
აჰად მადლობას შესხმისა წარმოთქმითა,
მოვიქლენით ზოგად ერთითარე პირითა“.

სოლომონ ქობულაშვილი

კანდიერებაა მე, რომ გამეკობდე, „მაგრამ მაწუევესყე ახალნი
ჰსწავლეება“, მიმართავს „დამწყები პოეტი“ ირაკლის (91), ხოლო
დავითს კი „შესხმის გვირგვინს“ გაუწვდის.

„შესხმის გვირგვინით, ვითარ მძლესა კვიროსსა,
ქების ყვაფილით მოგეგებით მღალანა“ (87).

ევგენი ქობულაშვილი

მე, რომელსაც შენთან „მომაქვს ქების ყვაფილები“, ამბობს
ირაკლისადმი მიმართულ ლექსის მეოთხე ტაეპში პოეტი ევგენი
ქობულაშვილი, და თან, თითქოს, გრამატიკას აბარებსო, გაიძახის:

„ნაცვალ სახელი, არსებით მონაცვალე“ (92)

დავით ბატონიშვილს ისეთი ტონით აქვებს, რომ ისტორი-
კოსს ათქმევინებს: „აშეკარაა, რომ ეს თუ შესხმაა—მომავლის შეს-
ხმაა და ამიტომაც უფრო სურვილისა და ნატვრის გამოთქმად უნდა
ჩაითვალოს, ვიდრე შესხმათო“ (გ. ჯავახიშვილი, 33).

„ივერიელთა განუმრავლენ ჰშვეპანი,
ვინადგან ჰხედვენ უწინარის საქმისებრ.
ვით იგი დავით წოდებულ აღმაშენი,
რა აღმოხეთქდა სისხლთა, ვით ისარნები,
აჰა, მეორეს შეილსა გხედავ მასთა საქმით“ (87).

იოსებ ქობულაშვილი

ირაკლისა და დავითს უძღვნის ქებას; პირველს, გრამატიკის
კატეგორიების გახსენებასთან ერთად, ეუბნება, „გაქვს ზენა ცისა“,
რომელიც უმეტესია „ვიდრე ხორცთა ფუჟუნება“ (93). დავითს კი
ებოღიშება, უწრთენელი გონებით შენ შესაფერ ქებას ვერ ვიტყვიო,
„აგრამ მაინც“.

„შემოგტრფი ქებით, მღალადი დიდებისა“-ო (89).

ისაკი ალავერდის დეკანოზის შვილი

სხვა შეგირდებს უერთებს თავის ხმას; იგი, ბოლოს, ეუბნება ირაკლის:

აჰა, მლაღაღა, მეცა სხოლს შინათა,
თან მოწაფეთა, ძმათა ჩემთა თანავე,
და მომლოცველი, ვინადგან დანაკორღნი,
ჰსწავლისა ერქენით, გვაორნატე განცვარეთ,
იყავნ ღღეთ სიგრძეთ ეამთ შინა საუკუნოდ“. (95).

გიორგი სვიმონ მუხრანბატონის-ძე

დავით რექტორის მოწაფენი, როგორც აღინიშნა, ბატონიშვილებიც იყვნენ, მაგრამ მათგან თელავის ლიტერატურულ წრეში მხოლოდ ერთი — გიორგი სვიმონ მუხრანბატონის-ძე მოხედა, თუმცა ნამდვილი სამეფო გვარისშვილი არც ის ყოფილა.

გიორგი სვიმონ მუხრანბატონის-ძე ლექსს უძღვნის ვახტანგ ბატონიშვილს, იხსენიებს მას თელავის სემინარიის დამაარსებელთა თუ განმანახლებელთა შორის და სიხარულით გადმოგვცემს იმას რომ ვიქნებით „სწავლის მტილით განერგულიო“ (გვ. 77) — ირაკლი მეფეს-კი თითქოს გამოცდას აბარებს, ეუბნება (გვ. 94):

„შერვე ნაწილი გრამატიკისა არის შორისდებულო“.

ყველაზე დიდ შეფასებას პოეტი დავით ბატონიშვილს აძლევს; მოსაგეს რა მას დიდებით და შარავანდედით, მიმაოთავს:

„თხემთა კიდარნი საქმეთა გიგარგონნეს.
შარავანდედებრ ჰკრთებიან მყის განვლინნი.
შორითა ქვენათა, მიწიერთა ღრუბელთა,
ესე იგი არს სიტყვიერთა ბუნებათ,
რომელნი პირად-პირად შეამკობენ“. (გვ. 89).

„ალექსი შვილნი მწერალ-მგალობელნი“

ამ სათაურის ქვეშ იოანე ბატონიშვილი მიმოიხილავს ალექსი-შვილების სამწერლო-კულტურულ მოღვაწეობას¹; ახსენებს ალექსი გრიგოლის-ძე მესხიშვილს და მწერლობის მოყვარულ მის შემკვიდრეებს: დავით რექტორის გარდა, გიორგი, სოლომონ, მიქელ, დი-

მიტრი, იოველ, ტარასი და სოლოჰონ ალექსიშვილებს. მათ შორის გამოირჩევა სოლომონ ალექსიშვილი¹.

სოლოჰონ ალექსიშვილი ანტონ პირველის ნიჭიერი შეგირდი იყო. იგი ახლო ურთიერთობაში იყო ირაკლი მეფესთან და გიორგი მეცამეტესთან, რომლებიც წყალობდნენ მას. სოლომონ ალექსიშვილი 1808 წელს მიიყვალა და დაკრძალეს თბილისის ანჩისხატის ტაძარში².

ძველი ქართული ხელნაწერების ერთი ჯგუფი³ სოლომონს მიაწერს ლექსს „ეტრუის მთიებს შესამკობლად გული ურვილი“, მაგრამ სხვები კადევ მას სოლოჰონ მდივანბეგს, ლეონიძეს მიაწერს⁴ ასე რომ, საკითხი გადაუჭრელი რჩება.

სოლომონ ალექსიშვილს ჰყავდა შვილები: ტარასი, დიმიტრი, იერონიმე და იოველი. იოველს მუსიკალური ნიჭი ჰქონია. სოლომონის შვილებიდან ყველაზე უფრო გამოჩენილი იყო ტარასი ალექსიშვილი.

ტარასი თეიმურაზ ბატონიშვილის ეკლესიის მოძღვრად იყო პეტერბურგში, იქაური ჰავა ვერ აიტანა და საქართველოში დაბრუნდა⁵. თ. ჟორდანიას ამბობს, რომ ტარასიმ გადაწერა პეტერბურგის ქართველთა საფლავების ეპიტაფიებიო⁶, მაგრამ ამ ცნობის წყაროს ვერ მივავებით.

სრული ნუსხა ტარასის მიერ თარგმნილი თუ ორიგინალურ ძეგლებისა მოთავსებულია ტარასისვე თარგმნილ წიგნში „მამისა ჩვენისა ეფრემისა“ (A 1438).

ტარასის გადაუნუსხავს „საპოლიტიკო თეატრი“ (Свед. III, 119). „ქილილა და დამანა“ (A 288) „ქართული ანბანი“ (მოსკოვი, 1825 წ.,

¹ დავით რექტორის ორი ძმა — ზაქარია (გარდაიცვ. 1791 წ.) და იოსებო (გარდ. 1795 წ.) აღრე გარდაიცვალა, ამიტომ მათ არ ახსენებს იოანე, კიდევ ორი ძმა დაეთისა — ნიკოლოზ და ანდრია მგალობელნი გადაწერანი იყვნენ: S: 3183, 3707.

² Проф. А. Цагарели, сведения, вып. 3, გვ. 169. პ. კარბელიშვილი, ძველი ანჩისხატის ტაძარი თბილისში, გვ. 47. პ. იოსელიანი, ცხოვრება, გვ. 26. Дубровин, Георгии XII, გვ. 67.

³ ლენინგრადის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის M 15; საქ. მუხ. S 15 43. E. Такашвили, Опис. II, 177.

⁴ პროფ. დ. ჩუბინაშვილი, ქართული კრესტომათია, 1883 წ. ნაწილი მეორე, გვ. 110.

⁵ A 1091, გვ. 6; S 4797 — თეიმურაზის წერილები ბროსეს.

⁶ „მოამბე“, 1900 წ. № 5.

საქ. მუზ. ხელნაწერი—S 2350; S 3844); „კატეხიზმო“ (მოსკოვი, 1827 წ.), „ლეოლრაფია“ (Свед. III, 156), „ლეოლრაფიული ლექსიკონი ახალი აღთქმისა“ (პეტერბურგი, 1824 წ.), გიორგი ავალიშვილის ნუსხები (A 1769, გვ. 50)...

ტარასი ალექსიშვილის ძმას სოფრონს დაუწერია დრამა „ყვარყვარე ათაბაგი“, რომელიც, ზ. კიკინაძის ცნობების მიხედვით, გიორგი ერისთავს გამოუყენებია¹.

ეფრემ ალექსიშვილს უწერია ლექსი „ბახუსზე“ (ცხოვრება, 29), ზოლო ანდრია ალექსიშვილი მთარგმნელ-გადამწერი ყოფილა; გადაუწერია ილია მინიატის „სწავლანი“ (A 1126), რუსულიდან უთარგმნია შემდეგი წიგნები: „თქმა მწუხრისა“ (S 224), „მოსახსენებელი“ (S 201), „ფრიდოლინი“ (S 222), „მოთხრობა მაჰმადისა“ (S 209)...

XIX საუკუნის ალექსიშვილ-მესხიშვილებზე და მათ წინაპრებზე ცნობები მოიპოვება პროფ. აკაკი ფალავას წიგნში „ლადო ალექსიშვილ-მესხიშვილი“.

დავით რეპტორის ლექსებისათვის

დავითის ლექსები მისი ავტოგრაფული „კრებულით ქვეყნდება (S 105-V), გამოყენებულა სხვა ხელნაწერებიც: S 1512 (A), S 3723 (B), H 2130 (D), A 1164 (E), S 3636 (F), S 1510 (J), S 2543 (K) S 1516 (J), S 5269 (T), A 701 (Z), ლენინგრადის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის ქართული ხელნაწერები, M 15, E 49, E 96.

მხოლოდ S 105-ში (V) გვხვდება დავით რეპტორის შემდეგი ლექსები: „ასეთნი ქალნი“ (V გვ. 164. სათაური ჩვენია, ტექსტში უსათაუროდა), „საყვარელზე თქული“ (V გვ. 115. სათაური ავტორისაა), „ანბანთქება საყვარელზედ“ (V გვ. 121. სათაური: „დავით რეპტორისაგან თქმული ანბანთქება ფისტიკაურად საყვარელზედ“); „ხალნი ვარდით“ (V გვ. 113. უსათაუროდა), „მწუხარებაში სხვას მიეჰსწერე“ (V გვ. 130-131. სათაური ტექსტშია), „იოანე მუხრანბატონის დედას“ (V გვ. 149. დავითი ასათურებს ასე), „დავით ბატონიშვილს“

¹ ზ. კიკინაძე, ძველი ქართული თეატრის ისტორია, გვ. 5; გ. ლენინიძე, ძველი ქართული თეატრის ქრონიკები, „დროშა“, 1925 წ. № 25, გვ. 25. XVIII საუკუნეში იყო კიდევ ერთი სხვა ტარასი ალექსიშვილი, რომელიც 1788 წ. მიიქცალა: თედო ეორდანია, Описание I, გვ. 282. „ჭვარი ვაზისა“, 1906 წ. № 10, გვ. 11.

² სალექსო სტრაქონებს ჩვენ ვყოფთ შუაზე, თორემ V-ში ოცმარცვლითაა გამარჯული.

(V გვ. 162—163), „ლილეგზი“¹. აქედან ქვეყნდება ლექსი ეპისტოლეში: „ბესარიონ გაბაშვილს“ (V გვ. 127, 140. ორი ლექსი ბესიკთან), „იულონ და მიქელ“ (V გვ. 145. სათაური ტექსტში: „ორ სახელიანი ლექსი იულონ და მიქელ... ვსტყვი ეამსა სიყრპისა“).

„მაიას“

შემდეგი ხელნაწერებით ქვეყნდება: S 105 (ავტოგრაფი, გვ. 104) S 5269 (T). A 701 (Z). V-ს დასათაურებას (რომელიც თვით დავით რექტორს გადაუშლია) TZ შიფრავს: „დავით რექტორისაგან თქმული ოთხტაქოვანი შაირი მისი ბრწყინვალეობის თავადის ალექსანდრე ჭავჭავაძის დედა კნენია [T მ] მაიახედ რომლის კიდურწერილობა არს (მაია) და ბოლო (Z) (ია)“: ასეთივე ვრცელი სათაური აქვს მეორე ლექსსაც „მაიასადმი“ VTZ: „ესეც კნენია მაიახედ არის თქმული დავით რექტორისაგანვე რომლის კიდურწერილობაა T „შაირის თავი არს (მაია) Z: „წაირის თავს არს (მაია)“².

„ალექსანდრე ჭავჭავაძის“

სამი ხელნაწერით ქვეყნდება: V (S 105, გვ. 103), T (S 5269), Z (701). სამივე ასათაურებენ: „დავით რექტორისაგანვე თქმული იროიკო [T: ორიკო] თავადს ალექსანდრე ჭავჭავაძეხედ, რომლისა კიდურწერილობა არის ესე გვარ (ალექსანდრე) AZ: ხა ლ სამ სახეობა“.

S 5269 და A 701 (ჩვენი სიგნატურით SZ) ხელნაწერები ორივე XIX საუკუნის მეორე ნახევრისაა, მაგრამ ფრიად ღირსშესანიშნავი. S 5269-ს გადამწერია ილია ჭყონია, რომელსაც დავით რექტორის დასახელებული ლექსები გაუგზავნია „ივერიის“ რედაქციისათვის შემდეგი განმარტებით: „გვიგზავნით რამდენიმე ლექსს დავით რექტორისაგან ნათქვამს, რომელნიც ერთს ჩემს ნაცნობისაგან ჩამივარდა ხელში და გადმოვსწერე იქიდგან, ისე როგორც დედნიდგან გარდმოწერილი პირში ეწერათ“ ილია ჭყონია ქუთაისი, 27 იანვარი, 1878“³.

¹ აი სრული სათაური: „მეფე ირაკლი გამიწყრა, მტერთ უბრალოდ შეპასმინეს. შედგომად განთავისუფლებისა „სამეფო ტომარი“ ალექსწერე და მისს ბოლოს ეს მოვაწერე—ორი შაირი მწუხარებამან“ (S 105 გვ. 155).

² შეადარე: იოსებ გრიშაშვილის გამოცემაში („ალექსანდრე ჭავჭავაძის თხზულებანი“, 1940 წ. გვ. 337). იოსებ გრიშაშვილის ბიბლიოგრაფიაში ალბათ არ შედის პროფ. გ. ჯავახიშვილის შრომა: „დავით რექტორი“.

³ ჩანს, აქედან დაბეჭედა „ივერიის“ რედაქციამ ეს ლექსი (იხ. 1886 წ. №-186). აგრეთვე დაბეჭდილია პროფ. გ. ჯავახიშვილის წიგნში—დ. რექტორი გვ. 37. ი. გრიშაშვილს (იხ. აღ. ჭავჭავაძის თხზულებანი, 1940 წ. გვ. 337) თვით სათაურებიც ისე დაუბეჭდია, როგორც ეს ერთ-ერთ ნუსხაშია (A 701) მხოლოდ სხვა ხელნაწერება (S 105, S 5269) და აგრეთვე რომ გ. ჯავახიშვილს აქვს დაბეჭდილი, აღნიშნული არაა.

ლექსები: „ბესარიონ გაბაშვილს“ (ორი), იულონ და მიქელ (ორსახელიანი ლექსი) დ. რექტორის ავტოგრაფიული კრებულისა: S 105.

„მე მოყვარეო“

დაბეჭდილია არა ერთხელ¹, სათაური პოეზ. აღ. ბარამიძის ეკუთვნის². ჩვენ გამოვიყენეთ შემდეგი ხელნაწერები: S 105 (-V. გვ. 173), S 1512 (-A. გვ. 1285—1286) H 2130 (D. გვ. 24—25), A 1164 (-E. გვ. 54), S 3636 (-F გვ. 21), S 2385 (-J. გვ. 210), S 2543 (-K. გვ. 165—166), S 2519 (-P. გვ. 63), ლენინგრადის M 15; E 49; E 96. ძირითადი, რასაკვირველია, S 105 ხელნაწერია.

F: „დავით ალექსის ძისა თქმული მუსტახადი“ (21).

E: „მუსტახადი თურქთა ენათახედა სათქმელი უკო და მშვენიერი, შესაქცევად საამო ხუთხოფიული თქმული დავით ალექსისძისაგან“ (54 V).

D: „დავით ცუქიასაგან თქმული მუსტახადი“ (24).

„გრგვივით ციურნო“

დაბეჭდილია¹. სათაური „ანთოლოგიდანა“ (II, 289) ამოღებული² ჩვენ ვადგენთ შეადგეა ხელნაწერებით: S 105 (-V. S 1512 (-A. გვ. 1286), S 3723 (-B. გვ. 246), S 3686 (F), S 1540 (-J. გვ. 39), S 1516 (-L. გვ. 5), S 1576. (-S, გვ. 21) ლენინგრადის M 15; E 49; E 96.

სახობო ლექსეო

დ რექტორს ექუანის რამდენიუ ლექსი ირაკლი მეორის შესახებ. ვბეჭდვთ ერთ-ერთ მათგანს. (ხელნაწ. S 105. გვ. 11).

ქვეყნდება დავით რექტორის საძი ხობტა, უფრო სწორად ფილოსოფიური ოდები: „ქება თამარ დედოფლისა“ (შემოკლებით) და „ქება დოსითეოსისა“. უკანასკნელი ნაწარმოები, მიუხედავად იმისა, რომ ალექსანდრე პირველის პანეგირიკი(ვაა, მეტად საინტერესოა, ისტორიულად და ფილოსოფიურად, დახასიათებულია საქართველოს ბიუტოუსითან ჩვერთადმდის და შერათების შემდეგ. მხოლოდ ამიტომ ვბეჭდავთ მას მთლიანად (ვეყარებით S 105-ს).

„ლენ ბატონიშვილის ქება“

ფაქტიურად პოემა ხობტაა. დაუკავს ის საქ. მუხეზის S 105 და H 1100 ხელნაწერებს, გვხვდება აგრეთვე ლენინგრადის აღმოს. ვლეთქოუნეობის ინსტიტუტის ხელნაწერთა განყოფილებაში, ქართული ხელნაწერი E 98 (აქედან პირი გადმოიღო დოც. თორნიკე ტყოსიამ), ამ პოემა-ბოლბას ათ თავად ყოფს ავტორი. ჩვენ მხოლოდ გავემარტივეთ სათაური და ქვესათური. აგრეთვე რომაული სათვალავი ჩვენ მივეციტ. „ლენ ბატონიშვილის ქება“ მთლიანად ვბეჭდავთ. ლენ ბატონიშვილის „გლოვა“ უცნობი პოეტისა, რომელიც ლენინგრადის

¹ პოეზ. დ. ჩუბინაიშვილი, ქრესტომათია... 1846 წ. II, 1663 წ. II, გვ. 108 — 109. გ. სკანდაროვა, აღნიშნ. 1895 წ. გვ. 62—63. აქ შედგომით შიოს მიქიანურეს მიეჭერება. კალმასობა, 1936 წ. განოც. გვ. 281 (აქ ერთი კუპლეტია დაბეჭდილი). ანთოლოგია, II, ია ეკალძისა და პოეზ. აღ. ბარამიძის რედაქციით. გვ. 262. 1928 წ.

² ტექსტში ასეთი სათაურები გვხვდება: V: „მუსტახადი თურქთა ხმათა ხედა სათქმელი.. თქმული დავითის ალექსისძისაგან, უ მსა სიკებაუსისა მისისა-სა. საყვარულხედ. ნუსტახადი არაბულია. პართულად გრძელ რვა ხმ. და გაწყობილი“ (173).

³ პოეზ. დ. ჩუბინაიშვილი, ქრესტომათია, 1846 წ. II, 1663 წ. II, გვ. 110—111. „ციციკარი“, 1857 წ. № 4, გვ. 3—4. გ. სკანდაროვი, აღნიშნ. გვ. 64—65. ანთოლოგია, ტ II, 1928 წ. გვ. 269

აი ხელნაწერების სათაური: A: „მუსტახადი თქმული დავით რექტორის ალექსისძისაგან (1287). B: [ქულიო]: დავით რექტორისაგან თქმული მუსტახადი ცოლის სიყვდილხედ“ (246). I: „დავით ლექტორის თქმული“ (210); J. „გლოვა არშიკისა დავით ლექტორის“ (29). V: „მუსტახადი მასე დავით ალექსისძისაგანე თქმული“ (174). ლენინგრადის M 15: „თამისი ცოლის სიყვდილხედ“

საჯარო ბიბლიოთეკის ხელნაწერში გვხვდება (საბინინის კოლექცია, (13) 23) დავურთეთ დ. რეკტორის პოემა ხოტბას. სრული, დამოწმებული სათაური ამ პოემა ხოტბისა ასეთია:

„მისის სიმალის სრულიად საქართველოს მეფის ირაკლის მეორის ძის ლეონისათვის თქმულნი

ათნი სიტყვანი იამბიკოდ

ურველ უმან გონებითა და მწუხარემან ფრიად გულითა ეპქემენ

იამბიკონი ასნი ათთა შინა სიტყუათა

ურველთა მიმართ ადვილ საცნოდ და გასაჯონად

ყოველთა აღმომკითხველთა უმდაბლესად მოვახსენებ

ყოველთა მიმართ უმცირესი მონა

ალექსის - ძე დავით

წელსა 1781. თათებსა აგვისტოს 10, ქალაქსა ტფილისს (S 105, გვ. 224).

იმ სტროფებს, რომელნიც ჩვენ საჭიროდ არ დავინახეთ შეგვეტანა გამოცემაში და რომლებითაც იწყება „სიტყვა პირველი“, აქვე ვათავსებთ:

1. დასაბამ ღმერთი იყავნ ყოველთა თავად,
მათ ყოველთადი რომელნიცა მიკიდულ.
ვითარ იყრობდეს მიხეზთა მიხეზებულთ
თავისა მიმართ და არა სხვისა შინა.
რომელ იქმოდეს იგი დასაბამიერ.
2. მას ერთსა უცნოს, არა ერთებრს ერთსა
საუუენითკან აქუდეს გამოხატვისებრ.
მოგონებულნი არსებათ დასაბამნი,
პირველ ვადრემე საღმრთოითა ნებითა,
ნივთებად მათის კმნისა და დაბადების.
3. ქმნანი ყოველნი არიან მის მიერვე,
რომელი არცა ერთი არს მისსა გარეშ.
ამად ვითარმედ არს ყოველთა მიერ კერძო,
არს მკსფერავ ყოველთა თვის ქვეშე შეაფერვილთა.
და არს მსახლერავი კენ ტროთა მოგონილთა.
4. პირულ საზღრულმან სიტყუითმან სრულებამან,
უწიარესვე დატემისა სრულმანვე,
ითქმის რა თვისად წარმოუდკომა ხატებისა.
მით წარმოსრულმან აქარე აწ გრძობილმან,
ვით ვთერთავან აპოლომ გამოსრულმან.
5. სიტყვა ცხად იქმნეს სიტყვისავე ვისთვისვე,
რომელსა ეძიებს გონება მოზრახველი.
მუნ უნაწვეროდ დათხზული მოგონება.
აქა შემოსვით ხშითავე წარმოგვიდგეს,
რათა იყოსრცა ქადაგი მოგონების.

6. მსვენთა შიგითხზა რაიი მამარაუბა,
ვით შიხეხისაკან მიხეხოვრის წარმოუდგმა,
არა გარეგნით. არამედ შინაობით:
რომელ იგი არა ამას თვის გყვის,
ვით არამედ, იყოს გარეგნით მოქმედება* (S 105, გვ. 225—226).

ამის შემდეგ ხელაწერაში მოუღს „ლონ ბატონიწვილია ქების“ შემდგომი სტროფები, რომელთაც მთლიანად ვბეჭდავთ. ტექსტს ვიწყებთ მეშვიდე სტროფით, რადგან პირველი ექვსი სტროფი კომენტარში მოხვდა. დავით რექტორი მთელ თავის პოემა ხოტბას „ათ სიტყვად“, ხოლო თითოეულ „სიტყვას“ 10 იამბიკურ სტროფად უაფს, ე. ი. მთლიანად 100 სტროფია, ხუთასი ტაქტი. ჩვენ, სიმარტივისათვის, მთელ პოემა ხოტბას ერთიანი სტროფიული ზღურაგია გავუკეთეთ.

ბესარიონ გაბაშვილს

საყვარო ძმაო, სულით მეგობარო,
გიძღვნი ნაკადთა ცრემლთაყე დაფრქვევითა.
ჩემთა იმარმენტ, მიმცეს სამსალა წლევად,
ვერღა ველირსე შენთარე, განცდა ხილვად,
შენნი მასურენ მშვიდობისა ჰამბავენი.

სულთა საწყურო, გულისა შენაყვარო,
გიძღვნი თვალთაგან ცრემლსა ღვარად მოდენით;
მრავლად ცვარულსა ხშირსა ტირილსა წვიმით,
რა ესთა მხვიე შესაპყარსა ბადესა,
ჟამთა მიერით მამღერენ სევდის რუენი.

ალექსანდრე ჭავჭავაძეს

მიწათა ივერისათა შენებრ არეინ არს შობილი.
დაუნატრი შენთა მშობელთა, ვითარ გყვეს ეგრე ბჰრძნობილი:
გონება ვჰრცელი, მდაბალი, გულხმება მზეებრ ცნობილი,
არ ძალმიძს შენსა მქვრეტელსა, ქება შევიძლო მკობილი.

*

პაციფერებს უცხოდ გონებისა ხედვასა,
ლექსთ წყობილება, ნექტართა ოფაზნადენ,
ელვარედ ნათხზი, მკობილი დალექსულად,
ჰმნილნი ლომერებრ, სიმჰვერით შევნიერ,
სიპაბუკისა ჟამსა. გარდმომცენარა.

შაია ჭავჭავაძეს

შთოვარე მაშვენებელი საწუთოდ შემომწყრალია.
აფროდიტ ცისა მენაკით ზარიფად გამომკრთალია.
იას თავმოხრით მგლოვარეს, ჰბერავენ ზილუთაგან ლალია.
არია ისართ ირისით მქურეტთა ჰსწყლავს არა მცხრალია.

*

მტილთა ვარჯთა ნარდიონი ქუფრ შროშანებრ მოელვარე,
ასაროვნებს ლერწმის სრათა, საფირონით ია მდგარე,
ირისითა მოგოზვილი ისარს ისერის ტბითა მთვარე,
პცისკროვნებს ვარდის ველთა ბაგელალთა მოცინარე.

ი ჯლონ და მიქელ

ისარს უყორნებ ლამპართა, ორბობ ნაზარდი მზიანი,
ილმაგთ უცხოლ ლომურად, ოდენ ნაკუთ ისხამხვიანი.
ირისე უბეთ ლიმონებრ, ოქსინ ნაზავნი ძვიანი,
ითქვენს უსუბის ლტობითა, ობრკანი ნამ მღვიანი.

ჰე მოყვარეო

ჰე მოყვარეო, ზილუ ნარეო, ნარდიონ გველო,
გულ ბროლ-სადაფო, ნატიფ სწრაფო, ლერწამო წელო,
გველ ინდო სათო, ლაწეო მნათო, ეთერთა ველო,
ზარიფო ნაზო, წარბ-სარაზო, ლომისა მწველო,
მალრიბის მზეო, სევდის მწეო, წყნარო და ნელო.

ხალეზ ყრილ ინდო, მშვილდ რაინდო, ქამანდ შეხრილო,
ბადრო ზარიფო, ტან ნატიფო, კიპარო წერილო,
ლალ-იაგუნდო, არ საბუნდო, ბროლ-მინა ყრილო,
ვარდო რეულო, ნორჩ წეულო, ჩრდილმოსაგრელო.
მე შენთა წალკოტთ დამადგინე და მიხმე, მცველო.

მარავის მთვარევე, შემიბრაღე ეშუში ცურვილი,
შენთვის გაქრილსა სევდა მქმნიეს ტრფობა სურვილი,
აფროდიტს გიგავს ციაგება, მით ხარ ბურვილი,
უბის ცისკარნი ჰსწორ კეველად სქვირან სურვილი.
სურვის ისარნი განმწონვიან ზამბახ-ვარდ-ყელო.

მკულელო მარინო, ბაგე ლახვარს, არ მკურნე შვებით,
ხელად ტარება, გლოვა სულთქმით შენთვის მაქვს ვებით,
ინდოთა სათსა დასაქრელად გული გეც გებით,
თვალთა შიდგს სახე მომთვარული მიდამო ვსებით
მოვჰსთქვამ მიჯნური, ვა სიშორე, თვალ ნამით სველო.

ვარდო ამაყო, დამეძვირენ, პირნი ჭკნებიან,
ცრემლით შესვრილსა საღმობითა მე, გლახ, მენებიან,
გული წარიღე და დაჰკოდენ, აჰა ლებიან,
მიკვირს სიცოცხლე უშენოსა რადა მჰხლებიან,
რად დამწვი აღვით და დამდივენ, მხეო მდაგველო.

გრგვინვით ცაურნო

გრგვინვით ციურნო, მოით მზიურნო, რა არს სმინება,
ლურჯმან ღრუბელმან, ულტობელმან, მომცა წყინება,
სოფლის მტერობამ, ორთერობამ დამცეს შინება,
მოყურისა განხდამ, სულის წარხდამ, ველს მცა რბინება,
მიგლოვეთ ზარით, ცრემლთა ცვარით თოვეთ დინება.

მყვანდა მოყვარე, ბადრი მთვარე, სოფლისა ჰსწორად,
სევდამ შეგრაგნა, აღმან დაგნა, ვიხილენ ორად,
დაეჰკარგენ გული, ჩემდ აღთქმული, მიფარვით შორად,
შემექმნა მარად დანაცარად, სევდისა ზორად,
მე არლა დარი, იგ სადარი, მოწეფინება.

ვაი, მას ვიგლოვ, ჩრდილოს ნასრანს გულმტირალია,
დაბუნდა ჩემთვის შილევითა, აჰა, მცხრალია,
ქვე დაზრა ზრონი და ელატ არს შესაწყალია,
ორთა ცეცხლითა სადაგველად მოგვეცა ალია,
დაჰხშნა ამარტა, ულიმებლად ლალთა ცინება.

მკვირან სოფლისა მუხთლობანი, წამთა კრელობა,
ვეტრფოდი მზესა და მეგონნეს სურვით გრძელობა;
სოფელმან ტყორცვით საყალნოთი მომცა მკვლელობა,
შეშურდეს ჩემნი ღასთან ჰშვება, მისი მცველობა;
იგავთ არ დაჰაცხრა, და დახატნა გამოჩინება.

მას ვაქებ, ვინც არ წოდებული მაჰბუბ სახელად,
ჰკრთებოდეს შუქნი მოელეზარე, ვიქმენ მნახველად;
ვჰსთქვი: მზე არს ცისა ორიონთა ციაგთ მსახველად,
გესმისთ, ვის მოვჰსთქუამ მალლის ხმითა შემომძახველად?
შეკრნა ირისე შეჰკამარნა მან რა მინება.

ქება თამარ დედოფლისა

...ივერიელთა მიერ ჟამით სახსენად,
გიციან ყოველთა და შენით მოქადულან:
სპარსნი—მძრწოლარნი, ინდია არაბადმდე,
თვით კეისარი ჰანგარად წოდებული,
ვით შეაძრწუნენ, წარტყევენით ქვეყანათა.
თვითოეულნი აღრიცხვად შეუძლონი,
შინანი კმნილნი, შესრულნი—არ საჭირო,
არა მიმართნი, განალა ვითარყოფა.
რომელი იგი სხვაობა სხვაობათა
მოგვეთხრობისე შენთვისე მეცნთაგანთა.
თვით მოქმედება მრავალ სახელობითად
შიგიწოდს ეს-გვარ, ვით კერძო შემაზაფნი.
სამფლობელთა კიროსებრ განვრცელებით;
იგი ჰყავ, ვით მან ისრაილნი ტყვე ქმნილნი,
ივერნი შენცა განათავისუფლენვე.
ხოლო მე გიტყვი დიდისა აღექსანდრებრ,
ზარის დამცემსა რაზმებთა შენაკეცთა,
ან აგვისტოსებრ კესარისა რომისა.
კეთილ-მოქმედსა, სახლთა ღვთისა, ტაძართა
შემამკობელსა და უნჯთა წარმგებელსა,
მაწვევს გონება, რათამცა ესთერებრად
გთქმიდე გონებით და საქმისა ხედვითურთ;
და მოჰკიდა რა ამან ძელსა მოშთობით,
ვგრეთვე შენთა სპასალარ და მხნე სპათა,
და მოჰკიდესე სულტანი, უღმრთო თესლი.
კოსტანტინესად სხვად გიტყვი ნამდილადვე,
რომელმან მარად აღმართენ გულთა შინა:

ხე რა ცხოველი შობითა მის ზედითვე,
და შემოსრულნი აგარის უცხო თესლნი,
ჯვარით განლახვრენ, რა წინა უბავრავენ.
სახელნი ზესთა განფენილნი მარადის,
ჰეი მეფაო, თამარ ქველ-დიდებულო,
ყოველ სიკეთითა ბუნებრივ-შეენიერო,
სად დახდა ხატი ელვარე ეთერებრი?
ვჰძრწი თქმად და სიტყვად, უმჯობეს მღუშარება?
ესე რა ითქვენეს—არ აჩრდილთ შესაბამინი,
გლახაკ გონების ჩემ მიერ ნასიტყულნი;
ჰსდგა რა შენ ღმრთისა, მცირენი ესე მწვლილნი,
ალექსის ძისგან რექტორის დავეითისნი,
შეიწირენ და მიითვალენ კნინად.

ქება დოსითეოზისა

სულისა ძალსა, მთავარსა გონებასა
უწვლილესისა ვიდრეშე განხილევითა
ძველთა უბრძნესთა მოძღვართა—სქოლასტიკოსთ
სამართლად დასდევს ბუნების საზღვარნი.
ვითარმედ არსო ნივთთ შინაგანი ძალი,
რომლისგანაცა, ვითა წყაროსაგან,
ჰსდნიან მარადის მოქმედებანი მდიდრად
შინაგანთანად ძალთა წარმოდგინებად,
რომელიც იქნების დამყუდრებაიცა
მის პირველისმებრ განჩინებეს საღმრთოის.
მომეხსენების აქარე პირველადვე:
ოდეს რა ღმერთმან კაცისა წარწყმედულის
სახიერებით ძიება ჰყო ცთომილის.
რათა მოაგოს პირველივე პატივი,
უწინარესად იყო რა ცთუნებისა.
ეგრეთვე დიდმან ალექსანდრე პირველმან
მოძიება ჰყო ქართველთა ჰირვეულთა,
რომელნი მარად მოიწყულოდნენ უღმრთოთაგან
აგარიანთა უცხო თესლთა მბრძოლთაგან;
და წარისხმოდნენ გარდასახლვით ტყვე-ქნილნი.

ესე შესძინა ბუნებამან მის შორის.
რომელმან ძალნი მოკმეღებად წარმოკმნა,
წარმოჩინება საქმითა პრაქტიკებრად.
და მოიყვანა დასაბამნი შეკვრითა
საშუალითა დასასრულის შემაერთი.
ესე არს შეკრვა ბუნებითის ჰჯულისა,
ვითა ცხად—იქმნა ქვეყანისა სფერათა.
და ოთხთა კიღეთ აღიწერა სახელი
ხმა განჰსმენითა დიდის ალექსანდრესი;
გიორგიელთა რა მიჰფინნა შარავანდნი
ვით ისრაილნი ბაბილოგნელთ მძლავრთაგან
ანუ ტიტესაგან, უესპასიანეს ძის,
ან სალმანსარის ასსირელისაგან.
ეგრეთ ქართველნი ბოროტთა აგართაგან
აღლესულითა მახვილით მოიწყველვოდნენ.
დაემხოზოდნენ მძაფრად ეკლესიანნი
და დაიკლვოდნენ შინაგან საკურთხეველს
სამღუდელო დასნი ისმაიტელთ ხელთაგან,
ვით ზაზარია მჭუმოთეთ ჰურიათაგან;
და მოისრვოდნენ ჩჩვილნი, ვით იროლისაგან;
ხოლო დაბანი ოხერ იქმნებოდნენვე
და იქმნებოდა სამყოფი სადგურ—მხეტთა
და ქონებანი წარიტაცებოდნენვე
მეიავრეთა, მღევართა ქრისტეს მბრძოლთაგან,
გამრავლებოდა გოდება რაჰმათ ნასმი.
მძაფრნი მოსრვანი ივერიასა ზედა
მარადის იყო სპარსთ ოთმანთაგან,
ანუ სხუა თესლთა, მოსრულთა საქართველოდ,
რომელი აწცა იხილვების დიდ-დიდნი
მოოხრებულთა ივერთა საყოფელნი.
და იყო ქირი მარადის მოუთმენი.
ვით ეგიპტელთაგან ისრაელთად მისრული,
კირთებით ყოფა, სახივე უმძიმესი,
ოხრუა და სულთქმა, გოდება, ლაღადება,
სალმობა მწარე სისხლის ლებილება.
მან უოცნომან, სამთა შინა ცნობილმან,

მიუწოთომელი წყალობა—მოხედვა-ჰყო.
ქართველთა ზედ შეიწრებულთა ერთა,
და აღადგინა სული ალექსანდრესი,
ვით ცხებულისა მონარხის კიროსისა.
იმპერატორმან ალექსანდრე პირველმან
აღმართნა დროშა უძლეველის მხედრობით
სიბრძნითა მისებრ ვით სეზოსტრ ეგოპტელმან,
მეორე ქველმან აგვისტოს თვითმპყრობელმან,
და შარავანდნი მცხინვარენი მზეებრნი
მოჰფინნა მდიდრად ქართველთა ქირვეულთა,
მაქირვებელმან მტერთა აგარიანთა.
მკვეთრნი მახვილნი განგმირნა განლახვრითა
და წარიქცივნა ერთმან ოღენ ათასი.
და ხოლო ასმან დაჰსცნა ბევრეულები.
ვით მოსე დიდი მჰბრძოლ ექმნა ამაღესა,
ან ისო ნავე-წინ-მძღვანი ისრაელთა,
ეგრეთვე ძალნი მხნის ალექსანდრესი
მეხ-დატეხითა ექმნეს სპარსთ მხვაობართა“.
ზარ-კვეთებითა მძრწოლართა სამარადოდ.
თავისუფალ ჰყო ივერია ტყვე-ქმნილი,
ოხერნი შექმნა აღშენებულ და შემკულ,
ეკლესიანი შეამკვნა შეენიერად.
დღესასწაულთა ღაღად ჰყვეს გალობითა
და მადლობანი დიდისა ალექსენდრესდ
შეიწირვიან ღვთისაღმი მადლობითა.
ხოლო ქართველნი—ზეგარდმო მთხოველნი,
რათა საყდარი ალექსანდრე მონარხის
იყოს ვითა მზე, განჰშვენებულ ზეცათა,
ანუ სამყარო ძლიერად გამტკიცებულ!
ალექსანდრემან ერნი ივერიელნი
ყოველნი ნიჰით აღაფსნა, განამდიდრნა:
ვიეთნი უნჯით აღაყვავნა სავსებით,
ვიეთნი ნიშით განაშვენნა საჩინოდ,
და ბრალეულთცა შეუნდო მიტევებით!
მომიხსენების აქარე წინა მეთქვის
მახვილნი იქმნეს მანკლებად და სახნისად.

და კრავნი იქმნეს შმოველნი მგელთა თანა
 უშენნი-შენად, უვალნი-სავალად გზად:
 იქმნა ცა ახალ და ქვეყანა ახალ:
 ხოლო შენ, მწყემსო, სახიერო მეუფევე,
 მღუფდელ-მთავარ დიდო, სამ ნეტარ მამაო!
 პირუველ, რომელი განჰხვედ ამიერ სოფლით
 მადლით, ძალყოფით დიდისა ილიასებრ
 სხვად საუკუნოდ, რომელი თუვალსა
 და არცა გულსა კაცისასა მოუხდა;
 პირველ სიკვდილის უარ-ჰყავ თავუ თვისი
 და მოაკუვდინე სხეული ნებსით თვისით,
 და ცეცხლი ცეცხლით დაჰშრიტე მოჰაზრემან,
 საღწერთოს სპინთირის სურვილით აღგზნებულმან.
 ხოლო მეორედ,—სიყრმით განჰხვედ გარეჰსჯად,
 და შეეძინე დასთა მემხოლოეთა
 წინა-მორბედის უდაბნოსა მკვიდრობით.
 და, მისთა კუვალთა შედგომილი კანონთა,
 იწვრთიდი სიკვდილს, მით ფილოსოფოსებდი.
 ხოლო მესამედ—მოისიბრძნენ უცხონი
 თებაიდელეებრ, შენსავე მამულსა შინა,
 აღრით ოხერ ქმნილს, უდაბნოსა, უვალსა
 შეჰიკრიბენ ძმანი მოარვენი ქრისტესადმი,
 ვით მეორემან სინელმან იოანემ:
 დაბანი შეჰქმენ მონასტერთა ნუგეშად,
 სად სიტყვიერნი ირემნი სულიერნი
 ღმერთსა დააგენ სამხოლოოთა დასნი
 და შერთე ზენა—მედღესასწაულეთა,
 სად იხარებენ წმინდათა გუნდნი ფრიად.
 შრომანი მრავლად მღვიძარებრთ თავს ისხენ,
 ხორცი გლახაკ ჰყავ სულისა განმამდიდრმან,
 მრავლად იღვაწე მონასტერთა ტკივილით,
 დღითი-დღე ზრუნვით საღმრთოსა მოქმედებით,
 რომელი ცხადად საჩინო არს ყოვლთადმი.
 ოდეს რა ღირსსა ღირსნივე რწმუნებანი
 მღვდელ მთავრობისა კათედრა მოგენიქნეს,
 აღექსანდრესგან დიდ სულისა მონარხის,

უწმინდესისა ეგრეთვე სინოდისაგან,
 ჰბრძანებით, მყისად მამულად მოისწრაფე,
 ოდეს რა დიდმან ალექსანდრე კესარმან,
 ვით აბრაამმან ქოდოლია გომორისსა,
 მეფესა დევნა უქმნა, ჰსძლო და დაესხა,
 ეგრე ახალსა ანტესებრ განცხადებულს,
 ჰსდევნა ეწია მძლავრსა მას ნაპოლქონს,
 დაჰსცა, შეჰუსრა ფერხთა ქვეშე დათრგუნვით,
 მიერ ბუღითგან გარდმოაგდო ზენაჲთ,
 წინამეტყვისებრ არწივი სიმაღლითა,
 და დააკვეთა ნაცარ მტვერად და ავლებით,
 და ევროპას ჰსცა სრულიად განსვენება.
 მოხვედ ივერიად ბრძანების აღმასრული,
 აღმღები ჯვართა, მოციქულებრთა სახეთ,
 და შედგომილი ადგილთა ძნელთა ლადირთ,
 ჯვარცმულ ჰყავ ხორცი, მოქცევად მოუქცეველთ,
 მოჰსწრაფედ მჰსარბოლმან, კლდოვანთ ნაპარაღებსა,
 ვითართა ათორთა ყოვლად ბრძენ მოციქულთა,
 უვალნი შევლენ კაპანნი საკირონი,
 სიტყვითნი თევზნი ბადისა სახარებით,
 მოინადირენ ბევრეულნი უჟიკნი,
 და ნათლისღებით განბანენ ურწმუნონი.
 ხოლო წმიდისა მირონითა აღბეჭდენ,
 და ჰეშმარიტი სარწმუნოება ცნობით,
 ასწავენ კაცთა ველურთა, გულქვა ქმნილთა,
 ქურ ჰრჩეულ იქმენ, ვით პავლე ფრთოვან-ქმნილი,
 და მოაქციენ ურწმუნონი ჰრწმუნებად.
 საქენი იპყრენ მღვდელთმთავრობის მიერნი,
 და არგნის სიბრძნით აძოვენ კრავნი უმწყსნი,
 მწვანვილოვანსა სახარების ველაკთა,
 ურწმუნოების წყლულნი უკურნებელნი,
 მოძღვრებით ჰკურნე საღმრთოსა ემპლასტროთი,
 უჟიკთა ერთა დამბრმოდნი გონებანი,
 კოლღურიაჲ საღმრთონი საკურნებო,
 ჰსცხე თვალთა შრომით, მოძღვრების საოლავეთ,
 და აღუხილენ ახალმან ანანიამ,

ვითა ტარსელსა, პავლე ქმნილთ შენ მიერ,
 ერთა უმეცნთა, მოწყულულთა ბელზებულთ,
 ნიშანი ჯვარისა შუბლთა ზედა აღწერით,
 რა აღებეჭდენ, დააგენ ქრისტესა ღმერთს,
 წყლულთ ქსირიანი შეახე სახველითა,
 ორთა დრაჰკანთა მიმცემმან მოძღვრებისამ.
 აღექსანდრემან, მხნემან, ქველმან დიდსულმან,
 იკონსტანტინა მოქცევეთა შენ მიერ,
 რომელი დღეცდღე არა სად სმენილ არს,
 არცა ძალითა და არც სხვებრ ყოფითა,
 ვითა შენ ძლით იქმნენ საქმენნი საკვირველნი,
 ესდენნი სულნი დააგენ ქრისტესა ღმერთს,
 შესწირენ მსხვერპლად ზეცის საკურთხეველს,
 და მოიყვანენ ცნობასა კეშმარიტსა,
 მოხუცნი ყრმანი, ჰაბუკნი, ჰაბუკანი,
 და ავაზაკნი მოჰსდრიკენ სინანულად.
 შეამეცნე რა უმოწყალებსა დიდსა,
 აღექსანდრეს ხელმწიფესა კესარსა,
 მსურველ არიან, რათა სისხლნი მიუპყრან,
 წამს დასათხევად მტკიცისა ერთგულებით,
 და იქმნენ მონა მარადის საუკუნოდ.
 უწინარესთა მაგალითთა მიმღები,
 აფრიკით კერძო ანუ ამერიკად,
 ვერ უძლეს დიდთა მხედრობათა მოქცევად,
 უძლე მოქცევა შენ ვით მისიონერებრ,
 ესდენთა სულთა ლეგიონებრთა ერთა.
 ლიტონი ესე ზრახენი ჩემ მიერნი,
 არა ღელარქნილებრ არცა ფილოსოფოსებრ,
 ვჰყავ რათა თქვენდა, წმინდაო მეუფეო,
 მოვლენი ჰაზრნი, არა ვრცელნი სათქმელნი,
 რათა სიგრძითა არა გიქმნას წყინებანი
 მივიღებ ამით, დიდ მწყემსო მეუფეო,
 ვით მდედრის მწვლილთა კვარცხლბეკთა შენთა წინად
 არა ოქროთა, არცა ნივთთა სპეკალთა,
 გარნა სიტყვათა შემწირველ შენდამო,
 ჩემ მონისაგან მიიღენ და შეიწირენ.

ირაკლი მეორეს ხუთ იროიკოდ
კიდურწერილობითი ქება¹

ირაკლი მეფემან ყოვლად უძლეველ მხნემან,
რიტორმან მკვერმან შვენიერ გამომთქმელმან,
ასფოდელოს ფერმან აღნამკმან ბრძენმან,
ქინამოს ხემან ორთა ფინიკთა ძემან,
ლასამან მცენმან სუხად სუნელად მცურელმან
იასპ შვენ თვალად, ხარ შეფეთათვის ძალად,
სუფევე არ მკრთალად, საკვირვო ძოწფერ აღად.
იაგუნდ ლალად, მით ხარ შენ მტკიცე რვალად.
მთიებ მკვირვალად, მკცხინვარებ არ ნათლ მცხრალად.
ქმობ არა მხრალად, გიწოდთ ცხოველად წყალად.
ნებეთ მყინარე მოწამე, ცეცხლ მტყინარე.
ელვებრ მბზინვარე, შენთვის ოხად წინარე,
დიდ მცენ ისარე, შენ შესაბამ სადარე.
ძრისტესდ იხარე, შენ მისდა იმხედარე,
მსთა იკმარე, მადიდებლად მისდარე.
ბშტკ ვარდწყლიანი, ირაკლი მეფე სვიანი,
ლიგვრილ იანი, მნათი სუნნელიანი;
მამფობს მზიანი, აჩრდილ ციმციმიანი,
ფოჟინ ციანი ყვავილ კორდმწვანიანი.
ბივრიტიანი, აღმკულ ბალახშიანი.
თხრობანი ესე მიილე, ირაკლი მალად.
საკადრ არ ძღვენად, არცა არმალან დიდად
არ შესაბამი არცა აჩრდილსაყმ
ხელევედ ჩემ მიერ კნინობრივად მდებარებ
მსენი აქ ხუთ იროიკოდ დებშლი.

ქება ლეონ ბატონიშვილისა

ს ი ტ ყ ვ ა პ ი რ ვ ე ლ ი

შობა ლეონისა²

7³

...მიმადლა ღმერთმან ირაკლი მეორესა,
ძესა ცხებულის მეფის თეიმურასის,

¹ „კიდურწერილობა არს ესრეთ: ირაკლი სიმწნედ ჭებული მეფობით სახელდებული“ (S 106, გვ. 11).

² სრული სათაური: „ვითარ იშვა ძე მეფისა ირაკლისა ლეონ“ (გვ. 225).

³ პირველი 6 სტროფი იხ. ზეჟოთ: გვ. 56.

მეფესა მხნესა, ქართველთ სიქადულსა,
ძე ცისკარებრი, ლომებრ ლეონ ბრძენი-
დედოფალი მისით, ასულთა დადიანით-

კეთილმორწმუნემ დედოფალმან დარიამ
ზენა მიხედვით ესე ყრმა ლეონ რა შვა,
მამის მჰსგავსი, ირაკლის მხნის მეფის,
იშვებდა სულით, განაცხრობდა გულგზსა,
და იტყოდაყუ: აჰა ჟამი განცხრომად.

9

მეფე დიდ ბრძენი ჰმადლობდა კეთილობას,
გულის ცეცხლთაგან აღავლენდა საკმეველთ,
მას შესწირვიდა, ვითარ ძველმან აბრაჰამ.
და ლაღადებდა ღმრთისა მიმართ მადლობით:
შენსა შენდავე შევჰსწირავ, ჰე, სიტყვაო.

10

ეს ქველ გონება, მეფე მხნე დიდებული,
ყოვლად უბრძნესი, ყოველთადმი ქებული,
არავე დაჰსცხრა ღმრთისადმი ტრფივებას,
რათა მჰსახუროს ამის მომადლებისტვის,
რომელი ეშვა მტილით სადავითოით.

ს ი ტ ყ ვ ა მ ე ო რ ე

სიხარული მშობლებისა²

11

დავითის ძირით გამოსულმან ჰქმნა ესე,
რომელ მშობელთა მოჰფინნა სიხარულნი
და აღიყუანა აღსავალთა მწვევრვალთა:
შვებისა ძლითა, მენაკთა უმაღლესთა,
რათა მოთხვიდენ, ვითარ ორბნი ჰაერთა.

---

¹ სრული სათაური: „ვითარ აღიხარდა და მშობელთა გულთა განაცხრობდა უცხოდრე ყოფითა თვისითა“ (გვ. 227).

ამის შობასა იშვებდენ სიხარულით,
რომელ ჰგულვიდენ სრულებათა ყოვლადსა;
მებრ გონებათა ჰბრძენთა აზნაურთასა,
არ მხიარულნი, გარნა სიხარულითა,
ამად ვითარმედ სხვაობს მხიარულება.

მეფე მშუებელი, სიხარულთა შემკრები,
ჰბრძენსა გონებას შვებისა აღსავლითა,
აღვლიდა ზენა სად ითქმის უმწვერვალეს,
და მოჰკიდებდა ნათელთა მდიდარ ქმნილთა,
რომელსა შეუდგს ჰაზრნი რაოდენებრი.

ესე მარგალიტი ელვარის უფსკრულისა,
ბარაინული სამკობთა სადაფის,
ჰკრთოდნა გულებსა მიმხედველთა წინარე.
ამით მიჰსდრეკდა ყოველთა შეყვარებად.
ჯულის ზარდახშათ დასმითა, ვით სპეკალი.

ეს ახარებდა მშობელთა გონებასა,
ეს შეუქმნიდა სიხარულთა მდიდართა,
ესე მისცემდა ძეობითით შვებათა,
ეს სახედველთა ნათლითა აღუესებდა,
ამად ვითარმედ ჰკრთოდნა ძე მამისებრი.

ესე ნორჩი ახალ, უცხო გამობუტკვილი,
მის წალკოტისა სადა მკლავმან რქანი ჰყო;
აღთქმის ცვართა საჩინი ჰყო ელვისებრ,
ვითართა ჰაზრით დაამტკიცნა სიტყვანი,
მოგონებანი წარმოქმნა ქმნასა შინა.

დედა მორწმუნე დედისადმი მსასოი,
დაიკარგებდა წყალობათა მდიდართა,

ამის ნიჰიტა, რაიცა მოემადლა
და ახარებდა გონებასა ყოვლადვე,
და იტყოდა: ჰყო მოხედვა ღმერთმან ჩემდა.

18

რაისთვის ეყვის მწუხარებას ყოველსა,
იგი შორვიდა ფრიადის სიშორითა.
ამად ვითარმედ სიხარულს გარდემატნეს.
და მთავრებ იყო შეგებანი სულსა შინა
ჰხშირის სრულებით ქონების სამარადოდ.

19

ალიზრდებოდა ესე ყრმა ჩჩვილობით,
და მიზეზ იყო გარეგანთ მიზეზებულთ,
ვითარ განთიადს მთიები ემიზეზოს.
არ მაწარმოედ, გარნა მისდა შემდგომით,
ეგრეთ ამისდა კეთილთა შეტყუებანი.

20

ჰკრთოდა ელვიდა ვით დისკოთა შარვანდი.
და განვლიდაყე გულებთა ერთგულთასა
ნათლისა ფენით, ვითარ ზედა ცთომილთა.
არ დაეყენოს ბუნების ვითა ძალი,
ჰაერს სიმძიმემ ვით ქვე იწყოს ჰშთამოკრად.

21

ს ი ტ ყ ვ ა მ ე ს ა მ ე

აქებდიან მოხუცებულნი¹
სათანადო არს სიტყვათა წარმოჩენა,
არა ფარულად, არცა მრუმე ყოფითა,
არამედ ნათლად, რომელ არს სიცხადე,
რათა ჰსჩანდეს ესფერ ყოვლითურთ შინაობით,
მეტზედათიცა, რათა მოგვეცეს ცნობანი.

¹ სრული სათაური: „ვითარ ასაკითი ახაკად გამოჩნდებოდა და აქებდიან მოხუცებულნი“ (გვ. 230).

ამან ნათელმან, სიმგრგულითა წარმოსრულმან,
 უფრორე იწყო გამოჩენა ნათლადვე.
 ოდეს ღრუბელნი სიშორეს უცხადებდნენ,
 და თავისუფლად წარმოსვლით მორავიდის
 ასაკნი ასაკთ რა ჰყვებოდის ჰსწორ ზომით.

ეს ძე მამისა, მამისებრ შოჰილი;
 გულის წალკოტთა სიხარულის ვარდქმნილი.
 იორძებოდა მკვერებრ ტანი კიპარი.
 და მოჰკიდებდა აჩრდილთა თვის ქვეშეთა,
 რათა საგრილთა დაივანნეს მაშვრალთა.

მოხუც გონებამ შესხმისა ორღანოთი,
 პირნი განმზადნეს ქებისა შესამკობლად,
 და ღიადიმას დაჰსდგმიდენ ყვავილთაგან,
 გონების თითით თხემისა სიმწვეერვალეთ.
 ოდეს ჰხედვიდენ ეს გვარსა გამოჩენას.

ოდეს მზის სიმგრგულე დაფარვით ღრუბელს შინა
 იყოს რა შინათ და არა საგრძნოთადმი,
 წარჰხდენ თერისტნი ბრწყინვასა ნათლისასა.
 რომელ არიან ღრუბელნი ყრმობათანი.
 ეგრე ჰასაკმან ნათლად ჰყო გამოკრთოლვა.

და მიეფინა გულებსა მჰსურველთასა,
 ბნელს უჩინონი გამობრწყინდნენ ცნობასა
 და იგინივე შეამკობდნენ დაბერვით,
 მდგომარეობა სრულების ვით ვის აქუნდეს;
 მით ჰსძნობდენ ეს ფერ, რაიკა ეკმაოდეს.

შეჰკრებდენ ჰაზრთა მოხუცნი ზოგადობით,
 ვით ბრძენი ძველნი შესხმასა ქებათასა,
 და იტყოდინ ესე ძე მამისებრი,
 ესთა იცნობის, ვითარ ლომი ტოტთაგან:
 „მძსგავსმან მძსგავსივე წარმოქმნას მძსგავსებითა“.

ამან მთიებმან შემგრგვალნა ბრწყინვალემა
 და განუტევენა მრავლად ელიკრიტობად.
 და შეუყვანნა საკუთარსა ნიეთსა თანა.
 შეყვანებითა სხვანი უცხონი ნიეთნი
 და იქნა მრავლად წარმოდგომა სხვათა შინა.

შეეტყუებოდა დავითისებრ მშვიდობა,
 და ღმერთი მასზედ იტყოდა: განვისვენე,
 რომელი მშვიდთა და მდაბლად ზრახულ არს,
 და სოლომონებრ მოიგებდა სიბრძნესა,
 რომელი სიბრძნეს სიბრძნევე ჰსწერდა გულთა.

ესე ქაბუკთა შეუკრებდა ძალებსა,
 ჰსჭურეტდენ რა მხნესა უმხნესსა გოლიათსა.
 რომელსა მწყობრთა პირად პირადთა მოსულთანნი,
 აჩნდისვე შუბლთა ანაგების შემთხუევით,
 ვითარ აფრანი გაშლითა ზე საჭურეტნი.

ს ი ტ ყ ვ ა მ ე ო თ ხ ე

რაინდობა და მუშაითობა¹

ამან მეფისა ძემან ლეონ უმხნესმან,
 ბუღითგან იწყო გარდმოფრინვა ჰაერთა,

¹ სრული სათაური: „ვითარ აქუნდათ მტერთა გულებსა ლახურად დამკრეფლად ძე მეფისა ესე გვარად მხედრად ცხადებულნი“.

და, ვითარ ორბმან, აღიმალღნა სიმალღეს,
აღიფერხმქსწრაფღნა რაინღთა სამყაროთა
და მუნა უფლად აარნა მხედარება.

32

ამან მხედარმან იწყის რა ამხედრება,
გულის სიმტკიცით ჰხშირისა სეფურითა;
მუნ განარბიის, სადა მხედართ სიმალღე,
ჰსჩანდა ეთერულად ყრმათათვის ვჰრცელ განრთხმული.
მუნ ჰქმნის პლანტიებრ სღვანი, მკვირცხლ მყისსა შინა.

33

სღვანი მოყმენი, რომელნი მას ჰყეებოდენ,
ტაიქთა სრბითა უკანაშედგომილნი,
დაშერიან მუნვე დაერდომით უძალნი,
ამად ვითარმედ მხედრობის ვჰრცელ ეთერმან,
მორუსხნის ფრთენი მისით უსწორობით.

34

ესე რაინდი მრავალგვართა იმღერდის,
გრძელთა ლახვართა თხემთა ზედა ბრუნვითა.
ნიშანთსაგანნი წარიტაცნის მწვერვალით,
და ტანნი მქვერნი ჩამოჰკიდის ტერფებთა,
მისთა ტაიქთა ეამთა შინა ჰსრბოლისასა.

35

სადა კერძოთა მღგომარებდა სამღერად.
ჰსძლის იმრ კერძოთ, განიმარჯვენის ძლიერად,
და თვისითა სხვათა პირისპირ მომმართათა
მყისად წარუხუნის მძღვეალმან სიძღვევითა;
მარჯვენის ძალით სადით ჰსტყორცნის სათხედნი

36

აღიღის ბურთნი ასპარეზთა გულღესა,
წარუხუნის სხვათა. ვითარ კახგვამახულმან,
და ზე ჰაერთა შეჰკიდნის სიმალღეთა,
რომელი თვითვე შეიჰყრის სიპარჯვითა,
დაუშროჰლათ სიმხნის სეფურითა.

სადა სიმაღლით ხის მწვერვალით საგანნი,
ისრით ქვე დაჰსცის გარმრავლადვე შეტყორცვით.
და მჯდომჰმან რახსსა მრავალფერად ქცევანი,
ვით მუშაითმან, დაიმღერნის საკვირვოდ,
რომელი კაცთა განუკრთობდა გულგბსა.

თვალნი მეშურნეთ დაებრმოდეს ხედვითა,
ვით ქარქვეტს ცეცხლნი აღუგზნებდეს გულგბსა.
დაჰსწვიდეს შურნი, ვით ავლად მიქცეულნი,
ჰხედვიდეს ეს გვარს საკვირვოს რა მხედარსა,
რომელთა უჩინდათ კეთილნი სიბოროტეთ.

შური, რომელი გულსა მეშურნისასა,
განუსვენებელ ექმნების ყოვლად მტანჯველ.
რომელსა ძილი მღვიძარეს მწუხარებით
არა აქვს სადა ჰრულვიდეს თავისუფლად.
ამად უბადრუკს პატიჟნი ჰსჭირან თვისგან.

ესე მეშურნენი შეიქამდენ სხეულთა
და განჰკმებოდენ პირნი ზედა საჩინოდ.
ამის მხედრისთვის სამხედროთა საქმეთა
რაიცა ჰსჭირდეს თვითთვისთვის ლახვართა
გულთ დაისმიდენ ოხრვისა წყლულებითა.

ს ი ტ ყ ვ ა მ ე ხ უ თ ე
რუსეთში გამგზავრება¹

შური არს ძირი მტერობისა ყოვლისა
რომელი მისგან წარმოებს არა სხვის ძლით.
მას ვის ჰსწადოდეს მეორისა არ ყოფა
კეთილდღეობის შემთხვეულთა საქმეთა,
რათა მას აქენდეს, იგი მას აქვს რომელი.

¹ სრული სათაურა: „ერთარ დაჰსდვა სული მამისა მორჩილებასა ქვეშე და წარიგზავნა დიდისა იმპერიისა როსიის კარისა მიმართ, რათა მამულნი და ქარ-თველნი გამოიხსნას ტყვეწვეწვათაგან და ჰყოს დიდსა თავისუფლებასა“ (გვ. 236).

ცოდვათა ძლითთა ქართველთა ერისათა,
 არავე დაჰსცხრა ღმრთის მიერ გულისწყროზა,
 და მისცნა თესლთა აგარისთა უღმრთოთა,
 რათა სტანჯვიდენ და მოჰკლვიდენ ტყვენიეთა,
 ქართველთა ერთა დიდთა გინა მცირეთა.

ამან, მეფემან მეორემან ირაკლი,
 განიხილა რა ესდენნა განსაცდელნი.
 მახმედიანთაგან ქართველთა ერთა ზედა.
 მისცნა სიმხნენი და დასდვა სული თვისი,
 უღმრთოთა მათგან რათავე გამოიხსნას.

სისხლით იღვაწა, რომელ მამულთ არ რიდნა,
 დიდდიდთა ჰსძლიენა, წარიქციენა, მოსწყვიდნა,
 გარნა ვერ უძლო იგურდიეთა გარმორთხმულთა,
 მახმედიანთა სიმრავლეთა სიმცირემ,
 და განიზრახა როსსიად წარსულა ძისა.

ესე მხედარი წარავლინა კარისად,
 ლეონ მხნე ბრძენი, კაბუკი, ასაკ მცირე,
 მამამან ძისა წარსულისთვის ურვეულმან,
 ძემანც მოგრკალნა ქედნი მორჩილებისად,
 და წარჰყვა დიდსა ანტონისებრ ანტონის.

შეჰკადრა ძმასა, დიდსარე მწყემსთ მთავარსა,
 ანტონის ბრძენსა, უუგანწმედილესსა,
 რათა წარვიდეს დიდებულის კარისად,
 და წარიყვანოს თვისი ძე ლეონ ბრძენი,
 რათა ორთავე მიიღონ შეწყალება.

რომელი თვისთა ქვეყანათა საჭიროდ,
 შეუდგებისყე შეწყალება ფრიადი,

რათა მათ მიერ ჰხსნილ იქნეს საქართველო.
მომართებიტა მწყობრობათა სიმრავლიტა.
რათა აოტნეს მტერნი კრისტეს მღევეარნი.

48

ამა ჰბრძანების სიმალლის მყის მორჩილტა,
პირნი მიაპყრეს ჩრდილოტა მიდამოსა,
მოხუცმან ძმამან არა ჰრიდა შრომატა,
და არცა ძემან დაპრიდნა სიყრმის ჟამით,
რათა მრჩობლკეცად მოიგონ მორჩილება.

49

განვლეს სიშორე მოსწრაფედ მეგზავეტა,
და დაჰსდვეს სულნი წადილტა თხოვატათყის,
რათა მოიგონ, რომელი იგი ჰსწყურითყე,
და სიმალლესა ირაკლისა მეფისა,
თხოვატ წადილნი მიაართვან მხიარულად.

50

დიდებულისა წარვიდენ ხელმწიფისად,
იმპერატრიცა ეკატირინასადმი
და მოახსენნეს დავედრულნი რა აქენდეს,
სიმალლისაგან მეფისა უბრძნესისა
ყოველნი თხოვანი პიტაკტა წარდგომითა.

ს ი ტ ყ ვ ა მ ე ე ქ ვ ს ე

მიღება რუსეთის მეფის კარზე
და უკუმოქცევა¹

51

ეკატირინამ, დიდებულმან ხელმწიფემ,
მიიღო ესტა ვითარ ძე საყვარელი,
და მოწყალებით შეიტკბო იგი წიაღს,
მოწლის მიხედვით, დიდის პატივით.
ვითარ მეფობის საქმე არს სათანადო.

¹ სრული სატაური: „ვითარ პატივით მიღებულ იქნა დიდისა ხელმწიფისა-
ჯან და შემდგომლად როსსიითგან უკოქცევისა მშობელტა და აგრეთვე ყოველ-
ტავე განაცხრო გულნი სიხარულიტა“ (გვ. 230).

და მყის აღუთქვა მოწყალება თხოვილი,
 რათამცა ჰსრულ ჰქმნას, ვითარ არს დავედრანი.
 სიმაღლისაგან მამისა უბრძნისისა;
 დამცველ, და მთავრებულ ექმნესცა სამარადისოდ,
 ზოგად ქართველთა მტერთაგან იწრო კმნილთა.

მაშინ ხელმწიფემ ლეონს, ძესა მეფესა,
 მძწრაფლად მიუპყრა მოწყალება უზომო,
 კავალეროვან ანნათი ჰქნა ნიკებული
 და ჩაოჰკიდნა მხართა ზედა შერტყმითა,
 და გულით ვარსკვლავი ვარსკვლავსა მოუოქა .

ამას პატივსა აღიყვანა ღირსებით,
 ვითარ ღირსიყო ღირსისა შეწყალებით.
 ჰყო საჩინოებრ, ვით ბნელთ შორის ნათელი,
 რომელი უჩნდათ დიდებულთა ყოველთა,
 დიდებით კმნილი ყოფილთა უაღრესობით.

მხარნი ცეცხლისფერი შეღებილნი ელვისებრ
 მოუსწავებდეს მოწყვეტასა მტერთასა
 და მიფენასა შერისხვასა ცეცხლთასა,
 ეგრეთ ვარსკვლავი საჩინო მორბედობას,
 რომელი სხვათა აღმოჩნდეს თქმულთა შინა.

შემდგომად ამათ ჟამთავე რაოდენთა,
 წარმოავლინა თავისავე მამულადვე,
 ვით პატივთა მიღებულ უწინარეს,
 აწცა უნაკლოდ, ყოვლისავე ნიკებით,
 რათა მამისა გულსა ჰსცეს ყოვლად შეება.

ესმა სიმაღლეს, უვნოდ რა მოსვლა ძისა,
 იშვებოდა მდიდრად, განჰსცხრებოდა ყოვლადვე

და ყოველნი ერნი სიხარულის ერთხმობით,
პირთ მიაპყრობდნენ წყურვასა ხილვისასა,
მოსწრაფედ ქმნილნი, აღმსთობილნი სრბოლითა.

58

მისდა, რომელი ჩრდილოთა ღრუბელთ შინა,
მოჰსჩანდა მოქკრევეთ ძოწ მხრიან უცხო ქმნილი;
ვით ოეტესის ქალაკით მოქცეული
და შემოსილი ძლევის ღებღებით
ვითარ იქ ვერძნი მოიხუნა მხნემან მხრითა.

59

მიეგებოდა მაჰა ძეს სიხარულით,
ვითარ მშვიდობა სიყვარულის უბიწოსა,
და მდაბალყოფა, ამბორებდა ბაგითა,
სათნოებისა უსასყიდლოს ქედისად.
მხედო, ჰპოებ ვინ სიყვარულით სისრულესა.

60

ეგრეთ ყოველნი დიდებულნი მცირითაგან,
დაჰსდებდენ გულთა სიხარულის საგანად
და ისრად ღლეთა, კეთილთა შემთხვევადთა,
ზედ დაასმიდენ დაუშრომლად შევებითა,
მძღვანნი ღმრთისადმი მადლობის შეწირვითა.

ს ი ტ ყ ვ ა მ ე შ ვ ი დ ე

ქორწინება და ლაშქრობა¹

61

რომელი პირველ ზეგარდმო ბრძანებით
სიტყვიერთა შინა დაიდვა ცხოვლობათა:
თვისდამი ერთჰან რითაძცა მეორე
მიიყვანეს და ყოვლადვე იქმნეს შემწე;
რათა მორჩილთა ცხადყოენე ჰბრძანებანი.

¹ სრული სათაური: „ვითარ იქორწინა და შემდგომად ქორწინებისა მცირეთა ეამთა წაჩიქიენა ცტორნი და მამისა თვისისა ირაკლისებრისა მკვეთრისა ზრმლითა სისხლისა რუთა აღმოაეღინა მარჯუენე“ (გვ. 241).

სახლთა სადავითოსა მოსურნემან ფერცხალთა
 ითნო თან ხორცად ბრწყინვალეთა ასული.
 და სიტყვიერი ვარდი ჰყო მტილსა თვისსა,
 რათა შროშანი ველს ილვისიოს
 ჰყვაოდეს ყნოსვით სძლობანი სიძეობას.

იქორწინა რა და ხორც ექნა თან ყოფით,
 რომელთან ნება ორთაგან თანხმა ქმნილი
 მიერთმეოდა მესაიდუმლოესაგან—
 ყოვლად წმიდისა ზესთა სულისა და მუნით
 და შეეკრვოდა მადლითა გარდმოყვანებით.

ბუნება ყოვლთა, რომელ არს ეს გვარი,
 რაიცა ჰქონან შინაგანნიყე ძალნი.
 მათგან ვითარცა წყაროსგან ჰშთაქანვით.
 მოქმედებანი ჰსდლიოდენ ნივთისგან,
 რომელსა ჰსძნობენ პირნი ბრძენთა მეცნთანი.

ეგრეთვე ამანვე აღიფერხნა სიმსწრაფლით,
 და სიმაღლესა ორბისა ჰანგებითა
 სქესთა ნაკრტენით, მიმოვლნა ზარტეხებით.
 სადა ვინ ჰპოვა მტერნი თვისგან მდრტვინავნი,
 ძარღენი სისხლთა აღმოსწვადნა სიმტკიცით.

აღმართნა დროშა შემძრწუნი გულებთა,
 და ლომთა ტოტით დაუმუსრნა თხემანი
 ქრისტეს სახელის უარპქნელთა წარმართთა¹
 და შეაშფოთნა შეშფოთობითა მძრწოლარნი,
 რომელთა შიგან დამთვრალ იქნა სისხლითა.

¹ ვარიანტი: უღმრთოთა.

აღმოავლენდა მარჯვენითა სისხლებთა
და ველთა სისხლით შეღებავდა ძოწებრად.
შეუღებოდენ რომელ მწყევდილება
და ლალადება ფრიად საზარონი.
განმრავლდებოდენ მტერთადში წაქცეულთა.

ალექსანდრესებრ განჰხადნა ხმანი კიდეთ,
და დაწვლილნა წინა მეწყენი მეზრძოლნი.
და ლექტორისებრ ულონო ქმნა მწყობრები.
სიმხნისა ძალით, მარჯუენის სიმტკიცით,
რომლისა ხრმალი ელვიდა გულებთ შინა.

სადა ვინ ჰპოვა სიმტკიცეთა შემქსწრები,
მყის მიმართეთა მამისებრ მხნეობით,
ზოგთა მოსწყლვიდა ქონდაქარებრ მახვილით,
და ვიეთთამე შეიპყრობდა ხელ ჰპყრობით,
რომელი გულსა მამისა ახარებდა.

ყოველთა მიდამოთ განიმარჯვნა ძლიერად,
და ვითარ სამფსონ დაჰსცემდა უცხო თესლთა,
და ისოებრად ერთა იყო წინა მზრძოლ,
უძლეველ ქმნასა მოიგებდა ახილლებრ,
მით მშვიდობა ქმნა, რომელ აწცა იხილვების.

ს ი ტ ყ ვ ა მ ე რ ვ ე

გარდაცვალება ლეონ ირაკლის ძისა¹

აწ განკრთომილმან გონებაზან მძრწოლარმან,
და შიშნულმან საბავთოს ჰანბავთამან,

¹ სრული სათაური: „ვითარ დაჰხდა სოფელსა დრკუსა ეამისაგან მზე გან-
მანათლებელი, ძე მეფისა ლეონ და ანახდ შემთხვეულმან სიკვდილმან ვითარ-
მოჰკაფნა კვიპაროზი დაეთის მტილთაგან“ (გვ. 244).

ზარტების კალმით საცვიფროთა მელანთა,
აღმოაწებოს, რომელსა შეუდგს გლოვა,
ზრიად საზარო ანაზდ შემთხვევათაგან—

72

ბრძენმან ოხრვითა დანესტვა სიბრძენსა შინა,
ეამი განცხრომად და ეამი მგლოვარებად.
აჰა, წარმოხდა, რომელი სისხლის ცვარებას
და მოადინებს ურვეულთა თვალთაგან.
და განკაჟულ ჰყოფს მარაკთა უწვლილესთა.

73

სოფელმან დრკუმან ყოვლადვე დაუდგრომმან,
იერიქოს ვარდი მფშველ სიტყვოვანი
ეკალძირებასა ქვე დასცა სიკვდილი მოსვით.
და ცამან ბნელნი შეიმოსნა ღრუბელნი—
და საფარველად მზისა მის ნათლოვანისა.

74

ესე კვიპაროზი გაბაონს განაზარდი,
ესე აფრიკის ლომი ყოვლად ძლიერი,
ესე აპოლოი სოლომონის სფერისა,
ესე გოლიათი დავითისებრ მამისა
ანაზდ სიკვდილმან უჩინო ჰყო დაფარვით.

75

და მოჰკაფნა უწყალოსა ცულითა,
ჰაეროვნება მზნისა ქველის კაბუკის.
და ტახტთა ნაცვლად სავალალო სავანსა,
დაუპორფირნა სუდარანი გარდმოსვით.
რომელს მიწანი თხემთა ზე უჰვირგვინა.

76

უწყალოდ მკვლელმან, ცთუნებისა ლახვარმან,
განუკერძოვა არსებანი შენადგნი.
დამაქუფრებელს მიუძღვანა დედასა.
და შერთო ახალ სანუკვარი მლიმარი
დილეგს იწროსა საუკუნოს ურვითა.

რომლისა მარჯვენე უცხო თესლთა მოსრვიდა.
იგი სიკვდილმან ანდამატის მკერდზედან,
უქმად დაჰკრიბნა მდებარესა უძრავად.
და თვალნი მხედნი ესებონის ტბისებრნი
დალაუმრუმნა. მჰსმენნო, ფრიად ჰსტიროდინ.

დრკუმან სიკვდილმან მამის ცისა გულთაგან
აღმოხდომილი უჩინო ჰყო მთიები.
და ქვე ჰშთახადნა სიმაღლისა მენაკით,
აღმოკვეთილსა სავანესა იწროსა,
რომელი ნათელს დაუშრეტს კაბუჯობას.

ესე ასფალტოს ილვისიოს ველისა,
შეეკუთა რა სიკვდილსა მანგლითა,
და გარდასახლდა სხვათა შინა ბუდეთა,
რომელმან ყოვლთა გული ჰკირის სავანად
სულთქმის ისრითა განუწონნა საკვადავად.

და თვისნი გლოვას დაუტევნა მშობელნი.
ცეცხლსა მწარესა, უთმინოსა ეტნისსა.
რომელთა წვანი მოგეთხრობის ქვემორე:
ვითარ წიაღთა სახმილნი აღვეუგზნა.
და თვალთა ცრემლნი უქმნაყე დაუშრობლად.

ს ი ტ ყ ვ ა მ ე ც ხ რ ე

გლოვა ლეონ ბატონიშვილისა¹

ვინათგან უკვე მწუხარება არა არს
უძლიერესი თნება ანუ წადილი,

¹ სრული სათაური: „ვითარ დაუტევნა მშობელნი სიკვდილითა და თვისითა გლოვისა ცეცხლითა მწარესა და ვგრეთვე დიდებულნი ანუ თანახრდილნი ყმანი თვისნი სულთქმისა ბნელოვანსა“ (247).

რომელ შერევილით გამოხატვათაგანვე
დიდთა ბოროტთა იშვების შემთხვევათთა
წარმონი მუნით ცრემლი არს და ტირილი.

82

იხილნა მამამ რა სიკვდილი ძისანი,
იტანჯებოდა შემმუსრველი გულისა.
და დანაპური ცრემლით ჰრწყვიდა მიდამთ,
და თმათა მფხვრელი ვალალობდა ძლიერად,
რომლისა წუხვა ფრიად არს აღურიცხელ.

83

გამრავლდებოდენ გოდებანი საზარო,
ვით ლექტორისთვის პრიამებდა მშობელი,
სისხლის ცვართა შეიღებდა სულთქმასა,
და ლაღადება იქმნებოდა ფიცხელი,
დაუცხრომელად ხმანი ზე ზახებულნი.

84

მამა მგლოვარე იაკობის ცრემლითა,
იერემიას გოდებათ მოიხვემდა,
ღედა ეკუბებრ ცრემლის ცვართა სიხშირით,
დასთხევდა მისთვის წიად ცეცხლმოდებული,
და ვალალებდა დამკულელის სულთქმითა.

85

არავინ იყო გლოვათა უნაწილო,
რომელსა ცრემლნი არ მოეხვენეს ბისონით,
და არ შეერტუნეს კმუნვა, კენესა, ურვანი.
გულთა მცემელნი მჯილითა სალპინგურებრ,
ჰრეკდენ ზახილით ურვასა ზედისზედა.

86

დაუტევებდენ მგლოვარენი გლოვასა,
ვით ატადისა კალოითა დანარცხულნი;
აღმტევებელნი ხმათა შესარძწუნოთა,
ზარის კმნით, რომელ არაოდეს სმენილ არს.
ესებრნი გლოვანი და ცრემლნი სიკვდილებრნი.

ძმანი, რომელნი გლოვითა შედგომილნი,
თავთა ჰსწირვიდენ ტანჯვითა ურვეულნი.
იწვებოდინან სალმობისა ნაკვერჩხალითა,
დანი, მტირალნი შემეუსრვიდენ გულეbsა,
დაუწყნარებლად მოთქმისა მგოდებელნი.

დიდებულთ დასნი ქირებთა ზღეებისასა
მწუხარებითა ჰღელვიდენ ჰშფოთებულნი,
ეკვეთებოდნენ ტირილსა ლახურებთასა
და შემეუსრვიდენ შეებათა ყოველთავე.
და ბნელის ფლასით შესუდრვიდენ თავებსა,

ყმანი, რომელნი თანაზრდილნი ერთგულნი,
ხორც შეიკამდნენ, განიკაფდენ გულეbsა,
და თავთ სიკვდილად მიჰსცემდენ შეუწყალოდ.
და დაჰფარვიდენ ძაძებისა ხარგებით.
თავთა და ტანთა უმზეოდ მეჰაზრენი.

დასრულდეს ბავთნი თქმულებთა ჰაზრისანი,
ამად ვითარმედ ვინ აღრიცხუნეს იგი რა,
განმრავლებულ არს მუნითგან მოაქამდე,
გლოვა—სულთქმანი წუხვანი ურვეულნი.
მკერეტ აჩრდილ ჰგონე დღენი სიზმრებრ წარსულადნი.

ს ი ტ ყ ვ ა მ ე ა თ ე

მოგონება საქმეთა ლეონ გმირისა¹

სიტყვის აფრანი მოვაქცივნო კვალადვე,
და ურვეულმან ცრემლითლა ვსთქუნე ესენი,

¹ სრული ხათური: „ვითარ მოთქმიდაიან გლოვითა მეფის ძის ლეონისა, რაიცა აქუნდეს უცხონი მხედრობითნი და გოლიათებრნი საქმენი“ (გვ. 250).

ვპყვედრიდე მათა, რომელნიცა მისდამი.
საკლთარ იყვნეს ფრიადის შეტკობითა,
აწ დამტევეთა ვპგოდვიდე ურვის წუხვით.

92

ქალაქო მისა, ვალალებდინ სიბრძნისათვის,
ვინადგან ვინლა განაგოსლა ყოველნი,
შენნი საქმენი მისგან წარსამართონი,
ან საზოგადომ ყოველობამან ერთმან,
ვინ სიქადულად მოიგონ სისრულესა.

93

მწუხარეობდინ მხედრობათა მწყობრები,
ვინლა გიძლოდესთ მტერთა მიმართ პირისპირ
ან ასპარეზთა ვინლა იმღერდესსიმარჯვით,
მისგან ოხრებით დაშთომილნო ცალიერ,
შეიკდიმენით მისსა შემდგომ ყოფისთვის.

94

ხრმალო მუხთალო, მისო დამტევებელო,
ნეტარ წერწეტსა წელსა თანა არ ავე,
არა დაადგერ და უმუხთლენ ლადარად,
ვინლა შენითა მისგან კიდე ღვარებთა,
სისხლით აღმოგავლნეს განმარჯვებით გუნდებსა.

95

ჯაქვო მქევირისა ტანისა ლეონისა,
რად უმუხთალენ, რომელსა ეცვ მფარველად,
შეებრძოლა რა მტერი, მისი სიკუდილი,
რად მისს მახვილსა დაუბლაგვენ პირნი არ,
აწლა გცხვენოდეს, მისგან ოხრად დანაშთო.

96

სიმტკიცით უცხოვ, მუზარადო თხემისა,
არა შენა ჰყვი სატკივართა მფარველად,
შენსა ლეონსა მხნესა, ქველსა, ძალგულსა,
რამან უმუხთლა რომელ არა მწე ეყავ,
რად განეშორე ყოველთადმი საგმობად.

ტაიქო მისო, უცხო კეთილმორბედო,
 აღმხედრებული შენი მკვირცხლი მხედარი,
 სად დაუტევე, ანუ ვითარ ადგილთა,
 უმისოდ რამცა გექმნეს მოძრაობანი,
 რათამცა სხვანი გამკობდენ სიმალითა.

98

სვიანო ღროშავ, სიმაღლითა ცისაებრ,
 რად ღვიმუსრენ სიმარჯვისა სახელნი,
 ან თხემნი შენნი ქვე რად დაჰსცენ უბედოდ.
 ჰე, მისგან რყავ განმარჯვებით მტერთადმი,
 გარნა უმისოდ მოგიძაგნეს ყოველთა.

99

ყმანო თანზრდილნო, რასა ზარ ჰსცემთ გოდებით,
 და არა გრცხეენისთ მისსა შემდგომ ყოფისთვის,
 ვინათგან ძალი თქუენთა ჰაბუკებათა,
 მკის მოიკვეთა და თქვენ უღონონივე,
 მიმოკვეთებით, მიმოსრბით უნუგეშოდ.

100

მძიმე სტიხიოვ, განმაშიშველვე ძვალებთა,
 არა შეიკდემ შეწყნარებად მისთვისა,
 ჰაბუკ არს უცხო, არა ჟამ აქვს რულვისა,
 რათა შენთანა ცხედრებს იყოს მწოლარე,
 გარნა უწყალოვ, წარიპარე შენდავე.

ანონიმო

გლოვა ლეონ ირაკლის ძისა

განცვიფრდი, ცაო, შეძრწუნდი ქვეყანაო,
 დაეცი მთაო, აჰა საკვდავად მზაო,
 იაცრემლო მწარედ, ეჰე, მშვენიერო ყმაო,
 და სად მიმეფარე, ჰოიი მოყმეთა თაო.

ირაკლის შვილო, წიაღთ ნაზარდო ჩვილო,
 და ანტონის ზრდილო და საკუთარ ნაწილო.
 ლეონ ყვავილო, ედემს შინა აღზრდილო,
 სიბრძნითა განტრდილო, მანგლით უწყალოდ მკლილო,

მირიან ბაჰონიშვილი

ორ დიდ პოეტს მეგობრობდა მირიან ირაკლის ძე — დავით გურამიშვილსა და ბესიკ გაბაშვილს. ორივენი პატივს ცემდნენ უფლისწულ პოეტს და ნდობით ეპყრობოდნენ მას. ბესიკი ლექსებს უძღვნებდა, ხოლო დავით გურამიშვილმა თავისი „გამოგონებანი“ შესთავაზა. XVIII საუკუნის 90-ან წლებში მირიანი რუსეთში მოხვდა, ამითაც აიხსნება მისი ასე დაახლოება დასახელებულ პოეტებთან.

ქრონიკები პოეტის ცხოვრებისა შემდეგია:

მირიან ბატონიშვილის დაბადებისა და გარდაცვალების შესახებ ზუსტი ცნობა მოიპოვება: დაიბადა 1767 წ. გარდაიცვალა 1834 წელს. ასაფლავია ალექსანდრე ნეველის ტაძრის სასაფლაოზე (აწინდელი ლენინგრადი)¹.

1783 წელს, როდესაც საქართველოს და რუსეთს შორის სამეგობრო ხელშეკრულება დაიდო, ირაკლი მეფემ ეკატერინეს კარზე მიაღწინა მირიანი და ანტონ I. 1784 წელს მირიანმა მიიღო პოლკოვნიკის წოდება და გახდა მეთაური ყაზარდოელთა ქვეითი პოლკისა (Бутков, II, 130, მასალები, 29). 1786 წელს სულეიმან ფაშამ მოთხოვა ირაკლის რუსეთიდან გამოიწვიოს შვილები, მაგრამ მან უარყო ეს წინადადება (იგივე წყარო), 1793 წელს ირაკლი უთვლის შვილებს: სპარსეთიდან მოსალოდნელია შემოსევა და რუსეთი უნდა დაგვეზაროსო (Грамоты, II, в. II, 76—78). 1796 წელს მირიანს ებოძა გენერალ-მაიორის წოდება (იგივე წყარო, 137). მირიანს უკანასკნელად ჰქონდა „დეისტვიტელნი ტაინი სოვეტნიკის“ წოდება. დაინიშნა სენატის მესამე დეპარტამენტში (Бутков, II, 490). 1798 წელს, როცა მირიანმა ირაკლის მძიმე ავადმყოფობა შეიტყო, წამოიყვანა ექიმი გორტციუსი და მამის სანახავად გამოეშურა, მაგრამ ირაკლი გარდაცვლილიყო. თელავის სასახლემდი, 7 ვერსის მანძილზე ხალხი გამოფენილიყო და ტიროდა ირაკლის. მირიანი დაემხო დარეჯან დედოფლის წინ და გულით იტირა მამა (იგივე, გვ. 442). ეს ტირილი, პ. იოსელიანის აზრით, არ იყო წრფელი (ცხოვრება, 51). 1798—1801 წლებში მირიანი

¹ Петербургский некрополь, том III, 1912 г. Стр. იგივე 1883 წ. გამოც. გვ. 84. შეადარე, ცხოვრება, 10—17, Акты, т. I, стр. 159.

სამშობლოში დარჩა და მხარი დაუჭირა პატარა კახის ცნობილ ანდერძს, რის საფუძველზედაც გამეფდა მარტყოფში (ცხოვრება, 57, АКТЫ, т. 1, 102, 203—204).

1801 წელს მირიანი რუსეთში გაიგზავნა და დაენიშნა სათანადო ულუფა, მიეცა რა სამგზავროდ 150 ჩერვონეცი (АКТЫ, I, 206, 309, 562) და 1000 სული ყმა რუსეთში (Дубровин, зак. 460).

საუფლისწულო მამულებიდან, რასაც არაგვის მხარე შეადგენდა, მირიანი იღებდა წლიურად 8267 მანეთს (იგივე, გვ. 77, მასალები, 59).

მირიანმა ცოლად შეირთო მარიამ ხილკოვას ასული (1814 წ.), მირიან ბატონიშვილი მთარგმნელობასა და პოეტურ მუშაობას ეწეოდა. თარგმნა შემდეგი წიგნები და ლექსი: „ათეისტის ტრადედია“ (H 2321), „სამადლობელი პარაკლისი“ (A 1091, გვ. 66), პლატონის მოთხრობანი (Discours, 90), ილია მინიატის ქადაგებანი (იქვე, გვ. 58) და დერეჟაინის ოდა „ღმერთი“¹.

მირიანი ქართულიდანაც თარგმნიდა რუსულად წიგნებს².

კარგ შეფასებას აძლევენ მირიანს, როგორც პოეტს და ადამიანს, შემდეგი თანამედროვენი: გრიგოლ მუხრანბატონის-ძე ბაგრატიონი, ბესიკი, გრიგოლ კრემენჩუგელი, ვინმე სვიმონ მცირე, ვასილ კოტეტ [იშვილი] და სხვები. თვით მირიანსაც უყვარდა სხვების ლექსებით შემკობა.

გრიგოლ ბაგრატიონი მირიანს ეძახის „ბნელთათვის დღეს“ (S 3670, გვ. 30), ბესიკი თავის ლექსებში მორიდებით მიმართავს „რა გკადრო შესაფერიო“ (გვ. 79) და ასე შემდგომ.

მირიანიც პატივისცემით წერდა ბესიკს:

„გებრძანა ჩვენი აქ ყოფნა, საწუხარ არს არ მშვებია...“

აწე ყველაი ვიშიშვით, მოგვაზღდნენ ოსმალებია“

სხვარიგად მშვიდობითა ვართ, ავთა გვყავს ერთიც არა...“

მაიორი რას აკეთებს, რასთვის აქეთ არ ემგზავრა?“ (150).

მხტომელს, მჭრინავს, ვითა ქორსა, სალამს ვკადრებ მაიორსა“ (151)³.

¹ იხ. ჩემი წერილი თბილისის უნივერსიტეტის შრომებში, ტ. IX; Brasset Discours, p. 63, Сведения, III, 169, 185. 1831 წელს სოლომონ დოდაშვილი ონა ხელაშვილს თხოვს გაუგზავნოს „ოდა ღვთისა, ოდა ბოდა“, რომელიც მირიანს აქვს თარგმნილიო („ივერია“, 1847 წ. №-267).

² ასეთია, მაგალითად, „განწესებანი“ (იხ. საქართველოს სიძველენი“. ტ. I, გვ. 221).

³ მაიორი გაბრიელ (გარდ. 1795 წ.), ირაკლის დროის ქართველი რეჟისორია. ამ ლექსში, რომელიც ჩვენ ნაწყვეტის სახით მოვიყვანეთ, მოიხსენება სხვა პირები, რომელთა ვინაობა ჩვენ გამორკვეული გვაქვს.

ლექსებით მიმართავს მირიანი აგრეთვე იონა ხელაშვილს, ვარლამ მიტროპოლიტს, პორფირი არქიმანდრიტს, ყოვლად სამღვდელო ანტონ მეორეს და რიფსიმეს, გიორგი XIII-ს ასულს.

ლექსი იონასადმი აკროსტიხულია გვაძლევს სიტყვას—იონა.

ი-ყავნ ხსენება, დღეს წინასწარმეტყველის,
მ-ხად მეორის თვისის მოსახელის,
ნ-ებად უფლისა, მის გხად წარმართებლის,
ა-ქუნდეს ამასცა ნიჭი მასვე პირველისა,
ხ-წავლით განათლებულად უმე კართ გულის სიბნელისა¹.

მირიანმა ლექსი მიუძღვნა აგრეთვე საკუთარ ძმას, ანტონ მეორეს. თეიმურაზ ირაკლის-ძე, საეკლესიო ცხოვრებაში ანტონ მეორის სახელით ცნობილი, მღვდელმთავრად გახდა ანტონ პირველის (გარდ. 1788 წ.) შემდეგ. ანტონ მეორე იყო ზნეობრივად მაღალი, განათლებული და მწერლობის დიდი მოყვარული. მირიანი ამ თვალსაზრისით შეაქებს იერარქ ძმას და სინანულს გამოთქვამს, რომ, რუსეთში ყოფნის გამო, ის ახლოს ვერ განიცდის საყოველთაო ბედნიერებას: საქმე იმაშია, რომ კიდევ უფრო მჭიდრო კავშირი დამყარდა სახელმწიფოსა და ეკლესიას შორის მას შემდეგ, რაც მღვდელმთავრის კათედრა ირაკლის-ძე ანტონმა დაიკურა. რუსეთში მყოფი მირიანი წერდა:

„ოდეს ზენამ მყო, თქვენით განაწირიან,
მას დღით მუნადმდე თვალნი მარად სტირიან,
ვერ მოლოდინე თქვენის წიგნის მირიან“.

მირიანი პოეტური ეპისტოლეებით მიმართავდა აგრეთვე „ყოვლად სამღვდელო ვარლამს“, „პორფირი არქიმანდრიტს“, „რიფსიმე გიორგი მეცამეტის ასულს“ და სხვებს. თითოეულ ამ ადრესატს პოეტი უძებნის დამახასიათებელ მხარეს. მაგ. პორფირის ასე ახასიათებს:

„ამყოლ-გამყოლსა, თვის ტოლთან სრულად ღამისა მთენავსა,
გარნა თუ დაასწრო ვინმე ღვინის მირთმევის მწყენავსა“.

¹ მირიანის ძირითადი ლექსები დაბეჭდილია (იხ. E. Таханшвили, Опис II, стр. 340—347; ქართული სიტყვაკახმული მწერლობის ანთოლოგია, ტ. II, პროფ. ა. ბარამიძის რედ. 1928 წ. ბესიკი, 1932 წ. პროფ. ა. ბარამიძის და პროფ. ვ. თოფურიას რედ. გვ. 150—151. ზოგ ლექსს ჩვენც ვაქვეყნებთ.

მირიანს უწერია სახოტბო ლექსებიც: „ქება ირაკლი მეფისა“, „სვეტიცხოვლის ქება“, „ფერისცვალების ქება“... ორ უკანასკნელ ლექსს აპოკრიფულ-ხალხური იერი დაჰკრავს; მისი კილოც ხალხურია. „ქება ირაკლისა“¹ აღიდებს „ობოლ-ქვრივთა და გლახაკთა მწე ირაკლის“, რომელიც „მარადის ებრძვის სპარსთა... ბეგრგზის სძლია ოსმალთა“:

„ეზრახვის რუსთა ხელმწიფე...
აღუთქვამს ექმნას შეჰწე,
რადგან ოსმალთა არის მძლე ირაკლი“.

სატრფიალო ლექსების ხაზით მირიანი ბესიკის გზას განაგრძობს; ასეთია „ალვა ტანო“—ტანო-ტატანოს ხმაზე დაწერილი“, „ქალო ნარგიზიანო უბე ნარინჯიანო“, „ოდეს ვნახე მოარული“, „ხელქმნილ ვარ“, „ოდეს ვნახე გამოსული“. ამ ლექსში მირიანი უმღერის „ალვატანს“, „ნარინჯთ მცველს“, „ბროლ მინა ყელს“, „ბაგე ვარდს“, „თხუთმეტი დღის მთვარეს“, „მელნის ტბას“, „ცისკარ ათენს“, „შავ გიშრის თვალებს“, „ინდის ხალებს“, „კბილ მარგალიტ წყობილს“, რომელიც ჰკლავს „მირიან ყარბის“.

მაგრამ ეს სახელიცა („ყარბი“) და ეპითეტებიც ხომ ბესიკისაა; მოტივიც მისია.

„შავთმოსანო, კეკლუც ალვა ტანადო,
სამოთხეს მოსულო მაისის ვარდო,
სილამაზით ნეტარ რა შეგიფარდო
ნახ მრხეველო, ქალო ნარგიზიანო,
უბე ნარინჯიანო“...

ხალხური იერითაა დაწერილი მირიან ბატონიშვილის სულიერი მიძღვნა: „შევკრბეთ ერი ყოველი, ვაქოთ სვეტიცხოველი (დაბეკდილი აქვს ექვ. თაყაიშვილს: Опис. II).

მირიან ბატონიშვილი მთარგმნელია ბრავეს (XVIII ს.) საგანმანათლებლო პიესისა „ატეისტის ტრალედია“². საერთოდაც საინტერესო პირია მირიან ირაკლისძე. მარტო ის რადა ღირს, რომ ის მეგობრობდა ბესიკ ვაბაშვილს და დავით გურამიშვილს, რომლის „დავითიანი“ მირიანის ჩამოტანილია საქართველოში.

¹ ამ ლექსს ერთ დროს ბესიკს მიაწერდნენ (იხ. ამის შესახებ, ბესიკი, 1932 წ. პროფ ა. ბარამიძის და ვ. თოფურიათს რედ. გვ. 175).

² ტ. რუხაძე, ძველი ქართული თეატრი და დრამატურგია, 1949 წ.

მირიან ბატონიშვილის ლექსებისათვის

მირიანის რჩეული ლექსები დაბეჭდეს პროფ. ექვთიმე თაყაიშვილმა (Описание, т. II, გვ. 331—348) და ბესიკის თხზულებათა გამოცემლებმა, პროფ. ალ. ბარამიძემ და პროფ. ვ. თოფურიაშვილმა (1932 წ.). უკანასკნელ გამოცემაში აგრეთვე გარკვეულია, რომ ლექსი „ქება ირაკლი მეორისა“ ბესიკს კი არ ეკუთვნის, როგორც ეჭვ. თაყაიშვილი ფიქრობდა (დასახ. შრომა), არამედ მირიან ბატონიშვილს. მირიანის ლექსები ანთოლოგიაში შეიტანა პროფ. ალ. ბარამიძემ (ტ. II, 1928, გვ. 270—271).

მირიანის ზოგ ლექსს (მაგ. „ვარლამთან“) გამოკრებილი სახით ვბეჭდავთ. ზოგი კიდევ (მაგ. იონასადმი და აკროსტიხი „მიძღვნა რიფსიმე გიორგი მეცამეტის ასულს“) პირველად ქვეყნდება. ორი აკროსტიხი იონასადმი გვხვდება შემდგმ ხელნაწერებში: საქ. მუზეუმის: S 388 (გვ. 67), 137, 1512 (გვ. 126), ლენინგრადის აღმოსავლეთ მცოდნეობის ინსტიტუტის ქართული ხელნაწერი: E 73 (აქ მოცემულია დაწერის თარიღი (1817 წ. 22 XII). მეორე აკროსტიხი მ. ჯანაშვილმა გამოაქვეყნა: Описание, вып. III, გვ. VIII. იამბიკო აკროსტიხი, რომლის კიდურწერილობა გვაძლევს ფრაზას: „რიფსიმე, დაო, გწერ მირიან“, საქ. მუზეუმის A 1762 ხელნაწერიდან ამოვიღეთ.

მირიანს ლექსი მიუწერია აგრეთვე ვარლამ ერისთავისთვის, დაცულია საქ. მუზეუმის S ფონდის 3723 (გვ. 211), 1512 (გვ. 290), 246 და A 1164 (გვ. 119) ხელნაწერებში. დანარჩენი ლექსები, როგორც აღვნიშნე, დაბეჭდილი აქვთ პროფ. ალ. ბარამიძეს (ბესიკი, 1932 წ., გვ. 150—152, ანთოლოგია, ტ. II, 1928, გვ. 270—271) და ეჭვთ. თაყაიშვილს (Опис. II, გვ. 331—348). მირიან ბატონიშვილის თარგმნილი პიესა ჩვენ გამოაქვეყნეთ: ძველი ქართული თეატრი და დრამატურგია, 1949 წ.

ბ ე ს ი კ ს

გებრძანა: ჩვენი აქ ყოფნა საწუხარ არს, არ მშვებია,
გრიგოლისაგან კრემენჩუკს უკაროდ სახელ სდებია,
მაგრამ მე ვგონებ: აქისგან მანდ ყოფნა სეუარგებია,
აწე ყველაი ვიშიშვით, მოგვახლდნენ ოსმალებია...
სხვა რიგად მშვიდობითა ვართ, ავათა გეყავს ერთიც არა,
ზაზამ სახელო იშოვა, ტანზიდ გადაიყო ხარა,
გოროდნიჩად განაწესეს, მიაბარეს ქუჩა-შარა,
მაიორი რას აკეთებს, რასთვის აქეთ არ ემგზავრა?...
მბტომელს, მფრინავს, ვითა ქორსა, სალამს ვკადრებ მაიორსა:
ეგრეთ ვასილ კოტეტ მწერალს, აწინდელსა ჩვენსა მერალს.

ქება ირაკლი მეფისა

ღმერთო, მიეც დიდი ღღე... მტერზე განაძლიერე,
ობოლთ ქვრივთა გლახაკთა მწე ირაკლი¹.
შეგამკოთ ქართველთ ცხებული...
ღვთისგან განმეფებული, დავითის შტო ქებული, ირაკლი...
როს ქართლს აღმოუბრწყინდა...
ყოელი მძლავრი შეშინდა,
მით სახელით განდიდდა, ირაკლი...
აღაყვავა ჰსჯულია, ქრისტეს ბრძანებულია,
მოსცა მსჰჯავრი სრულია, ირაკლი...
მარადის ებრძვის სპარსთა... მახმედისა მოსავთა,
ბევრგზის სძლია ოსმალთა ირაკლი...
ეზრახვის რუსთა ხელმწიფე,.. აღუთქვამს ექმნას შემწე,
რადგან ოსმალთა არის მძლე ირაკლი.
ღმერთო, მიეც დიდი ღღე, მტერზე განაძლიერე,
ობოლ-ქვრივთა, გლახაკთა მწე ირაკლი.

იონას — აკროსტიხულად

ინეტარების განბრძობილი გონებით,
ორიონ სიბრძნის დღისა წინამსროლისა,
ნათლისა მიერ, მოფენით ყვავილთა ზე,
აღიმსთვე სიბრძნის მოყუარეო დილეულ,
სავანმხედველოსა ორნატისა მოსთყლებად.

მასვე — აკროსტიხულად

იყავნ ხსენება ღღეს წინასწარმეტყველის,
მხად მეორის თვისის მოსახელის,
ნებად უფლისა, მის გზად წარმართებელის.
აქენდეს ამასცა, ნიჭი მისვე პირველის,
სწავლის განათვლად, უმეცარი გულის სიბნელის.

¹ ეს ორი ტაეპი მეორდება შემდეგ სტროფებშიაც.

აკროსტიხი
რიფსიმეხაღმი

განათლებულო, ქართველთ მეფის ასულო,
ჩემ კმად საგულო, სასურველო ძმისწულო,
ზნეობით მკულო, გონებით სრულო,
ალვათ რგულო, შვენებითა მოცულო,
თვალთ სანატრელო, გულისა სიხარულო¹.

რასაც წამს სუემან ჩვენ უწყალოდ გაგვყარა,
იმ დლით აქადმდე მე ჟამი განმემწარა:
ზრიად მწონაეს გულს სიშორისა ისარა,
სადა ხარ, დაო, ჩემ ნუგეშად საკმარა,
იხილე ჩემი ცხოვრება გაუხარა.
მნებაეს აწ ცხადვეო თქვენდა კეთილგარძობანი,
მნით თუ ძალმიცს მისი გამოთხრობანი,
დიდად მწადს შენთან ყოფა ალერსობანი,
აწ არლა მივის ესრეთ კეთილ დლობანი;
ოჰ, ძნელ ფრიად არს უთქვენოდ მყოფობანი.
გიბედნიეროს ვით ხარ ზესთა ზენამა,
წყალობა გირთოს, ვერ გამოთქვას ენამა,
ესრეთ იხარო, ძეთა მშენამა,
რომელ ვერ გპოვოს ვერა რამან წყენამა,
მეცა ნუგეშ მცეს თქვენმან ესრეთ ჩენამა.
ინატრის გული, რიან ბახჩის ირინას,
რომელნიც გხედვენ, ისმენენ შენს ტკბილსა ხმას,
მსახურიან გამდლობას, ნაზირობას,
ამ ნაზირისა ევგენს (?) ეშხი გულს უწყლავს,
ნუგეშ თუ არსცა უთუოდ დარდი მოჰკლავს.

ხელქმნილ ვარ

ხელქმნილ ვარ მე მას დღეს აქეთ დარდითა,
ოდეს გიხილე შენ, ლამაზ ქალოა,
შემკულო შენ ყვავილ-მიხაკ-ვარდითა,
ვით ცისკარი ათენ, ლამაზ ქალოა!
ყოვლის სოფლის თვალოა,

¹ აკროსტიხი გვაძლევს შემდეგ ფრაზას: რიფსიმე, დაო, გწერმირვან.

მიჯობდა მეარ მოსვლა შენსა არესა,
რადგან მით მე ნალეულსა ვსწევ მწარესა,
ვინამდარებ მნათობთ მზეს და მთვარესა,
ნუ მწყლავ სხივის მომფენ, ლამაზ ქალოა.

გვედრი შემიწყალა

შენ გაპკობენ შეენი გიშრის თვალეზი,
ეგრეთვე პირზედა ჰინდის ხალეზი,
რომელთ მე მომიდევს ცეცხლის ალეზი,
გვედრი, ნუ მწვაე, ესდენ, ლამაზ ქალოა.

ტრფიალთ შემაბრალოა.

ტანით საროვ, ალეა ლამაზ-სახეო,
ვინ, ვით მფრინავს, ჩემს გულს უდგი მახეო,
ოდეს როკვით მზეებრ სხივით ლახეო,
შენ სულბუნთ აღმომცენ, ლამაზ ქალოა.

მეც მე სამკურნალოა.

როს გიხილე, მყის შევიქენ ხელია,
შენის ისრის მწყველელის გულით მცველია,
ყარიბების რადგანა ხარ მკველელია,
რადლა მტანჯავ ესდენ, ლამაზ ქალოა.

მომკალ შეუწყალაო.

ქალო ნარგიზიანო

დღე და ღამ ოვხრამ, შენსა დარდსა ვსწევ,
მინა-ყელო, ქალო ნარგიზიანო.

ღამით ვარსკვლავთ შუქის მიმცემო შემწევ,
მთვარევე მთელო, ქალო ნარგიზიანო,

უბე ნარინჯიანო.

თვალეუთუნავ, წარბმშვილდ წამწამ ისარო,
ბროლის ფიცარიან დასაფიცარო.

ბაგე ვარდო, ენა ტკბილო, შაქარო.

ემზით მწველო, ქალო ნარგიზიანო,

უბე ნარინჯიანო.

შავ თმოსანო, კეკლუც ალვატანადო,
სამოთხეს მოსულო, მაისის ვარდო,
სილამაზით, ნეტარ, რას შეგიფარდო,
ნარ მრხეველო, ქალო ნარგიზიანო,

უბე ნარინჯიანო.

ქართველთ, რუსთა, სომეხ, ბერძენთა ფრანგთა,
კიტაელთა, ჰინდთა, თათართა, სპარსთა,
ყოველთ ჰსჯულთ და უსჯულოთ წარმართთა,
მბრძანებელო, ქალო ნარგიზიანო,
უბე ნარინჯიანო.

ნუ ხარ ესდენ, უწყალოი ჩემზედა.
შენით წყლულსა სალბუნი მეც თხემზედა.
რათა ქება შენი განვთქვა თემზედა,
ყარიბთ მკულელო, ქალო ნარგიზიანო.
უბე ნარინჯიანო.

ტანო ტატანოს ხმაზედ

აღვა ტანო, მიჯნურთ დარდო, კიპარო რგულო,
ლეღწამო წელო, ნარნარ მრხეველო, გულს მოარულო,
სპეტაკო ველო, ნარინჯო მცველო, ყვავილთ მკულო,
შტონო მრხეველნო, სასუფეველნო, ბროლ თითებ ბმულო,
ბროლმინა ყელო, ეშყით მწველო, გველთაგან ცულო,
მზეო სახეო, ფულთ მახეო, მდაგველ მაწყულულო.

როს ქვეყნად ჰფინე, მყის ისმინე შენ ჩემი ქება,
აწ მეცა ვიწყო, არ დავივიწყო ნაცვლის მოგება,
ვით ვთქვა მე ქება, ვით გიხდება, ტანი ნაგება,
თვალადობანი, ზრდილობანი, ბრძენი გონება,
უცხო ზნეობა, გაქვს მხნეობა და დიდი მცნება,
მკლავს მე სურვილით, გულს ნერგილით შენი შვენება.

მოვედით მოყმენო

მოვედით, მოყმენო, შეკრბით ჯომარდნო,
მწუხარეს მომხედეთ, შემიწყალენით.
მოყვარეთა მწენო, მტერთ გულის დარდნო,
მისმინეთ ნალველნი, მით მიბრალენით.
მოვშორდი მშობელთა და ნათესავთა,
სწორთა, მეგობართ, მოყმეთა თავთა,
მით საწუთრომან მიმცა ნალველთა შავთა,
ამ დარდით მიხსენით, დამავალენით.
ესდენ ხანს ვეძიე, ვერ ვპოვე მშველი,
ამისთვის ნიადაგ თვალნი მაქვს სველი,

აწ შემოქმედისგან შეწვენას ველი,
თქუენ განახო მშვიდობით, ქება გძღვნათ ენით.
აწ ყარიბი მარტო დავიარები,
სიყრმის მეგობრებთან ვერ ვეხარები,
ამისთვის ვარ ყოველთ შესაბრალები,
მაცოცხლეთ თქვენთან ან მოცამკალენით.
ესდენ უცხოობით მწუხარ არს გული,
თქუენის სიშორით იურვის სული,
მანი რაესთან სმით შეიწრებული.
სიკვდილს მიწურვილი ვარ ამ დარდის სენითა.

ოდეს განახე

ოდეს განახე გამოსული,
სარკმელსა, ვით მთვარე სრული,
დამიტყვევე სრულად გული, ლამაზო,
ნუ მწვავ ესდენ, საყვარელო, შენ ნაზო!
ქვეყნად გასულა შენი ხმა,
ბოძენთა ვერ ძალუც ქების თქმა,
გიხდება დია შავი თმა, ლამაზო,
ნუ მწვავ ესდენ, საყვარელო, შენ ნაზო!

გშუენიან ინდის ხალები,
მქურეტელთა შემაშალები,
შავნი წარბ-წამწამ თუალები, ლამაზო,
ნუ მწვავ ესდენ, საყვარელო, შენ ნაზო!

ბაგე ვარდი, ახალ შლილი,
კბილნი მარგალიტ წყობილნი,
ხარ მუსაიბ ენა ტკბილი, ლამაზო,
ნუ მწვავ ესდენ, საყვარელო, შენ ნაზო!

ხარ ტანწვრილი, ლამაზ წელი,
ვით ალვა, ნარნარი, მრხეველი,
მით ხარ ყარიბისა მკვლელი, ლამაზო,
ნუ მწვავ ესდენ, საყვარელო, შენ ნაზო.

დავით ბატონიშვილი¹

დავით გიორგისძის შესახებ ბევრი დაიწერა, თუმცა არავის არ უცდია მთლიანად აღედგინა მისი პორტრეტი და ლიტერატურული მემკვიდრეობა. დავითს ვოლტერიანელ მწერალს უწოდებენ, მაგრამ არავის არ უჩვენებია—ვოლტერის, სახელდობრ, რომელი თხზულება გადმოიღო დავითმა.

დავით ბატონიშვილი თავისთავს ზოგჯერ „ყარიბს“ ეძახდა („ყარიბი, აწ უძღვნი ძღვნად ჩემსა გულსა“). ეს ზედწოდება საერთო „მოდა“ იყო ბესიკის თანამედროვე და მომდევნო ხანის პოეტებისათვის, რომელნიც ბესიკის მიბაძვით „ყარიბს“ უწოდებდნენ თავისთავს, მაგალითად, პეტრე ლარაძე, გიორგი თუმანიშვილი, გაბრიელ რატიშვილი...

დავითი ხშირად არა მარტო სახელით, არამედ თანამდებობითა და ხარისხით მოიხსენიება, ასე: „საქართველოს მემკვიდრე, რუსთა ღენერალ-ლეიტენანტი, კავალერი და სენატორი“ (მასალები, 139—140; H 2181).

დავითი 1767 წლის პირველ ივლისს დაიბადა (Петербургский некрополь, т. I, 1912 г.).

ირაკლის თხოვნით საქართველოში ჩამოვიდა ავსტრიელი სწავლული გეტინგი და შემდეგ დოქტორი იაკობ რეინეგსი, რომელთაც მას მისცეს ევროპული სწავლა-განათლება, აგრეთვე შთააგონეს სიყვარული საფრანგეთის დიდი რევოლუციისადმი (А. Хаханов, Очерки, III, 336).

ყველაზე მეტი გავლენა დავით ბატონიშვილზე დავით რექტორმა მოახდინა. დავითმა შთააგონა უფლისწულს სიყვარული ქართული მწერლობისადმი, ამიტომ იყო, რომ დავით გიორგისძე მუდამ პატივისცემით მოიხსენიებდა მის მასწავლებელს. მათ შორის მიწერ-მოწერა და ურთიერთობა არ შეწყვეტილა თვით დავით გიორგისძის რუსეთში გადასახლების შემდეგაც. დავით ბატონიშვილი რექ-

¹ იხილეთა შემოკლებით. იხ. ამონაბეჭდი: ჟურნ. ლიტერატურული ძიებანი, ტ. I, 1944 წ.

ტორს მიმართავდა მოწაფური პატივისცემითა და სიყვარულით, უგზავნიდა რუსეთიდან წიგნებსა და სწერდა:

„მიიღე, ლალაო ჩემო, შრომა ესე გაზრდილისა შენისა, ნიშნად სიყვარულისა ჩემისა“ (იხ. ლენინგრადის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის ქართული ხელნაწერი M 38; ცხოვრება, 245—246).

როცა დავითმა რუსულიდან თარგმნა „ნაბუქოდოსორისაგან წარტყვევნა იერუსალიმისა“, დავით რექტორს მიუძღვნა ის და ზედ დააწერა:

„ეს ჩემი შრომა რექტორსა შევძღვენ, ჩემსა გამზრდელსა, ჩემსა ლალასა, ბრძენს მეცნიერსა, სწავლულსა კაცსა, განვითარებულს, ქართლისა თვალსა“. (H: 2169).

1787 წლიდან დავით ბატონიშვილი საზოგადოებრივ ცხოვრებაში მონაწილეობდა; ამ წელს მისცა დავითმა განცხადება რუსეთის ხელმწიფეს, რათა მიღებული იქნეს სახელმწიფო სამსახურში (Грамоты, т. II, часть II, стр. 62), ამისათვის დავითი მზად იყო, „ვინაიდან უწყოდა მან ვითარცა კანონნი სამოქალაქონი, აგრეთვე ევროპისა“ (მასალები, 59). ამის შემდეგ დავითს არ მოჰკლებია „ჩინორღენები“; ებოძა მას „კავალერია ალექსანდრე ნევესკისა და ანნასი“ (მასალები, 140), იყო რუსთა გენერალ-ლეიტენანტი (იქვე) და სხვა (Акты, I, 556). თავდაპირველად დავითი რუსეთში ორ წელს 1787—1789 (მასალები, 55) მსახურობდა.

დავითზე ერთნაირი აზრის არიან თანამედროვენი. პ. იოსელიანი ამბობს: გიორგი XIII-ს „დიდად უყვარდა შვილი თვისი დავით, ყოველთა შვილთა და ძმათა უუგონიერესი, ცქვიტი, ფხიზელი და მარჯვე სიტყვითა და საქმითა“ (ცხოვრება, 69).

პროფ. ალ. ცაგარლის ცნობებით, დავით გიორგის-ძე იყო ბრწყინვალე და მამაცი სამხედრო პირი, დაჯილდოებული ნიჭით, კარგი ევროპული განათლებით და მიმხვედრი ყოველივე საქმისა (Свед. III, XXIII). ამ მხრივ დადებითი შეხედულებისა იყვნენ დავითზე რუსი მოხელეები. პოტიომკინს უთქვამს: Давид „казался не глуп и при свойстве этом являет быстроту ума, особую смелость и охоту к войне“ (А. Хаханов, Очерки III, 336).

ამასვე იმეორებს ბურნაშევი (Картина Грузии, стр. 11), საწინააღმდეგო შეხედულებისაა ლაზარევი, იგი დავითზე ამბობს: ბავშვური აზრების გამოთქმა შეუძლიაო (Акты I, გვ. 184).

1789 წლიდან დავითი აქტიურად ებმება პოლიტიკურ ცხოვრებაში. 1789 წ. მედგრად იბრძვის თურქ-ყარსელების წინააღმდეგ: „მან ხელითა თვისითა მოკლა თიქნისელი სანი (?) თოფან ჩიბაში, რჩეული მხედარი თურქთა შორის“ (ქართლის ცხოვრება, ტ. II, გვ. 513). ამის შემდეგ დავითს იშიყებენ დაედევნა, „მეფის ძეს სკამან შვიდი ხმალი, გარნა დაიცვა იგი ჯაქემან“ (იქვე). დავითს ის თავის ხელით მოუკლავს (იქვე), ასე რომ ამ გამირობამ ყველა განაცვიფრა. ეს ბრწყინვალე ეპიზოდი დავითის ეპიტაფიაშიც კია ჩართული. ამ დროს ის 23 წლის ქაბუკი ყოფილა (იქვე).

1790 წ. დავითმა აიღო ყარსის ციხე-სიმაგრე: ინდჯადარუ, უომუშლი და პოლდერევეანი და წამოასხა ბევრი ტყვე (Бутков, II, 283). ამის უწინარეს დავითმა დაამარცხა მოთარეშე ლეკები, ისე რომ სისხლით მდინარე იტლოსი შეიღება (ქართლის ცხოვრება, II, 513; მასალები, 39).

ბატონიშვილებმა აქ მტერს გამოსტაცეს ქართველები, რომლებიც ამის უწინარეს ტყვედ წაეყვანა ალა-მაჰმად-ხანს (ქართლის ცხოვრება, II, 515; მასალები 47; Бутков, II, 347).

1795 წელს დავითი მეწინავეთა რიგებში იდგა ალა-მაჰმად-ხანის წინააღმდეგ. ის იცავდა თაბორის ან კოჯრის მხარეს მოზღვავებული მტრისაგან (ქართლის ცხოვრება, II, 513; მასალები, 43; Бутков, II, 338; თეიმურაზ ბატონიშვილი). ამავე ხანებში მოთარეშე ლეკებმა დაიწყეს კირთება, დავითი ამ დროს ბორჩალოში იყო, შეკრიბა ჯარი, შეუტია ლეკებს და ჯორკიდებულობით დაბრუნდა თბილისში გამარჯვებული (იგივე მასალები, გვ. 516, 47, 345).

1796 წ. იბრაჰიმ-ხანი რომ მოადგა განჯას და საქართველოზე აპირებდა გამოლაშქრებას, მის წინააღმდეგ გაიგზავნა დავითი.

1799 წ. დავითი სწერს იოსებ არღლთაშვილს: საქართველოზე მოდის ჯაფარ-ყულს-ხანი და სომხეთმა ჯარი მოგვაშველოსო (Грамоты, т. II, вып. II, 203).

ამჟამად გიორგი მეფემ ბაბახანისაგან ფირმანი მიიღო, რომელიც დავითსა და იოანეს მძევლად ითხოვდა (Бутков, т. II, 317; Грамоты, т. II, в. II, 163—164).

ამაზე დავითი და მამა მისი გიორგი შველასა და დახმარებას სთხოვენ გარსევან ქავკავაძესა და კნორინგს. „რომ ჩემი უფროსი შვილი დავითი გაუგზავნო, — სწერს გიორგი მეფე, — მერე იოანეს მოითხოვენ, მერე ბაგრატს, მერე თეიმურაზს და მას უკან ჩვენ... როგორც უწინ უმოქმედნიათ“ (Акты, I, 128, 148).

შემდეგ, 1799—1800 წელსაც ისახელა დავითმა თავი (მასალები, 51; БУТКОВ, т. II, 447—448).

1800 წ. ომარ-ხანმა, ალექსანდრე ბატონიშვილის იმედით, რომელიც მასთან იმყოფებოდა, გამოილაშქრა საქართველოზე. იოანემ და ბაგრატმა რუსის ჯარის დახმარებით სასტიკად დაამარცხეს ომარ-ხანი. ამაზედ პეტრე ლარაძემ თქვა ლექსი (S 155, გვ. 282). დავითმა ტყვედ წამოიყვანა 1500 კაცი და დაბრუნდა სამშობლოში გამარჯვებული (БУТКОВ, т. II, 283).

იმავე წელს ირაკლიმ დაავალა დავითს მოაგვაროს დავა დავით არჩილის-ძესა და დავით გიორგის-ძეს შორის ტახტის გარშემო. დავით ბატონიშვილმა ეს საქმეც მოაგვარა (Дубровин, Закавказье, стр. 137).

პოლიტიკურ საქმიანობასთან ერთად დავითი არ ივიწყებდა სახელმწიფოებრივი ცხოვრების სხვა მხარეებს; მაგალითად, მან 1791 წელს დაათვალიერა თელავის სემინარია, 1798 წ. თავის ძმა იოანესთან ერთად მონაწილეობა მიიღო კახეთის, ქართლის და ე. წ. სომხეთის მხარის აღწერაში.

გიორგი მეფემ დავითს ტახტი სიცოცხლეშივე დაუმტკიცა. ეს ირაკლის ცნობილი ანდერძის დარღვევას მოასწავებდა, რადგან ამ ანდერძის მიხედვით გიორგი XIII შემდეგ ტახტი უნდა გადასულიყო მის უმცროს ძმებზე (იულონ, ალექსანდრე, მირიან, ვახტანგ, ფარნაოზ), შემდეგ კი დავითზე. ამ შემთხვევაში დავითის მხარეზე იყო სასახლის განსაზღვრული წრეები და თვით რუსეთის სამეფო კარი (1801 წლამდე მაინც!). ყველაზე მეტად მემკვიდრეობის საკითხით თვით დავითი იყო დაინტერესებული, ტახტი მას სჭიროდა, რათა სამეფო აპარატი გამოეყენებია საქართველოს ერთიანობისა და დამოუკიდებლობის განსახორციელებლად. ამ საკითხზე მას მიწერ-მოწერა ჰქონდა რუსეთის სამეფო კართან (Грамоты, т. II, в. II, 218—221).

გიორგი XIII-მ პავლე იმპერატორსაც გაუგზავნა თხოვნა დავითის ტახტის მემკვიდრედ ცნობის შესახებ (იგივე, 448). რუსეთის მეფისაგან გიორგიმ მართლაც მიიღო თანხმობა, რათა გიორგის „შემდგომად... იყოს მემკვიდრე მეფისა გიორგისა დავით“ (მასალები, 53).

ყოველივე ეს გახდა ერთ-ერთი საბაზი გიორგი მეფის კარზე უთანხმოებისა; ამის გამო მეფეს გადაუდგინნ ძმები. ამ განწყობი-

ლებას ძმებში მეფე გიორგი ყოველთვის ამჩნევდა და მუდამ აფრთხილებდა დავითს, შორს დაეკირა თავი ბიძებისაგან. შვილსა ჩემსა დავითს შეაცთენენ გულარძნილნი ძმანი ჩემნი,—იტყოდა მეფე,—და ვერცა იგი და ვერცა შვილი ჩემი იოანე ნაყოფსა კეთილსა ვერა იხილავენ მეგობრობითა მათთან“ (ცხოვრება, 69).

გიორგი მეფის სიკვდილის შემდეგ დავითი თვით აცხადებს თავს მემკვიდრედ (საქ. სიძველენი, III, 309—310).

1801 წლიდან დავითი გახდა საქართველოს რეგენტი. ქართველ დიდებულთა ერთი ჯგუფი დავითს წინადადებას აძლევს ავიდეს ტახტზე, „წარვიდეს მცხეთას და დაგვირგვინდეს მეფედ“ (ცხოვრება, 215). მაგრამ ამან დავითს ხელი არ შეუშალა დასწრებოდა 1801 წ. 12 სექტემბრის მანიფესტის გამოცხადებას, რომლითაც აღმოსავლეთი საქართველო რუსეთს შეუერთდა (АКТЫ, I, 443).

ეს გარეგნულად. გულში დავითი წინანდელ აზრზე იდგა. ბუტკოვის სიტყვით, დავითმა მიითვისა წინანდელი მეფის ყველა უფლება (II, 474). იგი ისევ დაჟინებით მოითხოვდა მამა-პაპეულ ტახტს; 1801 წ. ის სწერდა ზუბოვს: მომეციოთ საშუალება ავიდე ჩემს კანონიერ ტახტზეო (Грамоты т. II, вып. II, 300). მაგრამ ამის საშუალებას დავითს არ აძლევდნენ თვით სასახლის წევრები, ბიძები და სხვები.

უძლიერესი „პარტია“, რომელიც იბრძოდა დავით ბატონი-შვილის წინააღმდეგ, იყო „იულონის პარტია“¹, მას მხარს უჭერდა დედოფალი დარეჯანი; იგი იმის ცდაში იყო, რომ თვითონ გამხდარიყო მეფედ. 1801 წ. ამ „პარტიამ“ დაიწყო გააფთვრებული ბრძოლა ტახტისათვის; როგორც ამას მთავარმართებელი კნორინგი ამოწმებს, „იულონის პარტიის“ მიზანი იყო იულონის გამეფება ძალდატანების გზით, მათ დროშაზე ეწერა: მეფობა საქართველოში ირაკლი მეორის ანდერძის მიხედვით (АКТЫ, I 319—323).

არა ნაკლებ ძლიერი იყო „დავითის პარტია“, მას ზურგს უმაგრებდა რუსეთის მთავრობა. იულონის პარტიის წინააღმდეგ დავითი აღგენდა მეორე „ანდერძს“, რომელიც თურმე ჰქონდა გიორგი XIII-ს და რომლის ძალით ირაკლის „სასინანულოდ აღსჩენოდა უკანონო პოლიტიკა“ თვისი (АКТЫ I, 297). დავითმა აქ გამოამ-

¹ საინტერესოა, რომ სიტყვა „პარტია“ გვხვდება 1800-იან წლების ქართულ მასალებში (АКТЫ, I, 319, 323).

ელაენა ადმინისტრაციული ნიქი; მომეცით მე ჯარი და „ბუნტოვ-შიკებს“ დაფაწყხარებო, სწერდა იგი ლაზარეგს (АКТЫ, I, 296). „იულონის პარტია“ დამარცხდა; ზოგი მათგანი, მაგალითად, სიმამრი თეიმურაზ ბატონიშვილისა, დავითმა დააპატიმრებინა (АКТЫ, I, 333).

დავითს ძალიან ბევრი შინაური მტერი ჰყავდა, მათ დღედადღე შექქონდათ განცხადება კნორინგთან — გვავეწროვებსო. ტახტის მასივებელმა ბატონიშვილმა, შიილო თუ არა რეგენტობა, კიდევ უფრო გამოიყენა თავისი პოლიტიკური უფლება: უკმაყოფილო ბატონიშვილებს ჩამოართვა საუფლისწულო მამულები და სხვებს გადასცა. ასევე მოექცა ოპოზიციაში მდგომ დიდებულებს. დავითმა „კონფისკაცია“ გაუქმეთა შემდეგ პირთა ქონებას: ბატონიშვილების იულონის, მირიანის, ალექსანდრეს, ფარნაოზის და ქეთევანის, დარეჯან დედოფლის, ნიკოლოზ გოსტაშაბიშვილის, იესე ბარათაშვილის, სიმონ ჯანდიერის, თაღია ჩოლოყაშვილის, ზაზა ამირეჯიბის, ივანე ამილახერის, რევაზ აბაშიძის და კიდევ სხვებისას (АКТЫ, I, 302—303).

დავითს, ვითარცა პოლიტიკურ მოღვაწეს, განუზრახავს ბლომად გაიჩინოს ერთგული ხალხი. იგი ავალებს თავის ძმას თეიმურაზს შექპრიბოს ქართლის თავადები და ერთგულების ფიცი მიალებინოს, ხოლო სამაგიეროდ თეიმურაზს დანიშნავს ქართლის ნაიბად (АКТЫ, I, 295—296).

ასეთი წყალობანი დავითს უხვად გაუცია; ასე, მაგ., დოსითეოზ ფიცხელაურს უბოძა იკორთის მონასტრის დეკანოზობა (საქართ. სიძე. II, გვ. 467). იმდენი უსაფუძვლო სიგელი გასცა დავითმა, რომ, როცა იგი რეგენტობიდან გადადგა და რუსეთში გაიგზავნა, მოუთხოვიათ მის მიერ გაცემული წყალობის სიგელების გაუქმება (АКТЫ, II, 159).

კნორინგთან გაგზავნილ ერთ-ერთ მოხსენებაში ლაზარევი წერს: დავითს „ყოველთვის სურს მომატყუილოს მე, მისი ეშმაკობის წინააღმდეგ მიღებული მაქვს სათანადო ზომებიო“ (АКТЫ, I, 294).

უფრო დამახასიათებელია ლაზარევის მეორე წერილი. აი რას წერს იგი: „Царевич-же Давид весьма теперь пасмурен, ибо он не так ожидал, как делается (АКТЫ, I, 329). ამ წერილის ტონი სრულიად გასაგებია. მაგრამ ეს არ იყო მთავარი, საქმე ის იყო, რომ დავითი „...весьма предан французским нынешним пос-

თანოვლებს და ყოველთვის ხაზს უსვამს ბონაპარტს, რომ ის ყოველთვის
სამაგისტროდ დასჯის ბონაპარტს, რომელიც ყოველთვის მისი
სამაგისტროდ დასჯის ბონაპარტს, რომელიც ყოველთვის მისი

ყოველივე ეს საკმარისი იყო „ბონაპარტელი“ დავითი რეგენ-
ტობიდან გადაყენებისათვის. ეს ფაქტი ზოგ ისტორიკოსს ისე აქვს ნა-
ჩვენები, ვითომც ის თავის ნებით გაემგზავრა რუსეთს, ზოგი კი დღევ
ისე უჩვენებს — დავითმა გადაწყვიტა წავიდეს რუსეთში, მაგრამ მაინც
იმედოვნებს — აღდგენილი იქნება ბაგრატიონთა გვარიო (АКТЫ, I,
350). ასევე ფიქრობდა პროფ. ალ. ხახანაშვილი, დავითი 1803 წ.
18 თებერვალს გადასახლდა რუსეთში (Очерки, III, 429).

დავით გიორგის ძეს თხოვნისამებრ თან გააყოლეს რუსეთში
დიმიტრი [პოეტი] და მირმანოზ თუმანიშვილი, ნიკიტორე ბერი
(„რათა მხიარულად განაგრძოს გზა“. АКТЫ, II, 174). ამით გარდა
დავითის ამალაში შედიოდა 78 კაცი, მათ შორის იყვნენ: დედო-
ფალი მარიაში, ბატონიშვილები ვახტანგ, ოქროპირ, ილია, ჯიბ-
რალ-გაბრიელ, ირაკლი, თამარ და ანა, პოეტი ზაალ ბარათაშვილი
(АКТЫ, II, 78).

როცა ამალა მცხეთას ჩავიდა, „მიეგებენ შიომღვიმის ბერნი
და მათ უბოძა [დავითმა] თოფი თვისი „გველტუჩა“, რათა დასდევან
უდაბნოსა, და გაემგზავრა“ (ცხოვრება, 245). „არ შეიძლება ამ
დროს დავით ბატონიშვილს, — ამბობს მისი ერთი ბიოგრაფი, — და-
ნანებით არ მოგონებოდა თავისი ახლო წარსული, სახელდობრ,
როგორი იმედით მოუძღოდა იგი დარიალთან რუსის ჯარს, როგორ
პატივს სცემდა და ართობდა რუსის მხედრობას ტფილისში (ლ. ასა-
თიანი, ვოლტერიანიობა, გვ. 70).

დავითის ამალას გზაზე დიდი ვაი-ვაგლახი გადახდა (АКТЫ,
II, 72), თბილისიდან 1803 წლის 23 თებერვალს. რომ გავიდნენ
(АКТЫ, II, 70), იმავე წლის მაისში ძლივს ჩავიდნენ პეტერბურგში
(АКТЫ II, 72).

პეტერბურგში კარგად მიიღეს დავითი. მეფის რუსეთში არა-
ფერი არ დაიშურეს მისი გულის მოსაგებად. მას მისცეს გენერალ-
ლეიტენანტისა და სენატორის წოდება, თვიური ხელფასი 500 მანე-
თი (АКТЫ, I, 423, 480) და ორი ათასი სული ყმა (АКТЫ, II, 91).

სხვა ცნობით, ეს ყმები დავითმა შეიძინა საკუთარი თანხებით
(Закавказье, стр. 460).

პეტერბურგის მაღალ საზოგადოებაში დავითმა მალე გაიკაფა
გზა, იგი არა მარტო სამეფო აღუდენციებში მონაწილეობდა. არამედ
დიდი გავლენით სარგებლობდა პეტერბურგის ხელმძღვანელ წრეებში.

საქართველოდან ჩასული ქართველები პირველად მიმართავენ დავითს (დავითის სიკვდილის შემდეგ იოანეს, იოანეს შემდეგ თეიმურაზს), რომელიც, როგორც შეეძლო, ეხმარებოდა მათ. აწყობდა სამსახურში (პაუზების კორპუსში და კიდევ სხვაგან).

დავითი, როგორც ჩანს, პეტერბურგში თითქმის სახელმწიფო ხარჯზე ცხოვრობდა; იგი უზრუნველი იყო ბინით, საექიმო დახმარებით და სხვა. ერთხელ დავითი ატყობინებს იოსებ ბებუთაშვილს: თუ გინდა იაქიმო, „დოხტური მყავს ხელმწიფისაგან მოჩენილი, პირველი ექიმი, სტატცკის სოვეტნიკი და კავალერი მილერი“ (საქ.სიძველენი, ტ. III, 116) და გამოგიგზავნიო.

ერთგან დავითი აცხადებს: რუსეთში კარგია ცხოვრება, როგორც არასოდეს და არსადო—(„Хорошо, как нигде, никогда не было“. Акты, III, 1029).

ყოველივე ეს ისე არ უნდა გავიგოთ, თითქოს „საქართველოს საკითხი“ დავითმა უკან ჩამოიტოვა, ჩამოსცილდა პოლიტიკურ ცხოვრებას და მიივიწყა თავის „ვოლტერიანული იდეები“; სრულებითაც არა.

შემცდარია ისტორიკოსი პლატონ იოსელიანი, როცა ამბობს: რუსეთში მყოფი ქართველი ბატონიშვილები „სიცილით მოიგონებდნენ საქმეთა წარსულთა, ქართველნი და მხიარულებით განაზავებდნენ მეფობისა ღირსებათა თვისთა და პატივისა დაკარგვისა სიმწარესა“ (ცხოვრება, 59; ბესიკი, პროფ. ვ. თოფურიას და პროფ. ა. ბარამიძის რედაქციით, 1932 წ. გვ. 05).

ბატონიშვილებს, თქმა არ უნდა, ჰქონდათ ისტორიული შეგნება იმისა, რომ საქართველოს მფარველი უნდა იყოს ერთმორწმუნე რუსეთი, იმ პირობით, რომ სახელმწიფო აპარატი იყოს ქართული, ტახტს განაგებდეს ბაგრატიონები.

„კალმასობაში“ ერთ-ერთი ასეთი დიალოგი გვხვდება:

გარსევან: მე რასაც ლაშქაროვი მეტყოდა, ის უნდა მექნა. იოანე: მაშ, ჰგავს, რომ იმის სიტყვით დაივიწყეთ მეფის პურმარილი.

გარსევან: მემკვიდრის ბრალია.

იოანე: ვითარ?

გარსევან: ჩემი და არ შეირთო ცოლად და სხვაში გამცვალა.

იოანე: ევროპაში გაზრდილი ხარ, ხომ იცი — ცოლქმრობა ერთმანეთის ნებაზედ არის დამოკიდებული (კალმასობა, I, 129).

თქმა არ უნდა, აქ ევროპულად აღზრდილი დავით ბატონი-შვილის აზრებია გატარებული. მას, მართლაც, ძალიან თავისუფლად ექირა თავი ქორწინებისა და ქალთან ურთიერთობის საკითხში.

ჯერ იყო და დავითმა რუსეთში გაიცნო ვინმე ტატიშჩევის ქალი, რომლის სასძლოდ მოყვანა გიორგი მეფესაც სურდა, „რათა მაგალითითა ამით დაკავშირდეს რუსეთთან თვით და ერიცა მისი“ (ცხოვრება, 135), მაგრამ ეს ქალი დავითმა არ შეირთო, ჩანს რუსეთიდან დაბრუნების შემდეგ გარსევან ქავკაჟაძის დასთან ჰქონდა რომანი, მაგრამ მასაც უარი უთხრა (კალმასობა, I, 129).

დასასრულ, „არღა ინება შერთვა დანიშნულის მასზედა ელენეს ამილახერის სარდლის ოთარის ქალისა, არცა ტატიშჩევის ქალისა რუსეთს, და შეირთო სურვილისამებრ მამისა სვიმონ, ალად წოდებულისა აბიმელიქის ქალი, ხამფერვან“, რომელიც მართლმადიდებლობითი წესით მონათლეს და დაარქვეს ელენე (ცხოვრება, 138).

თანამედროვენი ამოწმებენ, რომ დავითი გატაცებული იყო საფრანგეთის დიდი რევოლუციითა და ნაპოლეონით, თავყანს სცემდა ვოლტერს, სთარგმნიდა განმანათლებელთა თხზულებებს.

მოვიყვანოთ თანამედროვეთა ჩვენება ამ საკითხზე. გიორგი XIII მწუხარებით წარმოსთქვამდა თურმე: „ვოლტერი! მეგობარი ჩემის შვილისა დავითისა, ჩემის მემკვიდრისა. ვაი შენ[სა] გიორგის! რუსეთში მყოფმან ჩემმან შვილმან შეისწავა მისი უსჯულო სწავლა; მოიტანა აქა მისი სახე, რომელიცა სამართლად დავსწვი ცეცხლსა“ (პ. იოსელიანი, ცხოვრება, 70). ალექსანდრე ორბელიანი ამ სურათს ასე ხატავს: გიორგი მეფემ დავითს მოციქულები მიუგზავნა: „შვილო დავით, თურმე ეკლესიას თიატრს ეძახი, ცისკარს სათამაშოს და წირვას წარმოდგენას. ნუ შერები, ამისთანა ღვთის გარეგან საქმეს, მოიქეც და ღმერთი იწამეო!“ გაჯავრებულმა დავითმა დააბარა მოციქულებს: „წადით, ასე უთხარით მამაჩემს: რაც იმას სწამდეს, მე გამიწყრეს, და რაც მე მწამს, იმას გაუწყრესო“. „დაადგა იგი ყოველსა გზასა არა კეთილსა და ბოროტი მას არ მოეწყინა“ სთქვა გიორგი მეფემ (ს. კაკაბაძე, წერილები საქართველოს ისტორიიდან, 1914 წ. ტ. I, გვ. 43; ლ. ასათიანი, ვოლტერიანობა საქართველოში, გვ. 65).

პოეტი პეტრე ლარაძე ამიტომ უწერს დავითს:

ღმრთისა სანაცვლოდ მოსავი ხარ, გრწამს ბოღინანი,
სერაფიმთ წილად ნიშნნი ცუფნი გყავს გარ მრბინანი,
მათით დასტკებთი, მათ აღერსობ, არ თუ ინანი.
სჯობს მოიცილო, რაცა გჯირან საძრახავები;
ჰბრძანე, რად მოსთქუამ, რას შეასმენ კერაბთ საძულეველთა...
შეუღღგ კვალსა წინაპართა, მათ სანატრელთა,
სჯობს დაივიწყო, საქმენი გაქვეს საკიცხავები...
ევმანუელის შეტრფობანი აღამალღებენ (S 135).

დავითი რომ გატაცებული იყო საფრანგეთის დიდი რევოლუციითა ამას ერთხმად ამტკიცებენ XVIII საუკუნის ოფიციალური წყაროები (АКТЫ, I, 329, II, 68).

ახლა ერთ აქამდე უცნობ მოვლენას გვინდა გავუსვათ ხაზი. დავითმა სთარგმნა ვოლტერის თხზულება „შობისათვის“, რომელიც შეიცავს იმის მტკიცებას, რომ 25 დეკემბერი ქრისტეს შობა კი არაა, არამედ შეიცავს „მზის შობას“, 25 დეკემბრიდან „იბადება მზე“, იმატებს დღე (იხ. საქ. მუზეუმის H 2169; ლენინგრადის, H 4). ამ თარგმანებში, როგორც ამას შემდეგ დაეინახავთ, დავითი არ იჩენს მონურ დამოკიდებულებას თარგმნილი ავტორისადმი, უდგება მას კრიტიკულად და ზოგჯერ უურო რადიკალურ აზრებს გამოსთქვამს.

ამგვარად, დავით გიორგის-ძე არის ქართველ ვოლტერიანელთა ერთ-ერთი წარმომადგენელი, მთარგმნელი ვოლტერისა¹.

XVIII საუკუნეში ბევრმა ქართველმა მწერალმა მიიღო რუსეთში ვოლტერიანული სწავლა, თუმცა თანმიმდევარი „ვოლტერიანელი“ დავითი არ ჩანს, ეს, თუ გინდა, იქიდან შევსებდებამ, რომ მას განუზრახავს თავის აგარაში აეგო ეკლესია, მაგრამ ნაპოლეონის ომებმა შეუშალა ხელი: „ვერლა სთხოვა მონარხს ფულიო“, ამბობს იონა ხელაშვილი (S 288, გვ. 59), აგრეთვე იმიდანაც, რომ თეოლოგიურ თხზულებებსაც სთარგმნის თუ სთხზავს. ქართველ ვოლტერიანელთა სხვა წარმომადგენლებზე აქ არაფერს ვამბობ².

დავითი მიიცვალა 1819 წ. 13 მაისს და დასაფლავებულია პე-

¹ ვოლტერის თხზულების ქართული თარგმანი დავითმა მიუძღვნა თავის მასწავლებელს დავით—რექტორს-ალექსიშვილს.

² ცნობილია მათი სახელები: ალ. ამილახვარი, გრიგოლ მუხრან-ბატონი-შვილი, ნიკოლოზ ციციშვილი, გ. ავალიშვილი, ი. ბატონიშვილი (იხ. ზ. ჭიჭინაძე, „ვოლტერი“, 1889 წ.; ლ. ასათიანი, „ვოლტერიანობა საქართველოში“; პროფ. ალ. ბარამიძის რეცენზია ამ წიგნზე—„მნათობი“, 1934 წ. № 7—8; გ. ლეონიძე, წერილები გაზ. „ლიტერატურულ საქართველო“ 1938 წ. 10. X 30. X.

ტერბურგს (აწინდელი ლენინგრადი) ალექსანდრე ნეველის სასაფლაოზე. პეტერბურგის გაზეთებმა დავითის გარდაცვალებას მიუძღვნეს წერილი სათაურით: *Смерть вольтерианца*¹.

დავითის საფლავს ამშვენებს, ეპიტაფია შესრულებული ლექსად (თეიმურაზ ბატონიშვილი, დავითის ბიოგრაფია—ისტორიით).

დავითის ლიტერატურულ-მეცნიერული შემოქმედება ენციკლოპედიური ხასიათისაა, იგი წარმოდგენილია შემდეგ დარგებში: ლირიკა, გრამატიკა, ისტორია, პოლიტიკის ფილოსოფია, ფილოსოფია, ესთეტიკა, ღვთისმეტყველება, სამართალი, მითოლოგია და ფიზიკა (იხ. ლიტერატურული ძიებანი, I, ამონაბეჭდი, გვ. 140...).

დავით ბატონიშვილის ლირიკა გვაძლევს სამ მოტივს: ა) სატირას, ბ) ელეგიას და გ) სატრფიალოს.

სატირას განეკუთვნება მისი ოთხი ლექსი „ლომნი კატურად გარბიან“, „სატირა ქართველებზე“, „რა იქნება, ჩვენც ვიყოთ სენატორი“ და „ეშვიკალას მობრძანდება ჩანითა“.

პირველი ლექსი გამოუწვევია ფარნაოზ და იულონ ბატონიშვილების იმერეთში გაქცევას (1801 წ.). ამ პოლიტიკური ავანტურით ძალიან ნაწყენი იყო დავით ბატონიშვილი, იგი მართალი იყო, მისი ბიძების ეს საქციელი ლომების კატურ სირბილს მოგვაგონებდა:

ლომნი კატურად გარბიან, ერთითა შეძახილითა,
ამილახვარი მოჰყვანდათ, ერთითა შეძახილითა,
იულონ თქმით, თამაზ ბანით, ფარნაოზ მოძახილითა.

ამ ლექსზე მეტს არას ვიტყვი, რადგან „დავითმან მემკვიდრემან დაწერა ესე ლექსიო,—იტყვიან“ (ცხოვრება, 247).

მეორე ლექსში „თქმული საქართველოს მეფის ძის დავითისაგან ქართველებზე მუხამბაზი“, ან, უფრო სწორად, „სატირა ქართველებზე“ (H 2130), გაკიცხულია მირმანოზ [ეს უნდა იყოს თუმანიშვილი], ეგნატი მდივანი [თუმანიშვილი], ორბელოვი, ონისიმე [იოსელიანი], დარჩია მელიქიშვილი, გოგია ციციშვილი [ხათა გოგია], თამაზ [ორბელიანი], თარხნიშვილი [სოლომონ], სულხან [თუმანიშვილი], იოსებ მუშრიბი [მელიქიშვილი], თათულა ექიმი მაყაშვილი [რომელი?], ღვთისწყალობა [ბებუთაშვილი], ალავერდა და ალაჯანა მესაზანდრენი...

¹ გ. ლ ე თ ნ ი ძ ე, „ლიტერატურული საქართველო“, 1938 წ. 10. X. შენახულა სურათი დავითისა, იგი დაბეჭდილია *Акта*, II, срт. 420, ალბომში „სურათები ბატონიშვილებისა“ და სხვ.

ალავერდა საკაცისა გამთლელი,
თბილელი შილა-ფლავის მხარშველი...
არლუთოვი—საფლავს ადებს ტალახსა...
ონისიმე ანდერძს უგებს კმევითა,
მელიქი გარს უვლის ნელის რხევითა;
პოტემკინი დიდის ხმითა მყვირვალი,
მირმანოზ ბეგ შავი კუბოს მზირალი,
სულხან აქებს თავის გრძელის წვერითა,
იოსებ მუშრიზი თემით, ერითა.

შესაძლებელია, პოეტმა აქ გამოხატა ირაკლი მეორის სიკვდილისა და დასაფლავების ამბები. ყველა ფაციფუცობდა მაშინ, ყველა თავს დამართ სცემდა (ცხოვრება, გვ. 50). ზოგი თითქოს ვალს იხდიდა და ზოგი კიდევ „ქვეშ-ქვეშ გამოიციროდა“.

დავითი თავის სატირას ასე ასრულებს:

გთხოვთ, იმღერდეთ ამ სიმღერას ბანზედა,
მთაწმინდაზე გვერდას ბანის ბანზედა,
არაგვზედა, ლიაზვზედა, ქსანზედა,
სეიდაბადს, კრწანისს, ორთაქალასა,
ქართველები მადლს აძლევენ ალასა,
რომ გარდუხენ იმა ფოკა მტარვალსა.

ასევე შინაარსიანია დავით ბატონიშვილის სატირული ლექსი „რა იქნება, ჩვენც ვიყვნეთ სენატორი“.

ახლაო, ამბობს ჩვენი სატირიკოსი¹

ალარ არის მელიქი და ნაცვალი:
რადგან მათ არა ჰქმნეს კარგი საცვალი,
ვიღასა აქუს მათი ყულულის ვალი,
აწ წავიდნენ, კაკაბს უტიონ ქორი...

ზოგი ქართველი შეეგუა ახალ ვითარებას; „ქოჩორზე იცხებენ პომადას, უგიათ მასნათი“, ერთი სიტყვით, ყოველივე ახალია—რუსულ-ევროპული; ასეთია, მაგალითად, „ქნიაზ ჩიქოვანი“. იგი

„დასეირნობს სერთუკით და ჟაბოთი,
ბაკემბარდი ყბას მოუკრავს წებოთი,
დარჩია შესცქერის მელიქ აბოთი...“

უძლიერესია დავით ბატონიშვილი აქამდე უცნობ სატირულ ლექსში „ეშიკალას მობრძანდება ჩანითა“ (S 1534). აქ გაკიცხულია

¹ ცნება „სატირა“ მშვენიერად ესმოდა დ. ბატონიშვილს: „სატირა არს ლექსი ბერძნული, ეს ნიშნავს ასაგდებისა რაინამე შეთხზვასა“ (S 370 გვ. 98).

ქართველი მსახურეული არისტოკრატის, რომელსაც სამშობლო ავიწყდება. აი ამ ლექსის რამდენიმე სტროფი:

ეშიალას მობრძანდება ჩანითა,
ზუზუნითა, ღიღინითა, ნანითა
ზაზა მიეგება თქმითა, ბანითა,
ნაბიჯითა, ქუჩებისა ზმანითა,
გალსტუკითა, ბაქემბარდის ფხანითა.

ჩანა იყო ჭილობითა მოკრული,
კანაფისა საბლითა გარდაკრული,
ლატნებზედა დადგმული და დაკრული
მილურსმილი გვერდებზედა მანითა.

სადგომად აქვს სახლი ნემცის ახტისა,
სახარჯოდა ყაზახისა მახტისა,
ფარემუხა გაბაშვილით დახტისა,
ბევრს სხვათ მოვლიან ქართლის დვანითა...

ღვინისათვის თავს არ გვაწყენს სირაჩი,
არც შარისთვის აფენდი და შირაჯი,
არც კაკაბი, ხოზობი და თურაჯი,
გვეზიხლება ბატონის ფლავი მაწვნითა.

დავით ბატონიშვილის პოეზიის მეორე მოტივი სოფლისადმი მდღურვაა. ეს შენიშნული ჰქონიათ თანამედროვეებსაც, მაგალითად, პ. ლარაძეს, რომელიც ასე მიმართავს პოეტს:

რად ჰგმობ სოფელსა, რა უქმნია შენზედ ავები,
აღვსილი ყოვლის კეთილობით მოგუა ნავები,
დღენი დაგიტკბო, არსით გიჩნდეს საზრუნვები,
დაუდგრომლობით თვითვე დახსენ მასთან ზავები. (S 155).

პოეტი ძალიან მარტივად სწყვეტდა სოფლისადმი მდღურვის პრობლემას; პოეტისეგ სიტყვებით რომ ვთქვათ, მის სევდა-კმუნვას სოფლისადმი მდღურვა იწვევდა, რაც, პირველ ყოვლისა, სამშობლოს მიტოვებით იყო გამოწვეული.

რად ამ უბედურ ხვედრსა შევესწარ,
ოდეს თხრად დამრჩა ჩემს მტილს იანი,
ვერ განვიშე გლახ ქმნილმან მათის ჰვრეტითა,
ეზავების ყოველს ყუავილს იანი.

(ლექსი „რად ამ უბედურს“)

პეტრე ლარაძისადმი მიწერილ პასუხში ზოგად ფილოსოფიური მიზეზით ხსნის თავისი სევდა-კმუნვის მიზეზს.

სოფელმან მიმცა უბედობას განსაბძარველად,
წარსატყვევენელად, იავარად აღმოსაფხვრელად,
ჰამოვნების, მუჟდროების მძლედ დასახსნელად,
მოყვასთ ხელთ მისცნა ქვანი ჰემზედ დასაკრებლად.

(ლექსი „პეტრე ლარაძეს“)

მეორე პოეტი განაგრძობს, „დიანა გაწყრა“, „ნიმფთა განმადესო“, „დეენილი ვარ“ და „აღმირჩევია საფლავები სახლსამყოფელად“-ო. ეს მოტივი მოისმის დავით ბატონიშვილის სხვა ლექსშიაც: „თეჯლისი, რა მთოვარე დამესხა“, „რა შევიქენ სოფლისაგან, ესრეთ მწარეთ განაწირი—ღუბეთით“ და „გამიფრინდა სიხარულის ფრინველი“.

დავითი სატრუიალო ლექსებსაც არ გაურბის. ასეთია ლექსები—„ესე ხელხება მომენება—ზალუმ ზალუმ“, „გულს ასხივე შენი დისკო“, „თეჯლისი—რა მთოვარე დამესხა თვალწინ“¹...

ამ ლექსებში პოეტი, ისე როგორც ბესიკი, თავის თავს ეძახის „ყარიბს“, „სატრფოსათვის ხელს“, „დამქნარს“, ხოლო სატრფოს უწოდებს „მთვარეს“, „პლანეტას“, „აფროდიტს“, „მზეს“...

სატრფოსაგან გაუბედურებული პოეტი ბოლოს ამბობს:

მო, სიკვდილო, რალა ყოვნი დარასა,
ამად რომელ ნარინჯთ კარი დარასა,
სევედამ ყარიბის გული დარასა,
ვეღარ ვმონებ, მან იხილოს არია.

დასასრულ, ისიც უნდა შევნიშნოთ, რომ დავით ბატონიშვილის ლექსმა „გამიფრინდა სიხარულის ფრინველი“ დიდი რეზონანსი პოვა საზოგადოებაში. იგი გახდა მიბაძვის საგანი, მისი გავლენით გრიგოლ იოანეს-ძე ბატონიშვილს დაუწერია ლექსი „გამიფრინდა სიხარულის ფრინველის ხმაზე“ (H 2130, გვ. 64). აი ერთი ადგილი:

დრო ცვლილო ბუღბუღო, იგლოვდი მწარედ,
ყფა განამრავლე ვისა და ვისა...

ეს ლექსი ილია ჭავჭავაძეს ჰყვარებია.

დავითს დაუწერია აგრეთვე ერთი სატირული ლექსი: „ეს პატრისგან მოგვევლინა ყოველი“, რომლის ფრაგმენტი დაცულია S 2464

¹ სატრფიალოა დ. ბატონიშვილის „ახალი შიხი“, იგი განხილულია ჩვენს შრომაში: კართული ეპოსი გარდამავალი ხანისა, 1939 წ., გვ. 65—68.

ხელნაწერში (გვ. 3—5). როგორც S 2464 ხელნაწერიდან ჩანს, დავითის მიბაძვით ითხზებოდა სატირული ლექსები. მაგ., ამ ხელნაწერში გვხვდება ლექსი „ეს პატრისაგან მოგვევლინას ხმაზე“ ნათქვამი. მაგრამ ეს ცნობა შეცდომით გადმოუწერია ე. თაყაიშვილს (Опис. II, 366 „იკიდევ პატრისაგან“; მასალები საქართველოს და კავკასიის ისტორიისათვის, ნაკვეთი II, 1939 წ., გვ. 43).

მწერლობაში მონაწილეობას იღებდა ბაგრატ ბატონიშვილი, რომელიც ძმა იყო დავითისა. მართალია, ჩვენ არ ვიცნობთ მის პოეტურ ნაწარმოებს, მაგრამ უადგილო არ იქნება დავითის გვერდით ისიც მოვიხსენიოთ.

ბაგრატ გიორგი მეცამეტის-ძე დაიბადა 1776 წელს, მიიცვალა 1841 წელს. 1798 წელს იგი მამამ დანიშნა თელავის გამგედ და მიანდო კახეთის მხარის დაცვა (მასალები, 57, ცხოვრება 87, 206). გიორგი მეფე ომარხანის წინააღმდეგ რომ ლაშქრობდა, ბაგრატი მამას ანუგეშებდა, ნუ გეშინია ომარხანის ფირმანისაო; ამავე დროს ლაზარევს თხოვდა: რუსებმა ჯარი მოგვაშველოს ქართველებსაო (АКТЫ, т. I, 148, 159). მართლაც, ქართველებმა რომ რუსების დახმარებით ომარხანი დაამარცხეს, ბაგრატმა პავლე ხელმწიფისაგან მიიღო ჯვარი იოანე ნათლისმცემლისა (მასალები, 58). ბაგრატი 1801 წელს რუსეთში გადასახლდა და ერთხელ, 1803 წ., ჩამობრუნდა საქართველოში.

დავითისა და ბაგრატის კოლექტიური მუშაობის ნაყოფია „ქართლის ცხოვრების“ გაგრძელება, რომელიც მ. ჯანაშვილმა „მასალების“ სახელით დაბეჭდა (მეორე გამოცემა თ. ლომოურისა, 1941 წ.).

დავითი და ბაგრატი ერთმანეთს მუდამ პატივისცემითა და მოწიწებით მოიხსენიებენ. ძმის ხსოვნა ბაგრატმა მითაც აღნიშნა, რომ, როცა დავით ბატონიშვილი გარდაიცვალა, სწორედ იმ ხანებში, სახელდობრ 1819 წ. მაისში, შეეძინა ვაჟი და ქართული ჩვეულებებისამებრ, უწოდა დავითი¹. ზოგი რომ ვახტანგ ბატონი შვილზე (1761 — 1814).

¹ „ჩვეულებისამებრ“, ვამბობთ, რადგან ასეთია ტრადიცია: როცა ირაკლი მეფეს გარდაეცვალა უფროსი შვილი ვახტანგი (1736—1756 წწ.), რომ ამით მიყენებული მწუხარება გაეჭარებიათ, სხვა, ახლად შობილ შვილს ირაკლისა, დაარქვეს ვახტანგ, „რომელ არს აღმასხან“ (1761 — 1814 წწ.: თ. ფორდანი, ქრონიკები, ტ. II, გვ. 285). ვსარგებლობ შემთხვევით და მოვიყვან ცნობებს ვახტანგ ბატონიშვილზე. ვახტანგი მამის ერთგული შვილი იყო. ირაკლის დავალებ-

ვახტანგს მიეწერება სადავო ლექსები: „შეყრიდან ერთად მკრთოლვარენი“ (იხ. ბესიკი, 1932 წ. გვ. 118), „მოით მიჯნურნო“, „მნათობ მზესა“, „ვეტრფი მას“ (S 3723, ლენინგრადის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის E 49).

მაგრამ ვახტანგის ნაწერებს აქვს უფრო ისტორიულ-კულტურული მნიშვნელობა. ამ ნაწერებში ის ხშირად სხვის ლექსებსაც შეიტანდა ხოლმე (მაგ; იხ. საქ. არქივის ხელნაწერი, № 495, ფონდი 233 (8), ლექსები: იოთამ ამილახვრიშვილს: „რად მოგშორდი“, „აქვან კავები“, „მზესა მოდრკა“). ვახტანგის საისტორიო შრომებია: 1. „განჩინება ბარისა და მთიულთა ადგილთა“ (იხ. ჟურნალი „კრებული“, 1871 წ. № 2. საქ. სიძველენი, ტ. I, გვ. 192—196), 2. ისტორიებრი აღწერა საქართველოსა“ (შემოკლებით გამოსცა პროფ. ს. კაკაბაძემ, 1914 წელს), 3. ფილოსოფიური ხასიათის „ებისტოლენი“ (S 1113; იხ. ჟურნალი „ჩვენი მეცნიერება“, 1923 წ. № 4—5), 4. „იკოლითია“ (S 516).

დავით ბაგრატი-ძეს (1819—1888 წწ.) მამამ¹ დაუტოვა შიბლიოთეკა, რომელიც რუსეთის გარეშე საქმეთა სამინისტროს არქივში მოხვდა².

ბაგრატს ეკუთვნის ორიგინალურა და ნათარგმნი თხზულებანი: „ახალი ისტორია“³, „ქართველები, რომელთაც მონაწილეობა მიი-

---

ბით 1789 წ. ის იბრძოდა შამშადილის წინააღმდეგ. 300 არაგველნი, რომელნიც 1795 წ. დაიხოცნენ კარწანისის ბრძოლაში, იყვნენ ვახტანგის ხელქვეითნი. 1800-იან წლებში ვახტანგი მიემხრო იულიონის პარტიას, მიიღო მონაწილეობა 1802 წ. შეთქმულებაში და გაიგზავნა რუსეთში (Архив, т. II, стр. 66, 69), სადაც დიდის პარტივისცივით ეპყრობოდნენ. ვახტანგს 1781 წელს შეურთავს მარიამ დავით ანდრონიკაშვილის ასული. ვახტანგის სულიერი მამა იყო იოანე ოსეს-ძე ბარათაშვილი.

ვახტანგი წერდა ლექსებს. ერთხელ მან, თავის ძმას მირიანს სახე გადაახატვინა და შემდეგი ლექსი მისწერა:

„ვინაიდგან ხატმან პირმშოს წილ-შენ აღასრულე ვალები,
ჩემ მიერ ორსავ თვალებზე აკოცე, თუ გებრალეები“ (A 1776).

¹ დავით ბაგრატი-ძის დედა, მუელლე ბაგრატი-ძის, იყო ეკატერინე დურმიშხან ჩოლოყაშვილის ასული (გარდ. 1831 წ.). ამ ეკატერინეს დაჲ იყო „ქნენის სოფო“, რომელსაც ავთანდილ თუმანიშვილმა „სატირია დიალოგი“ მიუძღვნა (H 2130).

² Свед. III, 248; Discours, 81—82.

³ გამოცემულია დოც. თ. ლომოურის მიერ, 1941 წ. დამატებით იხ. საქ. ლიტერატურული მუზეუმის ხელნაწერი, № 234/5.

ღეს ნაპოლეონის წინააღმდეგ ომში¹“, „რუს-სპარსთა ომის ისტორია“², თარგმანები: „გამოკრებილი ფსალმუნი“ (S 2745), „ერმოლოვის მიღების ცერემონია“ (Опис. II, 180), „მსოფლიო გეოგრაფია“ (საქ. არქივი, № 111), „ემფერტი“ (იგივე ფონდი, № 118), „საშაქარლამო“, „ცხენის კარაბადინი“³ და სხვები⁴.

დავით ბატონიშვილის ლექსები

შემდეგი ხელნაწერებითაა წარმოდგენილი: S 1512 (A), S 3723 (B), H 2130 (D), A 1164 (E), S 3656 (F), S 2385 (I), S 1516 (L), S 5131 (M), S 1534 (O), S 1543 (Q), S 1576-ა (S), S 1576-ბ (S₁), S 1576-გ (S₂), S 155 (W), S 387 (W₁), ლენინგრადის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის ქართული ხელნაწერები: E 49, E 46, M 15.

დავით ბატონიშვილი არაა დავიწყებული პოეტი. დაბეჭდილია მისი შემდეგი ლექსები: „რა იქნება ჩვენც ვიყვნეთ სენატორი“⁵, „გამიფრინდა სიხარულის ფრინველი“⁶. „პეტრე ლარაძეს“⁷, ხოლო დანარჩენი ლექსები პირველად ქვეყნდება „ეშვიკალას მობრძანდება ჩანითა“.

მხოლოდ ერთ ხელნაწერში გვხვდება, S 1534 (ჩვენი სიგნატურით O), რომელიც (S 1534) მეტად საინტერესო ხელნაწერია იმ თვალსაზრისით, რომ აქ ძალიან ბევრი საინტერესო პოეტის ფექსია ჩართული ავტორების დაუსახელებლად (იხ. თაყაიშვილი გ. Описание, том II, 295—301). ლექსს იხეებუკვანთ, როგორც ტექსტშია (სათაურის-კი დავითს ეკუთვნის) მხოლოდ პირველი და უკანასკნელი სტროფის გარდა ყველგან ამოვიღეთ რეფრენი (მოდანილები): ეშვიკალას... ზუზუნითა... (იხ. ჩვენი შრომა: დავით ბატონიშვილი, ლიტ. ძიებანი, I, ამონაბეჭდი 1943 წ.).

¹ იხ. ჩემი შრომა „ქართველები რუსეთის 1812 წ. სამამულო ომში“, 1942 წ.

² ლენინგრადის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის ქართული ხელნაწერი, H 9.

³ ორი უკანასკნელი ნაწარპოები გამოცემულია 1818 წ.

⁴ ბაგრატიის ერთ-ერთი ნაწარპოები, რომელიც კ. მარკსის სახელობის თბილისის საჯარო ბიბლიოთეკაშია დაცული (ხელნაწერი ფონდი), წარმოდგენს პოლიტიკონომიის თავისებურ წიგნს.

⁵ „ივერია“, 1879 წ. № 7-8, გვ. 185. „ანთოლოგია“ ია ეკალაძის და პროფ. ალ. ბარამიძის რედაქციით, ტ. II, 1928 წ. გვ. 280—281.

⁶ პროფ. დ. ჩუბინაშვილი, კრესტომათია, 1846 წ. II, 1863 წ. II, გვ. 122. აქ შეცდომით „გამიფრინდა“ პ. ლარაძეს მიეწერება. გ. სკანდარნოვა, სალხინო სახანდარი, 1895 წ. გვ. 59—60 (აქ ასეა: „იყუფის ხმახედ“). ანთოლოგია, 1928 წ., II, გვ. 281.

⁷ გ. სკანდარნოვა, სალხინო სახანდარი, გვ. 58. პროფ. დ. ჩუბინაშვილი, კრესტომათია, II, 123—124. ეს ლექსი აქ შეცდომით პ. ლარაძეს მიეწერება ხოლო გ. სკანდარნოვა ამბობს: „შიოს მექიანურეს ყარიბის თქმული სიმღერებიაო“.

„რა იქნება ჩვენც ვიყვნეთ სენატორი“

S 1512-ს (A) მიხედვით იბეჭდება. სათაური „ანთოლოგიიდანა“ ამოღებული (1925 წ. II. 280), ხოლო დავით რექტორის ანთოლოგიით (S 1512, გვ. 196) ასე სათაურდება: „ბატონიშვილის დავითისაგან თქმული მუხამბაზი მუხამბაზი არს არაბული, ხოლო ქართულად ითქმებას ხეთმესლოვანი“. ტექსტში შეინიშნება სქოლიოები. ცხადია, ისინი არ მოგვყავს.

„პეტრე ლარაძის“

პეტრე ლარაძის ავტოგრაფებში დამოწმებულია, რომ ეს ლექსი „მეფის ძემ დავითმა დაწერა და პეტრე ყარიბს [ლარაძეს] გაუგზავნა პასუხის დასაწერად“ (S: 155, გვ. 292, 337, გვ. 129—130).

„გამიფრინდა სიხარულის ფრინველი“

ეს ლექსი, რომელიც პეტრე ლარაძის კუთვნილებად მიაჩნდათ (პროფ. დ. ნუბინაშვილი, ქართული ქრესტომატია, II. 186წ. გვ. 122; გ. სკანდაროვა, სალხინო სახანდარი. 1895), ხელნაწერების თვითმოწმობით დავით ბატონიშვილს შეუთხზავეს: საქ. მუზეუმის S: 1512 (გვ. 194), 5723 (გვ. 87), 2685, 2595 (გვ. 44); საკავშირო მეცნიერებათა აკადემიის ლენინგრადის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის ხელნაწერი: M 15 (შეადარე: ანთოლოგია. ტ. II. 1928 გვ. XIV. 281). ამ უკანასკნელი ხელნაწერის მიხედვით „დაწერილია ჩემს წელსა, მარტის 13 დღესა“, ვ. ი. 1812 წ. 27 მარტს. გვხვდება აგრეთვე სხვა ხელნაწერებში: საქ. მუზეუმის S: 1543 (გვ. 162—163), 1576/ბ (გვ. 4), ლენინგრადისვე M 15, E: 49, 96. „გამიფრინდა სიხარულის ფრინველი“ ხელნაწერში ასე სათაურდება: „საქართველოს მეფის ძის დავითისაგან თქმული. ლეილი არაბულია, ხოლო ქართულად ითქმის ხარბლის ფერი (S 1512, გვ. 194. E. Такамышвили, Опис. II. გვ. 221. შეადარე: ი. გრიშაშვილი, აღ. კავკავძის თხზულებანი. 1940. გვ. 301). დავტოვეთ მიღებული დასათაურება („გამიფრინდა...“). „ლეილი ვა ლეილი...“, რაკ ყოველ სტროფში მეორდება, შევკვიცთ.

„უბედური ხვედრი“

დაცულია შემდეგ ხელნაწერებში: S: 1512 (გვ. 193), 3723 (გვ. 2:0, 377), H 2130 (გვ. 67 v), A 1164 (გვ. 127), S: 2385 (გვ. 111), 5131 (გვ. 121), 1534; საკავშირო მეცნიერებათა აკადემიის ლენინგრადის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის ქართული ხელნაწერები: M 15, E 49. ხელნაწერებში ეს ლექსი გაფად იწოდება (A 1164, გვ. 127, S 3723. გვ. 230...). ტერმინი ირანულია. S 1512 გვ. 193: „თათარ ბანოშხედ სათქმელი... ქართულად ცვარიანი ია“. სათაური ჩვენ მივიცით. საქ. მუზეუმის H 2130 ხელნაწერი ურთავს ერთ ხედმეტ სტროფს:

„ვხედავ უბედურად ჩემს კერძ ეტლს სევსა,
რადგან მოვაკლდი მოყვასს, ჩემს მწესა;
ნეტარ, რად შევესწარ ამ დღის მოქცევასა,
ყარიბს რად არა ჰაქვრეტენ მტირალს იანი“ (გვ. 67).

„რა მთავარე“

„მეფის ძის დავათსაგან თქმული თეჯნისი“ (S 3723, გვ. 378: თეჯლისი)
„თეჯნისი არაბულია: მაჯამანთ შეყოილი...“: S : 3723, 1576/ბ (გვ. ნ—6): გვხვდება აგრეთვე S : 1512 (გვ. 195), 2335 (გვ. 214) და ლენინგრადის ქართულ ხელნაწერებში (იხ. ზემოთ).

„ხოვლისაგან განაწირო“

ემყარება S : 1512 (გვ. 200), 2385 (გვ. 214) და 1576/ა, ბ ხელნაწერებს. სათაური ახალა, S 1512 ასათაურებს: „ბატონიშვილის დავითასაგან თქმული დუბეთი. დუბეთი სპარსულია, ხოლო ქართულად ითქმის ორსტრიქონიანი“ (გვ. 200).

„ესე ხელხება“

საქ. მუხუშის S 1543 ხელნაწერში ამ ლექსს ეწოდება, „ხალუმ ხალუმ“ (ქეორდება როკორც რეფრენი); ამას გარდა გვხვდება S : 3723 (გვ. 373), 3636, 1543 (გვ. 163), 1576/ა, ბ (გვ. 6—7) და საკავშირო შენიღებაბათა აკადემიის ლენინგრადის აღმოსავლეთმკოდნობის ინსტიტუტის ქართულ ხელნაწერებში: M 15, L : 49, 96; სალტაკოვ-შეღრინის სახელობის ლენინგრადის საჯარო ბიბლიოთეკის № 44 60.

„შენი დისკო“

ეს ლექსი პროფ. ალ. ბარამიძეს საქ. მუხუშის H 610 ხელნაწერის მიხედვით დაუბეჭდია და ბესიკის სადავო ლექსებში შეუქანია (ბესიკის თხზულებათა კრებული. ლექსი „გულს ასხივე შენი დისკო სხივი მხევე“, გვ. 97), მაგრამ S : 1516 (გვ. 123) 1576 და ლენინგრადის საჯარო ბიბლიოთეკის ხელნაწერი (№ (18)23) ადასტურებს, რომ „დავით ბატონიშვილის თქმულია“.

ეშიალას მობძანდება ჩანითა¹

ეშიალას მობძანდება ჩანითა,
ზუზუნითა, ლილინითა, ნანითა.
ზაზა მიეგება თქმითა ბანითა,
ნაბიჯითა ქუჩებისა ზმანითა,
გალსტუკითა, ბაქენბარდის ფხანითა.
ჩანა იყო კილობითა მოკრული,
კანაფისა საბლითა გარდაკრული,
ლატნებზედა დადგმული და დაკრული,
მილურსმილი გვერდებზედა მანითა.
სადგომად აქვს სახლი ნემცის ახტისა,

¹ კვეყნდება შემოკლებით.

სახარჯოდა ყაზახისა მახტისა,
ფარემუზა გაბაშვილი დახტისა,
ბევრს სხვათ მოელიან ქართლის დვანითა...

რა იქნება ჩვენც ვიყვნეთ სენატორი.

რა იქნება ჩვენც ვიყვნეთ სენატორი,
სტუპკა ბეჟან თუ არის ორატორი.
ქრისტეფორე ტფილისის დირექტორი,
თავადი გიორგი რეგისტრატორი,
პეტრე, მისი მამა, პაპისა სწორი¹.

რა იქნება ჩვენც ვიყვნეთ სენატორი,
სტუპკა ბეჟან თუ არის ორატორი².
ეს ქვეყანა ჰგავს, რომ გამოიცვალა,
ქცევა ყოფა სრულიად შეიცვალა,
შემთხვევანი სხუარიგ სხვაფერ იცუალა,
ჰგავს ტრიალებს, არ არის ესე ქორი.
რა იქნება...

კნიაზ ჩიქოვანი მოდის ჩამცმელი,
ქოჩორზედა პომადისა წამჰსმელი,
მეგლისში ზევით მჯდომი, თავის მსმელი,
უგია მასნათი, გვერთ უძეს ღორი.
რა იქნება...

დასეირნობს სერთუკით და ეაბოთი,
ბაქენბარდი ყბას მოუკრავს წებოთი.
დარჩია შესცქერის მელიქ აბოთი,
ანბობს: „ანიწაწე ქუშერ ჰორი“.

რა იქნება...

ყუყუ არზით მიჰსდევს თავადთა თავი,
აცვია ხიდთან, პერანგი მავი,
წითელი შალვარი და წვერი შავი,
კარს უბია ბედაური და ჯორი...
რა იქნება...

აღარ არის მელიქი და ნაცვალი.

¹ ვარიანტი: პაპის სწორი.

² ეს ორი უკანასკნელი ტაეპი მეორედენა ყოველ სტროფში იბეჭდება მეორე მოკლებით.

რადგან მათ არა ჰქმნეს კარგი საცვალი,
ვილასა აქეს მათი ყულულის ვალი,
აწ წავიდნენ კაკაბს უტიონ ქორი.
რა იქნება...

ნაცულად მათსა ამ სამთ მოჰსდის ფეშქაში,
თათრიდამ ნალები ხელთუბნის ქაში,
შეითან-ბაზრიდამ ჰარისა ხაში,
ჯიმიითილამ კახაჯისათვის ღორი.
რა იქნება...

ბეტრე ლარაძეხ

სოფელმან შიმცა უბედობას განსაბძარველად,
წარსატყვენველად იავარად აღმოსაფუზრველად,
ჰამოვნებისა მყუდროების მძლედ დასახსნელად,
მოყვასთ ხელთ მისცნა ქვანი ჩეჰხედ დასაკრებელად,
უცხოებაში განმამზადა ჩასაქოლველად¹.

დიანა გაწყრა და აღილო ჩემზედა ბრქალი,
ნიმფთა სალამი წინ დამიდვა ეს იყო ბრალი,
ჩემზედ იხმარა ყველა ცდაი და ყველა ძალი,
ვანმადო თვისგან, ყველგან შემქნა მე საყვედრელად...

უნდა მოვსთქმიდე სევსა სულთქმით და ურვით,
ვაის ვაგლახით, ვალალებით და ცრემლის წურვით,
უბედობის ზღვას რით გადურჩე, ან რომლის ცურვით,
არავინ მივის თანაშემწე არცა მაშველად...

შენი შეწყრომა გულსა ჩემსა დიად სტიკიისა,
ესდენ დევნისთვის და ქენჯნისთვის ყველგან ჩივისა,
მე შენგან კიდე სხვა ნუგეში არსად მივისა,
ან სხვა სავანე დასავანე სალხინებელად.

კმარა, აკმარე ესდენ დევნა გვრიტსა და მწირსა,
მისის ყვედრისთვის ეს გლახგული მოსთქეჰ და სტირსა,
ყარობს დევნილსა სოფლისაგან და განაწირსა,
აღურჩევია საფლავები სახლ-საყოფელად.

¹ ეს ორი ტაეი შეორდება შემდგომ სტროფებშიც.

გამიფრინდა სიხარულის ფრინველი¹

გამიფრინდა სიხარულის ფრინველი,
შემთხვევისა გამო სხვისა და სხვისა,
დავპშთომილვარ ასე აწ უნუგეშოდ,
უბედობის გამო სხვისა და სხვისა.
რად შესკრიან მზესა წვრილწვრილი ხალი,
შეუმოსავს მასვე ლამაზად ალი;
ვგუშავგობ, არ ეცეს მკვრეტელთა თვალნი,
რაციუებთა გამო სხვისა და სხვისა.
აღარ არის გავსილი, როს ვნახე მთვარე,
მე, გლახ, მკვრეტს შემქნია აწ დღენი მწარე-
რად შექმუნვით არის არ მოცინარე;
ეჭგონებ ურვის გამო სხვისა და სხვისა.
მაისის ეშვი მამხედა ისარი გულსა,
ვინლა დამპლასტრავს ამ ჩემსა წყლულსა?
ყარიბი აწ უძღენი ძღენად ჩემსა სულსა,
მიზეზისა გამო სხვისა და სხვისა.

უბედური ხვედრი²

რად ამ უბედურს ხვედრსა შევესწარ,
ოდეს ოხრად დამრჩა ჩემ მტილს იანი,
ვერ განვიშვი გლახ კმნილმან მათის კვრეტითა,
ეზეეების ყოველს ყვავილს იანი.
ისფოდოლოს ველთა, ლამაზად შლილთა,
როს ვკვრეტდი მე ამოდ ერთად სხდომილთა,
დაბინდულის საცმლით თალხით მოსილთა,
ეზეეების ყოველს ყვავილს იანი.
როს ვერლა ვკსკვრეტ აწ მათ ჩემს წალკოტს შლილთა,
ამად მაივსცემივარ სევდასა წვლილთა,
ვაი, თუ ჰსკვრეტდენ სხვანი ზრობად მიხდილთა,
ამით მიმამთხვევენ სიკვდილს იანი.
გამოჩნდა კომეტი ჩემად მომკულელად,

¹ სრული სათაური: „საქართველოს მეფის გიორგის ძის დავითისაგან თქმული ლეილი“ (S 1512, გვ. 194. იხ. აქვე კომენტარი).

² სათაური: „თათარ ბანოშახედ სათქმელი. ქართულად ცვარიანი ია“ (S 1512, გვ. 193).

ამის გამო ვჰწირობ, ვდავრიშობ ველად,
გარდამქნა შემთხვევამ, სრულიად ხელად,
მიწვევენ საფლავად ხადილს იანი.
უბედურად ვხედავ ჩემს კერძ ეტლს სევსა,
გამოვაკლდი თქვენგნით მოყვასთ შემწვსა,
ნეტარად, რად დავესწარ ამ მზის მოქცევასა,
ყარიბს რად არა ჰსკვრეტთ მტირალს იანი.

რა მთოვარე¹

რა მთოვარე დამესხა თვალთა წინ,
დამატდა თვალთ ცრემლი ნაკად დანათა,
კეთა, მცნება, განჰსჯა სრულად მიმელო,
გული ფრიწეს, ხივეს მკვეთრთა დანათა.
ახალმან აპოლონ, მაშრიყს იდარა,
არ პლანეტნი თან მეგზაველ იდარა,
თუ ფარნას ვარ, სხვა მთა რალად იდარა,
თუ ვერ იქა, რალათა ვარ დანათა.
რა ცეცხლ კერძო, ურთიერთას იკვეთა,
მით ჰაერი ელვისაგან იკვეთა,
ეს გლახ გული, ელდისაგან იკვეთა,
რა კვეთებით ურთიერთას დანათა.
მე არ ვუწყი, რას მიუბნობ დარასა.
მეწალკოტემ მტილის კარი დარასა,
სევდამ ყარიბისა გული დარასა,
უწყეს ცვივნა სხარულის დანათა.

სოფლისაგან განაწირი²

რა შევიქენ სოფლისაგან ესრეთ ნწარეთ განაწირი.
ამის გამო შესაწყალი, მოთქმით სევსა ჩენსა ვჰსტირი.
მთვარეს ბაკი გარს მოველო, ნისლთა შუა ირისებრი
ღრუბლის ნაცვლად მორთულობით, ბნელსა დაეფარა პირი.

¹ სათაური: „ოფლისი... არაბულია. მაჯამა ანუ შეყრილი: სხვადასხვად სათარგმანებელი“ (S 1512, გვ. 195).

² სრული სათაური: „ბატონიშვილის დავითისაგან თქმული ღებებითი ღებებითი სპარსულია, ხოლო ქართულად ითქმის ორი სტრიქონიანი“ (S 1512, გვ. 200).

მას მივანდევ თავი ჩემი, მით აღმეთქვა ფარვა ჩემი,
ნაცულად კეთილ შექთხევეისა, მან შემიქმნა სევდა ხშირი.
ამაოა სიყვარული, როს არ ექმნეს თანხმობითა,
ჩრდილის დევნით, ქარის პყრობით, ყარიბს მოედება ქირი.

ესე ხელხლება

ესე ხელხლება მომენება,
ხელეჰყო კალამს, ვიწყო ქება,
მისთვის მოცლილი ვჰყო გლახ გონება.
მე მისთვის ხელმან, ზალუმ ზალუმ...
და ველად მელელმან, ამან, ამან.
როს დამესხა თვალწინ მთვარე,
მან განაბრწყინა არემარე,
პლანეტის მგზავსად მიმომარე...
მე მჰკრეტი გავჰკრთი, ზალუმ, ზალუმ...
და ელდით შევეკრთი, ამან, ამან.
ვის ძალუცს ჰკრეტა ცხარისა მზისა,
მას შეედრება კლება დლისა,
აწ გამოჩენა კომედისა.
მიწვევს სამარეს ზალუმ, ზალუმ,
და ადგილს მწარეს ამან, ამან...
როს ენახე შორით ალვა რგული,
ყარიბმან უძღვენ სული და გული,
თუ ვიქმენ მისგან განხეებული,
მოვიკლავ თავსა, ზალუმ, ზალუმ...
ამავე წამსა ამან, ამან.

შენი დისკო

გულს ასხივე შენი დისკო, სხივი მზევ,
შავის ღრუბლით მომიელინე არია,
აფროდიტო, რისთვის შენკენ აღარ მზევ,
ამად ვხელობ, ცნობა ეს გუარ არია.
წამწამ შენთა, —ლახვარ შენთა შენება,
მარიხს ნებაეს ლაწეთა საგნად შენება,
ხამს, გლახ გულო, მოადგილედ შენება,
ამისთვის რომ აფსინდისა არია.

ვარდი დასკვე, მზემან შუქი აღარა,
 ბულბულისა ნარგიზები აღარა,
 არ იწყალა, ის საკვდავად აღარა,
 უპასუხა: „წარე სუმბულს არია“.
 დასკრა გული აღმასისა დანამა,
 ცრემლთა ღვარმან ღაწენი სრულად დანამა,
 აკლო ფრენაც სიხარულის დანამა,
 რა ზეფირობ, ვარდი შალა არია.
 მო, სიკვდილო, რაღა ჰყოფნი და რასა,
 ამად რომე, ნარინჯთ კარი დარასა,
 სევდამ ყარიბის გული დარასა,
 ველარ ვგონებ, მან იხილოს არია.

თაიმურაზ ბაგონიშვილი

თეიმურაზ გიორგის ძე ბატონიშვილი მუშაობდა მისი დროის მწერლობისა და კულტურის თითქმის ყველა დარგში. მას ბედმა არ-გუნა არჩეული ყოფილიყო პეტერბურგის მეცნიერებათა აკადემიის საპატიო წევრად, ე. ი. ეტარებინა სახელი პირველი ქართველი აკადემიკოსისა. თეიმურაზმა მეცნიერული პასუხი გასცა იმ ევროპელებს, რომლებიც ქართულ მწერლობას არარად მიიჩნევდნენ. კერძოდ, ამის თაობაზე აკადემიკოს მარი ბროსეს ის წერდა:

„მწერთ რომელ, «რომელთამე უხმარად უჩანსთო და უსარგებ-ლოდაო ჩვენი ქართული ლიტერატურაო», მაგრამ კაცმა პირველად ქეშმარიტი განსჯა უნდა მიიღოს და ეგრე წარმოსთქვას ყოველი სიტყვა“... როცა გაიგებენ ევროპელნი, თუ რა ყოფილა ქართული მწერლობა, იტყვიან: ჩვენ შევცდით და არ ვიცოდით და ახლა ვხედავთ, რომ უგულბელსაყოფელი არ ყოფილა ქართული ენა და ლიტერატურაო...¹ იმ ძველს ეამებში, როდისაცა არც ჯერ თქვენ-ში [საფრანგეთში] და არც გერმანიაში ხუთი კაცი არ იპოვებოდა, რომ სწორედ ანაბანა თავიდან ბოლომდეს ჩაეკითხა, მაშინ ჩვენი ქვეყანა იყო იმ ეამებში... სრულს განათლებაში და წერილებით აღსავსე და სიბრძნით აყვავებულნი... გრიგოლი ღვთისმეტყველი [IV ს.] ნანძიანელი დასწერს თავის სტიხებში: „სჯობს საქმე უნმო, სიტყვასა უსაქმოსა“... ხალხის პირველად ხარაქტირი, მშვენიერება,

¹ დედანში: „ლიტერატურაიო“: S 1797, გვ. 17 v.

ახოვნება, ჰაეროვნება, მთა, ბარი, ძველი მონასტრები, ციხეები, ქვეყნის გარემოზღუდულობა, ჰაერი, წყალნაყოფიერება, სიუხვე, მდებარეობა, თუნდაც გულოვნებაცა, ხალხის სიმდიდრე, სტუმართმოყვარეობა, სულ განსხვავებული არის ჩენი საქართველოსი და თუ მე მართალს არ ვიტყვი, ქეშმარიტმან გამსჯელჰან და ქკვიანმან კაცმან თვალით გასინჯოს და ისე გამამტყუნოს... რაც არ უნდა კარგი არა სკირდეს არავის შეეხვეწებიან ქართველები გვაქეთო...¹

მართო ამ წერილისათვისაც კი თეიმურაზი ღირსი იქნებოდა მეცნიერული შესწავლის საგანი გამმდარიყო. მართლაც და, ლიტერატურის ისტორიკოსს პირველად არ უხდება შეაფასოს მეცნიერი ბატონიშვილის დიდი დამსაბურება ქართული მწერლობის წინაშე.

1838 წელს, ჯერ კიდევ თეიმურაზ ბატონიშვილის სიცოცხლეში, აკად. მარი ბროსემ თქვა: „მე არ შემიძლია განუცვიფრებლად წარმოვსთქვა სახელი თეიმურაზისა, რომელშიც მაღალი ზნეობა შეერთებულია განათლებულ გონებასა და ვრცელ მეცნიერებასთან, რომელიც მწერლობითს შრომაში ჰპოულობს კეთილშობილურს გასართობს, რომლის მიზანი არის—თვისის შრომით უკუდავჰყოს ხსენება თვისის ერისა... <თეიმურაზის> მდაბალ მოწაფედ მე,—სვინილისის ქვეშ უნდა ვთქვა—აღვიარებ ჩემს თავსა“².

თეიმურაზი იყო გიორგი მეცამეტის ძე, ე. ი. ეკუთვნოდა ბაგრატიონების გვარს, მაგრამ რაკი მისი დაუტყბრომელი სურვილი იყო, შერჩენოდა ზედწოდება „მეფის-ძე“ ანუ ბატონიშვილი, ჩვენც დავუტოვოთ ეს ზედწოდება.

თეიმურაზ გიორგის ძე ბატონიშვილი დაიბადა 1782 წელს, 23 აპრილს და, როგორც ჩანს, მისი პაპის მამის სახსოვრად უწოდეს სახელი თეიმურაზი³.

¹ აკად. მ. ბროსესა და თეიმურაზ ბატონიშვილის წერილები: საქ. მუზეუმის S 4797/2. გვ. 17v—18v.

² იხ. Discours, 1838. გვ. 111. შეადარე თ. ჟორდანიას „ქრონიკები“, წიგნი I, გვ. IX. იგივე ადგილი მოჰყავს დოც. შ. მესხიას თავის საფუძვლიან გამოკვლევაში, გვ. 19: თეიმურაზ ბატონიშვილის ცხოვრება და ნოღვაწეობა (—მასაღები კავკასიის და საქართველოს ისტორიისათვის, სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის საქართველოს ფილიალის გამოცემა. 1939 ნაკვ. I.

³ ეს გასაგები რჩება, თუ გავიხსენებთ, რომ თეიმურაზ გიორგის ძის დაბადების წელს შესრულდა 20 წელი თეიმურაზ მეორის გარდაცვალებას (1762 წ. 8. 1, პეტერბურგი) დაკრძალვიდან (1762 წ. აპრილი—ასტრახანი).

თეიმურაზს სასკოლო განათლება თელავის სემინარიაში მიუღია. მარი ბროსესადმი „წერილებში“ თვითონ აღნიშნავენ: „როცა სწავლის დრო მოძივიდა, რეც ვგებარე დავით რექტორს და ის მასწავლიდა და სხვა ოსტატებიც მყვანდნო; დავით რექტორი, ჩემი მოძღვარი ასე მიხსნიდაო“¹.

თეიმურაზი თვითმზილველი გახდა 1795 წლის ბრძოლებისა კრწანისში. ერთ-ერთ საისტორიო მოახრობაში, რომელსაც ბიოგრაფიული მნიშვნელობაც აქვს, თეიმურაზი წერს: „ვიყოფიდი მეცათვით აღმწერელი ამ მოთხრობათა მეფისძე თეიმურაზ, ჯერეთ სიყრმისა ასაკსა, მუნ მყოფი, რამეთუ მზრდიდა მე პაპაი ჩემი მეფე ირაკლი“².

ირაკლი მეფის გარდაცვალებითა (1798 წ.) და გიორგი მკცამეტის მიერ ქართლ-კახეთის ტახტის დაქვრით გამოწვეული კრიზისი, შემდეგ 1800-იანი წლების ამბები მთლად ნათლად არ ქონდა წარმოდგენილი თეიმურაზ ბატონიშვილს. ის აყვა იმ ჯგუფებს, რომელნიც უკმაყოფილონი იყვნენ „ივერიის ათასწლოვანი ტახტის დაკარგვით“ და 1801 წლის სექტემბრის მანიფესტს უბრალოდ არ ურიგდებოდნენ. პოლიტიკურ ავანტიურებში მონაწილეობის გამო თეიმურაზმა დაჰკარგა საუფლისწულო (ნაზარკერდი, ყარაჩალა და ლომისციხე), რომელთა დაბრუნებას ის მთავარმართებელ კნორინგს თხოვდა (АКТЫ, т. I. გვ. 367).

1800 წელს თეიმურაზს, როგორც იტყვიან, ოფიციალურად ეცნობა, რომ ბრძანებებს ხელს მოაწერს სამი პირი—გენერალი ლაზარევი, იოანე ბატონიშვილი და მდივანი ეგნატი თუმანიშვილი (АКТЫ, т. I. გვ. 188). თეიმურაზის მიერ „თბილისის დატოვება“, სურამში გადასვლა, პოლიტიკურ ცხოვრებაზე ვითომ თავის არიდება, ამავე დროს პეტერბურგში წასვლაზე უარი, ვითომ ავადმყოფობის მიზეზით, (АКТЫ, т. I. გვ. 212), იმაზე მიგვითითებენ, რომ ეს 18—20 წლის ქაბუკი უფრო მეტად პოლიტიკოსია, ვიდრე ეს იმავე ლაზარევს წარმოედგინა (АКТЫ, т. I. გვ. 188).

თეიმურაზი მაშინდელ იმერეთის სამეფოში გადასულა, აქედან ალექსანდრე ირაკლის ძის გზებს გაჰყოლია, 1803 წელს სპარ-

¹ საქ. მუზეუმის S: 4797/1,2.

² საქართველოს ისტორია დავით ბატონიშვილის ბიოგრაფიით. 1633 წ.

სეთში წასულა, სადაც 7 წელი (1803—1810) დაუყვია¹. თეიმურაზ ბატონიშვილის გაქცევა სპარსეთში უნდა აიხსნას ფეოდალურ-ნაციონალისტური ჯგუფის დროებითი გავლენით, რომლებმაც, როგორც ამხანაგი სტალინი ამბობს (თხზ. ტ. II. გვ. 33—34), ვერაფრით ვერ ისახელეს თავი. მთავარმართებელი პ. ციციშვილი ყოველ ღონეს ხმარობდა ქართლში დაებრუნებინა თეიმურაზი და ალექსანდრე ბატონიშვილის (1770—1844 წ.) მიერ გადაბირებული ზოგი ქართველი, მაგალითად, ლევან იულონის ძე². ასეთსავე ცდაში იყო ელენე ოთარ ამილახვარის ასული, მეუღლე თეიმურაზისა. ის თეიმურაზს შემდეგს წერს პ. ციციშვილის წერილის გამო:

ღიახ, წრფელი კაცია და სიმართლის წერილიც იქნება, დაემორჩილე და მეც მაქმარე ამთენი ხნის მწუხარება, და სიშორე თქვენის უგანათლებულესობისა, ნუ განმაშორებ თქვენს მოწყალებასა. ერთი წლის სიცოცხლე რომ მქონდეს, ასი წლის სიცოცხლედ შემეცვლება. თუ ჩემი ვედრება არ შეისმინეთ, მეც ესრეთ შევრაცხამ, ესრეთ დაგვიწყებოდე, ვითარცა მკვდარი მისამარებული... ნება თქვენი იყოს, თქვენ უნოდ სუფევედეთ და მე თქვენის ქირის სანაცვლო ვიყო“ (АКТЫ, т. III, 63).

ბოლოს და ბოლოს, თვით თეიმურაზი შინაგანად დარწმუნდა ფაქტ-ალი-ხანის მზაკრობასა და მუხანათობაში. იგი საქართველოსა და მასთან შეხიზნულ ბატონიშვილებს თავისუფლებას კი არ პირდება, ფორმალურად მაინც, არამედ სპარსეთის საემიროდ აცხადებს საქართველოს (АКТЫ, т. III, 804).

აი რას წერდა ბაბა-ხანი (იგივე ფაქტ-ალი-ხანი) კახელებს: „ცნობილია, რომ საქართველო შეადგენდა ნაწილს ირანის სახელმწიფოსი. ალექსანდრე მირზა <ბატონიშვილი> და თეიმურაზ მირზა ჩვენთან არიან. წყალობითა ღვთისათა ყიზლარი და საქართველო გაწმენდილი იქნება გიაურებისაგან“ (АКТЫ, т. III, 804—805).

თეიმურაზი დღედადლე რწმუნდება, რომ ჩაუვარდა ხელში მტერს, რომელიც გამგრძელებელია შაჰ-აბაზის, თამაზ ხანის და ალა-მუხამედ-ხანის პოლიტიკისა. ამასთანავე მუსლიმანთა წესები, სპარსთა ყო-

¹ Потто, Утверждение, 1901. გვ. 53 АКТЫ, т. III. გვ. 63. სხვა ცნობით თეიმურაზი 1800 („Весь Кавказ“, 1903), თუ 1902 წ. (მაალები, 65) მიდის სპარსეთში.

² АКТЫ, т. II. გვ. 702 т. III გვ. 74. ლევან იულონის ძე 1811 წელს მოუკლავთ მოთარეშე ლეკებს (გუარნ. „თეატრი და ცოჯრება“, 1916. № 37, გვ. 43).

ფაცხოვრება თეიმურაზისათვის გახდა მიუღებელი და შეუთვისებელი...

თეიმურაზი გადაწყვეტს დასტოვოს სპარსეთი, დაბრუნდეს სამშობლოში, ან, უკიდურეს შემთხვევაში, წაიღოს სხვა ქვეყანაში (АКТЫ, т. IV, 707, т. V, 40). იგი თავის ძმას დავითს უთვლის: „თუ შეიძლება იშოვოთ ჩვენთვის ერთი ისტორია საქართველოსი, ლექსიკონი და გეგმა ქვეყნიერებისა, თუნდაც ფრანგულად, მხოლოდ კარგი და მსუბუქი, გზისათვის“ (АКТЫ, II, 185).

თეიმურაზი ჯერ კიდევ პოლიტიკური მადიებელია. სპარსეთში ყოფნისას თეიმურაზს სულიერ სიმშვიდეს საქართველოს მოგონება აძლევდა, არ ივიწყებდა ქართულ ზნეჩვეულებასა და ცხოვრებას. ლექსების ალბომში, რომელიც 1806 წელს შეუდგენია თეიმურაზს (H 2225), შემდეგი ენობა გვხვდება: 1804 წ. 22 აპრილს მე და ბიძა ჩენმა ალექსანდრემ გადავიხადეთ საუფლო დღესასწაული <ეს დღე იყო აღდგომა>, გყავდა მწირველი იოანე მღვდელი. სოფელ ნუკრიანიდან: „წიგნნიცა საეკლესიონი სრულიად გექონდეს“. (გვ. 12 v). ამ დღეს თეიმურაზს შეუდგენია აკროსტიხი, სადაც „მოუხმობს. ზეციერ ძალებს“, დაეხმარონ „სპარსეთის სამპყრობელოსა შინა მყოფს თეიმურაზს“ (გვ. 15 r). პოეტი ცალკე მიმართავს „წმინდა ნინოს, ქართველთ განმანათლებელს“. „ნინა, ნეტარო, გძნობ მონა უღირსი ქებით, რათა მიხსნა მტერთაგან შეპყრობილი და დაულონოებელი განჰამხნო, ძალითა შენგან ქადაგებულისათა, როპლისათვის დაშუერ და გვაცხოვნენ ჩვენ წარწყმედილნი, ღირსო“ (20r)..

თეიმურაზი მომენტს უცდიდა. 1810 წელს აბას მირზას ჯარისკაცებთან იდგა და თავდასხმას აპირებდა საქართველოზე. მასთან იწყობებოდა თეიმურაზი (მასალები, 96). აბას-მირზას განზრახვა გაიგო გენერალმა ტორმასოვმა და სპარსელებს გეგმა შეაცვლევინა. თეიმურაზმა დრო იხელთა. ტორმასოვიც იმის მსურველი იყო თეიმურაზი საქართველოში დაებრუნებინა, შეუჩინა „ლალა მისი პეტრე ლარაძე“ (მასალები, 96) და გადმოიყვანა საქართველოში. მათ თან გადმოყვა ხუთი ქართველი. 1810 წ. 27 სექტემბრის ამ ეპიზოდს (АКТЫ, т. IV, 136) გამოხატულება უპოვია პ. ლარაძის ლექსებში¹.

¹ აკად. ვ. კეკელიძე, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. II, 1924 წ. გვ. 206.

საქართველოში დაბრუნებისთანავე თეიმურაზი რუსეთში გაემგზავრა და დასახლდა პეტერბურგში. მისამართები ბევრჯერ გამოიცვალა; ცხოვრობდა „ვასილევის ოსტროვზე, მეცხრე ლინიაზედ“, ნევის ქაზლობლად, № 81, „მესამე ლინიაზედ სახლსა შინა ლანდიკოვისასა, № 15; „მეორე ლინიაზედ“, დიდი პროსპექტის კუთხეში, ივანოვის სახლში (S 4797, გვ. 5 ლენინგრადის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის ხელნაწერების სექტორი, № 124).

თეიმურაზმა პეტერბურგში ააგო თავის „კარის ეკლესია“ (დაცულია ახლაც), სადაც მწირველად ჰყავდა ტარასი ალექსიშვილი, იონა ხელაშვილი და იმერელი ვასილ გიორგაძე¹. დიდის პატივისცემით ეპყრობოდა თეიმურაზი იონას, ლექსებსაც-კი უძღვნიდა მას (S 1512, გვ. 122), თუმცა მათ შორის ადგილი ჰქონია კონფლიქტსაც (H 2130).

აგრეთვე ძალიან განაწყენებული იყო თეიმურაზ ბატონიშვილი სოლომონ გივის ძე რაზმაძის საქციელით. თეიმურაზმა სოლომონს დიდი ამაგი დასდო, მაგრამ მან არ დაუფასა. ერთ-ერთ წერილში თეიმურაზი სწერს სოლომონს: „გაგზარდე, ამაგი დაგდევი, კარგს გზაზე დაგაყენე, მაგრამ შენ ეშმაკს გზაზე დადეგ, კიდეც მიჩიეღე, „სოლომონა გივისშვილო“, არ მოხვიდე პეტერბურგსაო (1841 წ. წერილი, პეტერგოფი)².

ახლო ურთიერთობა ჰქონდა თეიმურაზს აკად. მ. ბროსესთან. მათი ურთიერთობა სამეცნიერო ხასიათისა იყო. პირველ ხანებში (1831—1837 წ.) სანამ ბროსე პარიზიდან პეტერბურგში გადმოვიდოდა, მათ ჰქონდათ მიწერ-მოწერა, შემდეგ კი ისინი პეტერბურგის სამეცნიერო წრეებში ერთად თანამშრომლობდნენ.

საინტერესოა ბროსესა და თეიმურაზ ბატონიშვილის მიწერ-მოწერა (საქ. მუზეუმის S 4797). თეიმურაზა წერს ბროსეს: შენს შრომებში „ტყუილები არ ჩაწეროთ“. „წერილებში“ თეიმურაზი აკრიტიკებს ისტორიკოს ჩამჩიანს, რომელმაც ისტორიაში სიმართლესთან ერთად, ტყუილებიც ჩაურთო. თეიმურაზი ერთგან ეკითხება ბროსეს, რამდენად სწორია ცნობა ნაბუქოდოსორის შესახებ, რომელმაც ქართველები ესპანეთში გადაასახლა³.

¹ იხ. A 1091, გვ 6; S 288, გვ. 59; ქუთაისის მუზეუმის ხელნაწერი, № 66.

² საქ. ცენტრალური საისტორიო არქივის ფონდი 226 (1) № 6991.

³ ლენინგრადის ყოფ. საახიო მუზეუმის აწ. აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის ქართული ხელნაწერები: E 28, L 156.

1831 წელს თეიმურაზი აირჩიეს „პარიზის მეაზიელე საზოგადოების წევრად“, „თავისუფალი ხელოვნების“ აკადემიის წევრად (S 4797 გვ. 16, 43), ხოლო 1837 წელს, როდესაც აკადემიკოსი ბროსე პეტერბურგში გადმოვიდა სამუშაოდ, მისი დახასიათებით და წარდგინებით თეიმურაზ გიორგის ძე ბატონიშვილი აირჩიეს პეტერბურგის (აწ ლენინგრადი) მეცნიერებათა აკადემიის საპატიო წევრად¹.

თეიმურაზის სამწერლო და სამეცნიერო ბიოგრაფიას მშვენიერად ასახავს ის მიწერ-მოწერა, რაც პირველ ქართველ აკადემიკოსსა და ბროსეს შორის გამართულა.

ფრანგმა მეცნიერმა იცოდა, რომ ქართული მასალების დიდი ნაწილი თეიმურაზ ბატონიშვილის კუთვნილებას შეადგენდა, ამიტომ შემთხვევითი არაა, რომ მას დაუმეგობრდა ეს პირველი ფრანგი ქართველოლოგი.

პირველი წერილი, რომელიც თეიმურაზმა ბროსეს მისწერა 1830 წლითაა დათარიღებული. თეიმურაზი თავის აღრესატს პირდება, მოგაწვდი ცნობებს ქართულ მწერლობაზედაო. ახსენებს პარიზში დაცულ ქართულ წიგნებს, მაცნობე ისინი, ხუტურია თუ მხედრულიო.

1831 წლის წერილში (S 4797/2, გვ. 27) მადლობას უთვლის ბროსეს, რომ „პარიზის მეაზიელე საზოგადოების“ წევრად ვარ ჩარიცხულიო. წერილის დაგვიანების მიზეზად ხოლერობას ასახელებს, გარდახვეწილი ვიყავით „პეტერლოფს საზაფხულოსა სახლსა (ესე იგი აგარას) ჩემსაო“. უგზავნის ანტონ კათალიკოზისა და დავით ბატონიშვილის გრამატიკას. დავითი „ძმად იგი ჩემი, ძმობას გარდა ჩემი მოქირანახულე იყო და აღმზრდელი, ამისთვის შევეკრიბენ“ მისი ბიოგრაფიაო [ეს ბიოგრაფია გამოსცა ბროსემ პარიზში] (იქვე გვ. 23 v) შემდეგი წერილიდან ჩანს, რომ იმ დროის პეტერბურგში „ქარგს ხელით“ მწერალი „მხოლოდ ერთი კარგი მწერალი მღვდელ-მონაზონი, ქართველი, ჩემთან იმყოფებოდა, აქაურ ჰაევს ვერ გაუძლო,

¹ ამგვარად, პირველი ქართველი აკადემიკოსი იყო თეიმურაზ გიორგის ძე ბატონიშვილი. პირველი ქართველოლოგი პროფესორი იყო დავით იესეს ძე ჩუბინაშვილი (გარდ. 1891 წ.), მაგრამ ამის უწინარეს ცნობილია ქართველი პროფესორი მოსკოვის უნივერსიტეტში, ეს იყო ნიკოლოზ ნიკოლოზის ძე ხანდუკელი (1745 – 1821 წ.). პირველი ქართველი დოქტორი, რომელმაც ხარისხი დაიცვა, იყო დავით ტულუაშვილი. როგორც უნდა იყოს, პირველი ქართველი, რომელმაც უმაღლესი განათლება მიიღო რუსეთში, სოლომონ დოდაშვილი არ ყოფილა.

ავად გახდა და საქართველოში გავისტუმრე¹. მე შევეუდექი საქართველოს ისტორიის წერას“.

ამავე წერილში თეიმურაზი წამახალისებელი და აღმაფრთოვანებული ტონით მიმართავს ბროსეს:

„ვაშა, ვაშა, შოთა რუსთველის რჩეულნი ლექსნი ფრანგულად გითარგმნია. გამოგიგზავნი დიდ საკვირველსა ლექსებსა შავთელისასა და ჩახრუხადისასა“.

1832 წლის წერილებში თეიმურაზი წერს ფრანგ მეცნიერს: საფრანგეთში ვახტანგ მეექვსის ნათესავეები ყოფილან, ისინი მომიკითხე. ვახტანგ მეექვსისა და სხვა ქართველი მეფეების ბეჰედზე წარწერილი იყო „ამიციანად“:

„რტო ვარდისა ქმნა იგი, ვით ეგ სახედ“², ე. ი. „რტო ვარდავითისაო“.

დავით აღმაშენებლის ბეჰედზე ეწერა:

„მე დავით ვარ უძღვეელი
ჯვართა მტერთა მძღვეელი“.

ასე ჩამოთვლის თეიმურაზი ე. წ. ბეჰედის სხვა ლეგენდებს (თეიმურაზ მეორისა და ირაკლი მეორის) და აქვე შემთხვევა ეძლევა განმარტოს მაჯამა, რაც მისალბია:

„მაჯამა ანუ შეყრილსა დაბოლოება ესე იგი
რიფა ვრთის ლექსითა [სიტყვა] აქვსთ, მაგრამ
მნიშვნელობა სხვადასხვა რიგითა აქვს“ (S 4797/2, გვ. 7).

აკად. მარი ბროსემ განიზრახა თეიმურაზ ბატონიშვილის „საქართველოს ისტორიის“ პარიზში გამოქვეყნება. 1833 წელს თეიმურაზი წერს ბროსეს: „დიახ, კარგი იქნება“ ამ წიგნის გამოცემა, „მხოლოდ ჩემი სახელი არ ახსენო, რადგან იტყვის მკითხველი, მისი ძმის ქებაები დაუწერიაო“ (S 4797/2, გვ. 7). მართლაც, ბროსემ გამოსცა ეს ნაშრომი, სადაც დავით ბატონიშვილის ბიოგრაფიას დიდი ადგილი უჭირავს (1833 წ.). ამავე წერილიდან ჩანს, რომ ბროსე შეეკითხა თეიმურაზს „რატომ სულ მიცემით ბრუნვაშია ვეფხისტყაოსნის ბოლო სტროფი („ამირანდარეჯანის ძე მოსეს უქია ხონელსა...“) თეიმურაზი განმარტავს—ეს ლექსმა მოითხოვიაო.

¹ იგულისხმება ტარასი ალექსიშვილი (მის შესახებ იხ. ზემოთ: S 4797/2 გვ. 29 r.).

² ბეჰედის ლეგენდა თუ იგავი მოტანილია სპარსულადაც (S 4797/2 გვ. 30 v—31 r.).

„ამირანდარეჯანის ძე“ 14 კარიანი ზღაპარია. მოსე ხონელი რუსთველის თანამედროვე იყო. ხონი ქვემო საქართველოშია (S 4797/2, გვ. 7).

შავთელს, ამბობენ, აბდულმესია ერქვაო. შავთელი ანუ შავ-შეთელი. „რუსთველის ლექსებს შავთელის ლექსები ჯობნებიანო“. „ჩვენ, უბადრუკ ქართველებს, ის საკვირველი სტიხები შავთელისა, «აბდულმესიას წიგნი» დაჰკარგვიათ. პაპას ჩემს მეფე ერეკლეს მრავალი უძებნიებია, მაგრამ ეს წიგნი ველარ უპოვნიათ. სხვა ლექსები კი არის შავთელისაგან შეთხზული თამარ მეფის ქება“ (S 4797/2, გვ. 7 v)¹.

სარგის თმოგველი იყო თამარ დედოფლის მდივანი. მისი „დილარიანი“ დაკარგულია. „სარგის თმოგველისაგან კვლად ერთი წიგნი არის გაკეთებული, სახელად «ვისრამიანი». დილარგეთიდან მოდის გეთიშვილი. „გეთიშვილები ახლაც არიან“ (S 4797/2, გვ. 7 v).

„რუსთველი ე. ი. რუსთაველი“. რუსთავეი ქალაქი იყო, ბოსტან-ქალაქად ცნობილი, მესამე სახელი ნაგები ჰქვიათ. ჩვენს მეფეებს იქ სასახლე ჰქონიათ. „შოთამ ბოლოს დაუტევა რუსთავეი და უცხოეთში წავიდა, ჯვარის მონასტერში, იქ არის მისი სურათი“ (S 4797/2, გვ. 8 r).

1833 წელს განუზრახავთ რუსთველის პოემის გამოცემა. თეიმურაზი უარს ეუბნება ბროსეს თხოვნაზე—ვეფხისტყაოსნის ვახტანგისეული გამოცემა გამომიგზავნეო („ფურცლები ძალიან დახეული და დაძველებული აქვს“, „ვახტანგ მეფისაგან განმარტება სრული არ არის“) და ავალებს; გამოცემაში „ტყუილები არ ჩაიწეროსო“. თეიმურაზი რჩევას აძლევს შრიფტის შესახებაც. ვეფხისტყაოსანი უნდა გამოიციეს მხოლოდ მხედრული შრიფტით. ხუცური შრიფტით ძნელად წასაკითხავი იქნება. აი, რას წერს თეიმურაზი: „საქართველოს სოფლებში მცხოვრებნი ძალიან ეწყობიან, მდაბალი ხალხი ძალიან კითხულობს ვეფხისტყაოსანს და ამაში ხუცური ბევრმა არ იცის, მარტო მხედრული წიგნი იციან“ (S 4797, გვ. 62, 1833 წ.).

1834 წლის წერილი ასევე საქმიანი და შინაარსიანია. აი მისი შინაარსი (S 4797/2, გვ. 9 v).

¹ ასეთივე შეხედულება, რომ „აბდულმესიანი“ სხვა ნაწარმოებია და „თამარისა და დავით აღმაშენებლის ქება“ კიდევ სხვა, განავითარა აკად. კ. კეკელიძემ თავის საუნივერსიტეტო ლექციებში და ფული ქართული მწერლობის ისტორიის უკანასკნელ გამოცემებში (ტ. II, 1941 წ. გვ. 236, 1952 წ. გვ. 175—184).

თეიმურაზი წერს ბროსეს, რომ მე და ჩემმა ძმამ დავითმა დონსთეოზ იერუსალიმის პატრიარქის მიერ დაწერილი „ისტორია“ შევასწორეთ და გავუგზავნეთ საქართველოში დავით ალექსიშვილსაო. „იმ ჩვენმა ოსტატმა დავით ალექსიშვილმა საქართველოს ისტორია, დიახ, კარგად იცოდა, და არამცთუ საქართველოსი, საზოგადოდაც კარგი ისტორიკოსი იყო“.

წერილის შემდეგი ნაწილიდან ჩანს, რომ ბროსე ეკითხებოდა თეიმურაზს მოთხრობა „მირიანზე“ და საბა ორბელიანის „ქართულ ლექსიკონზე“. თეიმურაზი განმარტავს, რომ „მირიანი“ საერო წიგნია [აკად. კ. კეკელიძე, ტ. II³, გვ. 334...]; საბას ლექსიკონის „თარგმანი დიალ, მიამა“. გამოცემებში „ტყუილები არ ჩაწერო, თორემ სირცხვილი იქნება, მერე ქართველები მე დამცინებენ, ამ ამისთანა შეგირდები გყავსო“ (S 4797/2, გვ. 10).

1833 წელს რუსეთის ხელმწიფემ, თავისი „უქაზით“ სენატისადმი ბატონიშვილებს დაუტოვა ისტორიული ტიტული „ცარევიჩი“. თეიმურაზი ამასაც მოაგონებს ბროსეს და თხოვს ბატონიშვილები მოიხსენიოს აღნიშნული წოდებით. მაგრამ „ასე არ თქვათ, რომ ცუდდიდების მოყვარე ყოფილაო, რომ ამას წერსო. არა, ქეშმარიტად, მაგრამ სხვები, ჩემნი მახლობელნი რომ ნახვენ ხოლმე, ტიტული რიგიანად არ სწერია, იწყინებენ“ (S 4797/2, გვ. 42). ამ საკითხს თეიმურაზი სხვა წერილებშიაც უბრუნდება. „მუსიე თეიმურაზ“ (ფრანგული: ბატონი) არ დაწერო, საქართველოში „ბევრი მუსიო თეიმურაზები არიან“, მაგრამ „ბატონიშვილი თეიმურაზ“ მხოლოდ მე ვარო (S 4797/2, გვ. 19).

პარიზის სააზიო საზოგადოების ჟურნალებს, რომელთაც თეიმურაზ ბატონიშვილი იღებდა, მისამართზე, თურმე, ეწერა: „მუსიე თეიმურაზსაო“. თეიმურაზი ბროსეს ავალებს გაასწორონ ეს შეცდომა. „საქართველოს ხალხში მრავალი მუსიე (ბატონი) თეიმურაზები არიან, ქართველებში, თუ სომხებში, და ამისთვის ტიტულით უნდა გაიჩიოს ჩემი სახელი“. აქვე აღნიშნულია, რომ იგი გიორგი მეფის შვილია („და არა თუ შორეული ნათესავი“) და უნდა იხსენიებოდეს მეფის შვილობით (S 4797/2, გვ. 19).

1834 წელს თეიმურაზს განუზრახავს პარიზში წასვლა სამკურნალოდ, მაგრამ ვერ განუხორციელებია. 1836 წელს ავადმყოფობა (სახსრები) კიდევ უფრო გართულებია და კარსლბადსა და მარიანბადში ჩასულა სამკურნალოდ. მარიანბადში მწერალი გაეცნო

ვილქელმ (I) კოროლის შვილს, პრუსიელ პრინცს, რომელთანაც „მხიარულებით ატარებდა დროს“. კარსლბადიდან თეიმურაზი გაემგზავრა ფრანკფურტში, ვეიმარში, ლაიპციგსა და ბერლინში. „მინდოდა პარიზის ნახვა, მაგრამ ვერ მოვახერხეო“, ნალვლიანად წერს თეიმურაზი (S 4797/ 2). ბერლინში თეიმურაზი დაესწრო „ხელმწიფის ძმისწულის ქორწილს დარმშტატის პრინცთან“. „მე შენი ღრამატიკა თვითმასწავლებლთანა მქონდა“ და პრინცს მივართვიო, წერს თეიმურაზი ბროსეს¹.

თეიმურაზმა ამ მოგზაურობის საფუძველზე შექმნა წიგნი „ჩემი მოგზაურობა ევროპის სხვადასხვა ადგილთა“.

1837 წელს თეიმურაზი პეტერბურგში დაბრუნდა. კეთილმოსაგონარი იყო ეს წელი მისთვის. ამ წელს ჩამოვიდა პარიზიდან პეტერბურგში მისი მოწაფე და ამავე დროს მასწავლებელიც აკად. მარი ბროსე, რომელმაც მას ჩამოუტანა მოწმობა, რომ თეიმურაზ გიორგის ძე ბატონიშვილი არჩეულია „პარიზისა და დანიის ანტიკვარული (სიძველეთა მოყვარული) საზოგადოებისა“ და საფრანგეთის „თავისუფალი ხელოვნების აკადემიის“ წევრად. ამავე, 1837 წელს თეიმურაზი აირჩიეს პეტერბურგის (ლენინგრადი) სამეცნიერო აკადემიის საპატიო წევრად.

ბერლინიდან დაბრუნებული თეიმურაზი პეტერბურგში (აწ, პეტროდვორეცი) გაჩერდა. თეიმურაზი ახლა წერს ბროსეს, რომ იგი (თეიმურაზი) არჩეულია „პეტერბურგის საიმპერატორო აკადემიის პოჩეტნი ჩლენად“, ჩარიცხულია უცხოეთის „ანტიკვარული საზოგადოების წევრად“ და ითხოვს აგრეთვე აირჩიონ პარიზის აკადემიის საპატიო წევრად („ინებონ ჩემი პოჩეტნი ჩლენობა“). თეიმურაზი აქ, ასე ვთქვათ, წერს თავის „კურიკულუმ ვიტაეს“: პარიზის „მეაზიელე საზოგადოების ჟურნალში“ („ჟურნალ აზიატიკ“) წერილები ქართულ ლიტერატურაზე პირველად ჩემი ინიციატივით დაიბეჭდაო. აქვე იხსენებს, რომ ამ ჟურნალის ყველა ნომერი მას არ მიუღია.

თეიმურაზის საბუთს აწერია: „მიეცა პოჩეტნი ჩლენსა მათ უგანათლებლობას მეფის ძეს თეიმურაზს 1838 წელს“. ასევე აწერდა თეიმურაზი ხელს: „სრულიად საქართველოს მეფის ძემან თეიმურაზ, პოჩეტნი ჩლენმან აკადემია ნაუკისამან და ორდენოსან-

¹ პროფ. ალ. ხახანაშვილი, ბერლინის ქართული ხელნაწერები: ჟურ. „Древности Востока“, вып. IV. 1913 გვ. 20.

მან“ შევასრულე ეს საქმეო¹. ჰქონდა თუ არა თეიმურაზს რაიმე ორდენი, ამის შესახებ ჩვენ ვერას ვიტყვით.

უკანასკნელ წლებში თეიმურაზმა უმდიდრესი საკუთარი ბიბლიოთეკა გადასცა პეტერბურგის საიმპერატორო-სამეცნიერო აკადემიას². ეს ხელნაწერები ახლაც ამშვენებენ ლენინგრადის ყოფილი სააზიო მუზეუმის, აწ აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის ხელნაწერ კოლექციებს. ნაწილი ხელნაწერებისა 1923—1924 წლებში დაუბრუნდა საქართველოს.

სიცოცხლის უკანასკნელ წლებში, როგორც ამას მარი ბროსე ამოწმებს, თეიმურაზს წყლის ავადმყოფობა დასჩემდა. ავადმყოფობას უჩიოდა ის ჯერ კიდევ 1836 წელს, ამიტომაც სამკურნალოდ წავიდა ბაგარიაში.

თეიმურაზ გიორგი მეცამეტის ძე ბატონიშვილი გარდაიცვალა 1846 წლის 29 ოქტომბერს (ძვ. სტილით)³. პეტერბურგის ქართველობამ და მეუღლემ, ელენე ოთარ ამილახვარის ასულმა დიდი პატივით დაასაფლავა ქართველი მწერალი. ცერემონია მეტად საპატიოდ იყო მოწყობილი. აკად. მ. ბროსე და კიდევ ბევრი სხვა საგანგებო ბარათით იყვნენ მიწვეულნი⁴. ბროსეს, თეიმურაზის დაკრძალვის დღეს, ნეკროლოგი დაუწერია; გამოჩენილი ქართველოლოგი წერდა. „Память его неизгладимо останется в сердце всех его знакомых, и особенно благодарного ученика его“.

ახლაც დაცულია თეიმურაზის საფლავი ლენინგრადში ალექსანდრე ნეველის ტაძრის სასაფლაოზე.

---

¹ Проф. А. Ц а г а р е л и, Сведения, вып. III. გვ. 104.

² სსრ კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის ლენინგრადის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტში დაცულია თეიმურაზის ანდერძი, რომლითაც ის თავის ბიბლიოთეკა-ხელნაწერებს უანდერძებს პეტერბურგის აკადემიას.

³ Петербургский некрополь, т. IV, 1913 г. стр. 346. „ივერია“, 1888 წ. №-69 და სხვა.

⁴ ლენინგრადის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის ქართული ხელნაწერი, К 4.

⁵ СПб Ведомость, 1846 г. № 250.

თეიმურაზ ბატონიშვილის ლიტერატურული მემკვიდრეობა

ძნელია, რამდენადმე მაინც ზუსტად აღირიცხოს ის სამწერლო-სამეცნიერო მემკვიდრეობა, რასაც თეიმურაზ გიორგის ძემ ორმოცზე მეტი წელი მოანდომა. ჯერ კიდევ აკად. მარი ბროსემ დაახასიათა თეიმურაზის ლიტერატურული მოღვაწეობა. საბჭოთა ეპოქაში ბევრი რამ დაიწერა მის შესახებ, მაგრამ ცნობაში მთლიანად არავის მოუყვანია ის.

თეიმურაზმა ლიტერატურული მოღვაწეობა პირველად ლექსებით დაიწყო, როგორც ეს ხშირად ხდება ხოლმე. ამის შემდეგ (1804 წ.) არ დარჩენილა მწერლობის არცერთი დარგი, სადაც თეიმურაზს კვალი არ დაემჩნია. ეკუთვნის მას ნაშრომები, რომლებიც ჯერ კიდევ მწერლის სიცოცხლეში დაიბეჭდა. ამ შემთხვევაში იგულისხმება დავით ბატონიშვილის ბიოგრაფია ისტორიით (1833 წ.); თეიმურაზი ოცნებობდა ვეფხისტყაოსნის გამოცემაზე, ესეც განხორციელდა 1841 წ. თეიმურაზი იღვწოდა და იწვოდა ქართველოლოგიის ყველა დარგისათვის, მას გულს უკლავდა ის ფაქტი, რომ ევროპასა და თვით იმ დროის რუსეთში ძალიან მცირე წარმოდგენა ჰქონდათ ქართველ ხალხსა და მის ისტორიაზე.

თეიმურაზის ერთ-ერთი სურვილი იყო, რომ კატალოგური წესით მაინც მოეყვანა ცნობაში ქართული ლიტერატურა. საამისო მასალას მას აძლევდა ის მდიდარი ქართული ბიბლიოთეკა, რომელიც მან უანდერძა რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიას და რომელიც ახლაც ამშვენებს საკავშირო მეცნიერებათა აკადემიის ლენინგრადის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის ხელნაწერთა კოლექციას. ამის საფუძველზეა შედგენილი „კატალოგი წიგნთსაცავისა თეიმურაზ ბატონიშვილისა“¹. იგი ყოველთვის ვერ იცავს სიზუსტეს მაგრამ, როგორც ბიბლიოგრაფია, მაინც საინტერესოა.

სამეცნიერო ლიტერატურაში საკმარისი სისრულითაა ცნობილი „ვეფხისტყაოსნის კომენტარები“, რაც შედგენილია თეიმურაზ ბატონიშვილის მიერ². ეს მეორე კომენტარი სახელოვანი პოე-

¹ გამოტ. პროფ. ალ. ცაგარლისა: Сведения, вып. III. გვ. 149—186 ს. იორდანიშვილისა, 1948 წ. ხელნაწერები: საქ. მეზეუმის A1091. სსრ კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის ლენინგრადის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის ხელნაწერი C 43.

² საქ. მეზეუმის ხელნაწერები: S 3615, H 2523. Проф. А. Цагарели, Свед. б, გვ. 124—125. Е. Такашвили, Описание, т. II გვ. 582—592. ჩ. იმედაშვილი, თეიმურაზ ბაგრატიონის რუსთველოლოგიური ცდანი. შურნ. ლიტერატურული ძიებანი, ამონაბეჭდი. 1949. ტ. V.

მისა. პირველი კომენტარი ვახტანგ შეექცეს ეკუთვნის (1711—1712 წ.). თეიმურაზი თავის კომენტარებში, სხვათა შორის, ამბობს, რომ რუსთველი „ლექსთთხზვაში“ არ ბაძავს არც სპარსელთა და არც ბერძენთა, „ვეფხისტყაოსანი შეწყობილია ქართულსა ხარაქტირსა ზელა“.

უმდიდრეს რუსთველოლოგიურ მასალას შეიცავს თეიმურაზ ბატონიშვილის „წერილები ბროსესადმი“ (საქ. მუზეუმის S 4797), რაზედაც ზემოთ, ბიოგრაფიულ ნაწილში გვქონდა საუბარი. თეიმურაზი ვეფხისტყაოსნის 1841 წლის გამოცემის ავტორ-მონაწილეა. თეიმურაზ ბატონიშვილის საისტორიო შრომები განხილული აქვს დოც. შოთა მესხიას, ამიტომ აქ მათი ზოგადი ჩამოთვლით დავემყოფილდეთ¹. ჯერ კიდევ 1833 წელს, პარიზში, ორ ენაზე, ქართულად და ფრანგულად ლითოგრაფიული წესით, დაიბეჭდა თეიმურაზის მიერ შედგენილი საქართველოს ისტორია დავით ბატონიშვილის ბიოგრაფიით. შრომაში ცალკე თავი აქვს დათმობილი გიორგი სააკაძის ამბებს, 1795 წლის სექტემბრის ამბებს, ირაკლი მეორის გარდაცვალებას და ასე შემდეგ².

ყველაზე სრული საისტორიო შრომა თეიმურაზისა არის „ისტორია დაწყებითგან ივერიისა ესე იგი გიორგიისა“, რაც 1849 წელს დაიბეჭდა პეტერბურგში. წიგნში მცირე ადგილი არ ეთმობა ძველი ქართული მწერლობის წარმომადგენლებს. განხილულია „ათცამეტი სირიელი“ მოღვაწენი, პეტრიწი, რუსთაველი, ტიმოთე გაბაშვილი...

თეიმურაზ ბატონიშვილის „სადისერტაციო-საისტორიო შრომა“, თითქოს, ყოფილა, „იოანე, ექვთიმე და გიორგი ათონელების ცხოვრება ანუ დაფუძნება ათონის ივერიის შკოლისა და მისი ისტორია“³.

თეიმურაზს ეკუთვნის თხზულება „მოგზაურობა ევროპის სხვადასხვა ადგილთა“, რომელიც პოეტური მოთხრობა უფროა, ვიდრე ჩვეულებრივი მემუარისტის სამოგზაურო თავგადასავალი⁴.

¹ შ. მესხია, თეიმურაზ ბატონიშვილი, მასალები კავკასიისა და საქართველოს ისტორიისათვის. 1939. პირველი ნაკვეთი.

² აქედან რამდენიმე თავი გამოაქვეყნა პროფ. დ. ჩუბინაშვილმა, ქართული ჟურნალისტობა. 1863. ნაკვეთი I. გვ. 175—197. „Нашествие Ага-Мухамед-Хана“ დაიბეჭდა რუსულადაც (1895 წ.).

³ ლენინგრადის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის ხელნაწერი С 38, გვ. 1—6; დ. ბაქრაძის წიგნილი ნახ. „ივერიაში“. 1888. № 69.

⁴ გამოცემულია დოც ს. იორდანიშვილის მიერ. 1945 წ.

ჩვენს მწერალს დრამატურგიაშიაც უცდია კალამი. ცნობილია რომ მან თარგმნა ვოლტერის ტრაგედია „ალათოკლე“, შეადგინა პიესა „სამსახეობა რაინდისა“¹.

ლირიკა. მეცნიერება იცნობს თეიმურაზ ბატონიშვილის ნაშრომს ქართული ვერსიფიკაციის საკითხებზე, საიდანაც ჩანს, რომ მსუბუქ ლირიკულ ლექსებთან ერთად, თეიმურაზმა შეთხზა მშვენიერი წიგნი პოეზიის თეორიიდან: „გვარნი ანუ საზომი ქართულისა ენისა სტიხთა“².

თეიმურაზის ლირიკული ლექსები მიმოფანტულია მის უამრავ ხელნაწერებსა და წიგნებში, ლექსების ერთი ჯგუფი, სადაც პოეტი „ვარდბულბულიანური პოეზიის“ კილოს იხსენიებს, გვხვდება თვით სამოგზაურო თხზულებაში. ევროპაში მოგზაურობისას თეიმურაზი მოსწონებია ვინმე ლუიზას, რომლის „ფატმანობა“ („ეფუხისტყაოსანიდან“) პოეტს ასე მოუხსენებია:

„ავთანდილს ვითა ფათმანი
ლუიხა ეგრე მეპყრობა.
შაურს რალა სჯის, უსენს ჭგავს,
ჩემთანა რა აქვს მოყვრობა;
ვინ გაიგონა კაციხგან
თავისის ცოლის მაყრობა“³.

შემდეგ პოეტი მოიგონებს ვარდსა და ბულბულს:

„აკლავ შემომისხდენ, ვით ვარდსა
ბულბულნი მოყვფარენი“ (იქვე).

პოეტი „ვარდს“ ერთგან ცალკე ლექსს უძღვნის: „მე ვარდი რადგან დიდად მიყვარს, აქ მნებავს სიყვარულსა მისისათვის ვსთქვაო“ („მომგზაურობა“, გვ. 19):

„შენ ვარდო, უცხოდ ფეროვნად კვლულად მოცინარეო ..
როს ბულბულს თავს დაუშვირებ, დღე მისთვის იქნას მწარეო“.

თეიმურაზ ბატონიშვილს გამოყენებული აქვს ძველი ქართული პოეტიკის სხვა სახეებიც: წყობილი, იამბიკო, ანბანთქება, აკროსტიხი.. მოტივი—სოფლისადმი მღურვა.

¹ ტ. რ უ ხ ა ძ ე. ძველი ქართული თეატრი და დრამატურგია. „სამსახეობა რაინდისა“ გამოსცა დოც. ს. იორდანიშვილმა.

² ეს თხზულება განხილული და დაბეჭდილია გაიოზ იმედაშვილის შრომაში: თეიმურაზ ბაგრატიონის შრომა ქართული ვერსიფიკაციის საკითხებზე. 1947. ცალკე ამონაბეჭდი რუზანლ „ლიტერატურული ძიებიდან“, 1947. ტ. IV.

³ თეიმურაზ ბატონიშვილის „მომგზაურობა ევროპაში“, 1945 წ., გვ. 9.

„წუთისოფლისადმი მდურვა“ შოისმის ლექსში „ჭერსბრუნგის მთაზე ასვლისა“ („მოგზაურობა“, გვ. 31):

„უყურეთ ცრუსა სოფელსა,
სადა ვართ სადაურები“...

ჩვენ ვიცნობთ თეიმურაზის სამ აკროსტიხულ ლექსს, ორი მათგანი იონა ხელაშვილისადმი მიძღვნილი. ერთი მათგანის ტაეზი ასე იკითხება: „ინეტარების განბრძობილი გონებით“... იგი აკროსტიხულია: გვაძლევს სახელს „იონა“. ასეთსავე მიძღვნას შეიცავს „ვეფხისტყაოსნის“ 1841 წლის გამოცემის ეპილოგში ჩართული ლექსები, სადაც შექმნილია დავით ჩუბინაშვილი, მარი ბროსე, ნიკოლოზ I, მესტამე სვიმონ ტაბიძე, რაც, როგორც ახლა გარკვეულია, თეიმურაზ ბატონიშვილს ეკუთვნის¹.

თეიმურაზ ბატონიშვილს ეკუთვნის აგრეთვე მსუბუქი ლირიკული ტანრის მცირე ზომის ხუთმარცვლიანი ლექსები. ერთ-ერთ მათგანს თეიმურაზი „ოთხტაეპოვანი წყობილს“ ეძახის, დანარჩენ ორს — „წყობილს“².

„ოთხტაეპოვანი წყობილი“:

„შავარდნის თვალთა
და ბაგე ლალთა,
მიულერსო
ჩემთა შემწყალთა“.

I „წყობილი“

„ვარდმან ბუღბული
ტყვე ჰყო დაბმული.
აწ ესდენ კმა არს,
სათქმელი სხვა არს“.

II. „წყობილი“

„შეგწირე გული,
სურვილით წყლული,
მაქვს სასოება,

¹ დოც. აღ. კობახიძე. ლენინგრადის საარქივო მასალები ვეფხისტყაოსანზე: გაზ. „კომუნისტი“, 1937, 12 IX.

² დატულია საქ. მუზეუმის S: 1543, 3723 (გვ. 3) და ლენინგრადის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის ქართულ ხელნაწერში, E. 27. იხ. აგრეთვე ლენინგრადისვე H: 19, 20, 41.

მომცე მე შეება.
რა დაგინახე,
მხედ გამოგსახე.
კეკლუცმა ის რით,
განგმირა მისხრით.
გშენის ვარდთ კონა,
გძღვნი კეკლუცს მონა.
გვედრ საყვარელსა,
მომხედე ხელსა.
აღვალო ენა,
გაქებ მე შენა".

„სამოცეული“. ასეთ სახელს უწოდებს თეიმურაზ ბატონიშვილი თავისი ლექსების ერთ მცირე ზომის კრებულს, რასაც პირველად ყურადღება აკად. კ. კეკელიძემ მიაქცია (ქართული მწერლობის ისტორია, I³, გვ. 566; I³, გვ. 584). „სამოცეული“ ცნობილია ორი ხელნაწერით, საქ. მუზეუმის H 2225 და ზუგდიდის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმისა. „სამოცეული“ ტექნიკური ტერმინია ამ შემთხვევაში. ასეთი სახელწოდებანი საერთოდ გავრცელებულია ძველ ქართულ მწერლობაში. მოვიგონოთ არჩილის „ას და ათნი ლექსნი“... თეიმურაზი მისი ლექსების ამ ალბომს „სამოცეულს“ ეძახის, მაგრამ მისივე განცხადებით აქ 60 ლექსი კი არაა, არამედ 63.

„სამოცეულს“ ავტობიოგრაფიული ხასიათი აქვს. ზემოთ, ბიოგრაფიულ ნაწილში, ჩვენ გამოვიყენეთ ეს ლექსები. ქრისტიანული კალენდრის საუფლო დღეებისა და ქართველ ეროვნულ წმინდანთა გახსენება ავტორს შემთხვევას აძლევს, მოინანიოს დანაშაული და შევლა თხოვოს მათ. დანაშაული მისი ის იყო, რომ დედა-სამშობლოდან გაიქცა და მათხარი მტრის ბანაკში აღმოჩნდა. თეიმურაზი ერთ-ერთ პირველ ლექსში ამბობს, რომ

„არა შემწირველმან აბელის სახედ
კანებრ ვმსხვერპლე“ (გვ. 2r).

ე. ი. ძმა მოვკალო. შემდეგ პოეტი ითხოვს, რომ „ამა შემდგომთა ოთხთა ლექსთა შინა აკროსტიხორისა, გვარ კიდურწერილობით ცხადიყოფდი და შეუნდობდი მთქმელსა“ (11r). ამას მოყვება „აკროსტიხურნი“ „ვნებასა“ და „ჯვარცმასა ზედა“ (13v). იწყება ის ასე: „აღვამალოთ ჩვენ ქებანი.“ (12v). საგანგებოდ გამოყოფს თეიმურაზი „გიორგი ძღვევამოსილს კაპადუკიელს“ და „წმიდა ნინოს“, რომლებიც, თუ პოეტს დაუვჯერებთ, ქართველი მოღვაწენი არიან.

„სამოცეულის“ ერთ-ერთ ლექსს ეწოდება „წმიდისა მთავარმო-
წამისა გიორგისა“, სადაც აკროსტიხურად გამოყვანილია სახელი
„გიორგი“:

გიორგი მხეი, სიმხნით მოსიბრძნეი,
ივერთა მწვი, მესსუეთა თვისთა ძკვი,
წირიონ დღეი, ნათლის ბკეთა განმღეი,
რტო წყლულეთა მრგეი, ხაყოფთ უკედავთ მომსთულეი,
გიგაღობს ღმრთისა თხად მტრფობი თქესთა მწღეი“ (გვ. 18 r).

ეს ლექსი თეიმურაზს უთქვამს 1810 წელს, მეთოთხმეტე მოქ-
ცივის 498 წელს ($1312 + 498 = 1810$), 23 აპრილს, როდესაც მართლ-
მადიდებელთა კალენდარში, სხვათა შორის, დადებულია „წმ. გიორ-
გის“ ხსენება. ეს დღე დამთხვევია თეიმურაზის შობის დღეს (გვ.
18 v):

„წმიდათა არეს აღმოხთა მხისა თვალთ,
მართვილთა თავმან რისხვით წყლა ეშმაკთ ძალი“ (18 v).

საინტერესოა, რომ ვეფხისტყაოსანზე აღზრდილ პოეტს სუ-
ლიერი კრიზისის წლებში ნინო ახსენდება. „ჭიმნი ნინოს“ შესახებ
კვლავ უკვდავყოფს IV საუკუნის ამ ქრისტიანი გმირი ქალის სა-
ხელს; ლექსი იწყება:

„ნათელ ცისკროვან იმთენე...“ (20 r).
სოგი ცხოველმსუფველი, რომელი განანათლე;
საოწმუნოებით იცებებს, თქროვანსა შეგასხმენ“ (20 v).

აზით სრულდება ეს ლექსი. თეიმურაზის „სამოცეულის“ დედა-
აზრს გამოხატავს ლექსი მიძღვნილი მარიამისადმი, რომელიც, თა-
ნახმად ბიბლიური ლეგენდისა, „ქრისტეს დედა იყო“ (გვ. 4r):

„ბრმა მყვეს გონებით, შემიპყრეს სხვათა,
მიძღეს ღირწებისა ლაშქრად დასხმათა,
მიხსენ მე, დედავ. ვინანი კმათა,
სულს უცბო თესლთა, ღირსმეავ გასხმათა“ (4r).

ეს ლექსები თეიმურაზს შეუთხზავს 1804—1810 წლებში, სპარსეთში
(გვ. 20r...).

თეიმურაზ ბატონიშვილს დაუწერია აგრეთვე მითოლოგიური
ხასიათის პოემა-ლექსი „ვაშლი“, რომელიც მას მიუძღვნია გრიგოლ
დადიანისადმი (Сбер. III, 119 — 120). სიყრმის წლებში გრიგოლ
დადიანი (1814—1903) შეპკითხია თეიმურაზს, თუ რას მოასწავებს
„მითიური ვაშლი“. თეიმურაზს ლექსით უპასუხნია. ლექსში მოხსენ-
ებულია ვინმე „თავექაძე“, „მეხაძე“. აი ერთი ადგილიც (ქურნ.
„ციხკარი“ 1860 წ. სექტემბერი):

„ეს იყო ვაშლი ხალას ოქროსი,
თავექაძის თავი, ქვად დაისაზვის,
ორიფვა გრგვალნი ურთიერთს გვანდეს,
რადლა მოვიქცეთ აზრსადმი სხვისა,

ორნივე იყვეს დამწყებნი შფოთთა,
მეორე მზად არს, პირველ მის საბის,
სამ სახეობას შინა იმავით,
გამოხატულ არს უცხოვ მეხადის* (S 3697).

ლექსში მოიხსენება მითიური სახელები: იუნონა, მინერვა, ვენერა... პარისს იწვევენ მსაჯულად ქალღმერთნი...

თეიმურაზ ბატონიშვილი — მთარგმნელი. თეიმურაზ ბატონიშვილმა მთარგმნა პუშკინის ლექსი „ანგელოზი“. პროფ. კ. დონდუა ამის თაობაზე წერს: „პატარა ლექსის „ანგელოზის“ მთარგმნე თეიმურაზს მცირე შრომა არ დასჭირებია. ის ჯერ მთარგმნის სიტყვა-სიტყვით, შემდეგ აძლევს საბოლოო სახეს...“¹

მანვე მთარგმნა რუსულიდან არისტოტელეს „განსჯანი კეთილისათვის ბოროტისა“²; „ათნი გვირგვინი ანუშირვან სპარსთა მეფისა“ (531—577 წ.), „ამბავი მაჰმადისი“³, „ბუნებისათვის ციცირონისა“⁴. გრიგოლ კონსტანტინეპოლელის „სიტყვა“⁵, „სამხედრო წიგნები“, „ფნანციკული სჯულნი“ და „ნაპოლეონის დარიგება მხედრობისადმი“⁶.

ფარნაოზ ბაგონიშვილი

ფარნაოზ ბატონიშვილი (1777—1852 წ.წ.)⁷ მამის, ირაკლი მეორის „ანდერძის“ ერთგული დარჩა და, რაკი ამ „ანდერძით“ ერთხელ მაინც უნდა გამეფებულყო, 1799 წელს კიდევ გამეფდა სურამში, რაც მის საუფლისწულოს შეადგენდა⁸. 1800-იან წლების ამბებში ფარნაოზი სწორად ვერ გაერკვა და 1804 წლიდან მას უკვე რუსეთში ვხვდავთ. მას გააყოლეს მწერალი იონა ხელაშვილი. ისინი პირველად ვორონეჟში გაჩერდნენ. მათი მარშრუტი ასეთი იყო: თბი-

¹ პროფ. კ. დონდუა, „პუშკინი ქართულ ლიტერატურაში“—კრებული „პუშკინი საქართველოში“, 1937. გვ. 145—146.

² ეს თხზულება 1787 წელს ლათინურიდან ითარგმნა რუსულად, ხოლო აქედან გადმოიღო თეიმურაზმა და კიდევ გამოსცა 1818 წელს. ხელნაწერები S: 1314, 2427, 3813.

³ Проф. А. Цагарели, Сведения, вып. III. გვ. 175. თეიმურაზის „პატალოგი“. 1948. გვ. 32.

⁴ Проф. А. Цагарели, Сведения, вып. III. გვ. 174. А 1091, გვ. 24.

⁵ А 1091. გვ. 24.

⁶ ტ. რუხაძე, ქართველები რუსეთის 1812 წ. სამამულო ომში. 1942 წ.

⁷ Петербургский некрополь. т. I. გვ. 192.

⁸ პ. იოსელიანი, ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა, 1936. გვ. 57, 59.

ლისი, მცხეთა, ლარსი, ვლადიკავკაზი, მოზდოკი, ეკატერინოგრადი, სტავროპოლი, ვორონეჟი (საქ. მუხ. S 288, გვ. 52). ეს მგზავრობა აგრეთვე აღწერილია ი. ბატონიშვილის „კალმასობაში“ იულონისა და ფარნაოზის რუსეთში ამ გამგზავრების შესახებ დ. ბატონიშვილს ლექსიც უთქვამს¹. ფარნაოზ ბატონიშვილი დასაფლავებულია პეტერბურგში, ალ. ნეველის სასაფლაოზე². ანა ელიზბარ ერისთავის (ყულარალასი) ასულისაგან ფარნაოზს ყავდა შვილები: სალომე (გარდ. 1860 წ.), ელისაბედი (გარდ. 1819 წ.), ელენე (გარდ. 1867 წ.).

ფარნაოზი ქართული მწერლობის ისტორიაში შემოდის როგორც ადრინდელი ფეოდალური რომანტიზმის წარმომადგენელი, მთარგმნელი ჟან ეაკ რუსოს (1712—1778) ერთ-ერთი ტრაქტატისა³ და არქეოლოგიური მოგზაურობის ავტორი. ამ უკანასკნელ თხზულებაში ფარნაოზს მიზნად დაუსახავს შეეკრიბა სხვადასხვა ცნობები „საქართველოს ისტორიის სიძველეთა“⁴.

ფარნაოზ ბატონიშვილის ლირიკა განიყოფება ორ ნაწილად, ნათარგმნი და ორიგინალური ლექსები. ფარნაოზს უთარგმნია კარამზინის „რაისა“⁵. ფარნაოზ ირაკლის ძის ყველა ორიგინალური ლექსი—მუხამბაზები: „იგონეთ ყოველთა დრონი წინარე“, „აღმოაწე კალამი“, „უძღვენ სიცოცხლე“, „ეჰა ვარდი“, როგორც ვთქვით, ადრინდელი რომანტიზმის გამომხატველია⁶. ქართველი უფლისწული გასტირის წარსულს, რომელიც დაჰკარგა; რომანტიკულ დეკლარაციას ჰგავს მისი სიტყვები:

„იგონეთ ყოველთა დრონი წინარე,
გინა თვისნი ხართ, ანუ ვინარე...
ეამ ყოველ განცხრომით მოსალხინარე.
დღენი არ გესხნეთ მოსაწყინარე.

¹ პ. ი. თ. ე. ლ. თ. ა. ნ. ი., ცხოვრება, გვ. 274. Акты, т. I. გვ. 124... 361.

² Петербургский некрополь. т. I. გვ. 192. გვ. 192. ნინო.

³ ს. გორგაძე, ფილოსოფიის დარგები... ქურონ. „ჩვენი მეცნიერება“, 1923 წ. № 4—5.

⁴ „მოგზაურობა გორის უეზდის ხიდისთავის უჩასტკასა შინა“ (საკვეშირო მეცნიერებათა აკადემიის ლენინგრადის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის ხელნაწერი, H 47, საქართველოს მუზეუმის H 2587.

⁵ იხ. ჩვენი წერილი სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომებში, ტ. IX, 1939 წ. გვ. 105—108.

⁶ საქ. მუზეუმის S: 1512 (გვ 200—203), 3723 (გვ. 365).

იშვებდით თავთა გამოძინარე
აწცა გიხმსთ გლოვა მოუთმინარე
ისმინეთ კირნი მოუსმინარე,
გარდმოუტყვეთ თვალთა მდინარე¹.

ფარნაოზს ეს ლექსი მაშინ დაუწერია, როცა ის 20—23 წლის კაბუჯი იყო. ფარნაოზს ცოდნია აგრეთვე „ტკბილი მოძახილი გალობაში“².

იგივე უნდა ითქვას ირაკლი მეფისა და გიორგი მეცამეტის სხვა შვილებზე, ბატონიშვილების უმცროს თაობაზე. ზოგიერთ ცნობებს მოვიყვანთ მაინც ილია (1795—1855) და ოქროპირ (1792—1757) ბატონიშვილებზე. ორივენი დედას გაჰყვნენ. მარიამ ციციშვილის ასულს (მეუღლე გიორგი მეფისა, მეცამეტისა) რუსეთში. ილია ბატონიშვილმა მონაწილეობა მიიღო 1812 წ. სამამულო ომში³, ხოლო ოქროპირმა—1832 წლის შეთქმულებაში.

ოქროპირმა, როგორც ეს კარგად ცნობილია, დაწერა „ვეფხისტყაოსანი ტრალედიად“, რომელიც გამოიცა მოსკოვს 1853 წელს.

ილია ბატონიშვილმა რუსულიდან თარგმნა „კლარკისა და ლეიბნიცის პაექრობა“ (A 1091, ლენინგრადის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის კოლექცია, K 10)⁴, მიეწერება ლექსი „სევდამ მომხვია გულსა ბრკყალები“⁵ ამ ლექსში, რომელიც ზოგ გამოცემებში შიოს მექიანურეს მიეწერება, პოეტი დასტირის თავის ბედს⁶.

მუხამბაზი

იგონეთ ყოველთა დრონი წინარე,
გინა თვისნი ხართ, ახუ ვინარე,
ოდეს სუფევდით ყოვლნი შინარე,
ჟამ ყოვლ განცხრომით მოსალხინარე,

¹ „ფარნაოზისაგან ბატონიშვილის თქმული მუხამბაზი“ (S 1512, გვ. 200, S: 3723, გვ. 256 ანთოლოგია. ტ. II. 1928. გვ. 278—279) მთლიანად ქვეყნდება.

² პ. ი. ო. ს. ე. ლ. ი. ა. ნ. ი, ცხოვრება, გვ. 247, სქოლიო.

³ იხ. ჩემი წიგნი: ქართველები რუსეთის 1812 წ. სამამულო ომში, 1942 წ.

⁴ ეს თარგმანი ძალინ ხშირად გვხვდება თბილისის მუზეუმში.

⁵ ლენინგრადის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის ქართული ხელნაწერი E 134, შჩედრინის ბიბლიოთეკის იოანე ბატონიშვილის კოლექცია, № 44; საქ. მეზეუმის H 2130, გვ. 57.

⁶ ს. კ. ა. ნ. დ. ა. რ. ო. ვ. ა, სალხინო სახანდარი, გვ. 60—62; პროფ. ალ. ხ. ა. ხ. ა. ნ. ა. შ. ვ. ი. ლ. ი, ქართული სიტყვიერების ისტორია, 1919 წ. გვ. 541.

დღენი არ გესხნეთ მოსაწყინარე,
იშვებლით თავთა გამომჩინარე.
აწცა გიხმსთ გლოვა მოუთმინარე.
ისმინეთ ჭირნი მოუსმინარე,
გარდმოუტევეთ თვალთა მდინარე.
შემოკრბით ერთად სმენად ხმისანი,
მგლოვარეთ ლექსთა აღმოთქმისანი.
იხილეთ მძსგაგენი ედემისანი,
გარმოცვით ღრუბელთ სიბნელისანი,
ოდეს ჰკრთებოდა ელვა მზისანი.
შარაგანდები ნათლად დღისანი,
ქვეყნად მომფენნი სხვადასხვისანი.
თვალთა შეუდგამთ სხივმომფინარე.
ისმინეთ ჭირნი მოუთმინარე,
გარდმოუტევეთ თვალთა მდინარე.
ესე ყოველი წახდა ცუალებით,
მოუცავს ნისლსა მისა თვალებით,
შვიდნი ცთომილნი მსრბოლნი მალეებით.
განჰხმა წალკოტი ვარდის კვალეებით,
თვალთა მნახველთა შესაბრალეებით,
მიგველო ყოველი სწორი ძალებით,
შეგვექმნა ბედი ვითა მძინარე.
ისმინეთ ჭირნი მოუთმინარე,
გადმოუტევეთ თვალთა მდინარე.
სოჟლის სიმუხთლემ ჟამთა ქცევითა,
მიგვეცა ჭირებსა დღე დაღევითა,
ბედკრულობითა, თავთა წყევითა,
უწყალოდ ლახვართ გულთა ხევითა,
მოუნდობელად პირად თნევითა,
არ არს ნუგეში, არცა მწე ვითა,
ნაცვალ მომგები უკუნ ზღვევითა,
მისთვის ვიქმნენით მტერთ საცინარე.
ისმინეთ ჭირნი მოუსმინარე,
გარდმოუტევეთ თვალთა მდინარე.
ფიქრთა მომიცვეს ყოვლნი გრძნობანი,
აღარ ძალუძს ენას თხრობანი.

მისთვის შემეკრა თვალთა ცნობანი,
ამად იცვალა სხეულთ მკობანი.
ვაი, ვით გვექმნა ლახვარი-სობანი.
ზარი განჰხდების ქვეყნად თბრობანი,
საუკუნომდე საბავთობანი.
აჰა, სიცოცხლე გავაწყინარე,
ისმინეთ ჭირნი მოუსმინარე,
გარდმოუტევეთ თვალთა მდინარე.

იოანე ბაგონიშვილი

იოანე ბატონიშვილს (1768—1830), „კალმასობისა“ და ბევრი საინტერესო შრომის ავტორს, პოეტური კალამიც უჭრიდა¹. ეკუთვნის მას „მუხამბაზი: ოდეს გიხილე“, „ზესთა ზეო“, „მოვედ დარიავ“ (დაცულია საქ. მუზ. S 3723 და მეცნიერებათა აკადემიის ლენინგრადის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის ხელნაწერებში M 15, სალტიკოვ-შჩედრინის სახ. ლენინგრადის ბიბლიოთეკის იოანეს კოლექცია № 44, 60, გვ. 6—8) და „ქეთევან წერეთლისადმი“ (საქ. მუზეუმის S 5367, გვ. 19). ვაქვეყნებთ ორ უკანასკნელ ლექსს. ლექსს „ქეთევანისადმი“ ეწოდება: „მეფის სძალს ქეთევანთან მიწერილი ლექსები მეფის ძის იოანესაგან. რასტის ხმაზედ“ (გვ. 19). ლექსის ბოლოს პოეტს მოუწერია: „ეს ლექსები ამის წინედ მოგართვი, ჰგავს არ მოგრთმეგია, პასუხი ვერ მივიღე. გუგუნამაც მითხრა, არ მოგსვლია და ახლაც მოგართვი ჩემგან დაბლარჯული. შენი იონე. გადააწერინეთ, ვინც მოინდომოს, იმღერონ ეროპიაში (ე. ი. სახალხოდ. ტ. რ.) არა არს სირცხვილი; უფრო ერთმანეთის სიყვარულს ნიშნავს“ (გვ. 19). ქეთევანი (გარდ. 1823 წ.) ზურაბ წერეთლის ასული იყო.

ქეთევან წერეთლისადმი

სურს მარად გულსა, ღადაგულსა სმენა ანბისა;
მეფისა სძლისა, კეთილ ზნისა, ბრძენის ენისა,
უზადო მზისა, დაუმსისა ყამარ მშვენისა,
უქკნობ ვარდისა, ნარნარისა მთიებრ ჩენისა,
ვნატრი მე ფრთეთა, მოსაფრენთა ხილვად შენისა.

¹ ტ. რ. უ. ხ. ა. ძე, ქართული ეპოსი გარდაშავალი ზანის ლიტერატურაში. 1939, გვ. 69—96.

თვისების სულით, მოგონებით ვარ მარად შენდა,
 გონებით უვიწყუ, განუშორვად სდგებარ წინ ჩემდა,
 ალერსი ტკბილნი, საუბარნი ერთად შეგეშვენდა,
 სიშორის ძალით, მოკლებულ ვარ, ეს გაგვისენდა,
 მწუხარის სულით მოუბარობ ვერ დამთმენისა.

ენატრი მე ფრთეთა, მოსაფრენთა ხილვად შენისა.
 ეპისტოლენი ნუგეშს მცემენ, მოსრულნი შენით,
 წარკითხვით მყისვე, ვიკურონები ამ სეველის სენით,
 მზის დაშორებულს სატრფო მომეც დამზრალს სხივჩენით.

შემდგომსა ჟამსაც ნუ დამაგდებ გევედრი ქენით.
 ესდენ სიშორე განძიშორე სენი სენისა.

ენატრი მე ფრთეთა, მოსაფრენთა ხილვად შენისა.
 გვესმნეს წყენანი, დაუწყნარნი წიგნთ არ მოწერის,
 მარადის გწერდი, ვით არ მომწერდი საქმეა მტერის,
 ამით ორმოცნი და სამოცნი ახლად ამ წერის,
 უბედობითა არ მოგერთო, ვარ ამა წერის;

თუმცა ესტყუოდე, ღირსიც ვიყო სისხლთა დენისა,
 ენატრი მე ფრთეთა, მოსაფრენთა ხილვად შენისა.

თუმცა მიკითხავ, მშვიდობით ვარ უშენოდ მე რა,
 მოგშორდი გულო, კარგ საგულო, მსურს შენი მზერა,
 მთიები მოვედ, სიტყვიერი აღმოხედ მზერა,
 გიშერ-თმა ტრფიალს არარად მჩანს ესოდენ ცქერა,
 წყალობამც ღმრთისა, შენზედ იყოს ზესთა ზენისა.

ენატრი მე ფრთეთა, მოსაფრენთა, ხილვად შენისა.

მოვედ დარიავ¹

მოვედ დარიავ, სახითა დიავე,
 ჩვენ მზირ გვყავ, ვარდო და იავ.
 მთვარებ მზიავე, ზეფირო ნიავე,
 სუნნელ მფშვენველობ, კინამ-კასიავე.
 თვალ-ცის ფერიავ, მჰსგავს მინვერიავე,
 ცხოველ წყაროებ, ვით ნექტარიავე

¹ სათაურის შავიერ: „კენინა დარია მიიპატიოვა სადილად და მისწერა ლექსი ესე მეფის ქმ იოანემ“ (ლენინგრადის საჯარო ბიბლიოთეკის იოანეს კოლექცია, № 60).

სადაფ მანგიაჟ, ძოწებრ ბაგიაჟ,
ბოლინათ შორის შენამგვანიაჟ¹.

ბრემოლ იონანს ძე ბაგონიშვილი

გრიგოლ ბატონიშვილის (1789—1830) მრავალრიცხოვანი ლექსები შესულია მის მიერ შედგენილ ქართული მწერლობის ანთოლოგიაში (H 2130: აღწერილია დოც. ლუბა მეფარიშვილის მიერ: ხელნაწერთა აღწერილობა. 1949. ტ. V. გვ. 82—96), საიდანაც იბეჭდება სამი ლექსი: „მუხამბაზი“ (იხ. დასახ. ხელნაწერი, გვ. 70, აღწერილობა, გვ. 90), „იონა ასტრახანელს“ (ხელნაწ. გვ. 79, აღწ. 91) და „იონა ხელაშვილისადმი“ (ხელნაწ. გვ. 96). გრიგოლის ლექსების ერთი ნაწილი განხილულია ჩემს წიგნში: „ქართული ეპოსი გარდამავალი ხანის ლიტერატურაში“. 1939 წ.

გრიგოლ ბატონიშვილი, როგორც სატირიკოსი ცალკე შეწავლას მოითხოვს. მისი ლექსი „იონა ხელაშვილისადმი“ ეხპაურება პოეტი ქალის მარიამ ირაკლის ასულის სატირას „დაბრძანდი მიწის სკამზედა,“ სადაც მხილებულია დავით რექტორი აღექსიშვილი (1745—1824).

მუხამბაზი

წითელს ბაგეზედ გშენის ხალები,
ეგრეთ წამწამ ქვეშ გიშრის თვალები²,
თუმც მებრალოდე, მონა მკრძალები,
ვინ გინდ კლდე იყოს ტინი სალები,
ეშხით დაადნობს სხივის ძალები,
მისი შეხედვის მინუტ-წამები...
მეტ მომახვედრა მწყვლელი ბრკყალები,
არვინ გამოჩნდა ჩემი მბრალები.
არ მაქვს სავანე, არც ნავთსადგური,
მებრძვის სევდისა ცვლილება შური,
ბნელად მჩანს დღედა ნათელ ციური,

¹ ლექსს გამოყოფილი სახით მაწერილი აქვს ტაგპი (?):

„ტაგპი

იმსთველე ე:ე სიბრძნის ბადიაჟ,

შენ შეწირულა, ჩემო დაიაჟ“ (იქვე).

² ყოველი ექვსი ტაგპის შემდეგ მეორდება ეს ორი სტრიქონი.

ხილვა მისი არს ჩემდა საწყური,
სმენად მის ამბის მზად მაქვან ყური,
თუმცა მისგან ვარ შეუწყალები.
წყეულ სვე ჩემი დამამხობელი,
მტრად გარდამექცა დამამცხრობელი,
მთვარეს მაშორა, მექნა მცრობელი,
შორიდამა მქნა მისი მხობელი,
ველარ შევიქმენ მასთან მჯდომელი,
აწ სენი მეცეს უკუჩრებელი.

წითელ ბაგეზედ გშვენის ხალები,
ეგრე წამწამ ქვეშ გიშრის თვალები¹.
აწ, თაო, იგლოვე თვალ-ცრემლიანი.
რადგან დაჰკარგე, ვარდნი იანი,
იგი კეკელა ზამბახიანი.

მისის წალკოტის კარნი ღიანი,
მაშიგან ლხინი, საწად სვიანი,
დარი შემექნა ბურუსიანი.

მომეცა გლოვა განამრავლები...

გვედრებ მთიებო, რადგან მხდი სულსა,
რადგანც მირისხებ მაგ ტკბილსა გულსა,
რად არ მიწყალებ, ისარ ცემულსა,
რაზედ მიარმებ სიციცხლეს ტკბილსა,
სიკედილს რად მადღევ უწყალებულსა,
რას შეიმატებ, მე ვგვანდე კრულსა,
ბედ ჩემსა დავგვობ, ნამტირალები.

წითელ ბაგეზედ გშვენის ხალები,
ეგრე წამწამქვეშ გიშრის თვალები.

ანა ახტრახანელს

ახალი ნორჩი აყვავებულა სუნოვან ტკბილი,
ასტრახნის ქალაქს გარდაფენია სულ მისი ჩრდილი,
მისის წალკოტის ტკბილ საყნოსელი მოვკრიფოთ ხილი,
მარად და მარად მოღიმრობით არის ზრდილია.
ვეტრფოდეთ ხალსა მშვენიერსა, ციება გულსა,
ბესიკსა ტკბილსა, თვალკუთუნასა, მზედ დანერგილსა.
მშვილდ ქამანდ მოზრით, ინდთა სროლით წამწამებელსა,

¹ ამის შემდეგ ეს ტაეპი, ამ ვარიაციით მეორდება.

იგი სურნელი უკვდავების დარიჩინია.
მისსა მკერეტელსა რალათა აქვს ამ სოჯლის დარდი,
ხანდიხან დარობს ასტარხანშია მაისის ვარდი,
არის სხვა რიგად მოციმციმე, ხან დარდი-მანდი,
მუშკი, ამბარი მკერდსა ეფშვის დარიჩინია.
მას შენატრიან მზე და მთვარე, აქვს შეენებანი,
მარიხ-მუშთარი, ოტარილ, ზოალ ჰკადრეს ქებანი,
ზეტად აშვენებს მოდის კაბით მორთულობანი,
მე ვით შევიძლებ მისსა ქებასა, ვერც მაჩინია.
ღირსებითს, ვმონოთ ტკბილ სასურველსა ქალსა ანასა.
ანგელოს ხმითა მოლულუნე, გეასმენს ნანასა,
ვინ ეღირსება მშენიერსა ამისთანასა.
ვამბობ მე, გრიგოლ, ჩემი არის თვალთა ჩინია.
პირსა მთვარესა შეენის ქებანი,
შაფის ხალებით მოვანებანი¹.
მისით მომეცა ცეცხლთა დებანი,
ლამის მიმილოს მე გონებანი,
თუ დამიძვიროს ხმის მოსმენანი...
ვიცი, შემკულა ატმოსფერითა,
ვარდი ასხედან აკოკრებითა,
ნეტამც ველირსო მას შეხებითა,
იგი დღე შემქმნის გახარებითა,
ტკბილად ვემთხვევი ნეტარებითა,
ათას წელს მეცეს (?) მაშინ რებანი...
ვიწვი, ვიტანჯვი მგრგვლივ შენსა არეს,
ოდეს ვიხილავ მაგ პირსა მთვარეს,
აროს მალირსებ შენ სახლთა კარებს,
არც შიღამოსა გარეგან გარეს.
თუ არ მალირსებ საუბარს მკმარეს,
მაშინ მეცემის სენი ვნებანი.

მაისის ვარდო, ნამით ცურველო.
შაშპრავე, ზამბახო, სოსან რეულო,
ზილფო კავებო, გარდათხეულო,

---

¹ ეს ორი ტაეპი ქვემოთ მეორდება.

მწვანის კორდითა შენართეულო,
 მშვილდო, ქამანდო, მოზიდებულო
 ისარო, გულსა გახიდებულო,
 შენის შევენების ვინ თქვას ქებანი...
 მზეო, იქძარე ჩემი ვენბანი,
 ეს ქამ გულისა უკურნებანი,
 ერთხელ მალირსე შენი ხლებანი,
 ზეცა ვიყნოსო კოკრთა შენთა სურნელბანი;
 მითი მომეცეს სალბუნებანი...
 ვიცი ნოკვდები, რას მატებ სულსა,
 რად ვის დაუქერ მაგ ტანსა მკულსა,
 რათ არ მიბრალებ ისარ ცემულსა,
 სადაფის კარსა არ ჰყოფ ღებულსა,
 ცეცხლს არ დამიშრეტ აცანთებულსა,
 შავმან რათ სკამოს შენი ტრფობანი...
 ასე უბედო სვისაგან კმნილი,
 ვარ არავისგან ნუგეშ ცემული,
 კუბიღონისგან ისარ ცემული,
 ულხენის სენით დამპაზმებული,
 გვედრებ, გრიგოლ მყო შეწყალებული,
 მაკმარო ესდენ მე დაბნედა...
 პირსა მთვარესა შევენის ქებანი,
 შავის ხალებით მოვანებანი.

იონა ხელაშვილისადმი

...რას ემართლი თეიმურაზს,
 რათ ამბობ მისთვის აესაო;
 რა დაგიშავა, ერთი თქვი,
 არ ღირსხარ ამის თქმასაო.
 და რისთვის უძაგებ ცოლ-შვილსა,
 რათ უგდებ ცუდსა ხმასაო.
 ვითომ სიბრძნესა ჩემულობს,
 იქცევის ვითა ცუკია;
 კუნკულით ღმერთსა ატყუებს,
 სიბრძნე-ტყვილი და ცრუ კია.

შავს ანათორით ჯორჯელა
გახლავან შესაკუცია.
ამგვარის საქმის მოქმედი
ცეცხლშია დასახრუცია.

ძველი ქართული პოეტიკა

(სოფიო და ვარვარა)

ძველმა საქართველომ ბევრი საინტერესო პოეტი და ბიბლიო-
ფილი ქალი იცის: თამარის (1184—1215) „პოეტური მოღვაწეობა“¹ რომ პოეტურ ლეგენდად ჩავთვალოთ, საკმარისია მიუთითოთ
პოეტი ქალის ბორენას სახელი (XI ს.)². რიცხვ-მრავალი ხდება
ბიბლიოფილ და მწერალ ქალთა სახელები ძველი ქართული მწერ-
ლობის აღორძინების ხანაში (XVI—XVIII ს.). ყველა მწერალი
ბიბლიოფილია, მაგრამ აქ მაინც უნდა ვახსენოთ ანა დედოფალი
(XV ს.) და მარიამი (XVII ს.), რომელთა სახელით გამოვიდა
ორი, უძველესი რედაქციები ე. წ. „ქართლის ცხოვრებისა“ (1906
და 1942 წლის გამოც.). XVIII საუკუნის რუსეთის ქართულემიგრან-
ტულ მწერლობაში, როგორც ახლა ცნობილი გახდა, მონაწილეობ-
დნენ ქართველი პოეტი ქალები თამარ და ეკატერინე ბაგრატიო-
ნები (რუსეთის ქართული დიასპორადან)³.

აღორძინებისა და „გარდამავალი ხანის“ (XVIII ს. ბოლო
XIX ს. დამდეგი) პოეტ ქალთა შემოქმედება მონოგრაფიული წესით
განხილული აქვთ აკად. კ. კეკელიძეს⁴ და მწერალ ლევან ასათიანს.
უკანასკნელს პოეტური ნაწერებიც კი აქვს მათი დაბეჭდილი, რაზე-
დაც დასამატებელი თითქმის არა გვაქვს რა⁵.

¹ ამის შესახებ იხ. პ. ინგოროყვას წერილი ჟურნალ „მნათობში“ 1911 წ.,
№ 3: თამარ მეფის იამბიკონი.

² აკად. კ. კეკელიძე, ძველი ქართული მწერლობის ისტორია, I², გვ. 561.

³ ეს ავტორები განხილული არიან ჩვენს მონოგრაფიაში: ქართულ-რუ-
სული სამწერლო ურთიერთობანი...

⁴ აკად. კ. კეკელიძე, მეფორამეტე საუკუნის ქართული ლიტერატურის
ისტორიიდან, ცალკე ამონაბეჭდი: ჟურნ. „ლიტერატურული ძიებანი“, ტ. VIII. 1952წ.

⁵ ლ. ასათიანი, ძველი საქართველოს პოეტი ქალები, 1936 წ. მისი ი-
ვე, ქართული მწერლობა. 1949 წ. დამატებით იხ. დასახელებულ შრომებში მითი-

მარიამის (1755—?), ქეთევანის (1764—1840 წ.) და თეკლას (1776—1846) პოეტური შემოქმედება, თითო-ოროლა ლექსითაა წარმოდგენილი და ფეოდალურ-მონარქიულ ნაციონალიზმს ასახავს. ისინი ადრინდელი ქართველი რომანტიკოსის ფერებში ხატავენ უახლოეს წარსულს. ობიექტიურად ალექსანდრე ბატონიშვილის (1770—1844) ქება გამოდის ლექსში „მეფის ირაკლის ძის ალექსანდრეს დანიშნულის ნინოს სიკვდილზე“.

ძველ საქართველოს პოეტ ქალთა პლეადას ემატება სახელი ორი აქამდე უცნობი პოეტი ქალისა. ესენი არიან სოფიო და მუხრანბატონის დედა ვარვარა¹.

ჩვენამდე მოაღწია ამ პოეტი ქალების ორიოდ ლექსმა, რომლებშიც, ძველი ქართული მწერლობის ტრადიციისამებრ, დამოწმებულია პოეტ ქალთა სახელები. აი ეს ლექსები:

თებული მასალები. აგრეთვე მ. ბროსე Addisons Georgie, 1832, გვ. 168—177; ლენინგრადის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის ხელნაწერების სექტორი, ხელნაწ. E 156. ამ უკანასკნელ ხელნაწერში თეიმურაზ ბატონიშვილი წერს: „მაცრიანა მონაზონი იყო დაჯუფისა თეიმურაზ მეორისა, პაპისა ჩემისა ირაკლი მეორისა, მამის დაძასულის მეფის ირაკლი პირველისა, სრულიად ხემოსა საქართველოსა მეფისა ესე ასული მეფისა მაცრიანა განეშორა სოფელსა სიჭვარივით [და] თვისითგან იქმნა ენკარტის და დაადგრა მუდროებით ალავერდს. დიდსა მას კათედრანსა (?) ეკლესიისა და მონასტურსა შინა. ესე უკუ მაცრიანა იყო სწავლული ქართულსა ენასა ზედა, ფრიად შემთხვეული სტიხთა საეკლესიოთა და მწერლობისათ ხელგუნებისთა ფრიად აღმადლებული, და მრავალნი წიგნი არიან ხუცურადცა და მხედრულადცა მის მიერ აღწერილნი ეკლესიასა შინა ალავერდისასა, დიდდინი წიგნი... გულანი დიდი... სვინაქსარნი და სიტყვანი სხვადასხვანი წმიდათა ეკლესიისა მოძღვართანი, რომელ გაუყვირდების მხილველთა, რომელნიცა იხილენ ღვაწლთა მისთა, თუ ვითარ შეძლო დედაკაცმან ერთჴან ეგეოდენი ზრომანი. განვლო ესრეთითა დიდის მოღვაწებითა კეთილითა და ზროპითა საქებულითა, და აღესრულა ღირსებითა პატიოსნითა, დაეფლა მენვე ალავერდსა [ამის ზემდე უთეიმურაზს მოპაყეს ცნობები „მაცრიანა მონაზონის ლექსიკონისაგან გადმოწერილი სახელი თვეთა: ებრაელთა, ლათინთა, ქართველთა: ქართული გლგებთა განცხადების თვე—თებერვალი“].

მარიამ—მაცრიანეს შესახებ დაწერილებით იხ. აკად. კ. კეკელიძის ნარკვევში: მეთვრამეტე საუკუნის ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, ცალკე ამონაბეჭდი. 1953 წ. გვ. 167—177.

¹ მათი საინტერესო ლექსები ჩვენს მიერ მიგნებული იქნა საკავშირო მეცნიერებათა აკადემიის ლენინგრადის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის ქართულ ხელნაწერებში: E 49, და ლენინგრადის საჯარო ბიბლიოთეკის იოანე ბატონიშვილის კოლექცია, ხელნაწ. № 76.

„შენსა ცხოვრებას, შორით მორებას,
წერად სოფიო კრძალვით ვბედაო“.
„დეკანოზის დის სოფიოსაგან,
აწ ესე მცირე, მძღვრად შეიწირე“.

პოეტი ქალი ვარვარა თავის ლექსში ამბობს: „ქ. მუხრანის დედის ვარვარას ნათქვამია“. სხვა რამ მის შესახებ არაფერი ვიცით. ახლა ძნელია იმის გარკვევა, თუ რომელ მუხრანბატონის დედას ერქვა ვარვარა¹.

პოეტი ქალის ვარვარას ერთ-ერთ უსათაურო ლექსს, რომელშიც რუსთაველისა და ბესიკის პოეტური სკოლის გავლენა შეინიშნება, სატრფიალო ხასიათი აქვს:

„სევდის სადგურს გონებასა
რამც უშოვე, რამც უპოვე,
ცისა შეიდთა მნათობებსა,
შევეზვეწე, მარგეთ მოვე,
მკურნალ ეტლთა გვაჯები,
ჩემთვის შევლად ვერ ვიშოვე.
ვარდი რამე სატურფალი ლხენად
ჩემთვის მოვიპოვე“.

ამ „სატურფალ ვარდს“ პოეტი ქალი მუდამ ემონება, მისთვის „წყლული გაჩენია გულს“ და მაინც უმღერის:

„ჩემი გონება მას ემონება,
ვინ არის ტურფა სამკობ-სვიანი...
დავეკონები ცრემლთა მფონები,
ვის დაუჩაგრაეს ვარდი იანი,
ულრუბლოდ მნათობს,
ბერს ანათობს...“

ამგვარად, პოეტი ქალის ვარვარას „სევდის წყარო“ სატრფოა და, მგონი, მისი ერთადერთი შთაგონების საგანიც ეს უნდა იყოს, მუდამ ენატრება იგი და ვერასოდეს მას ვერ მიატოვებს:

„სიხარულ შევბავ სინათლევ,
ჩემგან ხარ მოსასურვები,
წახვალ, წამოგყვეს გულეში,
სევდითა დადაგულეში,
ვაი რა შესაძრწუნები“

¹ შეიძლება ეს იყოს იოანე მუხრანბატონის დედა, რომელსაც ლექსი მიუძღვნა დავით რექტორმა (S 105).

გაყრით ზელამდის სულები,
თუ ნახვად დამიძვირდება,
სიკვდილსა დავეშურები“.

ახლა პოეტი ქალის სოფიოს შესახებ. იგი „ნინო ქართველთა განმანათლებლის“ სურათის წინ დგას, „წმინდა სანთლის“ სხივი ლოყებზე სცემს, ნინოს ქებას აპირებს და ასე შესთხოვს:

„ბნელისგან მიმძღავერებელთა
აღმოგვიბრწყინდი მხედათ,
აწცა გიორგი მეფის სძალს
ქეთევანს ეყავ მწედაო
და სულიერ მტერზედ მეოტად
გამოაჩინე მძლედაო“.

სოფიო იოანე ბატონიშვილის მეუღლის ქეთევან ზურაბ წერეთლის ასულის თანამედროვეა. იგი მომსწრეა 1801 წელს გიორგი XIII-ის ძეთა რუსეთში გამგზავრებისა. მანვე კარგად იცის, რომ გრიგოლ იოანეს ძე, ერთადერთი ვაჟი ქეთევან ზურაბ წერეთლის ასულისა, 1812 წლის შეთქმულებაში მონაწილეობის გამო, რუსეთში გაიწვიეს. თვით ქეთევანი საქართველოში ცხოვრობს, სამყოფელად მიჩნეული აქვს გორის ციხე და სანატრელად ერთი რამ დარჩენია: მეუღლე და შვილი „მსწრაფლ მოიქცენ ქართლადვე, არ იქმნენ გზა განგრძობილი“... ამიტომ ქეთევანი ავალებს პოეტ ქალს სოფიოს დასწეროს ლექსად „ცხოვრება წმინდა ნინოსი“, რომლის ერთ-ერთ სტროფში პოეტი ასე მიმართავს ნინოს:

„გულს შოდგინებით მიბრძანებს
შენის ცხოვრების წერასა,
უმეცარი და უცნობი,
შემძლებელი ვარ მე რასა,
მე ვითა ხელეჭყოფ აღწერად
ქებასა შენ საფერასა,
მაგრამ სძალს ზელმწიფისასა
უარს ვკადრებდი ვერასა“¹.

ჩვენს პოეტ ქალს ისიც არ დავიწყებია ეთქვა, თუ როდის დასწერა მან ლექსი „ნინო ქართველთა განმანათლებელზე“. აქ მას ქართული წელთაღრიცხვა—ქორონიკონი მიუშველებია:

¹ ქეთევან, მეუღლე იოანე ბატონიშვილისა გარდაიცვალა 1823 წ. (იხ. პ. იოსელიანი—„ცხოვრება გიორგი XIII“, 1936 წ., გვ. 59). იგი ჩიბლიოფილი იყო: სხვებსაც ავალებდა დაწერა, თუ გადაეწერა ქართული წიგნები (იხ. ლენინგრადის საჯარო ბიბლიოთეკის იოანეს კოლექცია, № 170).

„ვინცა ინებოთ ამ წიგნის
აღწერა რაზომ ხანია,
თვესა ივლისსა სრულ იქმნა,
იყო დღე იგი ცხრანია,
ქორონიკონი ჯდებოდა
ამ წელს ფარი და ბანია“.

„ფე ქორონიკონი“ 1814 წელს გვაძლევს (1312 + 502 = 1814 წ.).
პოეტ-ქალს სოფიოს კარგად სცოდნია ძველი ქართული საის-
ტორიო მწერლობა და ეთიკა, რომლის მიხედვითაც პოეტს მართებს
რიდი და მოკრძალება სახობტო ობიექტებისადმი, მან მოკრძალე-
ბით უნდა უცქიროს თავის შთაგონების საგანს:

„ქალწულთა თვალო, მზედ მისათვალო,
ქართველ მნათობთ ღირსო დედაო,
ძოცოკულთ სწორო ბრალთ განმაზორო,
მჭუბრის შემცვლელო ნაოულხედაო,
შენსა ცხოვრებას, შორით მორებას,
წერად სოფიო კრძალვით ვხედაო“.

აღსანიშნავია, რომ პოეტს არც მკითხველი ავიწყდება:

„ამ წიგნის მქანეს,
მკითხველ-გამგონეს,
შენი მოჭფინე მაღლი ზედაო“.

ჩვენს „მესტიხე ქალს“ კარგად გაცნობილი ჰქონია „წმინდა
ნინოს“ ცხოვრება და თვით კლასიკური ხანის მეხოტბეები. მოვიყ-
ვანთ აქ ამ მხრივ დამახასიათებელ სტროფს:

„მაყვალოვანს ვანობს, სულთა სავანობ,
უბრწყინვალესად ნათობ მზისაგან,
ქება მსურს წერად, შევიძლებ მე რად,
ნაკლულევეანი გულის ხისაგან“.

ეს ლექსი მოკლებული არ არის ხალხური პოეზიის გავლენას.
ამ შემთხვევაში მხედველობაში გვაქვს მისი ერთი სტროფი, რომე-
ლიც ასე იკითხება (სხვათა შორის, პოეტი დიდ თავისუფლებას
იჩენს მარცვალთა რაოდენობის დაცვაში).

„შენ უცხოვო და უცხოთა
მხანელად მოსრულო დედაო.
ბნელისგან მომძლავრებელთა,
აღმოგვიბრწყინდი მზედაო“¹.

¹ ამ შემთხვევაში, ჩანს, პოეტი ქალი ვმყარება ჰიმნს (ე. წ. ტროპარი),
რომელიც ნინოს „ხსენების“ გამო შეიკრება: „სიტყვისა ღვთისა მსახურთა და თანა-
შესაჯრეთა და, ანდრიას ქადაგებისა წარმატებულ მუხოდა...“ (მ. საბინინი, საქარ-
თველთა საპოთხე, 1882. გვ. 155. მ. ჯანაშვილი: Описание, III. 1908, გვ. 190).

ნინოს ცხოვრებიდან პოეტს აუღია არა ყველა მომენტი, არამედ ისეთი დეტალები, რომელმაც ეს ლეგენდარული ქალი, ნინო, შარაუანდელით შემოსა. ნინოში ორი ძალა შეუმჩნევია პოეტ ქალს სოფიოს. პირველი — „ზორცის კურნება“, ე. ი. ავადმყოფთა მორჩენის სასწაულ-მოქმედებრივი უნარი და მეორე — „სულის კურნება“, ე. ი. კერპთმსახურებაზე მდგომ ქართველთა ქრისტიანულ რწმენაზე გადაყვანა.

მისტიკური იერი ჩამოკრავს პოეტს, როცა პირადი თხოვნით მიმართავს ნინო ქართველთა განმანათლებელს:

„ნინა ქართველთა მნათობო,
ვარ შენის სასოებითა,
დეკანოზის დას სოფიოს
მომხედე მოწყალებითა,
დამიხსენ ჯოჯოხეთისგან,
სამოთხე ვპოვო შევებითა“.

ამ ლექსის მისტიკური იერი სხვაგანაც შეინიშნება, თუმცა ეს ადგილი შედარებით სუსტია:

„წმინდაო ნინა, მიხედე
ასულსა წერეთლისასა,
ფერცხალსა იოანესა,
გიორგი მეფის ძისასა,
ვისთვის არს მარად მწუხარე,
სიშორებით სიგრძეს გზისა,
შენითა შუამდგომლობით
ითხოვს ნახვასა მისასა“.

ასევე მდარეა ლექსი, რომელიც შეიცავს ვედრებას ნინოსადმი, რათა დაუბრუნოს დედას, ქეთევან ზურაბ წერეთლის ასულს, გრიგოლ იოანეს ძე ბატონიშვილი, რომელიც 1812 წ. რუსეთში წავიდა:

„სახელად თვისად ჰყვანდა მას
ძე ერთი მხოლოდ შობილი,
ან სიშორითა მისითა
არის გულლახვარობილი,
და დაუცხრომლად გავედრებს,
მარადის ცრემლით ლტობილი,
მსწრაფლ მოაქციენ ქართლადვე,
არ იკმნენ გზა განგრძობილი“.

ასე გვგვატეხა უცნობი პოეტი ქალების სოფიოსა და ვარვარას შემოქმედების ერთი ფურცელი.

ვინ იყო პოეტი ქალი სოფიო? აქ ერთი საკითხი გვინდა დავსვათ: ხომ არ არის ეს ქალი სოლომონ ლეონიძის მეუღლე—სოფიო, ნიკო ბარათაშვილის „ბედი ქართლისას“ გმირი ქალი?

სოლომონ ლეონიძე

ნიკოლოზ ბარათაშვილის პოემის ერთ-ერთ გმირად გამოყვანილია მსაჯული და მრჩეველი ირაკლი მეფისა, სოლომონ ლეონიძე. „ბედი ქართლისაში“ იკითხება:

თან ახლდა მეფეს თავის მსაჯული,
ნიჭთა კეთილთა უხვად მორკმული.
ვის არა გახსოვთ სოლომონ ქველი,
მეფის შინ. ყუა, ყმათ საყვარელი.

მეორეგან პატარა კახი მიმართავს სოლომონ მსაჯულს:

აბა რას შირჩევ ჩემო მსაჯულო?
კარგად იფიქრე, შეილა ერთგულო...

სოლომონ მსაჯული ისტორიული პიროვნებაა. მას ირაკლი მეორის კარზე ეჭირა მდივან-მსაჯულის მაღალი თანამდებობა. მსაჯულს ევალებოდა ყოფილიყო მეფის მრჩეველი. ახლა გასაგებია, რატომ დაუპირისპირდა ირაკლი მეფეს სოლომონ მსაჯული და არა სხვა ვინმე.

XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში ირაკლი მეფე შორსმკვრეტელობას, რომ საქართველო უნდა დაკავშირებოდა დიდ რუსეთს, წინააღმდეგ სოლომონ ლეონიძე. ისტორიამ გაამართლა პატარა კახი, დიდმა პოეტმა ც-კი ქედი მოიხარა ირაკლის წინაშე.. („საფლავი მეფის ირაკლისა“). ჩანს, რომ თვით სოლომონ ლეონიძე დარწმუნებულია ქართლ-კახეთის სახელოვანი მეფის გადაწყვეტილების სისწორეში. რასაკვირველია, „ბედი ქართლისას“ ავტორს არ ევალებოდა დაეხატა თავისი გმირის სრული ისტორიულ-ბიოგრაფიული პორტრეტი. ქართველ „ისტორიკოსთა“ ერთმა ჯგუფმა ბრალი დასდო ბარათაშვილს: დიდი პოეტი შეცდა, როცა სოლომონ ლეონიძე ქართველი ხალხის ერთგულ შვილად გამოიყვანაო¹.

დავით ბატონიშვილი (1767—1819) სოლომონ ლეონიძეზე ამბობს: იგი „იყო ფრიად განსწავლულ და გონიერ, ვითარცა ქარ-

¹ ეს ანტიისტორიზმი ამხილა მწერალმა აკაკი გაწერელიამ (გაბ. „ლიტერატურული საქართველო“. 1937 წ. № 5).

თულისა ეგრეთვე რუსულისაცა და გამოცდილ ფრიად საქმეთა შინა დროსა ირაკლი მეფისასა¹. პლატონ იოსელიანი ლეონიძეს უდარებს რომელ ტრიბუნ კატონს, გამოჩენილ სარდალს ფაბრიციოსს და მას თვლის საქართველოს ერთიანობის მტკიცე დამცველად². არაფერს ვამბობ ნიკოლოზ ბარათაშვილის ცნობილ დახასიათებაზე; აკაკი წერეთლის აზრით, სოლომონ ლეონიძე იყო კემპარიტი ქართველი, დამცველი სამშობლოს ზნეჩვეულებისა.

ძირითადში დადებითად ახასიათებენ სოლომონ ლეონიძეს იმ დროის რუსი მოხელენი; ისინი მას სთვლიან განათლებულ ქართველად, რომელსაც თავის თხრობაში უყვარს არაკებებისა და ალეგორიების ჩართვა³.

ირაკლი მეორის დროის დოკუმენტებში სოლომონი „ლიონიძე“ ანუ „ლეონოვად“ მოიხსენიება. 1788 წლის სიგელს, მაგალითად, ბგი ასე აწერს ხელს: „მსაჯული-მდივანბეგი სოლომონ ლეონოვი“⁴. „ლიონიძე“ თავდაპირველი ფორმაა ლეონიძეების გვარისა. ჩვენ ვტოვებთ ძველ ფორმას—ლიონიძე.

ძნელია მოვძებნოთ სოლომონ ლეონიძის უძველესი წინაპრები: პაპა, პაპის პაპა... ერთ-ერთი დოკუმენტიდან, რომელიც ჩვენ ლენინგრადის ქართულ ხელნაწერებში მივაკვლიეთ, აგრეთვე იოანე ბატონიშვილის (1768—1830) „კალმასობიდან“ ჩანს, რომ სოლომონის წინაპრები ლეკები ან ლეკეთიდან გადმოსახლებულნი უნდა იყვნენ. დოკუმენტში ნათქვამია: სოლომონი იყო „ნალეკარი ანდრია ლიონიძის შვილი“⁵. ანდრია თელავს სამეფო კარის მღვდლად გამხდარა. 1783 წლის ცნობილ ტრაქტატში ლიონიძეები მოხსენებული არიან კახელ თავადიშვილების სიაში. ლიონიძეების გვარს უცხოვრია როგორც აღმოსავლეთ, ისე დასავლეთ საქართველოს სხვადასხვა ადგილებში. თვით სოლომონი ერთხანს ესახლა ქსნის ხეობის ერთ-ერთ სოფელში. სოფელ სასირეთში ახლაც ცხოვრობენ ლეონიძეები.

¹ დავით და ბაგრატ ბატონიშვილი. მასალები საქართველოს ისტორიისათვის, 1905 წ. გვ. 70. შეადარე 1941 წ. გამოცემა, გვ. 45.

² ცხოვრება გიორგი მეცაპეტისა, გვ. 230 შეადარე, გვ. 16, 23, 211.

³ Акты кавказской археографической комиссии, т. IV стр. 224.

⁴ საქ. არქივის ფონდი 226 (1), № 3 48.

⁵ ქართული ხელნაწერი, II 20; იოანე ბატონიშვილი, კალმასობა II, 203 (მცირე უწყება, გვ. 45); ასევე ფიქრობს ვინმე ბესო (Е. Такашвили, Описание. II, 243).

სოლომონ ლიონიძის დაბადების წელი ზუსტად ცნობილი არაა. თუ მხედველობაში მივიღებთ მის მიერ მდივნობის მიღების წელს, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ის დაბადებულია XVIII საუკ. 50-იან წლებში. მართლაც და, ია მარუშიძე [ხაქარია ქიქინაძე] ამბობს, რომ სოლომონი 1745 წელს დაიბადა¹. გ. ლეონიძე ასეთ თარიღად დებს 1754 წელს. ის ემყარება სანქ. მუზეუმის S 1631 ხელნაწერს².

სწავლა-განათლება სოლომონ ლიონიძემ თელავის სამეფო კარის სკოლაში მიიღო. შეეძლო მას ესწავლა სემინარიაშიაც. ანა, თეიმურაზ მეორის ასულის წარდგენით სოლომონი მიღებული იქნა ირაკლი მეორის სამეფო კარზე მდივნად. ეს უნდა მომხდარიყო 1778 წლის უწინარეს: 1788 წელს სოლომონი წერს ოთარ ამილახვარს: რადგან სანატრელი ბატონიშვილი ანა მიიცვალა, ბატონიშვილი იულონის ერთგულებაზე ვიქნები ბეჯითითო. უძველესი სიგელი სოლომონისა 1778 წელსაა შედგენილი. 1791 წელს სოლომონი ირაკლი მეორის წყალობის წიგნს წერს და ხელს აწერს შემდეგი ტიტულით: „ქარის მდივანი სოლომონ ლეონოვი“³. გრიგოლ ბატონიშვილი (1789—1830) მას ეძახის „ირაკლის პირველ მდივანს სოლომონ მსაჯულს“ (H 2130, გვ. 79).

სოლომონს ჰქონდა თავის სამდივნო ბეჭედი, რომლითაც ამოწმებდა სიგელ-გუჯრებსა და თავის ხელმოწერას. თუშცა ანაში სპეციფიკური არაფერია: ასეთი ბეჭედი ჰქონდა XVIII საუკუნის ყველა გამორჩენილ პირს და, რასაკვირველია, სახელმწიფო მდივნებსაც. სახელმწიფო მდივნის, მსაჯულ-მდივანბეგის მაღალ თანამდებობას სოლომონმა იმით მიაღწია, რომ მას ჰქონდა ნათელი გონება, მშვენიერი განათლება, იცოდა „რუსული და აზიური ენები“⁴. რუსული ენა იმდენად სკოდნია სოლომონს, რომ წიგნებსაც კი თარგმნიდა რუსულიდან. ასეთია, მაგალითად, „რაზლოკორი რუსული“. გმირობა და თავდადება სოლომონ ლიონიძეს ბევრჯერ გამოუჩენია. 1779 წელს ერევნის ბრძოლაში თავდადებისათვის ირაკლიმ მას მიუზღო თავადობა. ეს დასტურდება სიგელით⁵.

¹ „მოკუბაური“, 1901 წ., № 2. აღსანიშნავია, რომ ზ. ქიქინაძე პირველი ბიოგრაფი იყო ს. ლიონიძის („მოკუბაური“, 1901 წ. № 1—12).

² „ლიტერატურის მატრიანე“, № 3—4, გვ. 394, სქოლიო, 1.

³ სანქ. არქივის ფონდი 226 (1), № 26.

⁴ Д у б р о в и н Н., Закавказье, стр. 178; Акты, т. I, стр. 120.

⁵ ი. ბ ა ტ ო ნ ი შ ვ ი ლ ი, კალმასობა, II, 203 („მცირე უწყება“. 83. 45). სიგელი ინახება ლიონიძეების საგვარეულო არქივში.

1790 წელს მტკიცედ დაისვა საკითხი საქართველოს დაქსაქსული სამეფოების (ქართლ-კახეთ-იმერეთი) გაერთიანებისა. ამ გაერთიანების გულმხურვალე მომხრე იყო ლიონიძე. ის ამ მიზნით ეწვია დასავლეთ საქართველოს. პლატონ იოსელიანი გადმოგვცემს: „სოლომონ ლიონიძე მისრული კართა ზედა იმერთა მეფისა და მთავრისა დადიანის გრიგორისა და გურიელისა სვიმონისა, მრავლად დაშვრა, რათა მოეყვანა ერთობასა მტკიცესა ერთნათესაობა ქართველთა“. „მაგრამ სადღა იყო ძალი დამაკავშირებელი მათი? ხმა ლიონიძისა იყო ხმა ღალადებისა უდაბნოსა“¹.

1796 წელს მეფესა და მსაჯულს შორის უსიამოვნება ჩამოვარდნილა, რის გამო მას ჩამოართვეს თავადის წოდება, მამულები და ქართლიდან გააძევეს. აუხსნელია, თუ რამ გამოიწვია ეს კონფლიქტი².

აქ გვინდა ერთი მოსაზრება წამოვაცენოთ: ეგებ ნ. ბარათაშვილის პოემაში წარმოდგენილ დიალოგს მეფესა და მსაჯულს შორის მართლაც ჰქონდა ადგილი 1795 წ. კრწანისის ტრაგედიის შემდეგ, და რაკი მათ შორის, როგორც „ბედი ქართლისას“ დამწერი ამბობს, მწვავე უთანხმოებამ იჩინა თავი, მეფე და მსაჯული გაითიშნენ. არ ვიცით, როგორ, ან ვინ დაუბრუნა სოლომონს თავადის წოდება, რაც შეეხება მამულებს, მასზედ საკითხი მან ვგონებ 1803 წელს აღძრა. დარეჯან დედოფალი სიგელით ამტკიცებს, რომ ირაკლიმ სოლომონს სიგელით მისცა მამულები და დავით ბატონიშვილმა ჩამოართვეა³.

1800-იან წლებში სოლომონ მსაჯული ისევ პოლიტიკურ ბრძოლებში ჩაება, თუმცა ძნელია იმის თქმა, რომელ პოლიტიკურ დაჯგუფებას ან პარტიას (ეს სიტყვა არაა უჩვეულო იმ დროისათვის) ეკუთვნოდა იგი.

1803 წელს სოლომონ ლიონიძეს სოლომონ მეორემ კანცლერისა და ელჩის რწმუნება მისცა, პეტერბურგის სამეფო კარზე მიაგლინა და იმერეთის რუსეთთან დაკავშირების მოგვარება დააეალა. სოლომონის განზრახვაც ასეთი იყო: ის ცდილობს იმერეთი ისე დაუკავშიროს რუსეთს, რომ სოლომონ მეორეს შეანარჩუნებინოს სამეფო ტახტი.

¹ ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა, გვ. 23—24.

² Акты, т. I, стр. 244, 334; т. II, стр. 378.

³ საქ. მეზემის Hd 2859; Акты, том II, стр. 378.

ტკბილი მოგონება დარჩა სოლომონ ლიონიძეს პეტერბურგში გატარებულ დღეებზე: „მიღებული ვიქმენ ალექსანდრე პირველის ყოვლად მოწყალის ზეციერი ანდელის კარზე“, სწერს ის¹. მაგრამ ლიონიძის მისიას რეალური შედეგი არ მოჰყოლია, თუმცა მოთხოვნილება და პირობები, რომლებიც საფუძვლად დაედო 1783 წლის ტრაქტატს, წარადგინა მან. საერთოდ, ლიონიძე ასრულებდა რა იმერეთის კარზედაც მრჩევლის როლს, რუსი მოხელეების ცნობით, სოლომონ მეორეს, იმერეთის ამ „სუსტი ნებისყოფის მეფეს“, აძლევდა ყოველგვარ რჩევას.

პლატონ იოსელიანის ცნობით, სოლომონ ლიონიძე „გვონებ 1810 წელს, ანუ მცირედ შემდეგ გარდაიცვალა“². იმავე აზრს უნდა ემყარებოდნენ „სიტყვაკაზმული მწერლობის ქართული ანთოლოგიის“ მეორე ტომის რედაქტორ-გამომცემლები³. ზ. კიკინაძე ლიონიძის გარდაცვალების თარიღად დებს 1818 წელს⁴. ეტყობა, უკანასკნელ თარიღს უჭერს მხარს დოც. თ. ლომოური, როცა აღნიშნავს: ს. ლეონიძე 1815 წლის შემდგომ გარდაიცვალა⁵.

არცერთი წარმოდგენილი თარიღი სწორი არაა. „კავკასიის არქეოლოგიური კომისიის აქტებში“ დაბეჭდილი ოფიციალური დოკუმენტებიდან ჩანს, რომ სოლომონ ანდრიას ძე ლიონიძე გარდაიცვალა 1811 წლის აგვისტოს, ყვავილით, ახალციხეში.

დეტალები წარმოდგენილი მასალებისა ასეთია: უკანასკნელ წერილს 1811 წლის ივლისში წერს სოლომონ ლიონიძე ტორმასოვს. ტორმასოვის წერილი დაწერილია იმავე წლის 22 ივლისს. ამის შემდეგ, 23 აგვისტოს იგივე ტორმასოვი წერს გენერალ სიმონოვიჩს: როგორც თქვენი რაპორტიდან გავიგე, სოლომონ ლიონიძე მომკვდარაო. შემდეგ მოთხრობილია დაწვრილებითი ცნობები ლიონიძის გარდაცვალებაზე⁶.

¹ საქ. მუზეუმის Hd 4416. ამჟამად იზიარებს სოლომონი იმ პანეგირიკებში, რომლებიც მან მიუძღვნა რუსეთის იმპერატორებს.

² ცხოვრება გიორგი მეტაწეტისა, გვ. 24.

³ 1928 წ. გამოცემა, გვ. 303.

⁴ ჟურნალი „მოგზაური“, 1901 წ., № 12 (იხ. მარუშიძე, „სოლომონ მსაჯული“).

⁵ დავით ბატონიშვილის „ახალი ისტორია“, ბაგრატი ბატონიშვილის „ახალი მოთხრობა, 1941 წ. გვ. 195.

⁶ Акты, т. IV, стр. 381, 382, 383, 384 (სოლომონის გარდაცვალების თარიღი, გვ. 384). ერთი ცნობით, სოლომონი ვიღაც ბერძენს მოუწამლავს.

აქამდის დატულია ხმალი, სურათი და ბეჭედი სოლომონ ლიონიძისა. ხმლის გამოსახულება ნ. ბარათაშვილის თხზულებათა 1922 წლის გამოცემაშია ჩართული, სურათი, დავით ლიონიძის მოწმობით, პეტერბურგის (აწინდელი ლენინგრადი) ერმიტაჟში ინახება¹ ხოლო ბეჭდის ფორმა უამრავ სიგელ-გუჯარებს შემოუნახავს².

სოლომონ ლიონიძეს, როგორც ეს კარგად ცნობილია ნ. ბარათაშვილის პოემით, „ბედი ქართლისა“, ჰყავდა ჰეულღე „სათნოსოფიო, სულისა ტოლი“. იგი იყო, ამბობენ, ერისთავის ასული, მას მშვენიერი ჰიმნი უმღერა დიდმა პოეტმა:

ჰოი, დედანო, მარად ნეტარნო,
კურთხევა თქვენდა, ტყბილსახსოვარნო...

ჩვენი აზრი პოეტ-ქალის სოფიოსა და ს. ლიონიძის მეუღლის სოფიოს იგივეობის შესახებ, ალბათ, სადაოდ, დარჩება³.

სოლომონის შეილება ივანემ და ალექსანდრემ თავი გამოიჩინეს სამხედრო-პოლიტიკური მოღვაწეობით. სოლომონი „იყო გონებაშეხვეილი, წერილთა შინა გაზოცდილი, სიტყვა-მარჯვე და საქმისა წერათა შინაცა კარგი“, ამბობს ი. ბატონიშვილი⁴.

ეს დახასიათება მომეტებულად ეხება სოლომონ ლიონიძის სამდივანმწიგნობრო მოღვაწეობას, მაგრამ ცნობილია, რომ

მდივანს მართებს... წადგომა თავაზა საქებელები,
ტურფა მწერალი, მწერალი საამოდ სასმენელები...
მალე იპოვოს პასუხი საჭირო გასაძნელები⁵.

წინათ, მეფის მდივანი საზოგადოდ მწერლობაში და კერძოდ ლექსების წერაში დახელოვნებული კაცი უნდა ყოფილიყო. შემთხ-

¹ ხ. ჰიკინძე ქართული სტამბები. საქ. არქივის ფონდი 114. № 352, გვ. 10,

² აი ზოგი მათგანი: საქ. მუხეუმის Hd: 10089, 10122, 12301, 2859, შ. 35, 3134, 4416, 5228, 5670, 5694, 7830; საქ. არქივის ფონდი 226(1), № 26, 3348, 2504, 3760, 6794, 8414; იმავე არქივის ფონდი 227(2), №№ 302, 545, 1031, 1115, 1282, 1334... აქ მინდა დაეძინო, რომ განსვენებულმა სწაველულმა ივანე ციციშვილმა გადმომცა მოგონება, რომელიც დაუწერია ს. ლიონიძის ერთ-ერთ უკანასკნელ მემკვიდრეს და როჟელსაც ჰქონია დიპლომი ლიონიძის თავადობისა.

³ იხ. ჩემი წიგნი, „უცნობი პოეტი ქალები“. გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“, 1941 წ. 24/1.

⁴ ი. ბატონიშვილი, მკირე უწყება, 45, კალმასობა, II, 203.

⁵ მოგაქვს გ. გაბაშვილის შრომიდან: „დარბაზის რიგის მოხელენი დასტურლამალის მიხედვით“, ენიშის (მოამბე, ტ. XIII, 1943 წ.) გვ. 175.

ვევითი არაა, რომ ქართველ მეფეთა კარის მდივნები გამოჩენილი პოეტები და მთარგმნელები იყვნენ. ისიც ცნობილია, რომ სასახლის კარის გამოჩენილი პოეტები ტრადიციულად ყველა მდივნად მიაჩნდათ. ჩახრუხაძე და რუსთველი, მაგალითად, ლიტერატურული ტრადიციით, თითქოს, თამარ მეფის მდივნები იყვნენ.

სამწერლო-პოეტური ნიჭით დაჯილდოებული ყოფილა სოლომონ ლეონიძეც. მისი ლიტერატურული მემკვიდრეობა არ ყოფილა დავიწყებული, ბევრჯერაა გამოცემული მისი სიტყვა ირაკლის ცხედრის წინაშე.

სოლომონ ლეონიძეს საკმაოდ ბევრი ლექსი უწერია, მათ შორის საგანგებოდ შევებოთ ერთს—სატირას ნიკო დადიანზე. სოლომონ მსაჯული იმერეთ-სამეგრელოში ჩავიდა, რაოა საქართველო ერთობაში მოეყვანა. მაგრამ აითვალისწინეს: „ვინ არის ეს ნალექარი აზნაური, საქართველოს გაერთიანებას რომ ჩემობსო“. გრიგოლ ბატონიშვილის ცნობით (საქ. მუზეუმის H 2130, გვ. 79 r) „ნამეტნავად ნიკო დადიანის შეილი იყო წინააღმდეგი“. ამის გამო არ დაზოგა სოლომონმა ნიკო დადიანი (გარდ. 1834 წ.) აი ლეონიძის სატირა ნიკო დადიანისადმი:

დადიანის ძის-ძე ნიკო,
ტურა, მელის კუდის რიკო,
დადიანობას ვინ მოგცემს,
უნდა ბეკრის ღობი ჰწიკო.
შენ, გვარიისა მარცხეხელო,
დაბადისა ჯორის ბზიკო,
მწადას ქართლურად დაგაწვინო,
ზურგში ბეგრი ჯობი გდრიკო.

ეს ლექსი, რომელიც ძალიან გავრცელებულია ხელნაწერებად, უპასუხოდ არ დატოვა ნიკო დადიანმა: ჩვენ დავინახავთ, თუ როგორ დასცინა სოლომონს „ოდიშელმა პოეტმა“.

დადიანის-ძის ძე ნიკო,
სიბოძისა ვარ იამბიკო.
ემმაკთაგან სააშვიკო,
ეკრე ვითა გავიტლიკო,
სოცრუისა ღრამატიკო,
გვარი არ გაქვს, ლევის კიკო.

პირველ ქართულელ ლეონის ტიკო,
აწ იმერთა ტიკორიკო¹.

აქვე დავუმატებ, რომ არც სხვა პოეტები მოიხსენებენ სოლომონს თავიანთ ლექსებში ქებით. ვილაც ბესოს და ანონიმ პოეტს პამფლეტები უწერიათ სოლომონ მსაჯულზე. ანონიმი, მაგალითად, წერს: „ერთგულების ფიცი იცი, არვის ახსოვს დანამტკიცო...“² ვინმე ბესო მიმართავს ლეონიძეს: „ტარაკუქას გეძახიან, გვარი ყოვილხარ ლეკისა“³.

ეტყობა, სოლომონ ლეონიძემ ბევრი ქართველი გაანაწყენა თავისი გამკილავი ლექსებით. ერთხელ თვით პოეტს უთქვამს:

„ვისთვის ვწერე, ის მე მტრად მომეკა,
ვინა ვლანძღე, ის მეგობრად მომეკა“.

ეს „გაფი“, ამბობს პ. იოსელიანი, სოლომონმა გიორგი მეცამეტეს დაუწერა, მაგრამ მაინც არ დასაჯაო⁴. საქმე შემდეგშია: 1798 წელს, როცა მეფე ირაკლი მიიცვალა, სოლომონ ლეონიძემ დაწერა „მოთქმით ტირილი ირაკლი მეორისა“, სადაც „კრემლითა და გოდებით იქებოდა ირაკლი და იგლოვებოდა მეფობა ახალი“ (იქვე). გიორგი მეფემ, რომელიც არ აპყვა მტრების ჩურჩულს, ამას ყურადღება არ მიაქცია და, რომ შეარცხვინოს მამბულარნი, „ავქსონსა მისსა სოლომონ ლეონიძეს უბოძა საკაბე მაუღისა და საახალუხე“ (იქვე).

ირაკლის სიკვდილის შემდეგ მისი უფროსი შვილი გიორგი უნდა გამეფებულიყო. მისთვის არც თუ სასიამოვნო იქნებოდა სოლომონის სიტყვები, ირაკლის ცხედრის წინ რომ წარმოსთქვა:

„ვის დროშას ვეჰსახურო? ვინ შევიყვარო? ვისთვის მოგვკლდე? ვისთვის ვიცოცხლო, შენს უკან სიცოცხლე საზრახად განწარებულმან“⁵.

¹ Е. Такашвили, Описание, т. II, гл. 376; საქ. მუხეუმის H 2130, გვ. 81 1; S 2434; საქ. არქივის ფონდი 233 (8), № 670 (ბოლო გვერდი), ლეონინგრადის საჯარო ბიბლიოთეკის (№ 4) და აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის (E 96, M 15) ქართული ხელნაწერები. გამოცემაში და თვით ხელნაწერებში წარმოდგენილია ვარიანტები.

² საქ. მუხეუმის S 2434; საქ. არქივის 233 (8), № 670 (გვ. ბოლო).

³ Е. Такашвили, Описание, т. II, стр. 243.

⁴ ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა, გვ. 52.

⁵ იქვე, გვ. 51—52.

ძველ ქართულ მწერლობაში ბევრი გვაქვს ორატორული ხელოვნების, რიტორიკისა და ჰომილეტიკის ნიმუშები, მრავლად წერდნენ ჩვენი ძველი მწერლები ეპიტაფიებსა და ცხედრის წინ წარმოსათქმელ სიტყვებს, მაგრამ ორიგინალობისა და განცდის სიმძაფრის თვალსაზრისით სოლომონ ლეონიძის „მოთქმით ტირილს“ ათონის ივერიის სკოლის მოღვაწეთა ტირილი თუ შეედრება, გიორგი მთაწმინდლის (1009—1065) ცხედრის წინ რომ ასრულებდნენ; ასევე ერთხმით სტიროდა ქართველი ხალხი თამარ მეფეს..

„მოთქმით ტირილი საქართველოს მეფის, ღერკულეს ღირსისა“, მიზნად ისახავს დახატოს პატარა კახი, რომელმაც „ადიდა სიმხნე ქართველთა ცათამდე“, რომელმაც თურქეთის ხონთქარი აიძულა ირანის შაჰისათვის ეთხოვნა: „მეფე ირაკლი ქვეყნებს მართმევს და შენ დაუშალეო“¹. სოლომონ მსაჯული პატარა კახს ეძახის რაინდს: „მეფის ერეკლეს სამხედრო რაინდობაზე (ბევრს) თვალი დარჩომიაო“—აცხადებს იგი. შემდეგ მწერალი აცხადებს: „ერეკლეს უმაღლესის ცხედრის ფიცრად დამდეგით, რომ იმის კუბო ჩემს გულზე იდგეს, მეფის ერეკლეს ძლიერი ტანი ჩემს გულზე ირღვეოდეს“². ქუშმარიტად პოეტური კანდიერება!

სოლომონ ლეონიძეს გახაზული აქვს რუსის ჯარის როლი პატარა კახის მიერ წარმოებულ თავდაცვით ბრძოლებში. ის ამბობს: „ვინემდის ერეკლე საქართველოს მხედრობას წინ უძღვის და საქართველოს დიდის როსიილამ გამოჰყავს ლაშქარი,—ციბირილამ მოჰყავს სამხედრო გუნდი, ვის შეუძლია საქართველოს დამდაბლება?!“ (იგივე, გვ. 282). არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ ლეონიძემ ეს სიტყვა წარმოთქვა, თუ წაიკითხა, საჯაროდ, ირაკლის ცხედრის

¹ ს. ლ ე ო ნ ი ძ ე, „მოთქმით ტირილი საქართველოს მეფისა, ღერკულეს ღირსისა“. ხელნაწერები: საქ. მუხეუმის A. 1182, H 608, 2138. 2627, 2523; გამოცემანი: პროფ. დ. ჩუბინაშვილი, ქართული ქრესტოპატია, წიგნი I, 186 წ., გვ. 47—57; „ივერია“, 1893 წ. № 7; პ. იოსელიანი, ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა, 1936 წ. გვ. 52—57; პროფ. ა. ბარამიძე და ია ვკალაძე, ანთოლოგია, 1928 წ. ტ. II, გვ. 282—285; ცალკე გამოცემა გლოვისა ვკუთვნის ზ. კიკინძეს, რუსული თარგმანი პროფ. ალ. ხახანაშვილს (Очерки, I, стр. 345—349).

² ადგილები მოკვავს 1928 წ. გამოცემიდან (ანთოლოგია, ტ. II, გვ. 285). თეიმურაზ ბატონიშვილი (1782—1846 წ.) აღნიშნავს, რომ ყველაზე უფრო ირაკლის სტიროდენ სოლომონ ლეონიძე და „ერთი ქისიყელი დედაკაციო“ (იხ. მისი ისტორია, ბროსეს გამოცემა. პარიზი, 1833 წ.).

წინაშე. ეს იყო სიტყვა, თანამედროვე გამოთქმა რომ ეიხმაროთ, იმ დროის მგზნებარე აგიტატორისა.

როცა უკვირდებით სოლომონ მსაჯულის მოღვაწეობის ყველა მხარეს, მივდივართ იმ უუპველ დასკვნამდე, რომ იგი ეკუთვნის თავისი დროის ინტელიგენტთა იმ ჯგუფს, რომელიც მომხრე იყო რუსეთთან პოლიტიკური კავშირისა 1783 წლის ცნობილ ტრაქტატის მიხედვით. კერძო წერილებში, რომლებიც მწერალს იმდროის რუსი მოხელეებისათვის მიუწერია, მოჩანს სულიერი ქენჯნა და მერყეობა პატარა კახის მრჩევლისა. მას მცირე ბიძგი უნდა, რომ დარწმუნდეს საქართველოს რუსეთთან კავშირის აუცილებლობაში. ის ახალციხიდან წერს, რომ სურს დაბრუნდეს საქართველოში.

რუსეთთან დამოკიდებულება ს. ლეონიძემ კიდევ უფრო მკვეთრად გამოხატა პანეგირიკულ სიტყვებსა და წერილებში, რომლებიც გიორგი ლეონიძემ გამოაქვეყნა. ეს სიტყვებია: 1. „იმპერატრიცა ეკატერინე მეორის გარდაცვალების გამო“, 2. „რუსთა ხელმწიფესთან სამძიმარი პავლე პეტროვიჩის გარდაცვალების გამო“, 3. „მდივანბეგის, მდივნის სოლომონ ლიონიძისაგან ხელმწიფის ალექსანდრე პირველისადმი შესხმა“¹.

ასეთია სოლომონ ანდრის ძე ლეონიძის მოღვაწეობა იმ ისტორიულ-ლიტერატურული მასალების მიხედვით, რომლებიც ჩვენს განკარგულებაში აღმოჩნდა. ეს მასალები, ზოგი წერილობით, ზოგი ზეპირი გზით, გაცნობილი ჰქონდა ნიკოლოზ ბარათაშვილს, როცა თავის შესანიშნავ პოემაში სოლომონ მსაჯულის პორტრეტს ხატავდა.

დასასრულ, ჩვენ დანამდვილებით ვიცით, რომ სოლომონ ლეონიძის სიტყვა, პატარა კახის ცხედრის წინ წარმოთქმული, XVIII საუკუნის მიწურულში, ხელიდან ხელში გადადიოდა, გიორგი მეფის მტრებმა იგი მთელ საქართველოს მოჰვინეს. პატარა კახის პირველ მსაჯულს ყველა პატივისცემით იხსენიებდა.

ნიკო გიორგის ძე ლაღიანი

დადიანები, რომელთაც ქართული მწერლობის ასპარეზზე უმოღვაწეიათ, წერდნენ ქართული სალიტერატურო ენით, რაც ჯერ კიდევ ჩვენი მწერლობის პირველ პერიოდში (V—X ს.) ჩამოყალიბდა.

¹ გამოქვეყნულია გ. ლეონიძის მიერ გახეთ „ბახტრიონში“, 1924 წ. № 23.

ჯერ კიდევ XVIII საუკუნის პირველ ათეულებში ჩვენ ვიცით „წიგნი, ქმნილი სამკურნალოდ... მეგრელთა მთავრის დადიანის მიერ, რომელიც იყო მოსკოვს მცხოვრები, თავის მამულიდამ გამოვარდნილი, ეამსა ვახტანგ მეექვსის [1675—1737 წ.] ქართლის მეფისა¹. ძალიან კარგი მწერალი და მკადაგებელი იყო ანტონ-ცაკარელ-კუნდიდელი დადიანი², მწერლობის სხვადასხვა დარგში დატოვა კვალი ნიკო გიორგის ძე დადიანმა (1765—1834)³.

1800-იან წლებისათვის უკვე ჩამოყალიბებული მოღვაწე ჩანს ნიკო დადიანი. მთავრის გრიგოლ დადიანის გარდაცვალების (1805 წ.) შემდეგ, ნ. დადიანი შევიდა „სამთავროს საქმეთა უმაღლეს გამგეობაში“. იმავე წელს მთავრის მეუღლემ, სამეგრელოს დედოფალმა ნინომ პეტერბურგის სამეფო კარზე მიავლინა ნიკო დადიანი. სიამაყით იგონებს ამას მწერალი თავის „იმერეთის ისტორიაში“: „უწინარეს ჩემსა არაეინ ყოფილიყო ჩვენი სამთავროისა კაცი რუსეთადო“. დღეგაცაია დიდი პატივით მოსილი დაბრუნდა სამშობლოში: იმპერატორმა შეამკობინა ნინო დედოფლის მიერ წარგზავნილი ელაქერნის ხატი და დიდი წყალობის იმედი გამოუგზავნა მთავარ-დედოფალს: ზუგდიდს უწოდა გრიგორიოპოლი და, ხოლო მე, ამბობს ნიკო, ძიბოძა „პოლკოვნიკობა და ორდენი ანნას პირველი კლასისა“.

პეტერბურგიდან ნიკო დადიანი დაბრუნდა მარშრუტით— მოსკოვი, „მალოროსია“, ყირიმი, ხოფა. ეს მოგზაურობა მას აღუწერია წიგნში „მიმოსვლა ნიკო დადიანისა“, რომელიც დღესდღეობით დაკარგულად ითვლება. 1806 წელს ნ. დადიანი წერს გუბლოვიჩს, ახლა შეიძლება იმერეთი რუსეთს შეუერთდესო⁴. 1810 წელს, როცა რუსებმა ფოთის ციხე აიღეს, ნ. დადიანს ერწმუნა „სამეგრელოს მხედრობა“. ნიკო დადიანი იპერეთის 1819 წლის ამბების ერთ-ერთი მონაწილეა. ცნობილია, რომ გ. ავალიშვილმა (1769—

¹ „კატალოგი წიგნთსაცავისა თეიმურაზ ბატონიშვილისა“. 1948 წ. გამოც. გვ. 32, 145. Проф. А. Чагарели. Сведения, III, გვ. 176. А 1091, გვ. 77.

² აკად. კ. კეკელიძე, ძველი ქართული მწერლობის ისტორია. I². გვ. 364.

³ Акты. т. VII. გვ. 436. ს. ცაიშვილი <ნიკო გიორგის ძე დადიანი>, ლიტერატურული გაზეთი 1944. 17. XI.

⁴ Акты, т. III, стр. 125.

1850) და ნიკო დადიანმა მხარი არ დაუჭირეს იმერეთის ე. წ. 1819 წლის „შეთქმულებას“¹.

ქართული მწერლობის ისტორიაში ნიკო გიორგის ძე დადიანი შემდეგი თბულებებით შევიდა: გადაუწერია ანტონ დადიან-კონდიდელის „ქადაგებანი“ (S 291), რაშიაც თავისი წვლილი შეუტანია, ფრანგი რომანისტის მარმონტელის „ველისარიონის“ ქართული თარგმანი². უკვე დიდი ხანია ბეჭდური გამოცემის სახით ცნობილია ნ. დადიანის „დასტურლამალი“³ და „იმერეთის ისტორია“⁴. „მიმოსვლა ნიკოლაი დადიანისა“, რაზედაც თვით მწერლის თვითმოწმობა არსებობს და სადაც აღწერილი ყოფილა უკრაინა („მალაოროსია“), როგორც ვთქვით, დღესდღეობით დაკარგულად ითვლება.

ს. ლეონიძისა და ნ. დადიანის ლექსითი გაპაექრებაში, რაც ზემოთ მოვიყვანეთ, სიმართლე ნ. დადიანის მხარეზეა (იხ. ზემოთ), მაგრამ იგი კეშმარიტებას დალატობს, როცა ამბობს („იმერეთის ისტორია“), ჩემამდის არცერთი დადიანი არ ყოფილა რუსეთშიო. უმნიშვნელოა ნ. დადიანის სხვა ლექსები (М. Джанашивили, Описание, III. გვ. 276).

როგორც აღვნიშნეთ, ს. ლეონიძისა და ნ. დადიანის⁵ ლექსები გამოქვეყნებულია (Е. Такайшвили, Описание, т. II. გვ. 375—376., ტ. რუხადე, „სოლომონ ძაჯული“. იხ. ჟურნ. ლიტერატურული ძიებანი. 1947. ტ. II. ტალკე ამონახევი). ხელნაწერები: საქ. მუხეუმის H 2130 (ვ. 81 r)⁶ S 3686 (ვ. 778); ლენინგრადის სალტიკოვ-შჩედრინის სახელობის საჯარო ბიბლიოთეკის ქართული ხელნაწერი, ითანე ბატონიშვილას კოლექცია № 44, H 2130 ხელნაწერი ერთ-ერთ ამ

¹ იხ. ნ. დადიანის „იმერეთის ისტორია“ და გ. აკალიშვილის „მოგზაურობა“: S 450.

² კეთაისის ისტორიული მუხეუმის ხელნაწერი, №-240.

³ გამოცემულია 1897 წ.

⁴ გამოც. ჟურნ. „ივერია“ 1877 წ. №-5—18, 1879 წ. №-7—8. Е. Такайшвили, Описание, т. I, გვ. 8—56.

⁵ ლენინგრადის სალტიკოვ-შჩედრინის სახელობის საჯარო ბიბლიოთეკაში, ითანეს კოლექცია, № 217 დატულია მეორე ნიკო გიორგის ძე დადიანის ლექსების სრული ციკლი, მათ შორის საინტერესო ლექსი „თოვლი“. მეორე ნიკო ცოცხალი იყო XIX საუკუნის 50-იან წლებში.

⁶ H 2130 ხელნაწერში (ვ. 81 v) გადმოცემულია ს. ლეონიძისა და ნიკო დადიანის კონფლიქტის შედარებით სრული ისტორია.

ლექსს ასე ასათაურებს: „სოლომონ მსაჯულისაგან მიწერილი ლექსი ნიკო დადიანის ზვილის მიმართ“ (გვ. 78 რ). S 368; საპასუხო წერილი ასე სათაურდება: „პასუხი ნიკოსაგან სოლომონ მსაჯულისადმი“ (გვ. 778 რ). „იამბიკოს“ მაგერა აქ წერია: „ამბაკო“: „სიბრძნისა ვარ მე ამბაკო“.

აქვე ვათავსებთ ზეოთ მოყვანილი ორი ლექსის ვარიანტს (ხელნაწერი S 2134, გვ. 94 v).

„სოლომონ მსაჯულის ნათქვამი და დადიანთან მიწერილი“:

„დადიანის¹ ძის ძე ნიკო,
ტურა-მელის კუდის რიკო;
დადიანობას ვინ მოგცემს:
უნდა ბეგრის ღომი ჰწიკო.
ქართულად წამოგაწერინო,
ხუთი ექვსი ჯოხი გდრიკო,
შე გვარისა მარცხენალო
დაბალისა ჯორის ბზიკო“.

„ეს ორი ხანა დადიანისაგან არის მიწერილი“:

„დადიანის² ძის ძე ნიკო,
სიბრძნისა ვარ იამბიკო.
სიტყვისა ღრამატიკო,
გვარო არ გაქვს ლექსი რიკო³,
თავი როგორ მოგიდრიკო.
შენ რომ ბევრი იტიტიკო.
რა რჯული ხარ, არა ვიცი.
ლექსი შენ თქვა არა იცი.
ბრძნობას ჩემობ, შე არად მჯანს.
ვით დაბალის ჯორის კვიცი.
ეროგულეების ფიცი იცი,
არვის ახსოვს დანამტიკი⁴.
თუ სიბრძნისგან ცაცა იცი.“

ბეგლარ ორბელიანი

ბეგლარ ორბელიანის „ფოთის აღება“⁵ გადმოგვეცემს ფოთის ციხე-სიმაგრედან თურქთა განდევნის ამბავს რუსის ჯა-

¹ ეს სიტყვა იწყება ქანწილით: ქ.

² ესეც ქანწილით იწყება.

³ ვარიანტი გვაძლევს პორნოგრაფიულ სიტყვას.

⁴ აქ ვკვეთთ ერთ ტაეპს (სტრიქონს).

⁵ პროფ. დ. ჩუბინაშვილი, ქართული ქრესტომატია, წიგნი II, 1846 წ. გვ. 337; 1863 წ. გვ. 142. ხელნაწერები: S 1512, გვ. 284-288. S 3723 გვ. 205-209; A 1164; H 2041; ლენინგრადის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის ხელნაწერი M 15.

რის მიერ (1810 წელს). პოეტის რწმენით, „სძლევს ყოველთა რო-
სია“ და ქედს მოახრევენებს ბარბაროსებს, ამერიიდან სახელი —
საქართველო და მისი გმირი მხედრების დიდება უფრო შორს იქ-
ნება ცნობილი. ბეგლარ ორბელიანმა იცის, რომ რუსების მხარდა-
მხარ იბრძოდნენ ქართველები და ქართველებს მუდამ აქვთ რუს
ხალხთან „ძმათ სიყვარული“ (გვ. 144).

ფოთის განთავისუფლების ამბებს ყვება მოხუცი, რომელსაც
ქართლოსი რქმევია:

„დაასრულნა სიტყვანი, ქართლოს აღვიდა მთასა,
ნისლმან გარე მოიცვა, დავუთი მე მთის კალთასა“.

აქ არ შეიძლება ილიას „აჩრდილი“ არ მოგვაგონდეს. ილია
ქავეკავამეს პროფ. დავით ჩუბინაშვილის ქრესტომათიაში შეეძლო წაე-
კითხა პოემა-ხოტბა „ფოთის აღება“¹.

ბეგლარ ორბელიანის ერთ-ერთი ლექსი შეტანილია დავით
რექტორის ანთოლოგიაში (S 1512, გვ. 189—191). ჩანს, გადამწერს
ასე დაუსათაურებია ეს ლექსი: „ბეგლარ ორბელიანისაგან თქმული
ბუხამბაზი, ჩემო სიამეე“. დ. რექტორსეე მოუწერია: „გასქარებია
მელექსეს და მელექსეთ უფროსს ეხვეწება“ (გვ. 190). ეს მელექსეთ
უფროსი, რომელსაც შთაგონებისათვის მიმართავს პოეტი, არის აპო-
ლონ, მსრბოლი „მისდა“ (გვ. 190) „ღმერთი ხელოვნებისა“.

ამ ლექსიდან ვტყობილობთ, რომ ბეგლარ ორბელიანი არის
იგივე პეტრე ზაქარიას ძე ორბელიანი (S 1512, გვ. 189—191; 399,

¹ ეს პოემა-ბალადა დ. ჩუბინაშვილის ქრესტომათიაშია დაბეჭდილი (II, 1846 წ.). S 5367 ხელნაწერში „ფოთის აღება“ შეცდომით მიეწერება გიორგი ვესევის ძე ერისთავს. „ფოთის აღება“ მთლიანად ქვეყნდება.

აქვე ვათავსებთ პოემა-ხოტბას „თქმულნი სტიხნი (შაირნი) აღებასა ფო-
თისასა ბეგლარ ორბელიანისაგან წელსა 1810“. ხელნაწერები საქ. მუზეუმისა:
A 1164 (გვ. 116—118), S 1512 (გვ. 284—289), S 3723 (გვ. 205—209), H 2041.
გვხვდება აგრეთვე ლენინგრადის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის ქართულ
ხელნაწერებში, M 15.

პროფ. დ. ჩუბინაშვილი, რომელმაც პირველად გამოსცა ეს პოემა-ხოტბა
(ქართული ქრესტომათია, წიგნი II 1846. გვ. 337, 1863 წ. II გვ. 142), ეტყობა
A 1164 ხელნაწერს ემყარებოდა (არის მისი მინაწერები). ჩვენ დასაყრდენად S
1512 ხელნაწერი მივიჩნიეთ. ზემოთ მოყვანილი სათაური „სტიხნი აღებასა ფო-
თისასა“ ხელნაწერების გადამწერთა ან თუ ავტორის კუთვნილებათა. S 3723 ხელ-
ნაწერში „ანდერძი“ ცალკეა გამოყოფილი (გვ. 209). ვარიანტები სავესებით უმნიშ-
ვნელოა. შეადარეთ S 5367.

ახალი პაგინა(ციით), რომელიც ძმა იყო დიმიტრი (ზურაბ) ზაალის ძე ორბელიანისა (მამა პოეტის გრიგოლ ორბელიანისა).

პეტრე ანუ ბეგლარ ორბელიანი აქტიური მონაწილე იყო XVIII საუკუნის გასულისა და XIX საუკუნის დამდევის საქართველოს პოლიტიკური ცხოვრებისა.

ფოთის აღება (1810 წელს)

განსაცვიფროთ და დიდთა სოფლისა შემთხვევათა
მაიძულეს მოხუცი წერისა შეჩვევათა,
კავკასიის მცხოვრები მუნებურად თქმევათა,
ვიტყი ვიეთთა ქებასა და სხვა გზისცა ძლევათა.
ჩემი არის ეს ვალი წილად შესახვედარი,
იბრძვის ჩრდილო, დასავლით დღეს გამოჩნდეს მხედარი¹.
მარსის ველზედ შავ ნისლმან დააბინდა დღე დარი,
ჰგრგვინვენ ცანი, ჰსწვიმს მეხი კაცთა მოსაწყვედარი,
აღმური ჰფარავს მზესა, სისხლისა სახედ არი,
მთა და ბორცვი ირყევბ, ვინლა ვისა მწუდ არი,
სულდგმულნი ზარგანხდილან ამად მძრწოლარედ არი...
ქართლოს, ესე ბრძოლანი გესმიან ჰმშირ ჩვეულსა,
რად გთვლემს გორაზედ მჯდომსა, ესთა ნისლმოხვეულსა,
იდიდე, თუ აზიას ვერსად გნახვენ ძლეულსა,
განიფრთხვე და უქვერეტდი ცის ქვეშეთს არეულსა,
ჰსძლევს ყოველთა როსია და უმეტეს მხნედ არი...
მე, დიად, ქართლოს ბერი, გახსოვდა ვისმე ოდენ,
თუ ჩემი ძველად სიმხნე ძველად იწერებოდენ,
ოღესმე ვიეთნიცა ცუდათ ნემღერებოდენ,
აწ შემწუდ მყავს როსია და ვინლა მერეოდენ.
განვიღვიძო ბედიცა ჩემსავე მხარედ არი...
რა სახმარ [არს] ჩემთვის მბობა ქვეყნის აღშფოთებისა,
საკჳოდ ჩემდა ოდენ ძენი მყვანან ნებისა,
მათი ვსთქვათ და ვიხაროთ, მისმინეთ ხმა ქებისა.
პატივი მედგა დღედმდე დიდ კავკასის მთებისა,
აწე შორიელნიცა ცნობად მოსწრაფედ არი...

¹ ეს ტაეპი მეორდება ყოველი სტროფის ბოლოს.

მე თუ დავებერდი, ზყვანან ძენი მოსაწონები,
 ერთმან ერანსა ჰსძლია, სულ წაუღო ღონები,
 შავი ზღვით კასპიამდე იპყრა ვითა მონები.
 მეორემ პარიფელთა დასცა სისხლის ფონები,
 გასწყვიტა მამაცურად ძალის მოიმედარი...
 დღეს მიპოვეს დიდება ძეთა ჩემთა ძველები,
 თუ თამარ დიდის დროსა მკლავნი მქონდეს გრძელეზი,
 ევროპა ვერ მიცნობდა, არც პოლშისა ველები,
 დუნაჩაის მოსძარცვეს ორსავ მხარეს მცველები,
 ძლეულს მდევარსაცა ვჭგონებ უქმნან მცხედარი.
 საიმპერატოროი სახლი დიდებულები,
 განიზრახვიდა, თუ ვინ აღმიზარდოს წულები,
 პპოვეს მწიერი ძე ჩემი, ბრძენი და დიდ სულები,
 მიანდენეს და ესთა პრქუეს, უწვრთენ ჩვილი გულები,
 საქმე აცან სამეფო, ძნელად მისახვედარი...
 ორთავ არწივმან ჰაერს მალღადრე მფრინვალემან,
 ვის ვულკანი მეხთა უძღვის, კაცთა კი შემზრალემან,
 სამხედრო მართლმსაჯულად ბრჭალით მტერთა მძალემან,
 ძე ჩემი ღირს იჩინა მან ბედისა მცვალემან.
 არ კმა სასიქადულოდ, ბევრნი მოწამედ არი...
 ჰკითხეთ კვალად კოლხიდას, იმოწმეთ ზღვის კადები,
 ფაზის მდინარემ გითხრასთ, საქმე რაც ჰქმნეს დიდები,
 ორბეთით ძეთა ჩემთა დასდევს სიმხნის ხიდები,
 შავს ზღვას კარნი შეგლიჯეს, სხვათა მოსარიდები,
 ჰსძლივეს მტერი, ორი ქმნეს მათი დასაყვედარი...
 იაზონ, ძენი ჩემნი, შეუდგენ შენსა კვალსა,
 კოლხიდას გრძნებით შეკრულს და ვერსით მიუვალსა,
 შენ ვერძი ოქროს მატყლით წაჭკვარე ვეშპის თვალსა,
 ესრეთვე ძენი ჩემნი მიენდვენ როსიის ძალასა.
 კოლხიდის სიმაგრენი დაჰსტორგუნეს და ქვედ არი...
 დაღესტანის კალთებსა ახსოვსლა ორბეთელნი,
 ამაყოზა ამათი დასცეს მტრობის კედელნი,
 ყელზედ ხრმალნი დაჰკიდეს, ვით ხრდალთა საგდებელნი,
 ოდესმე ჰსცეს ანაფას ხრმალივე იგ მკვეთელნი,
 ესე უქმნიან ბევრჯელ, არა თუ მეორედ არი...
 იქმნებოდალა სადმე სახელი ქართველობა?

თუ თქვენ არ გეკმნათ სიმხნით მამულისა მცველობა,
მართლად განისმა თქვენი ახოვნებით ქველობა,
მეცადინობდით ძენო, განაახლეთ ძველობა,
მრავალ ჰქმნით ბევრჯელ საქმე გასახედარი
იბრძვის ჩრდილო, დასავლით ღღეს გამოჩნდა მხედარი.
მოხუცისა მამისა ისმინეთ მცნება ძეთა,
მამულსა ერთგულებდით, სისხლი დასთხივეთ მხნეთა,
დიდი მფლობელი გივისთ, ძეთა თვისთაც ამცნეთა,
ამიერ სახელა და მტერთა რისხვა მიაგეთა,
ძმათა სიყვარული თქვენში მხეებრ მცხინვარედ არი...
იბრძვის ჩრდილო, დასავლით ღღეს გამოჩნდა მხედარი:

*

დაასრულნა სიტყვანი, ქართლოს აღვიდა მთასა,
ნისლმან გარმოიკვა, დავუთი მე მთის კალთასა,
მუხლი დაუდგენ, ვუთხარ: მეტყვი რალას სხვათასა,
მისმან მამწორებელმან სულთქმანი გაათასა;
საკმაო ჩემდა თქმადა გული მდულარედ არი,
იბრძვი ჩრდილო, დასავლეთ ღღეს გამოჩნდეს მხედარი.

ლიმიტრი თუმანიშვილი

თუმანიშვილების გვარმა ძველად ბევრი კარგი და სახელოვანი-
პოეტი მოგვცა. ისინი მდივნობით იყვნენ ცნობილნი. პირველი მდი-
ვანი, მამუკა თუმანიშვილი XV საუკუნის ბოლოს გეხედება¹. ირაკ-
ლი მეორის მდივანი იყო იოსებ თუმანიშვილი. მდივნები იყვნენ-
ლიმიტრი, გიორგი, დავით და ავთანდილ თუმანიშვილები, რომლე-
ბიც ჩვენი განხილვის საგანია. მათ პოეზიაშიაც ისახელეს თავი².

¹ ერთ-ერთი გენეალოგიური ძეგლის მიხედვით, რომლის ავტორია ევროპ-
სოპნეტა კათალიკოზი, თუმანიშვილები „წმიდა შუშანიკის“ გვარის ე. ი. შანი-
კონიანები არიან: „ტომობა და შთამოსირება მამიკონელთა, რომელნი იწოდებიან
თუმანიანად“: თ. ყორანია, ქრონიკები, II. გვ. 457—460; საქ. არქივის ხელნა-
წერი წიგნების ფონდი №-641, საქ. მუზეუმის H 2331, S 5245 წ.

² პოეტი ყოფილა მდივანი გივი თუმანიშვილი, რომელსაც დოც. გლ. მე-
ტრეველის დასაბუთებით შეუთხზავს ვახტანგ მეექვსის „ეპიტაფია“: სტალინის
სახელობის უნივერსიტეტის შრომები. ტ. 43. 1951. გვ. 141...

ისტორია იშვიათად არგუნებს პოეტს დიმიტრი თუმანიშვილის ბედს. მართალია, დიმიტრის პოეტური შემოქმედება რამდენადმე სიტყვაგადაკვრით დაახასიათა ერთ-ერთმა ქართველმა სწავლულმა¹, მაგრამ, სამაგიეროდ, თავის დროზე პუშკინმა გულთბილად ახსენა დ. თუმანიშვილის ერთ-ერთი ლექსი. პუშკინი, როგორც ცნობილია, 1828 წელს თბილისში ჩამოვიდა და აქ, თბილისის საოჯახო სალონებსა და ლიტერატურულ წრეებში, მას გააცნეს დიმიტრი თუმანიშვილის იმ დროის ფრიად პოპულარული ლექსი „ახალ აღნაგო სულოდა“. პუშკინი თავის „არზრუშში მოგზაურობაში“ წერს: „ქართული სიმღერის ხმა სასიამოვნოა; ერთ-ერთი სიმღერა სიტყვა-სიტყვით გადმომითარგმნეს; მასში რაღაც აღმოსავლური ფანტაზიაა, რომელსაც თავისი პოეტური ღირსება აქვს“. შემდეგ მოყვანილია ლექსის სტრიქონ-სტრიქონი (პუშკარედი?) თარგმანი². დიმიტრი თუმანიშვილი 1821 წელს გარდაიცვალა³ და, მაშასადამე, ის ვერ მოესწრო პირადად გაცნობოდა ახალი რუსული მხატვრული ლიტერატურის მამამთავარს.

„ახალ აღნაგოს“ ავტორს საერთოდაც დიდი სიყვარულით იხსენიებენ თანამედროვენი. დავით ბატონიშვილმა მოითხოვა მისთვის რუსეთში გაეყოლებინათ დიმიტრი მდივანი—თუმანიშვილი, რათა მხიარულად განეაგრძოთ გზაო (АКТЫ, т. II, გვ. 174). საქართველოს რუსეთთან შეერთების წლებში დიმიტრის სავსებით ზომიერი პოზიცია ეკირა. მან მოითხოვა ვახტანგ მეექვსის შედგენილი კანონები მოქმედებაში დარჩესო. მთავრობის მიერ დაკმაყოფილებული იქნა ეს სურვილი (АКТЫ, т. IV, გვ. 32).

პლატონ იოსელიანის ცნობით (ცხოვრება, 262), ერთადერთი თანამედროვე, რომელმაც დაიწუნა „დიმიტრი იოსებ მდივნის შვილის“ თუმანიშვილის ლექსები, ეს იყო მღვდელი ეგნატი იოსელიანი: „მისგან დაწერილსა ლექსსა სიყვარულისასა:

„სიტოცხლეს შენგან მოველი
უკვდავება ხარ ცხოველი“:

¹ პროფ. გ. ჯავახიშვილი, ნიკოლოზ ბარათაშვილის წინამორბედნი: ნიკოლოზ ბარათაშვილი 1921 წ. გამოცემა. გვ. 167.

² პუშკინი, ქართული გამოცემა. 1938, გვ. 161. ამ ცნობას პირველად ყურადღება მიაქცია პოეტმა გ. ლეონიძემ: იხ. პუშკინისადმი მიძღვნილი კრებული. 1937 წ. თბილისი.

³ პ. იოსელიანი, ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა. გვ. 262.

უქმნა დაწუნება ლექსადვე მღვდელმან ეგნატე იოსელიანმა. ამას შეუდგინეს ბაასი. მიწერ-მოწერის ესე წიგნაკი“ ახლა არსად იპოვებაო, ასკვნის პლატონი (ცხოვრება, 262). ლექსმა

„ახალ აღნაგო სულოდა
ედემში აღმოსულოდა
ჩემს ეტლზე დანერგულოდა,
სიცოცხლეს შენგან მოველი
უკვდავება ხარ ცხოველი“.

დიმიტრის დაუმკვიდრა წარუშლელი სახელი ძველ ქართულ პოეზიაში. „ახალ აღნაგო“ ყველაზე უფრო გავრცელებული ლექსი იყო XVII საუკუნის გასულსა და XIX საუკუნის პირველ ნახევარში. საინტერესოა, რომ ის უყვარდათ ქართული რომანტიზმის დიდ წარმომადგენლებსაც, მაგალითად გრიგოლ ორბელიანს.

„ახალ აღნაგო“ პოპულარული იყო რუსეთში მომუშავე ქართველ მწერალთა შორისაც. ეს ლექსი ჩვენ ძალიან ხშირად გვხვდებოდა პეტერბურგის (აწინდელი ლენინგრადი) ძველ ქართულ ხელნაწერებში (მაგ. M 15, E 134); XIX საუკუნის დამდეგის რუსეთში მოხვედრილი მწერალი მეორე ნიკო დადიანი ამბობს: „ახალ აღნაგოს ხმას“ ყველას ვამჯობინებო (ლენინგრადის საჯარო ბიბლიოთეკის იოანეს კოლექცია, № 217).

„ახალ აღნაგო“ გამოუყენებია თვით დიმიტრის თანამოგვარე პოეტს, გიორგი თუმანიშვილს. მას ჩვენ ქვემოთ გავცნობით. აქ აღვნიშნავთ, რომ მას უწერია „ახალ აღნაგოს ხმაზედ სათქმელი გაფი“ (იხ. საქ. მუზეუმის H 772; S: 1512; 1576; 2385). პოეტი ამბობს:

„ვჭმუცავ კრონოსთ დიდადა,
კრთოლვით პირს გმონებიადა,
ლაწვს ვარდი გადაგწლიადა,
ნეტარ მას, ვინ ებავსდა“...

„ახალ აღნაგო სულოდას“ ხმაზე ლექსი უწერია აგრეთვე ავთანდილ თუმანიშვილს. ხელნაწერში (H 2130, გვ. 70—71), სადაც მოთავსებულია ეს ლექსი, ნათქვამია: „თქმული საზოგადოდ ბერებზე, ახალ აღნაგოს ხმაზე, უფრო კი ეპიფანე არქიმანდრიტზე არის თქმული“.

ამ კილოზე (კილო: მოტივი) წერდა დიმიტრი თუმანიშვილის თანამედროვე პოეტი თეიმურაზ მუხრანბატონიშვილი:

„გეტრფოდი მარად სულოდა,
გულისა გასახაროდა“ (S 1576).

მაგრამ რაღა შორს წავედეთ, თვით ავტორს საინტერესო „ახალ აღნაგოსი“ მეტისმეტად ყვარებია ეს ლექსი: გამოუყენებია მერმინდელ ლექსებში: „იამბიკო“ და „ნავაი ნიშაბურის ხმაზე“:

„თვე ნათელი ორის კვირის მთვარეო,
მზევ, სამარადოვ და ცითა კიდელ მარეო“ (გვ. 91).
„ვეთილ სასურეო, ორი კვირის მთვარეო,
ბოლისა ცასა ირისე იკამარეო“ (გვ. 103).

„ახალ აღნაგო სულოდა“ იმღერებოდა და ნოტებზედაც იყო გადაღებული.

XIX საუკუნის 80-იან წლებში „ახალ აღნაგო სულოდა“, რუსულად გადაიღეს¹. შედარებით გვიან ეს ლექსი ინგლისურადაც გადაიღო ოლივერ უორდროპმა². სამწუხაროდ, რუსული თარგმანისათვის გამოუყენებიათ „ახალ აღნაგოს“ ცუდი, შერყვნილი ტექსტი, რასაც შემდეგ ადგილი უპოვია ერთ-ერთ სერიოზულ უცხოურ გამოცემაში³. აი ერთი „მაგალითი“:

„ახალუხად მოსულოდა,
ღდებნი გამოსრულოდა.
სიტოცხლეს შენგან მოველი,
ცუბ და ბეგა ვარ ცხოველი...“

ეს სტროფი რუსულად ასე უთარგმნიათ:

„Пришел я только орхалухом.
В раю с ним я пребывал,
Жизни от вас ожидаю.
Безпокоился в ожидавши стыда“⁴.

ამ ექსკურსის შემდეგ გასაგებია, თუ რატომ ერეოდათ ერთმანეთში და ვერ ანსხვავებდნენ ბესიკისა და დ. თუმანიშვილის ლექსებს.

¹ დ. მიქელაძე, გაზ. „ივერია“. 1883 წ. № 73.

² „ქართული ენა და ლიტერატურა“ ინგლისურ ენაზე. გვ. 147.

³ იხ. Dictionnaire internationale des écrivains bu jours.

⁴ იხ. დ. მიქელაძის დასახელებულ წერილში.

დიმიტრი თუმანიშვილი უპრეტენზიო და თავმდაბალი პოეტი იყო. ის არ ეძიებს დამოუკიდებელ გზებს, ან არ ერიდება დაესახოს სხვებს: რუსთაველს, ბესიკს, საიათნოვას. გულწრფელია პოეტი თავის განცხადებაში:

„წევთხან ლექანი საამონი,
მსმენელს გულის წასაღებლად;
ტრფიალთათვის სასურველად;
გონებისა მაშვებებლად;
სიცოცხლისა სანუჯეშოდ,
კაფშანთა მაქარებლად,
სასარგებლოდ, სასაუბროდ,
მეკობართა საღბინებლად“.

თუ მოტივების თვალსაზრისით დავალაგებდით დიმიტრი თუმანიშვილის ლექსებს, რომლებიც ახლა, ასეა იყო ისე, დაბეჭდილია¹, მასში შეგვეძლო შეგვემჩინა ბესიკური ეროტიზმი და სახობო-სატრფიალო მოტივი. პოეტს, მართლაც, უყვარს სატრფიალო პოეტური ეპითეტები: „ორნი ტოლნი“ (ქალის მკერდი..., გამოც. გვ. 29), „ტანი ტატანი“ (გვ. 37, 42), „ტანად ალვა“ (44), „ნარჯიზი“ (29, 46, 47, 53, 64, 67, 101), „მარიზიანი“ (29, 45, 96), „მელნის ტბა“ (30, 37, 41, 46, 52, 56, 62, 68), „ვარდი“ (33, 35, 37, 42, 45, 52, 54, 56, 67, 68, 69, 92, 94, 96, 103, 104), „მთვარე“ (33, 37, 47, 60, 66, 96, 98), „მთიები“ (37, 44, 50, 62, 86, 101), „ირისე“ (29, 37, 46, 55, 62, 103), „ტანი წვრილი“ (33, 85, 97, 104), „ტან-კიპარი“ (35, 93, 99), „ზილფი“ (33, 52, 58, 69), „გიშრის ტევი“ (35, 52, 56), „ზარიფი“ (35, 60, 98), „მინერვა“ (63), „აფროდიტი“ (57, 71, 96), „ბაგე-ბალახში“ (60, 85, 92, 97), „ბროლ-ყელმინა“ (46), „ხალ-ია-გუნდი“ (46, 52), „შაქარ-ყანდი“ (42) და სხვა.

ზოგჯერ, მართლაც, მოგვაწყენს პოეტი, იმდენად შეყვარებულა ამ სიტყვებზე. ლიტერატურის ისტორიკოსები ამასვე აღნიშნავენ საიათნოვას მისამართით².

დიმიტრი თუმანიშვილის ტრფობის ომიექტი მომეტებულად შემდეგნაირადაა აღწერილი:

¹ დიმიტრი თუმანიშვილის ლექსები. თბილისი. 1938. მითითებულია ამ გამოცემის გვერდები. იხ. აგრეთვე გვ. 105—107.

² ი. გ რ ი შ ა შ ვ ი ლ ი, საიათნოვა, 1918 წ. გვ. 47, აკად. კ. კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. II². გვ. 597.

„ყელთეთრი მკვირვალე ფრიად მკინვარე,
ზარჩის ძკლავებით, ნახად მჩინარე.
გულმკვირდი ბროლთლილი, ნათელ-ჰკართოლვარე,
თანასწოო მტვეანი, ლამაზ მკადარე,
ზროტანი, ტატანი, ჰრხვეით ნარნარე“ (გამოც. გვ. 37).

დიმიტრი თუმანიშვილი, ზოგჯერ, აგრეთვე ესესხება კლასიკური ხანის ძველი ქართული მწერლობის (XI—XII ს.) სახობო პოეზიას. საამისოდ საკმარისია მოვიყვანოთ ერთ-ერთი სტროფი დ. თუმანიშვილის ლექსიდან:

„ზარ კვისარი, ზარ კვისარი, ცას ჰვეშეთ ყველგან ეს იხსენება,
დიადიმითა, დიადიმითა, სემირამიდა ვერ გესწორება!
ახალი ფასი, ახალი ფასი, მიწყივ არმალნად შოგვეღვანება,
ქვეყანა შენი, შენ მიერ შენი, მარად გეტრფოდეს ამიკობითა“ (48).

აქ ყველა დაინახავს ე. წ. „აბდულმესიანის“, ან როგორც ვეძახით „დავით აღმაშენებლისა და თამარის ქების“ შესაფერადგის¹.

სატრფილო-სახობო ლექსები მიუძღვნა დიმიტრი თუმანიშვილმა „კნიაზ ნესეიციკის ქალს“ (გამოც. გვ. 56) და „ალექსანდრე ქავკავაძის ასულს ნინოს „მენენიკის დღეს“ („საქ. არქივის სიძველეთა ფონდი, № 495).

პირველ ლექსში პოეტი ამბობს:

„შე ვით გამე ქვეყანამან, ნეტარ ლომერ მოგსწრებოდა;
ბოლანებთან ადგილ ეცა, სვემალალი შეგსწრებოდა.
ან ფორგილოსა ენახე, მესტიზობით გმონებოდა,
ანუ ვოლტერს და რუსოსა, მათგან ქება გფერებოდა...“ (გვ. 56).

„დიმიტრი თუმანიშვილის მიძღვნა ნინას“ დაწერილია 1817 წელს. ნინოს პოეტი ეძახის „უზადო სფერას“, „ბუტკს“, რომელიც არის ისეთი როგორც:

„ქართველნი ქალნი, მით ბროლფიქალნი,
თეთრი ყირმიზი, პირხვდ აქეს ხალნი“.

¹ შედარებისათვის შეიძლება გამოვიყენოთ ე. წ. „აბდულმესიანის“ ყველა გამოცემა (იხ. დოც. ს. ყუბანეიშვილის ძველი ქართული მწერლობის კრესტომათაში“, გვ. 202/86 1948. ტ. II).

იმავე ხელნაწერში ამ ლექსის მიყოლებით გვხვდება ლექსები ერმოლოვისა და რტირჩევისადმი. რა თქმა უნდა, ეს ლექსები უმღერის რუსეთის ხელისუფლების წარმომადგენლებს საქართველოში. ამით პოეტს სურდა განემტკიცებინა რუსეთ-საქართველოს კავშირი. არის პანეგირიკის ნიშნებიც.

საერთოდ უნდა ითქვას, რომ დიმიტრი თუმანიშვილი იყენებს სახოტბო პოეზიის ფრაზეოლოგიას. მისი გმირები „ამშვენებენ ივერს“, „აღმზრდელნი არიან საწყალთა“, „განმათავისუფლებელი ქვრივთა“, „საზოგადოთ მამა ყოველთა“, „ფსალმუნთ მოყვარე“, „სპასპეტი უდარე“, „როსტომს ედრება“, „სამსონს აღმატება“, ამიტომაცაა, რომ პოეტი თავის ხოტბის ობიექტს მიმართავს: „მსურის შენდამი ვითა ირემს წყარო“.

ადვილი გასარკვევია, რომ ეს ლექსიკა კლასიკური ხანის (XI—XII საუკ.) ქართველ მეხოტბეთა ლექსებშიაც გვხვდება.

დიმიტრი თუმანიშვილმა ლექსი მიუძღვნა აგრეთვე „პაწაწა ბატონიშვილებს“ ილიას და ოქროპირს (გამოც. გვ. 95). ილია, ამბობს პოეტი, „შაღალ გონებინია“, ოქროპირი — „კოკობ ვარდი“, „სწაელის მოყვარე“. პოეტი დარაგებითაც მიმართავს გიორგი მეცამეტის უმცროს წულებს:

„სახეთა და მაგალითად ეს წერილი დაიჭირეთ,
წესიერი წერა წვართეთ, გაიმრავლეთ, გაიზშირეთ“ (გვ. 95).

ასეთივე ხასიათისაა დიმიტრის მიერ დაწერილი ე. წ. „ოთბ-ტაეპოვანი ლექსები“, რომელნიც ჩვენი პოეტის განათლების წყაროებზე მიგვივითებენ (გვ. 72—84). მოიხსენიება აქ: „სილოლიზმი“, „თეორია-პრაქტიკებრი“, „გნომი“, „ფილოსოფია“, „ფიზიკა“, „მათემატიკა“... პოეტის აზრით „არინხმეტრია“ არის „სიბრძნის კარი“:

„მრიცხელოზის დასაბამი, ფილოსოფოსთ მავითარი,
გონებისა განმაშვენი, შესაყვარი შესაწყნარი...“ (75).

საზოგადოდ, ლექსების ეს ციკლი შეიძლება დაედოს საფუძვლად დიმიტრი თუმანიშვილის პოეტურ კონცეპციას.

დასასრულ, უნდა მოვიხსენიოთ დიმიტრი თუმანიშვილის ლექსი — „მიძღვნა ბესიკ გაბაშვილისადმი“, რაც არსებითად შეადგენს მეგობარ პოეტის მიერ ბესიკის კილოხმის პირველ ობიექტურ შეფასებას.

აი ეს ლექსი, რომელიც გამოუწვევია ბესიკის ლექსს „დამპალო ლეწო“. იგი უძველესი ლექსი უნდა იყოს დ. თუმანიშვილისა:

„სამყარომდე ამქვხარებ ზენის შტილის მაღალ თქმასა,
ზოგჯერ გვასმენ ლექსსა ახრით, ზოგჯერ ოდენ გვაბგერ ხმასა,
წარსულს ეამს ჰყვებ სიკადულით, ამით ოდენ არ გვეოფ ხმასა,
ერთი მაქვს, სჯობს ათასს მქონდეს მეგობრულად გეუყვი ძასასა“¹.

დ. თუმანიშვილს ლექსი მიუძღვნია აგრეთვე იოანე ბატონიშვილი-სადმი².

ლიბიტრი თუმანიშვილის ლექსები, რომლებიც თბილისურ ხელნაწერებში გვხვდება, გამოცემულია (1938 წ. თბილისი). აქვეა მითითება ხელნაწერებზე (გვ. 105—107).

ლიბიტრი თუმანიშვილის ლექსები შემდეგ ხელნაწერებში გვხვდება: საქ. მუზეუმის S: 1512 (გვ. 305), 3723 (ვ. 259, 287); H 2130 (გვ. 49); A 1164 (გვ. 115); S: 2395 (ვ. 24), 1516 (გვ. 29), 5131; საკავშირო მეცნიერებათა აკადემიის ლენინგრადის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის M 15, E 49, 134. ლექსი ბესიკისადმი ლენინგრადის ხელნაწერშია (E 49). „ალექსანდრე ჰავკავაძის ასულს ნინოს იმენიკის დღეს“—საქ. ცენტრალური საისტორიო არქივის ხელნაწერში (ძველი ქართული ხელნაწერი წიგნების ფონდი, ხელნაწერი № 495: ტ. რუხაძე, წე-ოილი გაზ. „ლიტერატურულ საქართველოში“, 1941. ნ. II). დანარჩენი ლექსები გამოცემიდანაა (1938 წ.).

„ახალ აღნაგო სულოდა“³ კარგა ხანია გამოცემულია: პროფ. დ. ჩუბინა-შვილი, ქართული ჟურნალთა. II. 1846 გვ. 231. 1863 წ. II. გვ. 114; გ. სკან-დარნოვა, სალზინო სახანდარი. 1895. გვ. 113—114; კრებული: პუშკინი საქართვე-ლოში. 1938. გვ. 133—134, გ. ლეონიძის მიერ; Пушкинский Временник. 1936. გვ. 297.

ახალ აღნაგო სულოდა

ახალ აღნაგო სულოდა,
ედემში აღმოსულოდა,
ჩემს ეტლზედ დანერგულიდა,
სიცოცხლეს შენგან მოველი,
უკვდავება ხარ ცხოველი.

¹ ლენინგრადის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის ქართული ხელ-ნაწერი E 49.

² იხივე ინსტიტუტის ხელნაწერი M 15.

³ A 1164-ს დასათარება: „გაფი... შეიდა შაირად, თითო შაირი სამი ტაე-პია. და თითო ტაეპი, რვა მარცვალა და ამ შეიდა შაირს მეოთხე ტაეპი ყოველ-სავე ერთი და იგივე ტაეპი აქვს თექვსმეტმარცვლოანი“ (გვ. 114 v).

ორი კვირისა შთვარეო,
ნათელ ბრწყინვალე დარეო,
ანგელოზთ მიწყევ მდარეო;
სიცოცხლეს შენგან მოველი,
უკვდავება ხარ ცხოველი.

პირის კამკამით ელვარებ,
შვენებით მეტრფეს ახარებ,
ნაზის ქცევით მიმოარებ.
სიცოცხლეს შენგან მოველი,
უკვდავება ხარ ცხოველი.

საუკუნოდ მაქვს სურვილი.
ტრფიანებისა წყურვილი,
გონების მკვრეტით სურვილი,
სიცოცხლეს შენგან მოველი,
უკვდავება ხარ ცხოველი.

ბუნების ხატო შექვლო,
ცისკარო ნრჩობლად დართულო,
ბესიკო, ეწყით მორთულო,
სიცოცხლეს შენგან მოველი,
უკვდავება ხარ ცხოველი.

მთის ვარდო ნამით ცვრეულო,
ყვავილთ ხელმწიფად რჩეულო,
კეთილ ჰფშვით მარად ჩვეულო,
სიცოცხლეს შენგან მოველი,
უკვდავება ხარ ცხოველი.

შმაგო მიჯნურო და ხელო,
თერაყის ტურფა შემსმელო,
სატრფოვ ქვეყნისა დამწველო,
სიცოცხლეს შენგან მოველი.

უკვდავება ხარ ცხოველი.

დიმიტრი მდიენის მიწერილი ბესიკთან¹

პასუხად ლექსზე „დამალო ლეშო“.

სამყარომდე ამქუხარებ
შენის შტილის მალალ თქმასა,

¹ სათაური: გაფი... A 1164, გვ. 114 v.

ზოგჯერ გვასმენ ლექსსა აზრით,
ზოგჯერ ოდენ გვაბგერ ხმასა,
წარსულს ეამს ჰყვებ სიქადულით,
ამით ოდენ არ გვეყოფ კმასა,
ერთი მაქვს სჯობს, ათას მქონდეს,
მეგობრულად გეტყვი ძმასა.

ბაიათი

წიგნი შენი მეცარა,
ლექსი ნასთებრ მეცარა,
რადგან იჩენ სიქადულს
აჰა, გიკვირთ მეც არა.

აღექსანდრე ჰავჰავაძის ასულს ნინას-
(იმენენიკის დღეს)

ნათლისა მოგვი, ნაბრწყინი თვალუდგმელი,
იკავს ელვას ბუნების შესაბამსა,
ნეტარი ნინა ნინას ემწეუქებარა,
ამზევა მხედნი, სატრფო მორფ ნაკვეთითა.
წლის ქცევადობას კეთილ სრბით განატარებს,
პირწივი ხატი მზგავსი არსებისავე,
წარმონაზავი ბუტკი მალალ სირათა,
მაშენი, მამკი, უზადოი სფერაი.
ფრიადის სურვით იმენენიკის განმცხადი,
ტრაპეზს დაგვიგებს უხვების ტრფიალებით..

მუხამბაზი

რად მოგწორდი ქცევით ამაყიანო!
უებრო, სასურვო, კეთილ დლიანო,
მნათობო ვარსკვლავო, ციმციმიანო,
პირმწყაზარო, ფერად ნათელ მზიანო,
თვალ ჯერანო, ტურფად შეენებიანო!..
რად მოგწორდი...

როს წალკოტსა ნარნარობდი, არობდი,
მთიებობდი, კამკამობდი, დარობდი,
შენთა სწორთა თავაზობდი, ჰყვარობდი..

შენ ზნატრიდი, შეგეტრფოდი ვხარობდი,
რად შიტევე, ტანად ალვის ხისანო?!
რად მოგშორდი...

- გულს მისკირდა და დაწყულულდა უშენოთ,
მწადს ედემი იაყარ ვჰყო უშენოთ,
- შიჯობს, რომელ გავველურდე უშენოთ,
დღენი ჩემნი გავატაროთ უშენოთ.
- შენ იცოცხლე, ბედნიერო, სვიანო!
- რად მოგშორდი...

აწ მომსურდა ყუავილებთან რებანი,
ამო ქერეთა, ხლება და ლხინებანი,
დატკობა, განცხრომა, განსვენებანი,
დღე კეთილობითა გატარებანი,
ნამს აცერევენ უცხოლ რადმე ფშვიანი.
რად მოგშორდი...

- ვარდი მეტყვის: „მებრალეზი ხელობით,
შენი ჭირი მეც მომიდევ მწველობით,
• ნულარას ეტყვი ცრემლსა ცხელობით,
ქვეყანასა შეგითვისებ მცველობით.
- მას მიუწერ, მკვლელო მარხიანო“.
- რად მოგშორდი ქცევით ამაყიანო!

ბაიათი ვარდზედ

- ვარდი მეც ნებდეს ეგების,
ლაწვზედ ბაგე ეგების,
• ლხინი, შვება განქარდეს, სიყვარული ეგების!
სურვილი აქვს მისრისა?
შაქარ-ყანდის, მისრისა,
მისის ბაგის შარბათი ნეტამც ტუჩსა მასრისა!
ტანი წვრილი ახევდეს,
გულსა სხივით ახევდეს,
• ვინც ვერ შეხვდეს თანასწორს, სულთქმით ბევრჯელა ხევდეს!
მთვარე სადაგ ველისა,
ჩემის სადაგველისა,
• მის უებროს ყელისა, ზილფი სადა გველისა.
• ჰევედა გექმნათ ვისობით?

ვინ კეკლუცობს ვისობით!
თქვენ გზისაგან შემცლარ ხართ, ჩვენ ეშხიეთა ვისობითა-
სიტყვას გითხზავ შინებით,
ნუ იქმნებით შინებით,
თუ პასუხი ვერ უძლოთ, ნუ გამოხვალთ, შინებით.

ბრწყინვალე პირ-ბადრი

ბრწყინვალე პირ-ბადრი, ჩემი მთოვარე,
ულრუბლო მთიები, სად მიმეფარე?
საჩინო შეენება, სად უჩინარე?
მნათობი მცხინვარე, მარად ელვარე,
მაშრიყელთ აპოლო, ვის დაედარე?
მელნის ტბა აეშხე, ტურფად მოარე,
ირისე ამშვილდე, სათნი ისარე,
ლაწეები აფარდე, შეენვა იქმარე,
ასადაფე მანგნი, ვერცხლსა ადარე,
ამარტე ბაგები, ამოცინარე.
ყელ-თეთრი მქვირვალე, ფრიად მკსინვარე,
ზარიფის მკლავეებით, ნაზად მჩინარე,
გულ-მკერდი ბროლ-თლილი, ნათელ-მკრთოლვარე-
თანაჰსწორ მტევანი, ლამაზ მკიდარე,
ზრო ტანი, ტატანი, ჰრხევით ნარნარე.
საწუთრო, მუხთალო, რად შემაზარე?
უწყალო ჩარხთ ბრუნვა რისთვის იხმარე?
შურ-მაგე უბრალოდ, არ დამაწყნარე!
კეთილი ცხოვრება სულ დამამწარე,
მნათობი გამყარე, კაეშანს მყარე.
ქვეყანავ უბადოვ, აწ იმწუხარე,
საბავთო გოდებით იმგლოვიარე!
აწყაროვე ცრეჰლნი, ჰხშირ მომდინარე,
გაშმაგდი, ველს გახე, მაჯნუნთან არე,
მისებრივ ფრინველნი თავს იბუღარე.

გაკიცხვა ვისმესი

სიცრუითა დიდებულობ, მზაკვარობით მოგწონს თავი,-
მცბიერობ და მანკიერობ, ვერაგობით ხშირად ჰყვავი-

ლექსი სხვა გაქვს და აზრი სხვა, ამითი ხარ შენაზავი,
 ცხოვლად ხედავ სატანასა, არას გარგებს შენ იგავი,
 სნეულებად ეს გპირს ავი, ურცხვი იყავ და პირშავი.
 ყარაჯაობ ზანგი ინდი, რა გიქო მშვენიერება,
 ეკალმუხისა ნაკვეთი, სისუფთე, ტანიერება,
 გამგზავსე განგოზილს ჯადეგს, გიხდება ხანიერება,
 განმაცვიფრებს და მაკვირვებს, ეგ შენი სახიერება.
 ვის ძალუცს შენი ქვერეტანი ან ვინ იქნება მნახავი.
 შიდარად აღსარებული, იქცეოდი კადნიერად,
 ტარტარას სული უმსხვერპლე, და შეიქმენ ბიწიერად,
 განგეძარცვა კეთილობა, ვინღა გპოებს გონიერად,
 დაგეკარგა უქედანება, მსწრაფლ იქცევი მიწიერად,
 ვერ მიხვდები შენს წადილსა, დაგექცევის სიბრძნის ნავი.
 სინანული არას არგებს, ვინც არ არის ნიეთიერი,
 უსხეულოდ შენახება სად თქმულა ნათელ მზიერი,
 წარიკვეთე სასოება, აწ და მარად ყოვლიერი,
 ვის შესწყალდე შენებრივსა, შენებრივ არს გულხშიერი,
 განიხადე სამაქანკლო, შესამოსი, მოსართავი.
 ნეტარ რა ქნა საღათელამ, მართებული და კარგობა,
 იძრახების, იკიცხების, ვის მოსურდეს მისი მკობა,
 ნამუსად აქვს ესე ქცევა, დაიწყოს მისთვის შობა,
 ითქმეოდეს მესტიხობით, არ დადუმდეს მუსიკობა,
 ამას ვიწვრთნი და ვიძახი, მუშაკი, ეტლის მბრუნანი.

ტრფიალთ დამწველი

ტრფიალთ დამწველი, ტრფიალთ დამწველი,
 ისფრით მოსილი, არს დამდაგველი,
 მისი უებრო წელი,
 აფროდიტური ველი,
 და მშვენიერი ყელი,
 იცოცხლოს მრავალ წელი,
 აწ ვიქმენ ხელი, აწ ვიქმენ ხელი.
 თვალო მღიმარევე, თვალო მღიმარევე,
 ოდეს მნათობ, მომწყულავ მთოვარე,
 მაისურ ვარდო,
 ბრწყინვით აღნაზარდო,

კეკლუცებში მარდო,
 ჩემო გულის დარდო,
 განათლებულთ ფარდო,
 სუმბულო ნარდო, სუმბულო ნარდო.
 გულ-ბროლ-ფიქალო, გულ-ბროლ-ფიქალო,
 ეწყით გრაგნილო, არ პირად მქრქალო!
 ბაგე ლალო,
 სულისა ძალო,
 კეკელავ მალო,
 არიად ხვალო,
 ქართველთა თვალო,
 ცისკრის მძევალო, ცისკრის მძევალო.
 შენნი მნახველნი, შენნი მნახველნი,
 არ ცუდად მელელნი, ფარადებრ მთლელნი,
 ნატიფად არე,
 მზედ დაემყარე!
 სხიენი იკმარე!
 მეც შემიწყნარე!
 ნუ გამიგარე!
 შენთვის სახმარე, შენთვის სახმარე.
 ნეტარებითა, ნეტარებითა,
 შენთანა მყოფი არს ხარებითა,
 სიხარულთ მცინარე,
 ნათლის გარდმომდინარე,
 მთიები არს მძინარე,
 ქების აღმომჩინარე,
 მკობა მიუწინარე,
 არ საწყინარე, არ საწყინარე!

ბედნიერებით აღვსილი

ბედნიერებით აღვსილი, შვენებით მარიხიანი,
 ციაგთ მიულო ნათელი, მკრთოლვარებს ციმციმიანი,
 გარ-შემოივლებს ირისეს მარადის კეთილ დღიანი,
 მან განაცუდნა ციურნი აპოლო, კრონოზ მზიანი,
 მთვარე ღრუბელსა მოეცვა, თალხობდა ფირუზიანი.
 ყორნის ფერს მშვილდსა მოზიდა, გოზა გოგასა დარია,

სუნით ნატყორცვა ისარმა, სათი სათზე გარდარია,
 საგანი მქსწრაფლად დაღეწა, ჩემთვის არ დარობს დარია!
 მდინდიან სისხლის ცვარები, ჯეონის შესადარია,
 არ შემიწყალა საკვდავად, კუშტ ვვარობა მიზეზიანი!
 კვირპაროზისებრ ტანს ირხევს, კეკლუცი ნაზებიანი,
 ტურფათ აღზრდილი მდიდარი, ზუპალი მუშთარიანი,
 პირგაბადრული მთიები, მცხინვარე მაშრიყიანი,
 მაჯუნის სულის წაპლები, კეკელა კავებიანი,
 ყელზედ ეკიდნეს ზილფები, ლამაზად ფაქიზიანი.
 წალკოტს შიგან მხიარული ნებიერად მონარნარობს,
 ვარდი ნახა გაფურჩენული, ბროლის თითებს მისთვის ხმარობს,
 იყნოსა და გასუნნელდა, ყვავილებში მიმოარობს,
 უცხოდ რადმე შეეკეცვის, მოსაწონად მოცინარობს,
 სირინოზობს ხმა უსულით, მოეზნე ნარგიზიანი.
 დღეს ქებისა შესათხზველად, ენა აღესძრა და ბაგები,
 ის ეღვარე ეთერია, მისი მხელი ვიდაგები,
 შას უქმნია სამარაგდელ, სრა სამყოფად აღნაგები,
 ინდოეთის მპყრობელია, აზია აქვს მონაგები,
 ტრიალი¹ და თამაშობა, მასთან ჰხშირობდა მზიანი.

მნათობთ ზესა

მნათობთა ზესა, მცხინვარესა, უქებ არესა,
 კრონოსს მარესა, მქსინვარესა, შესაზარესა,
 უღამო დღესა, ბრწვინვალესა, ჩრდილოთ მთვარესა,
 სხივთ მჩენარესა, მოსურნესა, მოცინარესა,
 ვეტრფე მას მზესა, სამოთხესა, მშვენიარესა.
 გული უძგერის მოსვენებით, ტურფა ნათელსა,
 გველნი ჰსცვენ შვებით, გაკვირვებით, ბროლისა ველსა,
 ლამაზ ღაწვებით, შეხამებით, მოირთავს ყელსა,
 სათნი ჯარებით, მახვილებით ჰსდგენიან ხელსა,
 ვის მიმბაძესა, განმაძესა, მხეკთ მიწუნარესა.
 ზროს ტანს ირხევდა, ინაზევდა წერწეტობასა,
 თავს ინახევდა, დაიცევდა კეკლუცობასა,
 სიტყუასა ჰათხზევდა და ჰთვარევდა აშკობასა,

¹ ეს ბოლო სტროფი აკროსტიხულია და გვაძლევს: სახელს დ ი მ ი ტ რ ი.

მკვრეტელთა რევდა და ამლევდა დიდსა თმობასა,
 ვსწყევ ზემსა სვესა, დამსაჯესა, დაჰამწარესა.
 მისს ამბორებას, შეკონებას ვინ ელირსება,
 ხელიხელს ხებას და ტარებას დაემოყვსება,
 სევდის განგდებას, განშორებას, ეხალისება,
 ნარგიზთ ქუხებას, შეწუხებას, ეს ეთვისება,
 ვხატდე სახესა, დამდაგესა, მონარნარესა.
 სავარდეს მყოფობს, პერიპატობს სიმრთელიანი,
 ვინამო თალხობს, იასამნობს, სურნელიანი,
 არომატ შლილობს, ყარამფილობს სუმბულიანი,
 სირინებრ ჰგალობს, მოლალურობს, უსულიანი,
 ქვეყანამ ესა განუწესა ვარდ მცენარესა.

გიორგი თუმანიშვილი

გიორგის მამა „ეგნატი მდივანი თუმანიშვილი“ ირაკლის დროის გამოჩენილი მოღვაწე იყო. 1801 წლის შემდეგ მას ეჭირა მდივანბეგის თანამდებობა და დროებითი მთავრობის წევრადაც აირჩიეს (1801 წ.).¹ იმ დროის ქართულ საზოგადოებაში სახელი და პატივისცემა ჰქონდა დამსახურებული გიორგი ეგნატის ძეს. მეგობრობდა მას დავით რექტორი. პეტრე ლარაძე ასე მიმართავს გიორგის:

„ჰოი, მეშაკო, ღვაწლკეთილოდა,
 მთავარმოწამე, სახელტყბილოდა,
 ძმურ სიყვარულით აღესილ მტილოდა,
 აქაით ედემს დანერგულოდა.
 სისხლ მრავალ დაღვრით საწადილოდა,
 ჰპოო ადგილი სულსაგრილოდა,
 შენ ჰირვეულთა მცდელ საჩრდილოდა
 მუშაკს ემწოდე მხეე მარტვილოდა“².

პოეტს დიდი პატივი დაუდევია მეგობარ პოეტისათვის: გიორგი თუმანიშვილი გიორგი ძლევაძისილისათვის (კაპადუკიელი) შეუდარებია. „მუშაკი“ ან იგივე გიორგი ერთგვარი ფსევდონიმია. ეს სახელი („მუშაკი“) ერთგან გამოყვანილია გ. თუმანიშვილის ავტობიოგრაფიულ ლექსში (იხ. ქვემოთ). ჩვენ ამ შემთხვევაში ვღებულობთ

¹ პ. იოსელიანი, ცხოვრება, გვ. 233. Потто, Утверждение, т. X II. გვ. 34. Акты, т. I. გვ. 138.

² საქ. მუხეუმის S 155, 387.

ფსევდონიმს აკროსტიხულად გამოხატულს (S 1512, გვ. 940), ან ჩართულს ლექსის ბოლო სტრიქონებში. ეს წესი ჯერ დამკვიდრდა ხალხურ პოეზიაში (ხალხური მელექსე ლექსის ბოლოს მიაშვლებს თავის სახელს) და შემდეგ თავი იჩინა ქართულ სალიტერატურო ძეგლებში. სახელი „მუშაკი“ თარგმანია სახელ. „გიორგისა“. ასე ჰქონდათ გააზრებული ეს ბერძნული სიტყვა-სახელი ჯერ კიდევ ათონის ივერის (XI ს.) მოღვაწეებს (ათონის კრებული, 1901. გვ. 286).

ირაკლი მეფის (1744—1798) სიცოცხლის უკანასკნელ წლებში და გიორგი მეცამეტის მეფობის ხანაში (1798—1801 წ.) გიორგი თუმანიშვილი ჩამოყალიბებული პოლიტიკური მოღვაწე ჩანს. ის დაესწრო 1801 წლის ცნობილი მანიფესტის გამოცხადებას და რუსეთში ეახლა იოანე ბატონიშვილს (პ. იოსელიანი, ცხოვრება, გვ. 240). იოანეს გარდა გ. თუმანიშვილი მეგობრობდა პოეტ პეტრე ლარაძეს, ალ. ქავჭავაძეს, გ. ავალიშვილს და სხვ. 1819 წელს გ. თუმანიშვილი მიაცილებს აღმოსავლეთში სამოგზაუროდ მიმავალ გიორგი ავალიშვილს (S 450). პეტრე ლარაძის ლექსების კრებულში, სხვათა შორის, ერთი ასეთი ადრესი გვხვდება: ეს აკროსტიხი „პეტრე ლარაძემან, ყარიბჰან კნიაზ თუმანოვს ეგნატის ძეს და მეუღლესა მისსა კნეინა მარიამს და დასა მისსა კნეინა ანანას... უარმალნა [უსახსოვრა], ვინაიდგან ფრიად მოყვრობისა კავშირითა შეკრული იყო სიყრმიდგანვე“ (S 155, გვ. 331). ახალგაზრდა პოეტს ალ. ქავჭავაძეს გ. თუმანიშვილი გაეცნო გ. ავალიშვილთან. გ. ავალიშვილი, როგორც ცნობილია, ალექსანდრე ქავჭავაძის ბიძაა. დედა მისი მიაა გ. ავალიშვილის დაჲ იყო. ხშირად ახსენებს გ. თუმანიშვილს პ. იოსელიანი. მისი სიტყვით, გიორგი იყო „მოლექსე და მოყვარე ქართველთა მწერლობისა. გარდაიკვალა სტატსკი სოვეტნიკად 1837 წელსა“ (ცხოვრება, გვ. 240). ამის თაობაზე მეორეგან ნათქვამია უფრო ვრცლად: „გიორგი თუმანიშვილი, ძე ეგნატი მდივნისა, მოყვარე მწიგნობრობისა და მწერლობისა, ამან შეკრიბა ერთ წიგნად ლექსნი ძველად თქმულნი და უწოდა ქართველთა მწერლობისა ამის საუნჯესა „მრავალ-ყვავილოვანი“. დღესაცა აქვს იგი შვილსა მისსა დენერალ-მაიორსა ალექსანდრეს. მოკვდა 1837 წელსა“¹.

„მრავალ-ყვავილოვანი“ სიტყვასიტყვით თარგმანია სიტყვისა-

¹ პ. იოსელიანი, ცხოვრება. 1936. გვ. 214.

ანთოლოგია. გ. თუმანიშვილის „ანთოლოგიას“ ჩვენ არ ვიცნობთ. ჩანს, აქ იგულისხმება თუმანიშვილების ინიციატივით შედგენილი დავით რექტორის „ანთოლოგიის“ ორი ვეებერთელა ტომი (S:1511, 1512). მას, თუმცა სხვა ხელით, მართლაც, მიწერილი აქვს: „მრავალფერადად ვილოვანი“.

გ. თუმანიშვილი „ბესიკის პოეტური სკოლის“ წარმომადგენელია. მის ერთ-ერთ ლექსში, ისე როგორც ბესიკთან, გამოყვანილია სახელი „ანა“:

„ნარნარად მხნეო ზანანავ,
სიტკბოებით მანანავ
შეერებით ზარიჟანავ
შემკობილად ვარდის მანავ
გული მოკალ სეუდიანავ
ღრუბელსა მკდომს შესაგვანავ
ულმობელო მაგისტანავ
შემიწყალე გულისთანავ“ (S 1512, გვ. 939).

გიორგი თუმანიშვილის ტრფობის სიმბოლოა ვარდი. „ვარდი შიტრიალებს გულსა“ ეწერა დიმიტრი თუმანიშვილის ბეჭედზე. ასევე ყვარება „ვარდი“ გ. თუმანიშვილს; პოეტი ამბობს:

„ჰე, ვარდო ფერით მდიდარო..
სხვათ ყვაველთ გამაფლიდარო.
ისმინე მოთქმა ჩწარედა
შენით ნუ განმიგარედა“ (S 151², გვ. 949...).

თეიმურაზ პირველის პოეზიიდან სესხულობს გიორგი თუმანიშვილი აგრეთვე მოტივებსა და გამოთქმებს: „ფარვანა“ („შამიფარვანია-ნიდან“), „ფარჰადი“ („ფარჰად-შირინიანიდან“), „ვარდი და ბულბული“... მისი საყვარელი მეტაფორა-ეპითეტებია: „მელნის ტბა“, „ინდის მშვილდი“, „მნათობი“, „აფხაზთა ისარი“. უკანასკნელი აღებული უნდა იყოს „ვისრამიანიდან“: „მეშინის ნუთუ აფხაზთა დამიშინონ ისარნიო“. იგულისხმება წარბ-წამწამები.

ცნობილია, რომ გ. თუმანიშვილმა გამართა ვეფხისტყაოსნის ერთ-ერთი ხელნაწერი და სტროფებიც შემატა მას (H 1079)¹.

¹ პ. რ. ალ. ბარამიძე, ნარკვევები. ტ. III, 1952. გვ. 81—83. ვეფხისტყაოსნის ჩანართი და დანართი [სტროფები] აკად. კ. კეკელიძის რედ. 1949 წ. გვ. 39—40. საქ. მუზეუმის H 1079.

გიორგი თუმანიშვილის ლექსების ნაწილი დღემდისაც იყო გამოქვეყნებული. „პოი ვითარ მწველად“ პროფ. დ. ჩუბინაშვილმა გამოაქვეყნა: ქართული კრესტომატია. II. 1863. გვ. 115. „ბულბულს მხედა გულსა ლხენანი“ პროფ. ალ. ბარამიძემ დაბეჭდა: ანთოლოგია. II. 1928. გვ. 292. ზოგი ლექსი კიდევ გ. სკანდაროვასა (სალხინო სახანდარი, 1895) და იოსებ გრიშაშვილს გამოუქვეყნებია (ალ. ჭავჭავაძის თხზულებანი. 1940. გვ. 275).

ლექსები: „ახალ აღნაგო სულოდას ხაზე“, „ბულბულს მხედა გულსა ლხენანი“, „მუხთალმან ამა სოფელმან“, „პოი, ვითარად“ და „კიდურწერილობა“, რომელთაც ვაქვეყნებთ, გვხვდება შემდეგ ხელნაწერებში: საქ. მუხეუმის S:1512 1576, 2385, 2415, 2519, 3723, H 772, A 1274.

ახალ აღნაგოს ხმაზედ სათქმელი გაფი¹

ვჭუტუცავ კრონოსს დიადა,
კრთოლვით პირს გმონებიადა,
ლაწეს ვარდი გარდაგშლიადა.
ნეტარ მას ვინ ებაგოსდა,
თავი არ გაიშმაგოსდა.
ბაგემან ლალი დანასა,
ვიცი გულს გმირავს დანასა,
სად ვჭპოებ სხვასა მისთანასა,
ნეტარ მას ვინ ებაგოს და,
თავი არ გაიშმაგოსდა.

წელი სინაზით მრხეველი,
საროს სიწულილით მძლეველი,
სლვით სურნელების მფრქვეველი,
ნეტარ მას ვინ ებაგოს და
თავი არ გაიშმაგოსდა.
ნარგისთა გარე გიმერხი,
მდგომნი ტურთად შეენიერნი,
მკლავს მე სენი მის მიერნი.
ნეტარ მას ვინ ებაგოსდა,
თავი არ გაიშმაგოსდა.

ყელი ბროლებრი მინა და,
სუმბული ზედა მფრინადა,
მოხვევას ღირსი ვინადა.

¹ S 1512 (გვ. 930) ასე ასათურებს.

ნეტარ მას ვინ ებაგოსდა,
თავი არ გაიშმაგოს და.
გული შევჰსწირე მთოვარეს,
შუქითა ნათელ მკრთოლვარეს,
ნუ თუ მომხედოს მწუხარეს.
ნეტარ მას ვინ ებაგოს და
თავი არ გაიშმაგოს და.

დილის მთიებად რებულსა,
ზრდილობით გამდიდრებულსა,
ქუფრ მოსით განშვენებულსა,
ნეტარ მას ვინ ებაგოს და
თავი არ გაიშმაგოს და.

ბულბულს მხვდა გულსა ლხენანი¹

ბულბულს მხვდა გულსა ლხენანი,
ვჰსცან წალკოტს კარნი ლიანი,
მერცხალთ ჰყვეს მალლა ფრენანი,
არე არს ნათელ დლიანი.

დასდასად მწყობრად მდგომარნი,
ყვავილნი მჰკრეტელთ მწყრომარნი,
აშიყთა გულთ მეომარნი,
კეკლუცად ნაზად იანი.

მეწალკოტე გულით ხასით,
ჰხმობს, აწ აღიესები ფასით,
ყვავილ მეფა მოვა დასით,
ტურფა სუნფეროვნიანი.

მჰრქვეს, ვარდის გაშლა მახარეს,
გლახ, ყვავილთ თავი დახარეს,
ჩაგრულთ გულთ შეიმჰახარეს,
შეიქმნეს ვაებნიანი.

მითხრეს: „დაშვენდა არენი,
ფერით ლალთ მოწუნარენი,
ვარდი არნ მომღიმარენი“;
ამად მხვდა ჟამნი სვიანი.

¹ სათაური: გარაილი S 1512, გვ. 923.

შევჰქმენ ხმა ტკბილად სალამი,
 ვჰკადრე: ხარ წყლულად მალამი.
 კოკობმან წითლად ალამი
 განშალე, დრო არს მზიანი.
 შენის მოსვლითა სენები,
 მეკურნეს მოუთმენები,
 მიბრძანე, დამრთე მე ნები,
 შეგიტკბო სუნნელ იანი.
 ვარდი გაწყრა ეუცხოვა,
 მჰრქვა: „შენებრძან მე ვით მჰოვა“?
 ლაწვთა ზედან ცვარმან მთოვა,
 შევიქმენ თვალცრემლიანი.
 ვარდმან უწყალოდ ბულბულსა,
 შემერისხა გულ დადაღულსა,
 სულთქმა მაქვს შორს განძებულსა,
 მოვჰსთქვამ საბრალოდ ხმიანი.

დ უ ბ ე ი თ 1

მუხთალმან ამან სოფელმან ასე შემქნა მოტირალი,
 ამად ვჰსტირი დღეთა ჩემთა, რომელ ვარდმან დამდვა ბრალი.
 უბრალო ვარ, არ მიცოდავს, ვარ მასზედა გულმოკლული,
 სული უძღვენ, არ მიილო, მით შევიქენ ეშუით მთვრალი.
 ვარდს სოფელი ვით დაჰფარავს, მას მაშვენსა სოფლისასა,
 ხელმწიფობას ვინ მიუღებს, თუმცა თქმულ არს ქართა მკრთალი,
 მას შევჰსტრფოდი სანუგეშოდ, ნაცვლად მისსა მიქმნა კირი,
 თვით არ მკურნებს, ვერვინ მკურნოს, რა გინდ ვიქნა
 დამაშვრალი,
 ჰიშორე მწყლავს მოუთმენლად, ცრემლი მდიან სისხლის
 ღვარად,
 სევსა ჩემსა კვლავ შევრისხავ, ვარდი იყოს დაუმზრალი,

ჰოი, ვითარად²

ჰოი, ვითარად მწველად კმარად ცეცხლნი მგზებნი,
 დეირის ალნი, დაუმცხრალნი განახლდებიან,

¹ სათაური ხელნაწერისა: S 1512, გვ. 923.

² სათაური: მესტახადი S 1512, გვ. 914.

ავლებულს გულსა, ეშხით ზრულსა ვინ ემწებიან,
 ველარ დავფარო, თვალთა წყარო მემჩქეფრებიან.
 ედემის მტილსა, ალვად ზრდილსა სვლა შეენდებიან¹.
 განმიკრთობს თვალთა, ინდ მრავალთა დარაზმულობა,
 მათთა ისართა, ძლიერ მწართა მჩანს გულს წყლულობა.
 შემაშთობს მშვილდი არ სამშვიდე მოზილდულობა.
 მწყლავს დას-დასობით და მრავლობით განკარგულება.
 ეჭა, მთიებო და ციებო, სულნი მხდებიან.
 ელისეს ველობ, სუნნელ მფშველობ კვიპაროზ ზრდილად,
 ისწრაფის სალამს, შლის რა ალამს მზე შენდა დილად,
 ზთვარე ცვარსა, ლამე მტკბარსა გეაცვრევეს საგრილად,
 გარე ვარსკვლავნი მკრთოლვარენი ტრფობად შეყრილად,
 სურვით ყოველნი სხივ ნათელნი შენ გმონებიან.
 ბაგე-ძოწებო, მაკუდებო, ვარდსა მლიმარსა,
 მას შორისობით მანგთა წყობით, მკვირარსა,
 მრისხანედ ვხედავ, ვერა ვბედავ ტკბილ საუბარსა,
 ვაი, თუ შემრისხო და დამამხო, ეს სანწუხ არსა.
 დამეცნეს ზარნი, სამკუნვარნი, დღე მწარდებიან.
 ლაწვო ლალებო, საკრძალებო, გვედრებ მუდარით,
 სპეკალთ ლითონო, თავმამწონო, მიხსენ დღით მწარით,
 ნუ შემიქმ შენსა, ველად მრბენსა მტირალს ცრემლთ ღვარით,
 მყავ მტრფობი მონად, მსახურ მრონად მზისით და მთვარით
 თუ დახსნი კირსა, ესდენ ხშირსა მესწრაფებიან.
 ედემის მტილსა, ალვად ზრდილსა სვლა შეენდებიან.

კიდურწერილობა²

მეცა ვიყავ თქვენსავითა მოცინარე ლალობითა,
 შთქვენობა ამა დღემან დამამწარა მარტობითა,
 შემწუე მექმნა თვით გონება, ენა ჩემი მქვერობითა,
 აჰი გიძლევნ გული თქვენდა, რად მიტევეთ ობლობითა.
 თუ თქვენ შეგხვდათ დღე უგვანი, არცა მეცა მელხინეზა,

¹ ეს ტაეპი, რომელიც მოძახილს ქანის, მეორდება ყოველი სტრაფის შემდგმ.

² სრული სათაური: „შაირი აკროსტიხად... რომლის კიდურწერილობა არს ეს გვარ: მეშაკი თემანოვი“ (S 1512, გვ. 940).

მანდაურნი შექცევნი მრავალთ კაცთა ენატრება,
ნოეს კვალსა შედგომიხართ, ეგე აგრე არ იქნება,
ვის მივანდევ გული ჩემი, უპირობა შემექმნება.

ავთანდილ და ლავით თუმანიშვილები

ავთანდილ თუმანიშვილი ერთ-ერთი ძველი ავტორია, რომელიც სიცოცხლეში მოესწრო თავისი თხზულების ბექდურ გამოქვეყნებას: 1816 წელს მან დასტამბა „ქალაქ გორის ისტორია“, რითაც უკვდავყო თავისი სახელი, როგორც დიდი სტალინის სამშობლო ქალაქის პირველმა ისტორიკოსმა¹. ავთანდილ თუმანიშვილს ამ წიგნში, სხვათა შორის, მოუთავსებია ბიოგრაფიული ცნობები გორელი პოეტის სტეფან ფერშანგიშვილის შესახებ.

ავთანდილი იყო ბირთველ თუმანიშვილის ძე². ბირთველს მასალებში „გოპრა მდივანი“ ეწოდება³. ავთანდილ თუმანიშვილი დაიბადა 1795 წელს. XIX საუკუნის პირველ ათეულ წლებში რუსეთში მოხვდა. ფაქტია მისი სიახლოვე ბატონიშვილებთან, რომელთაც, ჩანს, მას დაავალეს დაეწერა ქალაქ გორის ისტორია. ჩვენ ვიცნობთ ავთანდილ თუმანიშვილის შემდეგ ლექსებს: „ალ ლამაზო“, „ტრფიალთ დამწველო“, „სატირა-დილოგი კნეინა სოფოსა“ და „ოსე გაბაშვილზე“⁴. „ალ ლამაზო“ დიმიტრი თუმანიშვილის „ახალ აღნაგო სულოდას“ ხმაზეა დაწერილი, აქედან ჩანს ხასიათი ავთანდილ თუმანიშვილის პოეზიისა. აი, ერთი სტროფი:

„ენა გაქვს შაქრით სველი,
ვარდის კონა ხარ უშუელი,

---

¹ გორის ისტორიაზე იხ. მუერალ გ. ბუხნიკაშვილისა და დოკ. დ. გერიტიშვილის ნარკვევები...

² თუმანიშვილების გვარში ბირთველი საგვარეულო სახელად ჩანს (აკად. კ. კეკელიძე, რუსთველოლოგიის საკითხები: თბილისის უნივერსიტეტის შრომები, ტ. X, გვ. 106—110).

³ ლენინგრადის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის ქართული ხელნაწერები: M 15, E 96.

⁴ გრიგოლ ბატონიშვილის „ანთოლოგიაში“ (H 2130) გვხვდება ავთანდილ თუმანიშვილის „სატირა ბერებზე“, მაგრამ, სანწუხაროდ, ის ზეტისმეტად პორნოგრაფიულია. ავთანდილმა რუსულიდან თარგმნა „ლეოლრაფია და ისტორია ასურისტანისა“ (H 2171).

ზამბახო, რად გინდა სთველო.
ოი, შენ, სულო, მობრძანდი¹.

ასეთივეა ლექსი „ტრფიალთ დამწველო“.

ავთანდილ თუმანიშვილს ეკუთვნის აგრეთვე სატირა „ოსე გაბაშვილზე“. დასცინის მის სოციალურ წარმოშობას. ეს ლექსი კარგადაა ცნობილი².

საინტერესოა ლექსი „დილოგი კნენინა სოფოზე“. „კნენინა სოფო“ ცოლისდა იყო ბაგრატ ბატონიშვილისა (1777—1841). სოფო ცუდად ეპყრობოდა, როგორც ტექსტშია ნათქვამი (H 2130), თავის მოსამსახურე გოგოებს; რის გამო ისინი გაექცნენ მას. „დილოგში“ აღწერილია სოფიოსა და ვინმე გულისაბას „შეკამათება“. „დილოგი“ პოეტური თვალსაზრისით სუსტია, მაგრამ ის საინტერესოა როგორც ძველი სატირის გამოხატულება. ამით არ ამოიწურება „თუმანიშვილების პოეტური გვიარი“³.

აქვე ვათავსებთ ცნობებს დავით თუმანიშვილის შესახებ. ის ძმა იყო გიორგი თუმანიშვილისა. ახლო მეგობრობა ჰქონდა დ. რექტორთან. დავითი ბესიკის სკოლის პოეტია.

დავით თუმანიშვილის ლექსში, „ტრფიალთ ქველო“ („მუსტაზადი“) ბესიკური კილო (მოტივი) მოისმის:

„ტრფიალთ ქველო, ხილვით მწველო, საქებო მარად.

აღნაგო ნაძვად, მთვარ საბაძვად სინაზიო წყნარად.

ნათელ მთვარე, მიმოარე მარად და მარად,

უცეცხლოდ დარო, ვინ გადარო ციკ ცისკარად“.

დასახსომებელია პოეტის შემდეგი მოძახილი:

„აწ ჩემო ყამარა“,

მე შენს ამარ

სხივ მოისარება“.

¹ ავთანდილ თუმანიშვილის ლექსები დაცულია საქ. მუზეუმის H 2130 (გვ. 66, 70—72, 105) და S 3656. სსრ კავშირის ლენინგრადის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის M 15, E 96 ხელნაწერებში.

² პროფ. ალ. ბარამიძის გამოკვლევა დართული ბესიკის თხზულებათა 1932 წლის გამოც. გვ. 09—010. შეადარე: ნარკვევები, II. 1940 წ. გვ. 367—368. ტ. რ უ ხ ა ძ ე, ქართველები რუსეთის 1812 წლის სამამულო ომში, 1942 წ.

³ XIX საუკუნეში ცნობილი იყვნენ პავლე, გიორგი და მიხეილ თუმანიშვილები.

⁴ ვგონებ, ეს ერთ-ერთი უძველესი ფიქსაციაა სიტყვა და სახელი ყამარისა („ამირანის“ ეპოსიდან).

თავის „ყამარს“ დავით თუმანიშვილი მიმართავს:

„ჰე, უწყალო მარიხო, გამკვეთ, ვერ ვსთქვა ქებანი,
მუნეე ჰკურნე წყლულება, დამივს ცეცხლთა დებანი“.

მაგრამ „შედგეი სიყვარულისა უბედურია“:

„კრულ ჩემი ბედი არს საყბედი, შენ შემიწყენარე,
ნაცულად მთვარემან, უდარემან მომცა დრო მწარე,
ჯგონის დარე, ცრემლნი ღვარე, ვანად მოარე“.

პოეტს ჰყავს თავისი ვარდი. ახალგაზრდა მიჯნური უმღერის ვარდს, მაგრამ ამაოდ, კუშტობს ვარდი და თხოვნით მიმართავს ბაღის მცველს, ნარკიზსაც—მომაცილეთ ბულბულიო. თინალი ისეთი არაა, როგორც თეიმურაზ პირველის „ვარდ-ბულბულიანში“. დავით თუმანიშვილის ბულბული, ასე ვთქვათ, კვდება ვარდისათვის, ხოლო თვით ვარდი ამაყად დგას.

დავით თუმანიშვილი ლირიკულ შემოქმედებასთან ერთად საკალიგრაფიო მუშაობას ეწეოდა; გადაუწერია ნათარგმნი პიესების კრებული (H 389), „მსოფლიო ისტორია“ (H 394) და დელა პორტის „საქართველოს ისტორია“¹. „XIX საუკუნის 30-იან წლებში დავით თუმანიშვილი ისევ ქართველ მოღვაწეთა შორის მოჩანს“.

ვაქეყნებთ დავით თუმანიშვილის მხოლოდ ერთ ლექსს, რომელსაც შეიძლება ვუწოდოთ „ტრფიალთა ქველო“ (ხელნაწერში „მუსტაზადი“: S 1512 გვ. 1009, H 772, გვ. 43 r). ამ ხელნაწერების გარდა დ. თუმანიშვილის ლექსები მოთავსებულია S 2593 ხელნაწერში.

ტრფიალთა ქველო²

ტრფიალთა ქველო, ხილვით მწველო, საქებო მარად,
აღნაგო ნაძვად, მთვარ საბაძვად, სინაზით წყნარად:
ნათელ მთოვარე, მიმოარე, მარად და მარად,
უცეცხლოდ დარო, ვინ გადარო ციაგ ცისკარად.
აერორას ნამი, ვა რა წამი გულს მეცეს ცვარად.
ჯერან მიჯნურნი, საკედავად მსურნი, ეც შეება თქმულსა.
იმონებ გულსა, ელვით სრულსა, წყლვითა ლახრულსა.
ნუ ხარ უწყალო, არ შემიმბრალო, სევდითა ბმულსა,
ჩრდილთაგან მახე, გულ შევახე შენგან წყვდეულსა,

¹ ლენინგრადის საჯარო ბიბლიოთეკის იოანეს კოლექცია, № 7.

² საქ. ცენტრალური საისტორიო არქივის ფონდი 226, № 6142.

³ სათაური: „მუსტაზადი“ S 1512, გვ. 1009.

ესე არს ქება, შენ გეხება, მე მექნას მტკბარად.
 ავრორას ნამი, ვა რა წამი გულს მეცეს ცვარად.
 მე ვით ვპოქვა ქება, მიღევნება, რა იელვარებ.
 ორიონთ ველო, ირისეთ მცველო, რას შეგადაარებ,
 სადა ინდოთა სარაზმთა ტყორცვით მოარებ,
 აწ ჩემო ყამარ, მე შენს ამარ, სხივ მოისარებ,
 ყელნი ზამბახად, ბროლ სანახად გულს მეცეს სარად,
 ავრორას ნამი, ვა რა წამი გულს მეცეს ცვარად.
 ვარდის ლაწვნი, იგი ქაცენი აეკრა გულსა,
 აკროთბ რა თვალთა, მერცხალ შავთა მოხედე წყლულსა,
 რა მყოს კიპარმან, მიმზიდარმან ჰბერავ სუმბულსა.
 ერთი შვებად ვჰსთქვი მთიებად სხივით მოცულსა,
 ლივანტოს სულსა, მანიაკ ცმულსა მათნი უცს არად,
 ავრორას ნამი, ვა რა წამი გულს მეცეს ცვარად.
 ჰოი, რა ჰყოს გულმან, ანთებულმან განაკიდარე,
 დღენი რა წარხდეს, ნაცვლად მეგეს ესე ადარე,
 აჰა, შენ გმონებს ნატრი იგონებს, თუ გაამწარე,
 ვითა შენ გფერობს, არია მცველობს, რად დაჰფარე,
 ისი მოაჯე ამუშაკე წალკოტში მდგარად,
 ავრორას ნამი, ვა რა წამი, გულს მეცეს ცუარად.

შამჩი მელქო

„შამჩი მელქო“ ანუ „მელქუა გულქანოვი“, როგორც ეს დამოწმებულია დავით რექტორის მიერ შედგენილ ანთოლოგიაში (S 1512, გვ. 885...), ერთ-ერთი უნიკიერესი წარმომადგენელია აშუღურ-ყარაჩოღლური პოეზიისა, რაც თბილისის ხელოსანთა წრის პროდუქტია¹. ამ წრემ ბევრი ნიჭიერი პოეტი იცის². აქ ნახავთ

¹ აი რას ამბობს ერთ-ერთ ავტოგრაფულ მინაწერში რუსეთში გარდახვეწილი 1800-იან წლების „მელქესე მოსიკა“ (იხ. ლენინგრადის საჯარო ბიბლიოთეკის იოანეს კოლექცია, № 352): ჯერ ვიყავ მესანთლე, მერე მეწვანილე, შემდეგ სოფდაგარი გავხდი, ბოლოს მოხეტიალე პოეტი. ქართლიდან იმერეთს გარდაველ, აქედან ოდიშს, სადაც დადიანმა ცხენი მიბოძა და ისევე გორში გამოიქვეცი, ხოლო აქედან რუსეთში წავედი, იქ ძმა მყავდა, მაგრამ ცოცხალი არ დამიხვდა. რუსეთში თავისუფალ ცხოვრებას მივყავ ხელი.

² მაგრამ ბოლოს შემემთხვა, ჩემისევე ტყუით ძვირილი...”

³ აშულ-ყარაჩოღლელ პოეტთა სია, რასაკვირველია, საიათნოვათი, სტეფანე მკერვალითა და XIX—XX საუკუნის ცნობილი სახელებით არ ამოიწურება. თუ

ქართველს, სომეხს, აზერბაიჯანელს... ისინი ხალხთა ძმობას გამო-
ხატავენ.

შამში მელქო ეკუთვნოდა თბილისელ სომეხ-ხელოსანთა იმ წრეს, რომლებიც ქართული მწერლობის ასპარეზზე მოღვაწეობდნენ, ხელობით ის ყოფილა მესანთლე, უკეთ „მესანთლე მელქო“ ან როგორც ყველა ეძახდა მაშინ „შამში მელქო“. „შამი“ სანთელს ნიშნავს. შამში მელქო მთლიანად დაკავშირებული იყო საქართველოსთან და ქართველების ცხოვრებასთან. ერთ-ერთ ლექსში, რომელიც სომხურადაა დაწერილი, ის აგვიწერს 1795 წლის ცნობილ ამბებს—თბილისის აოხრებას ალა-მუჰამედ-ხანის მიერ¹. შამში მელქო ახლო ურთიერთობაში იყო ფარნაოზ და ვახტანგ ბატონიშვილებთან. ცნობილია გრიგოლ ორბელიანის „მუხამბაზი“, სადაც ეპიგრაფად მოყვანილია შამში მელქოს ლექსი:

„მუხამბაზო, რა ტკბილი რამ ხმა ხარო“.

„მუხამბაზში“ შამში მელქო ახსენებს ფარნაოზ ბატონიშვილს:

„მუხამბაზო, უცხო ტკბილი ხმა ხარო,

შამში მელქო ფარნაოზის ყმა ხარო“ (S 1512).

ვახტანგ ბატონიშვილი დასახელებულია ერთ-ერთ პანეგისტურ ლექსში (იხ. ქვემოთ)².

შამში მელქო, ისე როგორც თითქმის ყველა აშული პოეტი, თავის სახელსა და ზედწოდებას იხსენიებს შემდეგ ლექსებში: 1. „ცეცხლის შუაღამ ამოდის ალები“: „საწყალი შამში მელქო შენის ეშბითა კვდება“, 2. სატირა „მუხამბაზი: „მოპილოცავს თეიჰურაზ პო-

მესტირე კიკიაშვილს (კალმასობა. I 1936. გვ. 294). ოსეფა მექიანურეს (იქვე, გვ. 301). მაჩაბელას (საქ. მუხ. II 2130. გვ. 14), მათ წრეში არ ჩავთვლით, გიორგი მურათხანის (E. Такайшвили, описание т. I. გვ. 195) და მირზაჯანა მალათოვის დავიწყება მაინც არ ღვიძლება. მირზაჯანა „იყო მელექსე თათრული და სომხური ლექსებისა“ (გ. სკანდაროვა, სალბინო სახანდარი, გვ. 131). მირზაჯანას ლექსები გვხვდება შემდეგ ხელნაწერებში; საქ. მუხუმის S: 1659, 3723 (გვ. 462), H 2130 (გვ. 101), საკავშირო მეცნიერებათა აკადემიის ლენინგრადის აღმოსავლეთ-მცოდნეობის ინსტიტუტის E 134.

¹ პროფ. ლეონ მელიქსედ-ბეგი, ძველი სომხური ლიტერატურის ისტორია, 1941, გვ. 209—209.

² იბ. გრ. ორბელიანის ლექსები პროფ. მ. ხანდუკელის რედ. 1935 წ. გვ. 64.

³ პროფ. ლეონ მელიქსედ-ბეგის შრომა: სტალინის სახელობის თბილისის სახ. უნივერსიტეტის შრომები. ტ. V. გვ. 201—202. აგრეთვე ამონაბეჭდი ეურნალ ლიტერატურული მემკვიდრეობიდან. I. 1935.

ლიცმეისტრობა, შამჩი მელქომ არ იცის მეტისმეტი ხმალფარობა“, 3. „მუხამბაზი: შვიდ ცთომილს ვარსკვლავს შეეფარდები: შამჩი მელქო ვარ გარდაკარგულია“, 4. „მოვედ ჩემო საყვარელო: შამჩი მელქოს იამება, თუ შეასმევთ მაჩინითა“, 5. „მუხამბაზი: ქვეყნის მანათობელი მთვარე ხარ: შამჩი მელქოს მოჰგონდები მწარე ხარ“, 6. „ქება შეისმინე აღისკანდისა: „შამჩი მელქოს მწყალობელი ის არი“¹.

ამ სტრიქონებში, როგორც ვხედავთ, თავისთავად ჩანს შამჩი მელქოს პოეტური ბიოგრაფია. ის მუხამბაზური პოეზიის ისეთი მომღერალია როგორც საიათნოვა, ნიკით არ ჩამოუვარდება მას. შამჩი მელქო პანეგირისტია. მოკლებული არაა სატირულ მანერას. ვინმე თეიმურაზის სახით მას გაუკიცხავს ისეთი ქართველი, რომელსაც ქართველთა მეფის წყალობა სკირდა და ქამელეონივით შეეგუა აღექსანდრე პირველის ხელისუფლებას, „მთავარმართებელსაც კარგად ეწყობა“. შეიძლება ამ ლექსში ვიგულისხმოთ თეიმურაზ ციციშვილი, მდივანბეგი, რომელიც ელჩად იყო სტამბოლში (გარდაიცვალა 1802 წელს: ცხოვრება, გვ. 256) ან, თუ ეს არა, თეიმურაზ მუხრანბატონი, რომელიც „ახალ აღნაგოს ხმაზე“ წერდა ლექსებს (S 1576).

შამჩი მელქოს წრის პოეტია აგრეთვე ღვთისწყალობა ბებუდაშვილი. მის შესახებ ბევრი არაფრის თქმა არ შეგვიძლია. ვიცით მხოლოდ, რომ მას უწერია სატრფიალო ლექსები — მუხამბაზები: „ეჰა, ლამაზო, რა მომიგონე“, „რადგან მეგობრად არ მიკმარეო“, „სპასპეტის სპა მესევა ჯარად“ (S 1512, გვ. 867—869), ისინიც კი ვერ გადაურჩებოდნენ ისტორიას, რომ დაევით რექტორს არ შეეტანა თავის „ანთოლოგიაში“. სახელი „ღვთისწყალობა“, ალბათ, შერქმეული სახელია, ბებუდაშვილები არიან თბილისელი გაქართველებული სომხები, ვაქრულ-ხელოსნურ წრიდან. ერთმა მათგანმა „ქილილა და დამანა“ რედაქციულად გადაამუშავა.

ღვთისწყალობა ბებუდაშვილი თავის ლექსებში ყარბულად მიმართავს სატრფოს, რომელიც ეუბნება: „გასწი, განზედა გაიარეო“.

„დამწავს ყარიბი, ვინ გაჰკვირდება,
სიკვდილი ჩემი არ უღირს არად,
სპათსპეტისა სპა მესევა ჯარად,
შავნი ისარნი დამკოდვენ ჩქარად“.

¹ იხ. საქ. მუზეუმის S 1512, გვ. 885.

აქვე მთლიანად ვბეჭდავთ შამჩი მელქოს შემდეგ ლექსებს: „მუხამბაზო, უცხო, ტკბილი ხმა ხარო“, „მაჯამა ვახტანგ ბატონიშვილისადმი“ და „მუხამბაზი“. არის აგრეთვე სხვა ლექსები, სადაც პოეტი პირნათელი არაა სამშობლო ქვეყნის წინაშე. იბეჭდება S 1512 ხელნაწერის მიხედვით (გვ. 85წ). ზოგი ეს ლექსი დაბეჭდილი აქვს გ. სკანდაროვას: სალზინო სახანდარი. 1895. გვ. 235—236; პროფ. ლეონ მელიქსედ-ბეგას: სტალინის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები. ტ. V. ძველი სომხური ლიტერატურის ისტორია. 1941 გვ. 203—213.

აქვე ქვეყნდება ღვთისწყალობა ბებუდაშვილის სამი ლექსი: „მუხამბაზი“ „მუხამბაზი—სასაპეტის სპა მესევა“, „მუხამბაზი—ვაჟა ლამაზო“. ხელნაწერები საქ. მუხეუმის S 1512, გვ. 867—869), S 1534, გვ. 38—39.

მუხამბაზი

ცეცხლის შუადამ ამოდის ალები,
საყვარელო, დაგეუქუნებს თვალეზი.
იაყუთი ხარ, აღმასი და ლალები,
წარბებ შუადამ გასხია ხალები!
ხარ ყველაზე ლამაზი,
ჩემზედ ნუ ჰსჯი ნაზი,
ვიქნები შენგნით რაზი!
მე ბულბული, შენ ხარ ვარდის კვალეზი,
რასც ჩაიცომ მოგიხდება ტანზედა,
დღე და ღამე ვდგევარ შენს კარზედა,
რა გაწყინე, რომ დადიხარ განზედა,
მე მნახე მალე, მალე,
ნუ დახვალ გარე, გარე,
ნეტარ რა დაგიშავე,
წახველ, სხვა შეიყვარე,
ჯერ მომშორდი, ბოლოს შეგიყვარდები!
დილდილითა გადაშლილი ვარდი ხარ,
ნაქები ხარ, სახმელეთის ფარდი ხარ,
სხვასთან წახვალ, ისევ ჩემი დარდი ხარ!
ჩემგნით ნუ აიღე ხელი,
სიყვარული არს ძნელი,
ბულბულივით კიკიკებ,
ბაგი გაქ შაქრით სველი.
მე რომ მხედავ, შენ რისთვის იმალები?
რა მხატვარს უხატავს შენი სახენი,

აღვის ხე ხარ, აღმოსული ვნახენი,
ფეხთ ჩამიღე ბორკილი და მახენი.
შევიტყვე შენი ქება,
მე ცეცხლი მეკიდება,
საწყალი შამჩი მელქო
შენი ეშხითა კვდება.
მე ნუ დამწვავს შენი თვალები.

მუხამბაზო, უცხო ტკბილი ხმა ხარო¹

მუხამბაზო, უცხო ტკბილი ხმა ხარო,
მორთულო, მეგლიშო, ლეინის სმა ხარო,
შენო წარბნო და წამწამნო, თმა ხარო,
საყვარლათა მარტო ჩემთვის კმა ხარო,
ლეთის წინაშე შემოგფიცავ, ძმა ხარო!
ჰე, ნათელო, თეთრი ბამბის ქულა ხარ,
გავსილ მთვარევე, ღამე ამოსელა ხარ,
უკვდავების წყაროვე, ოქროს ლულა ხარ,
მოვეცხლილი, მოქედილი კულა ხარ!
არ ილევინ, ულეველი ზღვა ხარო!
შენის ეშყით თვალთ არ მერჩის ჩინია,
შენი სული მიხაკ-დარიჩინია!
შენთვის დავალ მუდამ ჩინ-მაჩინია,
შემიტყვია, მეტად გიყვარს ლხინია,
შესაქცევედ ლაპარაკში ზმა ხარო!
მოდი ღამე, ნუ დაზღიხარ ქარშია,
გული შემინახე ეშყის ნარშია,
შენ მოირთვი ზარბაბშია, ზარშია,
შევედრე არ გაგაგდოს კარშია,
შამჩი მელქო ფარნავაზის ყმა ხარო!

მაჯამა ვახტანგ ბატონიშვილისადმი

მონა ვარ მე ვახტანგისა, მისთვის ვაქებ მაჯამითა,
ოდეს შევასხი ქებანი, არ მეღალვის მაჯა მითა,
ნებით ვიწვი შამჩი მელქო, ანუ რამ აქვს მაჯამითა,
ახარე მწყურვალე გული, წყარო მომეც მაჯამითა.

¹ სათაური: მუხამბაზი S 1512, გვ. 885—886.

მუხამბაზი¹

რადგან მეგობრად არ მიკმარეო,
 გასწი, განზედა გაიარეო!
 ინადიანო, ლეარძლით ნარეო,
 გული ეკლითა შემინარეო,
 ბედი უბედო განმიმწარეო.
 არა ოდეს არ შემიწყნარე,
 რადგან მეგობრად არ მიკმარეო,
 გასწი, განზედა გაიარეო!
 მზეთ მამეჩვენე, არე ანათე,
 ერთი რამ ბნელი შენ განანათე,
 ჯერ შახესავით მოაკანათე,
 მაგრამ ბოლოს დროს მიმუხანათე,
 მე მაიძულე, სხვა ახარეო.
 რადგან მეგობრად არ მიკმარეო,
 გასწი, განზედა გაიარეო!
 სიზმრად მეჩვენე მზე და მთვარეთა,
 მუნ ავტირდები გულ მდულარეთა,
 შემოგჩივლებ, გეტყვი მწარეთა,
 აღარ მინდიხარ ჩემს ამ არეთა
 მუხანათობა შემაზარეო.
 რადგან მეგობრად არ მიკმარეო,
 გასწი, განზედა გაიარეო!
 შეჩვენდნენ ღლენი შენი შობისა,
 შეყრის საათი და გაცნობისა,
 ზნე გქირებია უპირობისა,
 გვარი არ იცი მეგობრობისა,
 აწ საქციელი მოიხმარეო,
 რადგან მეგობრად არ მიკმარეო,
 გასწი, განზედა გაიარეო!
 შენს ჩემს თავზედა ზარბი ჰყოფილხარ,
 შენმა გასდამა ხარბი ჰყოფილხარ,

¹ სათაური S 1512 ხელნაწერიდანაა, გვ. 868.

სარო მეგონე, სალბი ჰყოფილხარ,
სიზმრათ მეჩვენე, ყალბი ჰყოფილხარ,
ყარიბმან ველარ მოვიხმარეო.
რადგან მეგობრად არ მიცმარეო,
გასწი, განზედა გაიარეო.

სპასპეტისა
მუხამბაზი სპა

სპასპეტისა სპა მესევა ჯარად,
შავნი ისარნი დამკოდვენ ჩქარად¹.
ჰოი, რა შემემთხვა შიში საკმარად,
დღეის შრომამან დამჩაგრა მარად,
ხილვისა ისრითა დამეცა ზარად.
თავს არ უფრთხილდე ვიქმნე არა რად,
ცხოვრება ჩემი არს განანწარად,
ვექვ ვერ ვიცოცხლო ასე ამ გვარად...
დააწყო რაზმად წარბხი წამწამნი,
ინდოთ ლაშქართა მჰსავეს შესაბამნი,
გულს მიმდინარნა სისხლისა ნამნი,
მოსრნა ჩემებრნი, ურიცხენი გვამნი,
ალარ მაცალა არც მცირე ეიანი,
მტანჯა, მაწამა წუთნი და წამნი.
დამსევა წყლულები გარნა რაბამნი,
თვალთავან სისხლი მდიოდა ღვარად.
რა ვჰყო თვალნიცა დელვენ ზღვაობენ,
შავის ზღვისაგან უფრო შაობენ,
ჰაზრნი მას შინა კრძალვით ნაობენ,
დღე ასე და ხვალ სხვადასხვაობენ:
ჩემსა დანთქმასა ხომ არ კმაობენ,
წარწყმედასაცა თითქმის ხმაობენ,
თვალთა ხომალდნი ჩემთვის აობენ,
ჰნებაესთ გამრიყონ შემცველონ მყარად.
მესმა ზღვისაგან სირინოსთ ხმანი,
ჩემნი მომკვლელნი მღერანი სხვანი,
თვით საყვარელი, თვითან მგოსანი,

¹ ეს ორი ტაეპი იწყებს ყოველ სტროფს: S 1512, გვ. 889.

კუნძულსა ვარდი, გარს ეივანი,
მუნ გამიმრავლდა ვიშნი და ვანი,
დავჰკარგე გონი, დამებნა ჰკვანი.
სადლა ვიხილო მე მისი მჰგავნი;
მარად ვეძებდე მას კარი კარად.
არ ძალმიძს მისი კმაებით ქება,
სახელს უხსენებ, ცეცხლი შედება,
აგებულება ძრწის და დაბნდება,
დამიმორჩილა, წამართვა ნება,
ჩემად საწვავად ცეცხლი ეგზნება,
თუ ჰნებავს ჩემი მას შინ ჩაგდება,
დამწვავს ყარიბი, ვინ გაჰკვირდება,
სიკვდილი ჩემი არ უღირს არად,
სპასპეტისა სპა შესევა ჯარად,
შავნი ისარნი დამკოდვენ ჩქარად.

მუხამბაზი

ეჰა, ლამაზო, რა მომიგონე,
მყის განმელია ძალი და ღონე,
ადრით ეამითგან შენ მამეწონე,
ვითა ისარნი გულთ განმეწონე,
პირველად ჩემთვის ვარდად იკონე,
აწ უნუგეშოდ რად დამაღონე,

ეჰა, ლამაზო...

მყის განმელია...¹

ზღეებრ მღელვარეო, თვალო ლამაზო,
მრჩობლსავე ველსა ხალ ალამაზო,
თუმცა დამწვავდე, ალო ლამაზო,
შემიწყნარებცა, ქალო ლამაზო,
შენ დასევედილსა, შენვე მიღონე,

ეჰა, ლამაზო...

თუ ვჰსძებნე სადმე მსგავსი გყავს არა,
შენად საქებრად რა ენა კმარა,
ყველასთვის ტკბილო, რამ გაგამწარა

¹ ასეა ხელნაწეჲში: S 1512, გვ. 867.

ჩემად საკვდავად ვინ ავაჩქარა,
ღვაწლი შრომანი არ მოიგონე,
ეჰა, ლამაზო...

გშენიან ქება, შენ გმონებს მთვარე,
მნათნი გნატრიან, მზის შესაღარე,
შენ განანათლე საწუთროს არე,
მე-კი შემრისხე, ბნელად მიმთვარე,
დამსვი მწუხარე, ცრემლი მიფონე.

ეჰა, ლამაზო...

შესხმა-ქებანი ვინცა დაგხატა,
შენით მიჯნურსა კჳუა გამეფანტა,
რა შენმა გულმა მე მილაღატა,
მას აქეთ ყარიბს სევდა მემატა.

სკაჲსან შირშანგიშვილი

ქართული აშუღური პოეზიის გამოჩენილმა მკვლევარმა იოსებ გრიშაშვილმა სტეფან ფერშანგოვანი ბესიკსა და ალექსანდრე ქავ-ქავაძეს ამოუყენა გვერდით. ის წერს, დავით რექტორის „ანთოლოგიაში“ [S 1512], „ზოგი ისეთი საინტერესო ლექსი განისვენებს (მაგ. ტფილელი მგოსნების: სტეფან ფერშანგოვანისა...), რომ მათი ავტორი საიათნოვას, ბესიკს და სანდრო ქავქავაძეს თუ ვერ გაუ-სწრებს, მათ გვერდით გავლა მაინც არ იქნება სათაკილო“¹.

გორს ლიტერატურული ტრადიციები ძველ დროიდან მოღვამს. აქედან იყვნენ: პოემა „შაჰნავაზიანის“ ცნობილი ავტორი ფეშანგი, გიორგი ვართაპედ გორელი², პოეტი ქალები სოფიო, ქეთევან და სხვები. გორელი იყო თვით სტეფან ფერშანგოვანი. ჩვენ აქ შემოვიტანთ იმ ცნობებს, რომლებიც მოუციათ მკვლევარ-მწიგნობრებს, (ავთანდილ თუმანიშვილი, პლატონ იოსელიანი, ზაქარია კიკინაძე...) და შემოუნახავს ხელნაწერების ტრადიციას.

სტეფან პეტრეს ძე³ ფერშანგიშვილი დაიბადა 1773 წელს⁴, ბავშვობიდანვე შეიყვარა ქართველი პოეტები—რუსთველი, ჩახრუხაძე, ბესიკი... ბავშვობიდანვე გახდა სატრფო ქალი მისი შთაგო-

¹ მგოსანი საიათნოვა, 1918 წ., გვ. 22, სქოლიო, 2.

² იმ. პროფ. ლ. მელიქსედ-ბეგის წერილი საკ. მუხეშის „მოამბე“, ტ. X B გვ. 89—122.

³ Sd 3924 „გორელი პოეტი სტეფანე ფეშანგიშვილი“, 1942 წ. გვ. 9.

⁴ А. Туманов, Описание Груз, города Гори, 1816 г., стр. 112.

ნების საგანი და უმღერა მას. ჩვენ ვიცით, რომ ის ეტრფოდა ელენე ოთარ ამილახვრის ასულს.

1795 წელს სტეფან ფერშანგოვანი თბილისშია. ეგებ მართალი იყოს ცნობა, რომ იგი ერთხანს თბილისელი მეთუთუნეების უსტაბაში ყოფილა, ე. ი. თუ ეს უეჭველია, იგი ყოფილა ვაქარ-ხელოსანთა წრიდან. ბოლოს, ვალეები დადებია და გალარიბებულია კიდეც. ეს იმითაც აიხსნება, რომ

„იყო ნუგეში „მრავლისა
კაცისა დაჩაგრულისა“¹.

მართლაც და, სწერს პ. იოსელიანი: სტეფანე ფერშანგიშვილმა „ტყვედ. მოყვანილსა ლექსა ოსოქოლელსა ასესხა ფული რვა თუმანი და დაიხსნა მაჩაბლისაგან... ლექმა დაიცვა სიტყვა მიცემული და გამოუგზავნა რვისა ნაცვლად ათი. სცნო ეს შეფემან და იამა მეფესა“ (ცხოვრება, 262).

პოეტი მაინც უჩივოდა ბედს:

„ესდენ კარგის სანაცვალოდ,
კეთილი არვინ გამაგეს,
ვის ვარდის კონა მიუძღვენ,
იმათ შტიკებზე ამაგეს.
მე ვიყავ ქება მასნათი,
ფეხქვეშ კილობებრ ჩამაგეს“.

სტეფან ფერშანგიშვილი 1839 წელს გარდაიცვალა²; ოჯახური გადმოცემით, დაკრძალულია თბილისში, ვერის ძველ სასაფლაოზე. პოეტის მემკვიდრეებს ექიმ ა. ფერშანგოვის ოჯახს დაუდგამს საფლავის ქვა და ზედ გაუკეთებიათ ლექსითი წარწერა (იხ. 1942 წ. გამოცემა).

სტეფან ფერშანგოვანის პოეტურ შემოქმედებაში პირველი ადგილი სატრფიალო პოეზიას უჭირავს, მაგრამ აქ არ ჩანს მისი ინდივიდუალობა; ეს ინდივიდუალობა შეინიშნება ლექსში „თქმული 1795 წელს ქალაქის წახდენაზე“ („კრებული“, 1873 წ. №11-12, „კვალი“,

¹ გორელი პოეტი სტეფან ფერშანგიშვილი, გვ. 9.

² პ. იოსელიანი, ცხოვრება, გვ. 262.

1895 წ. №-39). კრწანისის ბრძოლის თემა, თუ მხედველობაში არ გვექნება სახელოვანი პოემა „ბედი ქართლისა“, ბევრ ქართველ პოეტს არ გაუხდია თავის შემოქმედების საგნად. ფერშანგოვანი აქ ერთი პირველთაგანია. მისი ლექსი რეალისტურია, მაგრამ პოეტის მიერ „ახსნა საკითხისა“, თუ რამ გამოიწვია ქართველების დამარცხება, ფრიად გულუბრყვილოა. რასაკვირველია, აქ არავითარ შუაში არაა საქართველოს რომელიმე კუთხე. პოეტური თვალსაზრისითაც არაა ეს ლექსი ძლიერი. თემაა მისი წამყვანი. პოეტი მოთქვამს:

„ქალაქი რომელს გენახებათ ყოვლით ქებული?
ხალხი მორთული, კვკლუც-ნახი გალაღებული,
აწ მოდით, ნახეთ, როგორ არის გაოხრებული
მისნი შვენიერ ქალნი, ვაენი დატყვევებულნი...“

პოეტი იძლევა ბრძოლის შედეგს და გამოთქვამს სურვილს:

„ვგონებ ღვთით რუსმა დაამარცხოს ირან-თურქეთი...
ყაენს ჩაუბტენ, გაუოხრონ რჯული იმამი,
ომი აჰკიდონ, ზედ აღინონ ცეცხლის წვიმანი“.

პოეტი გულისხმობს ხოჯა ალა-მაჰმად-ხანზე შურისძიებას.

სტეფან ფერშანგოვანი აქვე ასახელებს გვარებს, რომელთა ლალატმა დააჩქარა მტრის გამარჯვება:

„ჩვენ წასახდენად ღმერთმან მოგვცა ურგები გვარნი“.

ლექსი „თბილისის წახდენაზე“ სათანადო აღვიღს იქერს თემისათვის „თბილისი ძველ ქართულ ლიტერატურაში“ (აკად. კ. კეკელიძე, „ლიტერატურული გაზეთი“, 1934 წ. № 23).

სტეფან ფერშანგოვანის სატრფო ქალთა სახელებიდან ორის სახელი შეგვინახა პოეტმა (სახელი ლეილისა, საეპკოა), ესენი გახლავთ: ელენე ოთარ ამილახვარის ასული, რომელიც შემდეგ თეიმურაზ ბატონიშვილს მითხოვდა და ელისაბედ ევსტატი ჯავახიშვილის მეუღლე. ამავდეს სახელწოდების ლექსში პოეტი ბესიკს ბაძავს. ბესიკი (— ლექსი „ტანო ტატანო“) წერს:

„გულსა სწყურიან დამაშვრალსა, რას შეგაფარდო?“

იგივე კონტექსტი გამოყენებული აქვს სტეფან ფერშანგოვანს:

„გარდო, ნეტარ რას შეგაფარდო?“ (ლექსი „ელისაბედზე...“)

„ვიხილე ტურფა კიპარო წვრილი, ნახად ზრდილია,

იგი არს სტეფანე ფერშანგოვისა თვალთა ჩინია“ („ელენეს...“).

ასე უმღერდა პოეტი ელენე ამილახვარის ასულს, მერე, 1810 წელს, როცა ელენე ქმარს გაჰყვა რუსეთში, სტეფანემ უმღერა ჰიმნი:

„პირმოვარეო, ვით დაგფარა ღრუბელმან
ალარ გენათობ ხარ მარიხის მხარესა,
განანათლე ყველა მხარე, ბნელეთი,
ჩვენ ჩაგვყარე ადგილს შესახარესა“ („პირმოვარეო“).

პოეტის განცდა ვერ შეანელა სატრფოს განშორებამ და მაინც გაიძახის:

„მარად შენი ყული ვარ, რომელ სჯობხარ მთვარესა,
შენგნით დაკარგული ვარ განშორებულ არესა...“

მერე პოეტი მხატვრულ ძლიერებას აღწევს და სავესებით შიშველ-ფორმაში წარმოგვიდგენს სიყვარულს:

„ციერო ავლილო სახე,
ძუძუა მიჯნურთა მახე,
წყალობით მოდი, მნახე,
თი, ჩემო მკვლელო, მობრძანდი“

საქმე ისაა, რომ პოეტს არც ის ავიწყდება, თავისი თავი გამოიყვანოს არა ბულბულად, არამედ ვარდად:

„ვარდი ვიყავ ტურფად ნარგიზოვანი,
მცნობელთათვის ეთილად სახსოვანი,
გესალმებათ სტეფან ფერშანგოვანი.
საქმე ასრე გამიჭირა სოფელმან,
შენ-შენ, მე თუ შენ, შენ თუ მე;
სწრაფლ დამაგლო მომტირალი სოფელმან“.

სტეფანეს საკმაოდ ბევრი სატრფიალო ლექსი უწერია და მათში, სხვათა შორის, შოისმის მღურვა სოფლისადმი.

დასასრულ, ერთი ლექსი „სადადიანოს დედოფლის გარდაცვა-ლებზედ სამძიმრის ნაცულად მიწერილი დავით დადიანისადმი“, გამოწვეული უნდა იყოს ნინო გიორგი მეცამეტის ასულის, სადა-დიანოს დედოფლის გარდაცვალების (1833 წ.) გამო.

სტეფან ფერშანგიშვილის ლექსები, სათანადო ბიოგრაფიული ნარკვევით (იაკ. ბალაზაშვილი), უკვე გამოქვეყნდა (1942 წ.) აღრვევც ქვეყნდებოდა მისი ლექსები: გ. სკანდაროვა სალხინო სახანდარი. 1895 გვ. 87, 89—90; ლექსი „თბილისის აოხრებაზე თქმული“ (ამ ლექსს ჩვენ ვაქვეყნებთ ზოგიერთი შემოკლებით) ძურნალ „კრებულსა“ (1873 წ. № 10—14) და „კვალში“ დაიბეჭდა (1895 წ. № 39).

ხელნაწერები: საქ. მუზეუმის H: 2130 (გვ. 58), 2559; S 1543; 1576; თბილისის მწერალთა მუზეუმის ხელნაწერი № 791/4.

პოეტ-აკადემიკოსმა იოსებ გრიშაშვილმა გამოსაცემად მოამზადა სტეფან ფერზანგოშვილის ლექსები და 1933 წლის 23 ნოემბერს ამის თაობაზე მოხსენება წაიკითხა სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტთან არსებული ენისა, ლიტერატურისა და ხელოვნების ინსტიტუტის (ყოფილი „ელხი“) საჯარო სხდომაზე

თბილისის აოხრებაზე თქმული 1796 წელს¹

ქალაქი რომელს გენახებათ ყოვლით ქებული,
ხალხით მორთული, კეკლუც-ნაზი, გალანებული,
აწ მოდით, ნახეთ, როგორ არის გაოხრებული,
მისნი შვენიერ ქალვაჟნი—დატყვევებული.
ეს რა გარდაგვხდა ძნელ საქმე, ეშმაკ ქაჯური...
სახლები ყველას სულ დაგვიწვეს მიწურ-გაჯური:
მტერი მოგვადგა, არა კაცი, ხოჯა საკური
თვით ლაჩარია, ლაშქრით იყო აღზევებული.
მიკვირს, ბატონი, თუ რას ფიქრობს მოთმინებული?
არ წაეხდებოდით ასე ძლიერ, მეტისმეტადა,
მეფე ირაკლი სხვა მილეთსა შეპკრეფდა ნზათა.
როგორც გვინახავ მის თათბირი პირველ ჟამითა,
მისი რჩევანი მარად იყო მოწონებული.
მიკვირს, ბატონი, თუ რას ფიქრობს მოთმინებული?
ვგონებ, ღვთით რუსმა დაამარცხოს ირან-თურქეთი...

ჩრდილოეთის მტრედო

ჩრდილოეთისა მტრედო, ფრთა გაშალე მალეში,
წადი და მამიკითხე საყვარლისა თვალეში,
მას უამბე მრავალნი ჩემგან შესათვალეში,
თუმც შენ მოგზორდი, მაგრამ სურვილს ვერ ვემალები.
გული შენკენ რბის, მზეო, დავრჩი ფერნამკრთალეში;
მე მტირალსა დამაჩნდა ლაწვზედ სისხლის ხალეში.
ჩემის გულის წალკოტო, ვარდ-ზამბახო, იანო,
უფასო მარგალიტო, დასხმულ სადაფიანო,
სათო, ბროლო და ლალო, დათხზულ კავებიანო,

¹ ქვეყნდება შემოკლებით.

ბულბულივით კიკიკებ, სირინოზის ხმიანო,
 მზისებრ სხივით მფენელო, მარად დიდებიანო,
 ახლოდ მწვავს შუქი შენი, შორით გეტრფიალები!
 ცხოვლად მსვლელო ცისკარო, განგებით მოვლენილო,
 ატმის ფერად მკობილო, მალრიბთ აღმოჩენილო,
 ციურ დასთა ხემწიფევ სრულ ხმელეთს მოფენილო,
 უკვდავებისა წყარო, ედემით მოდენილო,
 ბაგით შარბათ მწვეთელო, ბროლ ბადახშო ჩენილო,
 ვინც მოგშორდეს, აღევსოს სიცოცხლის ფიალები.
 იადონთა თქმული ვარ, ეშხის ბალის არესა,
 მარად შენი ყული ვარ, რომელც ჰსჯობხარ მთვარესა,
 შენგნით დაკარგული ვარ, განშორებულ არესა,
 უფლისაგან დახშულ ვარ, მალირსე სამარესა!

ფერშანგოვან, გარდიხადე სიყვარულის ვალები!

მიკვირს ასე

მიკვირს ასრე რად განმწირა სოფელმან;
 სისხლის ცრემლით აღმატირა სოფელმან;
 თუმცა მქონდა წუთი-სოფლის სურვილი,
 მაგრამ სევდას დამაქცირა სოფელმან.
 შენ-შენ! მე თუ შენ! შენ თუ მე!
 სწრაფლ დამაგდო მომტირალი სოფელმან!..
 ბევრი ვნახე სოფლის უბედურება,
 ყველა კაცი ცრუ სოფელს ემდურება,
 ჩემი კენესა არვის არ ეყურება;
 ლაძის სიყმით სხვას შემწირა სოფელმან...
 ბედმან ჩემმან აღარ სად რა მიშველა,
 ადგილები ყველა სად გამიძნელა,
 ორსავე თვალთა ნათელი დამიბნელა,
 მიჯნურთ ხილვა განმიძვირა სოფელმან!..
 ვარდი ვიყავ ტურფად ნარგიზოვანი,
 მცნობელთათვის კეთილად სახსოვანი,
 გესალმებისთ სტეფან ფერშანგოვანი...
 საქმე ასრე გამიქირა სოფელმან,...
 შენ-შენ! მე თუ შენ! შენ თუ მე!
 სწრაფლ დამაგდო მოტირალი სოფელმან.

ევსტატი ჯავახიშვილის ცოლს
ელისაბედზე¹

ყვავილთა ხელმწიფად აღმოჩენილო,
შვენიერ წალკოტსა გარდაფენილო,
ვარდო, ნეტარ, რას შეგაფარდო!
მოსურნეთათვის დარდო, ოი, ედემს აღსაზარდო.
მრავლის ენისაგან შესამკობელო,
მაგრამ ბულბულისა გულდამკლებელო!
ვარდო...

არ ძალუძს ბულბულს ცნოსვა ძალადა,
მოხვიდე წყალობით, დაგვე ვალადა,
ვარდო...

მართებს მას ბულბულს შენზედ გალობდეს,
უშენოდ ტიროდეს და ვალალობდეს,
ვარდო...

შენთვის ხელად ქმნილი ეშხით მთვრალობდეს,
ნუთუ შერისხვიდე ფერი მკრთალობდეს,
წალკოტი ვერა გჯობს ნარგიზოვანი,
სამართლად შეგამკობ ფერშანგოვანი,
ვარდო, მოსურნე გულისა დარდო,
ნეტარ, რას შეგაფარდო!
ჰოი, ედემს აღსაზარდო.

ლამაჯო, უფასო ლალო

აღ ლამაჯ, უფასო ლალო,
ბადრო მთვარევე, მობრძანდი!
გერიტო, მარგარიტო, ფრთოსანო.
ჰე, შენ სჯულო მობრძანდი!
ენა გაქვს შაქრით სველი,
ვარდის კონა ხარ უშლელი,
ზამბახო, რად გინდა სთველი,
ჰოი, შენ სრულო, მობრძანდი!

---

¹ H 2130, გვ. 56 რ.

თხზულო და ლალო იასამანო,
იაგუნდ-მინა, სოსანო,
კაენო ქვეყნისა შნოსანო,
ლერწამო წელო, მობრძანდი!

ღრუბელი ხარ, დილა მზისა,
ყურთაცა სურთ შენის ხმისა,
შუქნი თუ მოჰფინე სხივსა,
ქვეყნის მწველო, მობრძანდი!

მტრედი ფრანგეთით მოსული,
ულმრთოთ ამომრთმევი სული,
ფერი გაქვს ეშყ-უსული,
ქირთა მკვლელო, მობრძანდი!

ციერო, ავლილო სახე,
ძუძუა მიჯნურთა მახე,
წყალობით მოდი, მნახე,
ჰოი, ჩემო მკვლელო, მობრძანდი!

ხორასნის ისარ მშვილდი,

ხოხობო, ანათე ბინდი.

ჯეირანო, ჩვენსა მოფრინდი,

ჰოი, მფრინველო, მობრძანდი!

ქეშიშ დარღიმანდი და ღოსითაოზ პარქიარი

ქეშიშ დარღიმანდი, რომლის სახელი იოსები უნდა ყოფილიყო, ხოლო გვარი ამირიძე ან კანდელაკი, იყო ორბელიანთა კარის საყდრის მღვდელი. „ქეშიშ დარღიმანდი“ ხუმარა მღვდელს ნიშნავს. ასეთი პირები, რომლებიც კარგად უთავსებდნენ „ბერობას ერობას“, იშვიათად არ გვხვდება ალორძინების ხანის ქართულ მწერლობაში. რომ საიათნოვას სახელს გვერდი აუქციოთ, ის ბერობისას წერდა აშულურ-საერო ლექსებს, საკმარისია აღენიშნოთ, რომ რუსთველს ბაძვდნენ, რუსთველისტები იყვნენ ხელდასმული საეკლესიო ქართველი მწერლები: სვიმეონ დეკანოზი (XVI ს.) და „მრევლთა თავი, ხევის ბერი სერაპიონ სოგრატ-საბაშვილი“ (XVI ს.), იაკობ შემოქმედელი-ღუმბაძე (XVIII ს.) და იოსებ ტფილელ-მიტროპოლიტი სააკაძე (XVII ს.), მღვდელი იესე ტლაშაძე (XVIII ს.) და კორნილიე ჩაჩიკაშვილი (XVIII ს.) და სხვ.

ასეთ წრეებში არაა გასაკვირველი წარმოშობილიყო ხუმარა.

და თავისუფალი მოაზროვნე მღვდლები, რომელთა შორის არ თაკილობდნენ ისეთ ანეგდოტებს მოწესეთა შესახებ, როგორსაც ვხვდებით ბერი საბას-სულხან ორბელიანის ლექსებსა და განთქმულ იგავებში, ისაკ მცირის „თაგვებისა და კატის ომში“—ზაქარია დეკანოზი—ნამოძღვრალი და ანტონი რომაა გამოყვანილი, და, თუ გნებავთ „კალმასობის“ დაგვარ „ხუმარსწავლებს“, რომლის მთავარ პერსონაჟად ბერი იონა ხელაშვილი ითვლება.

ერთი ასეთი „მთავარი მღვდელი“ (არქიერი) ქეშიშ დარდიმანდად წოდებულ მღვდელსა და პოეტს უმხილებია; აი, ეს ლექსი, რომელიც ზაქარია კიკინაძეს არ შეეძლო მოეგონებინა:

„დოსითოვ, არქიელი ბოლოსა,
ვინ იქნება იმას დაეტოლოსა;
მინდორს წავა, დაჰკრებს ბევრსა ღოღოსა,
თონვია დააკრავს კარგ ღოღოსა.
ჟამის წირვას გადანიხდის ქაბასა,
წინ გაიმძღვნის დიაკვანსა საბასა,
მე დამიშლის შესვლას პალატასა
თვით კი მუცმივ მოივლის ავლაბარსა“¹.

საოცარია, მაგრამ ფაქტია, რომ არ ჩანს ქეშიშ დარდიმანდის სასულიერო ლექსები. იგი რჩება, როგორც „ერთი ხმის“ აშული პოეტი. საამისო მასალას ჩვენ ვპოულობთ იოსებ ამირიძის—ქეშიშ დარდიმანდის ლექსების სათაურებში. აი, ესეც: „იადონობს, ისატროფობს იგია, ჰინდთ ლაშქართა ისარს ასობს იგია“: იოსებ მღვდლის თქმული, ორბელიანთა სარდლის კარის მღვდლისა, რომელსა ქეშიშ დარდიმანდათ უხმობდენ“ (S 2385, გვ. 103, 167; შეადარე ე. თაყაიშვილის Описание, т. II, გვ. 380—381). საინტერესოა, რომ ამ ხელნაწერში ეს ლექსი ორჯერაა მოთავსებული (გვ. 103, 167). მეორე ლექსი: „ქეშიშ დარდიმანდისაგან თქმული, რასტი გუშაზედ... შუშტარ მუხალიფის ხმაზედ ითქმის“ (S 3723, გვ. 237, Опис. т. II გვ. 328); S 2385 „დასტულულია“ (გვ. 167).

დავით რექტორის „ანთოლოგიაში“ იოსებ ამირიძის ლექსები შემდეგ დამოწმებულ სათაურებს ატარებენ: 1. „თქმული ქეშიშ დარდიმანდისაგან: რასტის გუშაზედ, შუშტარ მუხალიფის ხმაზედ. სპარსულია“ (S 1512, გვ. 298); 4. (მე-2, 3, „თქმული“, გვ. 299, 300)

¹ ბ. კიკინაძე, მოკლე ისტორია ქართული თეატრისა. 1906. გვ. 9.

„თქმული ქეშიშ დარდიმანდისაგან, ეი გულისან სანიალალის ხმაზედ. თათრული: ოი ვარდო, სოსანო მიჯნურო“ (გვ. 301).

ქეშიშ დარდიმანდი თავის ლექსებში უმღერის და უგალობს.

„ლაწეთა ხალ ინვათ ყრილსა,
მშვილდთა ქამანდად შეყრილსა,
ყელსა ბროლ-მინა თლილსა,
ორ მათებრ უეხო ზრდილსა“.. (ლექსი „ვეგალობ“),
„სევდის წალკოტს“, გაშლილ ვარდებს, „მთიება“
„ტანად საროს,
მწედ კვიპაროს...“ (ლექსი „გაშლილა ვარდი“).

ბაგეს, რომელსაც სასულიერო ჰიმნი უნდა ემღერა, პოეტი ათქმევინებს:

„ალეხენე ბაგენი,
შეუმყო სახენი...“ (ლექსი „შეუმყო სახე“).

ან კიდევ:

„... დისკოთა სხივით სახე მთვარეო,
ოდეს იყოსო ნარჯიხთ არეო,
ბაგისა ლაწვნო ლალთა ნარეო“ (ლექსი „სახე მთვარეო“)

მაგრამ ვინ არის პოეტის სატრფო?

„ჰინდ ლაშქართა ისარს ასობს იგია,
ძვირფას სათნი, ბაგე მნათნი,
ტბილ მოუბარ დასტაღღია“... (ლექსი „იადონობს“).

ჩვენ, ბოლოს გავიგებთ, რომ „სევდას უპყრია“ აშული ხუცეს-პოეტის გული (ლექსი „ვეგალობ“), რომ მოელის „სევდის წალკოტს“, ვარდს, რომელმაც უბედურ ქეშიშ-დარდიმანდს ათქმევინა (ლექსი „სახე მთვარეო“):

„დაკოდილ გულსა მოეცი ლხენა,
ორლანოს სმენა, ბულბულის სტვენა“.

ბიოგრაფიული ცნობები ქეშიშ დარდიმანდის შესახებ უკმარია. თუ ის მართლა ამირიძეა, შორეული მოდგამი უნდა იყოს პოეტ ფეშანგისა და სტეფან ფერშანგოვანისა. დადასტურებულია, რომ (რუსული ელჩობის მასალები) ფეშანგი (XVII ს.) იყო ძე ანდრია ხითარისვილისა. აქედან განშტოვდნენ თაყინაშვილები, ამირიძეები, ფეშანგიშვილები. იოსების გარდა ცნობილია სხვა ამირიძე—დავითი. ის იყო კალიგრაფი¹.

¹ 1805 წლებში გადაუწერია საქ. მუზეუმის A 654, S 46 და 579.

ძნელია დადგენა იმ ისტორიული პერსონაჟის, რომელიც მოხსენებულია ქეშიშ-დარდიმანდის ზემოთ მოყვანილ მამხილებელ ლექსში. დოსითეოზის სახელით ბევრი მოღვაწე იყო ცნობილი. ჰგავს, რომ ეს უნდა იყოს დოსითეოზ ფიცხელაური, რომელიც არქიერი იყო და კარგი მწერალიც, მომლხენიც. გარდაიცვალა ის 1830 წელს¹. ერისკაცობაში რქმევია დიმიტრი². მას ერთ დროს შეუსყიდა ორთაქალის სალხინო ბაღები³. თუ არ ვცდებით, ეს დოსითეოზი ნახსენები უნდა იყოს დიმიტრი ბაგრატიონისა და იონა გედევანიშვილის ლექსით მიმოწერაში ვინმე დოსითეოზთან (S 303, გვ. 71v). არის აგრეთვე სიგელი, რომ 1791 წელს დოსითეოზი ბერად შემდგარა. 1794 წელს მოწვეული ყოფილა „საპატრიარხო პალატა შინა“ და დაუსხამთ იეროდიაკონად და მერე არქიმანდრიტად.— 1801 წელს ქვაბთახევი მიუბოძებიათ, ხოლო სხვა ცნობით, იკორთის ტაძარი⁴. 1808 წელს ურბნისი ეპარქია მიუღია (Sd 2172 1491). 1812 წელს დოსითეოზი რუსეთში ჩანს. ამ წელს მან ხარისხში აიყვანა (აკურთხა) იონა ხელაშვილი (აკად. კ. კეკელიძე, ტ. I⁵ გვ. 376). 1816 წელს დოსითეოზ ქართველი საქართველოს მღვდელმთავრად დანიშნეს. ამას გამოუწვევია დ. რექტორის ვრცელი ლექსი მიძღვნა (იხ. ზემოთ: დ. რექტორთან).

ძნელია ვამტკიცოთ, რომ ლექსები, რომლებიც დოსითეოზის სახელითაა ზედწარწერილი, დოსითეოზ ფიცხელაურს ეკუთვნოდეს.

საერთოდ, უნდა ითქვას, რომ დოსითეოზი თავისუფალ ყოფაქცევის მოწვევად ჩანს. იოანე ბატონიშვილი დოსითეოზს მექრთამეობასა და სიცრუეში დებს ბრალს, თუმცა იქვე წერს „ეს არს წერილთა შინა გამოცდილი და უბნობათა შინა რიტორიო“⁶. მწე-

¹ დაახლოებით ამავე წლებში გარდაიცვალა ქეშიშ დარდიმანდი.

² პ. იოსელიანი, ცხოვრება, გვ. 60.

³ იქვე, გვ. 73.

⁴ საქართველოს სიძველენი, ტ. II გვ. 467.

⁵ კ. ლმასობა, II. 1948 წ. გვ. 207. დოც თორნიკე ჭყონიამ გამოარკვია, რომ დოსითეოზს რუსულად უთარგმნია იონა გედევანიშვილის ანდერძი (იხ. ცალკე ამონაბეჭდი ეჟურნ. „ლიტერატურული ძიებანიდან“ ტ. II. 1944 წ. გვ. 245). ერთ-ერთ ხელნაწერში (საქ. მუზეუმის Q ფონდის ხელნაწ. № 777) ნათქვამია, ეს სვინაქსარი ეთარგმნაო „ალექსანდეს ლავრაში, სანქტპეტერბურგს, რუსული-საგან ქართულსა ხელა არხიეპისკოპოსის დოსითეოზის ძიერ ფიცხელაურისათა 1813 წელსა აპრილსა“.

ქეშიშ დარდიმანდის ლექსები, რომელთაც ვაქვეყნებთ, გვხვდება შემდეგ ხელნაწერებში: S 1512 (გვ. 298...), S 3723 (გვ. 237), S 2385 (გვ. 103, 167), ლენინგრადის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის M 15 ხელნაწერი. შეადარე: L. Такайшвили, Описания, т. II. გვ. 323, 380 381; აკად. კ. კეკელიძე, ძველი ქართული მწერლობის ისტორია. ტ. II⁶ გვ. 577.

რალ გაბრიელ ბეჟანის ძე რატიშვილს შემთხვევა ჰქონდა თავის „მცირე რაიმე მოთხრობაში როსიისათვის“ ეხსენებინა დოსითეოზი. კუტუზოვის დაკრძალვას დაესწრო ყაზანის ტაძარშიო (H 2105, გვ. 272).

ვუგალობ¹

ლაწვთა ხალ ინდად ყრილსა,
მშვილდთა ქამანდ შეყრილსა,
ყელსა ბროლ-მინა თლილსა,
ორ მათებრ უცხო ზრდილსა;
ნუ მაგზნებ, ალო, შენ გეტრფი თვალო,
გიშრის ხალო, ვარ სავალალო!
ვით ლუღუნებს მწყოსანი,
ბულბული ხმა ტკბილოსანი;
წალკოტის იადონი
ხმა ლარიბად მგოსანი,
ჰაერსა შეცვლის დარად,
მნათობის შესადარად;
მისი მელხინე გული,
სევდას უპყრია მყარად;
ბაგით ტკბილი მოუბარი
კავ-კაწაწ ღულამბარი
მუშთარს შეენის შემკობა
ხმა სირინოზის დარი.
სევდას უპყრია გული,
მნათობისაგან დაგული;
იგი თუმცა ისურვებს
უძღვენ სული და გული.

გაშლილა ვარდი²

სევდის წალკოტს გასაკვრეტლად გაშლილა ვარდი.

ბალი ბალია³

მას სატრფოდ უვის მნათობი კეკელა მარდი;
ტანად საროსა, მწეედ კვიპაროსა, თქმად სამყაროსა,

¹ სათაური: „რასტია გუშახედ შემტარ მუხალიფის ხმახედ სპარსულია“ (S 1512, გვ. 298; S 3723, გვ. 237).

² ხელნაწერში უსათაუროა: S 1512, გვ. 299.

³ ეს ორი სიტყვა მეორდება ყოველი ტაეპის შემდეგ.

ბაგესა ძოწსა აშვენებს ლაწესა სადაით ვერ ქუფრი
სახით მდიდარე აპკურებს სხივსა სახესა.
მას ესვენ მნათნი კინამო, კეკელა მარდი.
ვეაჯე მთიებს საღბუნად მექმნება დარი;
უბედო ქმნილსა მასვილი დარია;
ტყვედ ქმნილი არს გული მოსურნე შენის ხილვისა.

შეუმკო სახე

აღვახენე ბაგენი: შეუმკო სახე
    - ოჰ, სიამოვნევე!
ამ ცრუ სოფელმან არ მიგოს მახე,
სულთა საბრძოლველ, გულთ სავახვახე.
    ვაქო პირად ბადრია,
    განა თუმცა აღრია,
მაგრამ ველარ მოვითმენ, შევიქმნები მკვდარია.
შენგნით შერისხული სად დავიკარგო.
    ვაიმე, დარდო!
როს წალკოტსა ვარდი წაიშლების
მყისვე ბულბული მას ეტრფების,
ჩვენ უშენობით რა გვექმნებისა.
    ვაქო პირად ბადრია.
შენი მკვრეტელნი ველარ მპრთელობენ
ზოგნი სწყდებიან, ზოგნი ხელობენ
ზოგნი საკვრეტად ხერელთა მძვრელობენ,
    ვაქო პირად ბადრია.
ეს თქმანი სიყვარულმან გამაბედვინა,
გავშალე ენა, არ შემეშინა,
ცრემლისა ღვარი მუხლთ დამედვინა.
    ვაქო პირად ბადრია,
გინა თუმცა აღრია,
მაგრამ ველარ მოვითმენ შევიქმნები მკვდარია.
შენგნით შერისხული სად დავიკარგო,
    ვაიმე, დარდო.

სახე მთვარეთ¹

იმედთა² არეს დაამყარეო,
დისკოთა სხივით სახე მთვარეო,
ოდეს იყნოსო ნარგიზთ არეო,
ბაგისა ლაწვნო, ლალთა ნარეო.
სუმბულო, სოსანდარე,
ნულარ დამწვავ ეს მაკმარე,
შემიბრალე ნუ დახვალ გარე.
ორლანის სმენა, ბულბულის სტვენა,
დაკოდის გულსა მოეცი ლხენა,
ზოალი შესხმით ვით იტყვის ენა.

სუმბულო, სოსან დარე!..
სირინოზ ხმანი, იაღონთ თქმანი,
უშენოთ სხვასთან ვიწყო აღთქმანი,
სრულიად შეჰკარ შენ სხვათა გზანი,
ნეტამც მოგშორდეს იგი კრაზანი,
სუმბულო, სოსან დარე!
ეტრფიალება თვალი ნათელსა,
რად უნდა ლხინი შენსა მკვერტელსა,
ზოალი გენატრის ერთად ხადილსა,
თუმცა ვეწივნეთ გულის წადილსა.
სუმბულო, სოსანდარე!

ბაგისა ლაწვნი ბადახშს წებული,
ეშყისგან მწყდარი დამწვარი გული,
არ მოშორდება, ვაი, საყვარელი,
შენთვის მუშთარად სახელდებული.
სუმბულო, სოსან დარე,
ნულარ დამწვავ ეს მაკმარე,
შემიბრალე, ნუ დახვალ გარე!

---

¹ სრული სათაური: „თქმული ქეშიშ დარდიმანდისაგან: ე. ი. გულისუნ
სან იალალის ხმახედ. თათრული: ოი, ვარდო, სოსანო მიჯნურო“ (S 1512
გვ. 301).

² ვარიანტი: იმ ელთა.

იაღონობხ

იაღონობხ ისატრფოობხ იგია,
ჰინდთ ლაშქართა ისარს ასობხ იგია,
ძვირფას სათნი, ბაგე მნათნი
ტკბილ მოუბარ დასტალულია,
ჰოი, მოკამათნი.
ორნი ვარდნი ორსა ეპყრა ოდესცა,
ოხვრა გულსა ორად განკვეთს ოდეს ცა.
სევდის წალკოტს სირინოზის სიამე
სოსან სახე, სადაგ მისი სიამე.
ესდენ კმუნვა ეთერსა მარად ეგოს.
ესალბუნის, ენა საუბრად ეგოს.
ბადრსა ბნელი ბუნდოვანათ...
ბინდ მანათსა ბეწვნი ხშირად...¹
ძვირფას სათნი, ბაგე მნათნი
ტკბილ მოუბარ, ჰოი მოკამათნი.

ზაალ და ბარამ ბარათაშვილები

ძველსა და ახალ ქართულ მწერლობას ბარათაშვილების გვარ-
მა ბევრი შესანიშნავი პოეტი და მწერალ-მოღვაწე მისცა². საკმა-
რისია, გაეიხსენათ სახელები მამუკა და თომა ბარათაშვილებისა,
იესე ოსესძისა და გაიოზ რექტორისა, რომლებიც აგრეთვე ბარათა-
შვილობით არიან ცნობილნი. აღნიშვნასაც არ მოითხოვს ნიკო-
ლოზ ბარათაშვილის უკვდავი სახელი. საინტერესო პოეტური პორ-
ტრეტები ზაალ და ბარამ ბარათაშვილებისა ახლა ვლინდება, თუმცა
მათი ლექსები აქამდისაც იყო ცნობილი, როგორც ხელნაწერების
ისე გამოცემის სახით³.

¹ ამ ორ სტრიქონში ორი უაზრო სიტყვაა და მათ მაგიერ წერტილები
დავავით: S 2385, გვ. 103.

² იოანე ბატონიშვილის ერთი ცნობით, რასაც პირველად ყურადღება აკად-
კ. კეკელიძემ მიაქცია (ახალი ლიტერატურული წყაროები ლაშა გიორგის ისტო-
რიისა, სტალინის სახელობის თბილისის სახ. უნივერსიტეტის შრომები, ტ. XVI,
1940. გვ. 103), ბარათაშვილები ჯერ კიდევ XI საუკუნეში გვხვდებოდნენ.

³ პროფ. დ. ჩუბინაშვილი, ქართული ქრესტომატია, 1863. II. გვ.
117. გ. სკანდაროვა, სალხინო სახანდარი. 1895. გვ. 230—231. ანთოლოგია,
ტ. II. 1928 წ. გვ. 290—291 პროფ. ალ. ბარამიძისა და ია ეკალაძის რედ.

სამწერლო მასალები იცნობს ზაალ ბარათაშვილის სახელით სამ მოღვაწეს. პირველი ზაალი, რომელიც საამის ძე იყო, 1808 წელს მომკვდარა¹. მეორე ზაალი (ზურაბის ძე) ყმებს მოუკლავთ (АКТЫ, V, 442). ყოფილა მესამე ზაალიც (იქვე) ზაალის ძე ის ჩანს 1832 წლის ამბებშიაც და მისი მოღვაწეობა ჩვენი ლიტერატურის ახალ პერიოდს (XIX ს.) განეკუთვნება².

საოცრად გავს ერთმანეთს ზაალ საამის ძე ბარათაშვილისა და ზაალ ზურაბის ძე ბარათაშვილის ბიოგრაფიები. ორთავე ზაალი საკუთარი ყმების ხელით იქნა განგმირული³, ამ დამოზხვევის მიუხედავად, მათი გაიგივება არ შეიძლება, არის განსხვავებანიც.

ზაალ საამის ძე ბარათაშვილის საბიოგრაფიო მასალებს დავით თუმანიშვილის ნაწერებში, პლატონ იოსელიანის საისტორიო თხრობებსა და „კავკასიის არქეოლოგიური კომისიის მიერ შეკრებილ და გამოკემულ აქტებში“ („АКТЫ...“) ვხვდებით. დავით ეგნატეს ძე თუმანიშვილის ცნობით „1801 წელს გარდაავლინეს“ დავით გიორგი მეფისძე და დააწესეს მმართველობაჲ, სადა დასხეს გამგედ ლენერალ-მაიორი ივან პეტროვიჩი ლაზარევი, თავადი ზაალ საამის ძე ბარათოვი“ და სხვები (Н 394). საქართველოს მმართველობაში ზაალის მონაწილეობას სხვა მასალებიც ადასტურებენ (АКТЫ, I, 424—425, ПОТО, УТВ. Т. XII, 1901 Г. 3; ცხოვრება, 233). ზაალ საამის ძე ირაკლი მეორის დროს მდივანბეგ-მორდალი იყო (АКТЫ, I, 39, S 2385, გვ. 19), როქელ თანამდებობაზე დაამტკიცა კნორინგმატ. 1802 წელს ზაალ ბარათაშვილი წვერი გახდა დარეჯან დედოფლის მიერ შექმნილი „სათათბიროსი“, რომელშიც შევიდნენ კონსტანტინე ბაგრატიონ-მუხრანელი, ქაიხოსრო და ივანე ჩოლოყაშვილი (АКТЫ, Т. I, 403). ამავე დროს ზაალი შევიდა „უშაღლეს მთავრობის ექსპედიციაში“ (АКТЫ, I 448). ასრულებდა მრჩევის როლს (იგივე, ტ. III, გვ 39) და, ბოლოს, „ნადგორნი სოვეტნიკის“ წოდება მიიღო (იგივე, ტ. II, გვ. 166). ზოგიერთი თარიღი ზაალ საამის ძის მოღვაწეობისა ასეთია:

1799 წელს ნიახურის ბრძოლაში მონაწილეობს (ცხოვრება, 275, АКТЫ, I, 194), 1801 წელს საბოლოოდ შეიგნო რუსეთთან

¹ პ. იოსელიანის ცხოვრება. გვ 171. შეადარე გვ. 233, 254.

² ჟურნ. „ცისკარი“, 1859. № 8, გვ. 222—224.

³ აქ მოხსენებული ზაალ ბარათაშვილი ის მებატონე ზაალ ბარათაშვილი ხომ არაა, რომელსაც არსენა ოძელაშვილმა გოგო მოსტაცა?

ერთგულების აზრი (ცხოვრება, 225, 245), 1803 წელს დავით ბატონიშვილს გააყოლეს რუსეთში (АРТЫ II, 77), 1804 წ. გამოე-სარჩლა ზოგიერთებს (АРТЫ, ტ II, 166).

ზაალ ბარათაშვილის ანუ საამიშვილის ლექსებში, ძველი ქართული პოეზიის ტრადიციისამებრ, ჩართულია პოეტის სახელი.

„სიყვარულის ღმერთა ხარ, ზაალისთვის დინა,
ჰფიცავ, სოფელს განვზორდე, თემცა გნახო გვიანა“.

ჩვენ ვიცნობთ ზაალ ბარათაშვილის შემდეგ ლექსებს: „ბულბული მწუხარებს, ვარდი შემომწყვრილია“, „მავრიტ შენთა შექცევას“, „შენდა შეყრამდის ვით გასძლებს გული“, „დაგიფანტავს ორი ზილფი და „ლექსი თემურიშვილზე“. ამ ლექსებში მოჩანს ერთადერთი მოტივი—სატრფიალო: მიჯნურის ეროტული გახელება სატრფოს გარეგანი სილამაზის გამო. ზაალს თავდავიწყებამდე უყვარს ქალის „ქიპაროზ-ტანი“, „ორნი ვარდნი“¹ „შავი ინდის ხალი“, „ორი ზილფი“, „ვარდის ფერი ღაწვი“... მაგრამ ეს ხომ ქართული „ვარდ-ბულბულიანური პოეზიის“ საყვარელი ეპითეტებია. ასევეა ზაალის პოეტური ხმა—მოტივი: „ფერიშან ქურდიემის ხმაზედ—დაგიფანტავს ორი ზილფები“... სუფისტური და ანაკრეონისტული გატაცებით პოეტი გაიძახის:

„შენდა შეყრამდის ვით გასძლებს გული,
სევდამ უწყალოდ მიმატა წყლული...“

ან კიდევ:

„ვარდსა ვადარე ღაწვის ფერია,
მიხაკათ ბაგე დამიწერია,
სუმბულთა ქარის მონახერია,
ბროლისა მერდი შესაფერია,
შენზე უ იადონს არ უმღერია,
მისთვის ჰსტვენითა გალხენს ბულბული“.

რაც შეეხება „ლექსს თემურიშვილზე“, მას ასახელებს ზაქარია ქიქინაძე. მისი თქმით თემურიშვილი იყო ირაკლის დროის

¹ ხელნაწერები S: 1512, 1576; 2385; 3723; A 1164; S 1576. ლექსს „ბულბული მწუხარებს“ მიაწერს გიორგი თუმანიშვილს.

სახალხო გმირი, რომელიც ლექსებით შეამკო ხალხმა და თვით ზაალ ბარათაშვილმა¹.

ზაალ და ბარამ ბარათაშვილები ერთი და იგივე რანგის პოეტები არიან, ამიტომ ისინი ერთად განვიხილოთ, თუმცა მათ ახასიათებს ინდივიდუალობაც².

ბარამი მასალებში მოიხსენიება „გერმანოზიშივილად“ (S 1512, გვ. 347; Опис. II, 329, ანთოლოგია, II, 291, 304), ან „თუშმალიშივილად“ (S 3723, გვ. 251), მასაც როგორც მის თანამედროვე ბევრ დასახელებულ პოეტს, უყვარდა თავისი თავის დასახელება ლექსებში:

„ბარამს რად აძლევ კირს მეტად მწარეს?
ეს კირი ჩემზედ აღარ მაქმარეს;
ოდესმე ერთხელ შეგებრალები,
ნუ მწვავ მიჯნურო, არ გებრალები?“

ბარამმა სულ რამდენიმე ლექსი დაგვიტოვა³ და ყველა მათგანში მოიხმის ისევ და ისევ ნაცნობი კილო: მოტივი: ეროტიკული, ყარაჩოლლური, ბესიკური... ბარამ ბარათაშვილი იმდენად „შეყვარებულია ბესიკზე“ რომ თავისთავს, როგორც ბესიკი, ეძახის ყარბის. აი ორიოდე მაგალითი („მითხრა, ყარბო, ჩემს არეს არე“ — „ნუ მწვამ მიჯნურო“), ამავე ლექსებში პოეტი იხსენიებს „ბესიკს“ ან როგორც ზოგჯერ ამბობდნენ „ბეზეკს“:

„ეჰა, მთიები მთენია,
შუქი მისხივე შენია,
შენი ბეზეკი მაბრწყენი,
ჩემს გულსა მოსალხენია.“

აგრეთვე ლექსში „კარნი დახშულან ვარდისა“ („იგი ბეზეკურად განითვისოს“).

შემდეგ, პოეტი უმღერის იმ იაყარდებს და ნარგიზებს, რო-

1 ხ. ჭიჭინაძე, მეფე ირაკლის გლეხი გმირები, 1909 წ. გვ. 4—8.

2 ბარამს, მაგალითად, დაუწერია მორალისტური წიგნი „ბჭობა გონებისა“ (S 3732), რომელსაც პროფ. ალ. ცაგარელი იხსენიებს: „წიგნაკი ბჭობა გონებისა, თქმული გერმანოზიშივილის ბარამის მიერ, ქ. ქუთაისი“ (Сед. III 128). ავტორი ეხება: სიყვარულს, მოწყალებას, სიმშვიდეს, შეწყნარებას, მოქცევის წესებს, კეთილმპართელობას და სხვა.

3 ხელნაწერები: S: 1512; 1543; 1576; 3686; 3723 (შეადარე E. Такашвили, Опис. т. II, стр. 176, 329). გამოცემანი: პროფ. დ. ჩუბინაშვილი, ქართული ქრესტომატია, 1846 წ. წიგნი მეორე, გვ. 228, 1860 წ. II, გვ. 116; გ. სკანდარნოვა „სალხინო სახანდარი“, გვ. 230; პროფ. ა. ბარამიძისა და ია ეკალაძის ანთოლოგია, II, 291.

ბელთაც ერთ დროს უმღერდა ბესიკი („სევდის ბალს შვეველ“) ჯერ ბარამი ეხვეწება ნარგიზს, რომელსაც მისთვის ისარი გაუყარია გულს, მერე იას და ვარდს:

„ია კი მიწივეს: „შო ახლოს არე“,
ნარგიზი მტუქსავს: „გარს გაიარე“,
მიველ და ვარდსა შვეემუდარე,
მითხრა: „ყარიბო, ჩემს არეს არე,
დავჰსჯექ და მუდამ გულით ვიზარე,
მრავლად ლექსი ვჰსთქვი შესაბრალები
ნუ მწვევ მიჯნურო, არ გებრალები?“

მეტად საინტერესოა ბარამის ლექსი „აფროდიტო აღმო-
ბრწყინდი“, რომელშიაც ჩვენ გვეჩვენება ადრინდელი ხმა ცნობილი
სიმღერისა: „ინდი-მინდი“:

„აფროდიტო აღმობრწყინდი,
არეო, ღრუბლით ნუ ბინდი,
ასპიროხო მომიღბინდი,
მუშტარო, საჯე შველად მინდი;
კეკელა, კეკლუცო ნაზო,
მშენიერო და ლამაზო!“

ბარამის ლექსებში მოიხმის აგრეთვე ხმები ადრინდელი რო-
მანტიზმისა, წარმოდგენა რომ მხოლოდ წარსულში იყო ნეტარება,
ახლა-კი—

„ბარამ შენ უწყი სოფლის ბრუნვანი,
რა გვარ დიად აქვს მარად კმუნვანი,
სად სიამე ყოს, აწ არს მუნ ავი“.

მაგრამ განა მარტო ბარამის ლექსებში შეინიშნება ადრინდე-
ლი ქართული რომანტიზმი? მთელი ჩვენი ნაშრომი მასალაა დასახე-
ლებული პრობლემისათვის.

აქვე ვაქვეყნებთ ხაალ ბარათა შვილის ორ ლექსს „ბუღბუღი
მწუხარებს“ (ხელნაწერები: საქ. მუხეუმის S 1512, გვ. 343, S 3723, გვ. 255,
S 2335, გვ. 190, S 1576/გ, გვ. 32, A 1164, გვ. 114) და „ერთ გაძლებს გული“
(საქ. მუხეუმის S 1512, გვ. 345—346). პირველ ლექსს ხელნაწერებში „მუხამბა-
ხი“ ეწოდება, ხოლო ჩვენ, ვაქვეყნებთ იმ სათაურით, რომელიც პროფ. ალ. ბარა-
მიძეს ეკუთვნის: ანთოლოგია, ტ. II. 1928 წ. გვ. 290; აგრეთვე გამოაქვეყნა
პროფ. დ. ჩუბინაშვილმა; ქრესტომატია, II. 1863, გვ. 117; გ. სკანდაროვა: სალ-
ხინო სახანდარი, 1895, გვ. 229. ლექსი „ერთ გაძლებს გული“ S 1576/გ, ხელნა-
წერში იოსებ მუშირიბიშვილს-მელიქიშვილს მიეწერება, ისე როგორც გ. სკან-

დარწოვას გემოცემაში (სალხინო სახანდარი, 1895, გვ. 55—56, 229). ალ. ქავკა-
ვაძის ლექსებშია ნავარაუდები, მაგრამ ეს შეცდომაა.

ბ ა რ ა მ ბ ა რ ა თ ა შ ე ი ლ ი (გ ე რ მ ა ნ ო ხ ი შ ე ი ლ ი) სამი ლექსი ქვე-
ნდება: 1. „აფროდიტო აღმობრწყინდი“, დაცულია საქ. მუზეუმის¹ S: 1512 (გვ. 347—
348), 3723 (აქ ორჯერ გვხვდება, გვ. 250, 374), 3686, 1543 (გვ. 153), 1576/გ
(გვ. 23—24), საკავშირო მეცნიერებათა აკადემიის ლენინგრადის აღმოსავლეთმოდ-
ნეობის ინსტიტუტი) E 96 ხელნაწერში. 2. „ნუ მწვევ მიჯნურო“, გვხვდება საქ
მუზეუმის S: 1512 (გვ. 350), 2519 (გვ. 11). ხელნაწერებში „მუხამბაზი“ ეწოდება.
3. „ეჰა შაიები“. ხელნაწერები საქ. მუზეუმის S: 1512 (გვ. 347), 3723 (გვ. 252)
1540, 2335 (გვ. 60), 1576/გ (გვ. 43). გაზეთებში (გ. სკანდაროვა, სალხინო,
გვ. 230) „შახადა ანუ გაფო“ ეწოდება, პროფ. დ. ჩუბინაშვილი კი ავტორის სა-
ხელით ასათაურებს (ქართული კრესტომატია, II. 1863. გვ. 116).

ზაალ ბარათაშვილი

ბულბული მწუხარეობს¹

ბულბული მწუხარეობს, ვარდი შემომწყვრალია,
ნარგიზს ჰგზავნის წამლისთვის, თუმცაღა მკურნალია;
ჰკადრე ჩემ მაგიერად, სიტყუა შესაბრაალია,
რა მოგშორდი მუნიტგან, ვართქო ეშყით მთერალია.
თუმც კუშტობას დაიწყებ, მიჯნური, მაშ, ბრალია?
თვითონ იას დასძახის, მიხდილ ფერნამკრთალია.
ბულბული მწუხარეობს, ვარდი შემომწყვრალია.
როს შენ მოგშორდებოდი, არ მენახა მაისი,
გაფურჩქენილი სუმბული, გარდაშლილი თმა ისი,
კიპაროზს ტანზედ დიბა, შუენიერად ცმა ისი,
ტუქსვით მითხრა: „წა ჩემგან“, არ მესმინა ხმა ისი,
მისგან კიდევანქნნილი, შუება მიუალია,
ბულბული მწუხარეობს, ვარდი შემომწყვრალია.
ორნი ვარდნი ბმულობენ, მკურეტელთ საყნოსელია,
ჯერეთ თავდაუხრელი, მიჯნურთათვის მწველია,
უკვდავების წყარო ჰსდის, მოდით ვინც ხართ მჰსმელია.
ქვეყნათ მნათი მზე არის, მარად ჩაუსვლელია,
თუმც მზედ ვიტყვი, ვარ, მთვარე, მიღეული მცხრალია,
ბულბული მწუხარებს, ვარდი შემომწყვრალია.
ფანჯრიდამ დამენახე, ფარდას ნუ მოიფარებ,

¹ სათაჯრი: მჯხამჯხი, S 1512, გვ. 343.

ვპგონებ შვიდნი მნათობნი მოვლენ, თუ დაიპარებ,
 ნათელს ცხებულს პირზედა, რიდეს ნუ დაიფარებ,
 ეშყით მდებარესთანა, მისვლას ნუ დაიზარებ,
 ვპფიცავ, განახო მორჩება შენგან შესაბრალია.
 ბულბული მწუხარებს ვარდი შემომწყრალია.
 სიყვარულის ღმერთა ხარ, ზაალისთვის დიანა,
 ვპფიცავ, სოფელს განვპშორღე, თუმცა განახო გვიანა.
 თავმოდრეკით გთხოვ, ნაზო, ერთხელ მნახო მზიანა,
 სუნნელებით სავსე ხარ: თავით, ტანით თმიანა,
 სავსეს პირზედ გიხდება შავი ინდის ხალია.
 ბულბული მწუხარებს, ვარდი შემომწყრალია.

ვით გახსდლებს გული¹

შენდა შეყრამდი ვით გაჰსდლებს გული,
 სევდამ უწყალოდ მიმატა წყლული,
 არ მესმნეს მნათნი შენებრ ნახული,
 მნათობელი ჰაერთა სრული,
 მის გამო ვარ შენთვის, მაქვს ზურული.
 შენდა შეყრამდის...

ვპგონებ ყოველ ეამს დღენი ბნელოდეს,
 მშვილდი გაზიდვით ორად გველობდეს,
 ინდოთ ლაშქარნი წყლობით მცველობდეს,
 სხვათა ისარნი ჩემებრ მწველობდეს,
 რად გსურს მიჯნური შენთვის ხელობდეს,
 შენთვის გაჭრილსა მაქვს აღსასრული,
 შენდა შეყრამდის...

ვარდსა ვადარე ლაწვის ფერია,
 ძიხაკათ ბაგე დამიწერია,
 სუმბულთა ქარის მონაბერია,
 ბროლისა მკერდი შესაფერია,
 შენზედ იადონს არ უმღერია,
 მისთვის სტვენითა გალხენს ბულბული,
 შენდა შეყრამდის...

¹ სათაური: „ზაალ გოსტაშაბისშვილის ბარათოვისაგან ხარი ბაქაეისი
 ხმახედ. სპარსულია: ეკალი ვნახე ხელში“: S 1512, გვ. 345.

ზენარსა ვჰფიცავ, ვინც მოგშორდება,
უშენოდ ლხინი არ შეერგება,
აჰა, მიჯნურსა მოეცი ვნება,
ლახვარი გულსა გაეწონება,
შვიდთა მთიებთა ჰსურს შენი ხლება,
შენსა შორს მყოფსა ამომდის სული.
შენდა შეყრამდის, ვით გაჰძლებს გული,
სევდამ უწყალოდ მიმატა წყლული.

ბარამ ბარათაშვილი

აფროდიტო აღმობრწყინდი¹

აფროდიტო, აღმობრწყინდი,
არიავ, ღრუბლით ნუ ბინდი,
ასპიროზო, მომილხინდი,
მუშთარ, საჯე მშველად მინდი,
კეკელა. კეკლუცო, ნაზო.
მშვენიერო და ლამაზო!
ჰოი, დიავ, გაქვდეს სმენა,
ერმო მაქვან ცრემლთა დენა.
მარიხო, ნუ დამკოდ შენა,
შენთვის შევჰქმნა ველად რბენა,
კეკელა მშვენიერო!
ზოალ, ვჰსწერ ჰასია,
მთიებად ნაზი ხასია,
კინამო კეკელ-კასია,
რალას ჰმოქმედობს რასია,
კეკელა მშვენიერო!
გუნდრუკო, ალოვ და მურო,
სუნითი ყოვლთა მოსასურო.
ზმირინ თმითა დასაბურო,
მჰბედველთ ტრფობით მოსაწყურო,
კეკელა მშვენიერო!
ვარდო, ბულბული იმონე,
ყარამფილი შეიკონე,

¹ სათაური: „თახა ბეთახა ბანოშახედ. არის იმ ხმაზედ თქმული, სპარსუ-
ლია. ახალ-ახალი ია“: S 1512, გვ. 347. შეადარე: A1164, გვ. 111.

მოლალურის ხმა იგონე,
შენ ბარამის ყოვლი ღონე,
კეკელა კეკლუცო, ნაზო,
მშვენიერო, ლამაზო!

ნუ მწვავ მიჯნურო¹

ნუ მწვავ მიჯნურო, არ გებრალეები?
რად მომიკიდე ცეცხლის ალები,
შენ დამინელე გულის ბქვალეები,
მარად საესე მაქვს ცრემლით თვალები.
ტურფად შეგშვენის პირზედ ხალები.
რად მომიმატე ეშუის ძალები,
ნუ მწვავ მიჯნურო, არ გებრალეები?
ნარგიზს ვებეწე, არ შემობრაღა,
წამწამთ ისარნი გულს გამიყარა,
შვენებით ნიზარდს ვერ ჰსძღია, არა,
ბროლის ისრითა გულს შეჰინარა,
მის სიყვარულმან, გულს განმიჰყარა,
ეშუი მკლავს, მე მას არ ვებრალეები,
ნუ მწვავ მიჯნურო, არ გებრალეები?
ია კი მიწვევს: „მო, ახლოს არე“,
ნარგიზი მტუქსავს: „გარს გაიარე“,
მიველ და ვარდსა შევემუდარე,
მითხრა: „ყარიბო, ჩემს არეს, არე!“
დავჰსჯექ და მუდამ გულით ვიზარე,
მრავლად ლექსი ვსთქვი შესაბრალეები,
ნუ მწვავ მიჯნურო, არ გებრალეები?
მოდო ნარგიზო, ნუ მომწყვეტ გულსა,
წამალიც მიეც შენს დადაგულსა,
ნუ შეიძულებ კაცისთვის გულსა,
ნუ დაჰსწვავ ყარიბს, ნუ იწყმედ სულსა,
შენ მირჩვენისხარ სულსა და გულსა;
მე სიტყვა მითხარ გასახარეები.
ნუ მწვავ მიჯნურო, არ გებრალეები?

¹ სათაურ: მუხ:მბაზი S 1512, გვ. 350

მო, შემიბრალე, გიახელ არეს,
ნუ მომაშორებ მზესა და მთვარეს,
თუ რომე მომკლავ, მომცემ სამარეს.
ბარამს რათ აძლევ ჭირს მეტად მწარეს?
ეს ჭირი ჩემზედ აოლა მაქმარეს,
ოდესმე ერთხელ შეგებრალეები.
ნუ მწვავ მიჯნურო, არ გებრალეები?

ეჭა, მთიები¹

ეჭა, მთიები მთენია,
შუქი მისხივე შენია.
შენი ბეზექი მამრწყენი
ჩემს გულსა მოსალხენია,
ჰოი, კვიპაროზთ ქება მძსმენია.
შენია ეთერთა ველი,
ვარდია შენგან სოველი,
მნათნი გეტრფიან ყოველნი
ყოველ ჟამ, ყოველ დღენია,
ეჭა, მთიები მთენია...
შენ ვარდო მაინისაო,
სხიენი შენ გკონან მზისაო,
მარადო კეთილ დღისაო
შუქი ქვე დაგიფენია,
ეჭა, მთიები მთენია...
მარიხი მკრელობს გულეხსა,
შენ ჰკურნავ სევდა ჰრგულეხსა;
ასპიროზ ალბენ წყლულეხსა,
მე აღარ ცრემლი მდენია.
ეჭა, მთიები მთენია...
გული შენა გტრფის, გონება,
მითა ვქენ შენი მონება;
ბარამი შენ გეკონება

¹ სრული სათაური: „თქმული ბარამ ბართაშვილისაგან დუგაის გუ...
ლი, ვარდო, მოდი ნუ ინახები“, S 1512, გვ. 347.

ყოველ ჟამ, ყოველ დღენია.
ეჰა, მთიები მთენია,
შუქი მასხივე შენია.

ელისბარ გიორგის ძე ერისთავი

ერისთავები პირველად იხსენიებიან VI და VIII საუკუნის ამბების მომთხრობ ორ ძეგლში: „მარტვილობანი“ აბიბოს ნეკრესელისა და აბო ტფილელისა. ერისთავებად ინიშნებოდნენ დიდგვაროვანთა ყველაზე გამოჩენილი წარმომადგენელი. ისინი უმეფობის ხანაში ქვეყნის უზენაეს მმართველად ითვლებოდნენ და ზოგ ვითარებაში საშხედრო ერს ე. ი. ჯარებს სარდლობდნენ. ასეთი როლი ჰქონდა, მაგალითად, თორნიკე ივერიელს, რომელსაც ერთი გვიანდელი ძეგლი ერისთავს ეძახის. ერისთავი გვარის აღმნიშვნელად გვიან ფეოდალურ ხანაში (XIV საუკუნიდან) იქცა. ერისთავები იყვნენ შალვა და ელისბარი (XVII ს.). რომლებიც ეწამენ ყიზილბაში სპარსელების მიერ. მათ შემდეგ შალვასა და ელისბარის სახელი ხშირად გვხვდება ამ გვარში. ერისთავები იყოფოდნენ ორად-არაგვისა და ქსნის ერისთავებად. ამ გვარის ერთ-ერთი გვიანდელი წარმომადგენელი ელისბარ გიორგის ძე ერისთავი ქსნის ერისთავთა ფესვიდან იყო. საქ. მუზეუმის ერთ-ერთი ხელნაწერის მინაწერისა და ერისთავთა გენეალოგიური ნუსხის მიხედვით, ელისბარი იყო თორნიკე ერისთავის (X ს.) შთამომავალი¹. ირაკლი მეფესთან კონფლიქტის გამო ქსნის ერისთავებმა დაქარგეს საფეოდალო, რომლის დაბრუნებას ისინი რუსეთის მთავრობას თხოვდნენ.

ელისბარ გიორგის ძე ერისთავი დიდი ხანია შემოვიდა ქართული ლიტერატურის ისტორიაში, როგორც პოეტი. დავით რექტორმა და ბევრმა მისმა თანამედროვემ იცოდა, რომ ელისბარ ერისთავი პოეტია. მის ლექსებს რაღაც გაუგებრობის გამო ბესიკის ლექსებიდან ვერ არჩევდნენ. დავას იწვევდა ორი ლექსი: „ვაი ეს დრონი“ და „ვემონე მასა“. პროფ. ალ. ბარამიძე წერს: „ვაი ეს დრონი“ ეკუთვნის „გარდამავალი პერიოდის“ ერთს უცნობსა და თვალსაჩინო პოეტს ელისბარ ერისთავს (რომელსაც სრულიად დაუ-

¹ საქ. მუზეუმის H 1413: იხ. საისტორიო ფონდის ხელნაწერთა აღწერილობა. ტ. III. შედგენილი ქრ. შარაშიძის მიერ აკად. კ. კეკელიძის რედ. გვ. 353-354 Sd 2865.

მსახურებლად ჯერ ყურადღება არ მიქცევია) და არა ბესარიონ გაბაშვილს¹.

ელისბარ ერისთავი იმ დროს სულ ცოტა სამ პირს ერქვა. მათ შორის პოეტის სახელი ჰქონდა ელისბარ გიორგის ძე ერისთავს. ერთ-ერთ ხელნაწერში ნათქვამია: „მუსტაზადი... ხუთს შაირად. თითო შაირი ხუთი ტაეპია და თითო ტაეპი ათორმეტ მარცვალა. ნათქვამი ქსნის ერისთავის გიორგის ძის ელისბარისაგან“ (A 1164, გვ. 110 v). თედო ჟორდანიას (გარდ. 1916 წ.), რომელიც ძველი ქართული ხელნაწერი წიგნების კარგ მცოდნედ ითვლებოდა, წერს: ელისბარ გიორგის ძე ერისთავი პოეტი იყო².

ელისბარ ერისთავი სიძე იყო იმერთა მეფის სოლომონ პირველისა. მას ცოლად ყოლია მისი ასული მარიამი. ამათი ქალი აწნა კიდევ მეუღლე იყო ფარნაოზ ბატონიშვილისა. ელისბარი მოსწრებია რუსეთთან საქართველოს შეერთებას (1801 წ.) და ის აზრი გაუზიარებია, რომ ეს აქტი დადებითი მოვლენაა³. ერთი ცნობით ელისბარი 1806 წელს მოუკლავთ ბაქოსთან, როდესაც პ. ციციშვილის ჯარები აზერბაიჯანს წმენდდნენ თურქ-სპარსელთა ურდოებისაგან. მაგრამ ამას ეწინააღმდეგება აკად. მარი ბროსეს დაბეჭდილი ცნობა, რომლითაც ელისბარ ერისთავი გარდაიცვალა 75 წლის ასაკში, 1813 წელს, მაშასადამე 1738 წელს დაბადებულა⁴.

ელისბარ ერისთავი ჟანრობრივად ბესიკის სკოლასთანაა დაკავშირებული. ლექსში „ვეშონე მასა“ სატრფო გვეხატება— „პირად მზიანი“, „კეკელა ნაზი“, „ნათლად დლიანი“; პოეტის საყვარელი ეპითეტებია: „მთვარე“, „მზე“, „ვარდი“, „ზამბახი“, „სამოთხიანი“ (აქ ბალის მნიშვნელობით) და მისთ. ქალი მიაჩნია პოეტს იმის მიზეზად, რომ „ბევრნი გახდნენ სოფლის მღურაენი“.

ელისბარ ერისთავი ლიტერატურული მიმართულების ხაზით აღრინდელ რომანტიზმს ეკუთვნის. ამის მიზეზი ისიც იყო, რომ

¹ პროფ. ალ. ბარამიძე, ბესიკის თხზულებათა „ტექსტრასათვის“, გვ. 175. დართული აქვს ბესიკის თხზულებათა 1932 წლის გამოცემა.

² თ. ჟორდანიას, ქრონიკები, II. 1897. გვ. 50, 536.

³ Акты, т. I გვ. 129, 307, 310, 312. Б у т к о в, Материалы, III, გვ. 383.
⁴ და დიანი, იმერეთ-სამეგრელოს ისტორია. Е. І а к а й ш в и л и, Опис. I. გვ. 34.

⁵ Brosset M., Voig. arkh. rapp. Sixieme, 1851. გვ. 70.

ქსნის ერისთავებმა დაჰკარგეს ეს „რომანტიკული მხარე“¹, საერთოდ სოციალური და პოლიტიკური პრივილეგიები. პოეტი გასტირის:

„ვგზე იგი ქამნი დრკუ და ავნი, გასაშვარენი,
ენახე რა სხივნი, გულ სატიენნი, მიმოარენი...“

რომანტიკულად ეღერს აგრეთვე შემდეგი სიტყვები: „ვავი ეს დრონი“ „ვინ უძლოს ქართა“, „ვგზე იგი ქამნი“, „გულთსატიენი“, „უნუგეშო“. ბევრჯერ თქმულა და კვლავაც უნდა გავიმეოროთ, რომ „ქართული რომანტიზმი“ ბევრად უფრო ადრე აღმოცენდა, ვიდრე XIX საუკუნის პირველი ქართველი პოეტი რომანტიკოსობა დაიბადებოდა.

ელისბარ ერისთავს უწერია რუსთველური მანერის ლექსები:

„თქმულა მოყვარე საყვარელსა დაუძახუნდეს,
მას იგონებდეს და მონებდეს სტრფოდეს და უნდეს...“

აქვე მთლიანად ვებეჭადეთ ელისბარ ერისთავის ორ ლექსს: „ვემონე მასა“ და „ვავი ეს დრონი“. „ვემონე მასა“ ხელნაწერებში ასე სათაურდება: „მუსტახადი ანუ მუხამბაზი“ (S 1512, გვ. 214); „მუხამბაზი“ (S 2385, გვ. 21²); S 2519-ში უბრალოდ სათაურდება: „ელისბარ ერისთავისაგან თქმული“ (S 2519, გვ. 21).

„ვავი ეს დრონი“, როგორც ვუქვით, შეცდომით მიეწერებოდა ბესიკს (პროფ. დ. ჩუბინაშვილი, ქართული კრესტომატია. II. 1863. გვ. 107, ბესიკი, ს. გორგაძის რედ. 1912 წ.), მაგრამ როგორც ეს თავის დროზე პროფ. ალ. ბარამიძემ აღნიშნა (ბესიკი, 1932 წ. გვ. 174—175) და ხელნაწერების (მათ შორის ლენინგრადის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის ხელნაწერა M 15) ჩვენებაც ადასტურებს, „ვავი ეს დრონი“ ელისბარ გიორგის ძე ერისთავს დაუწერია.

S 1512 ხელნაწერის გადამწერი დავით რექტორი აღნიშნავს: „ვავი ეს დრონი“ თავადის ელისბარ გიორგის ძის ერისთავისაგან თქმული მუხამბაზი ანუ მუსტახადი“ (გვ. 216; E. Такайшвили, Описание, II. გვ. 223). ამავეს იმეორებს S 3723 (გვ. 250, 367), თუმცა ექვ. თაყაიშვილი ამ ლექსს ფარნაოზ ბატონიშვილის ლექსების მწკრივში ათავსებს (Опис. II. გვ. 350); შეადარე S 2385, გვ. 211. A 1164 ხელნაწერის გადამწერი წერს: „ვავი ეს დრონი“ „მუსტახადი თურქთა ხმასა“ ხედა სათქმელი ხუთის შაირად. თითო შაირი ხუთი ტაეპია და თითო ტაეპი ათორმეტი მარცვალი: ნათქვამი ქანის ერასთავა გიორგის ძის ელისბარისაგან“ (გვ. 110 v).

ვებეჭადეთ ამ ერთ-ერთ უძველეს ქართულ რომანტიკულ ლექსს. როცა ამ ლექსს ვეცნობით, არ შეიძლება არ გავიხსენოთ ალექსანდრე კავკავაძის ცნობილი

¹ პ. ი. ი. ე. ლ. ი. ა. ნი, ცხოვრება, 1936. გვ. 77—78. პ. ი. ი. ე. ლ. ი. ა. ნი, იოსელიანი ელისბარს სუვაგანაც ახსენებს: ი. ხ. გვ. 91, 254. აქ აღნიშნულია, რომ ფარნაოზ ბატონიშვილს ცოლად ყავდა ელისბარის ასული ანა.

რომანტიკული ლექსი „ვაჰ დრონი, დრონი“. ფაქტია, რომ რომანტიზმის ელემენტები ალ. ჭავჭავაძის წინამორბედებსაც მოეპოვებათ. ამის მაგალითია სხვათა შორის ელიზბარ ერისთავის მოყვანილი ლექსი. სათაური დაწვებ სტროფიდანაა აღებული.

ვაი ეს დრონი

ვაი ეს დრონი, სავედრონი მომცემს წყენასა.
ვინ უძლოს ჭირსა ჩემთა თქმანი ანუ სმენასა;
ვჰსთქვა, მსმენელთაცა სულ მოუგებ მათსა ლხენასა,
თქმა აღარ ძალუძს უნუგეშოთ მაშვრალს ენასა,
ვუძღვენ სიცოცხლე საუკუნოდ შუქთ მოფენასა.
ვჰგმე იგი ქამნი, დრკუ და აენი, გასამწარენი;
ვნახე რა სხიენი, გულსატიენი მიმოარენი.
თალხნი ჩაეცვათ, სულ მოეცვათ შუქთა არენი
აღარ ჩნდა ნათლად, მოკამათლად მზე არც მთვარენი.
ვით ბნელი დღესთან, ჩემს ხელქმენელთან ეს გვარ ჰსმენასა,
უძღვენ სიცოცხლე.

ელვათა კრთომას, მუდამ ჰხსოვნას ვერ უძლო გულმან.
სადაფთ ბარანთ, თან მხლედთა ინდო მქონემან სრულმან.
ბადახშმან ლალთა, ბროლ ფიქალთა შენართავ თხზულმან.
მთვარემან მცხრალმან, შეუყერთალჴან კართა დახშულმან.
არ მიმცა მცირეს, გასაკვირვის, მოსაწყენსა
უძღვენ სიცოცხლე.

გამოკრთა ელვა, ვითა ლელვა, მიმტაცა ცნობა.
ტყუექმნილმან გულმან, დადაგულმან ვერა ჰყო თმობა,
ხვეწნა-მუდარით, სასუდარით, არ ითნო ყმობა.
თუ არ მკვლელობა, სისხლთ-მსმელობა, ვერ ვნახე ლმობა.
ეს გიჯობს თაო, საესაო, მიჰყვე თმენასა,
უძღვენ სიცოცხლე.

თქმულა, მოყვარე სიყვარულსა დაუძაბუნდეს,
მას იგონებდეს და ჰმონებდეს ტრფიალი უნდეს;
მის ჭირსა ნაცვლად და სანაცვლად აღარ დაყმუნდეს,
ჰყოს მისი ნება და ჰენება, მიჰყვეს და უნდეს.
თულა ვინმე მძმობთ, ამასა ჰყოფთ მოსახსენება:
უძღვენ სიცოცხლე საუკუნოდ შუქთ მოფენასა.

ვემონე მასა

ვემონე მასა, ვჰბედავ თქმასა, პირად მზიანსა¹
ზნეობით სრულსა, ნაზად მკულსა ადამიანსა,
კეკელად ნაზსა, არ საკაზმსა, ყოვლთვის მზიანსა,
ნაკეთად საროსა, მოაროსა, ნათლად დლიანსა.
ვემონე მასა...

ემონა გული, სევდით ბმული, მასთა ჭირებსა,
მთფარისა მსგავსსა, შესამსგავსსა, მოალხინებსა,
არ მქონდა სევდა, შუქთ მომფენდა, როსცა ინებსა,
ესდენ ვხარობდი და ვჰგალობდი, ვიყავ ლხინებსა,
ვჰსხედით წალკოტსა, საამოსა, სამოთხიანსა.
ვემონე მასა...

ვნახე დაღრეჯით პირთა ბღნეჯით, ვარდნი ზამბახნი,
აუბნეს პირნი, მოგვხედა ჭირნი, ჰქმნეს სულთქმა ახნი,
ვიგლოვით მწარედ, ჩვენთა არედ, ჩაეიცვათ თალხნი,
ბედი გაბრუნდა და დაბრუნდა უკულა ჩალხნი,
მიგვილო შეება და შეენება, მას აქვს ვინასა;
ვემონე მასა...

ყვავილთა დასნი, შეკრბენ ხასნი სოფლის მღუტრავნი,
გენახოს თუ მზემ სით, გულთა კენესით ცრემლთა მცურავნი,
ამისგან მეტად არ გეყოს რეტად, გენახნეს მკმუნავნი,
მოგფეინოს სხივნი, არ სატკივნი დასაყმუნავნი,
საამო თავნი, მოვჰციოთ ზავნი შეენებიანსა,
ვემონე მასა...

დაჰსჩაგრა ყოვლნი მშენიერნი, ნაზად რებითა,
მეცა მიღებდის, ცეცხლსა ცხელსა ანაგზებითა,
როსცა ვიხილი შემომხედის ტკბილად ნებითა
ამა განცხრომით, მულამ ჰსოვნით, ვიყავ ნებითა,
ამა ნებითა და შეეპითა არ ვჰხდი ზიანსა;
ვემონე მასა, ვბედავ თქმასა, პირად მზიანსა.

¹ ეს ტაეპი მკორღეა ყოველა სტრაფის შექდეკ.

თამაზ და ოთარ ქობულაშვილები

პოეტ ქობულაშვილების ერთი ჯგუფი დავით რექტორის შეგირდი პოეტების შესწავლისას გახვიხილეთ. ამათ უწინარეს ცნობილია ონანა მდივანი—ქობულაშვილი, ვაჟლექსავი „ბარამგულიჯანიანისა“ და „ქილილა და დამანასი“¹. შედარებით გვიან გვხვდება კიდევ ორი საინტერესო პოეტი—თამაზ და ოთარ ქობულაშვილები.

თამაზ ქობულაშვილი ჩანს სვიმონ მდივნის ქობულაშვილის ძე. დაბადებულია 1782 წელს. უცხოვრიაო სოფელ კისისხევეში (თელავის რაიონი) („АКТИВ, т. I, გვ 370). მომკვდარა ის 1828 წელს (ჩეკვ წელსა), მარტის 26-ს, სამშაბათს, დღის 3 საათზე².

ოთარ ქობულაშვილი დავით მდივნის ძე იყო. 1800-იან წლებში საქართველოს დელეგაციაში ჩანს. დაესწრო 1801 წ. მანიფესტის გამოცხადებას³. პლატონ იოსელიანის ცნობით ოთარ ქობულაშვილი 1830 წელს მიიკვალა (ცხოვრება, გვ. 263), ოთარს ცოლად ჰყავდა ცნობილი მემატინის ომან ხერხეულიძის ასული ბარბარე (იქვე, გვ. 61—65).

პ. იოსელიანისვე მოწმობით, ოთარი იყო „მელექსე სიყვარულისა და მიჯნურობისა. ლექსთა მისთა იმღერდენ ქართველთა მოსაკრავენი და მექიანურენი“ (ცხოვრება, 263).

თამაზს უწერია ლექსები: „ოი, იგი უწყალოდ ჩემი ხელმქნელი“, „ვარდო, ნუ განმეშორები“, „ნუ სტირ, საყვარელო“, „ვიხილე საყვარლად ედემის ვარდი“⁴, „სევდის ბალსა მჯდომელმან“, „ჰე, სოფელო, რა გითხრა“.

ოთარ ქობულაშვილს უწერია: „ეჰა საცოცხლე“, „მსურს დინავე“, „ჰბრწყინავს მნათი“⁵. თამაზ ქობულაშვილი იურორებს ნაცნობ

¹ აკად. კ. კეკელიძე, ძველი ქართული მწერლობის ისტორია, ტ. II², გვ. 313, 360... დოკ. დ. ბ რ ე ვ ა ძ ე, ქართველი პოეტები რუსეთში. ცალკე ამონაბეჭდი ქუთაისის პედინსტიტუტის შრომებიდან. ტ. XI, 1952—1953 წ. გვ. 258 ..

² Е. Такашвили, Арх. экскурсии, вып. IV, гв. 96: Собрание материалов. т. 43. гв. 96.

³ Проф. А. Чагарели, Грамоты. т. II. вып. II. гв. 223.

⁴ ხელნაწერების ტრადიცია ამ ლექსს ოთარს აკუთვნებს (S: 1512, 3723), იხ. აგრეთვე გ. სკანდაროვა, სალხინო სახანდარი, გვ. 231—232, პოეტ. დ. ჩუბინაშვილს-კი, თამაზ ქობულაშვილის ლექსებში წესუტანია (ქრესტომატია, წიგნი II, 1863 წ. გვ. 116).

⁵ ორი ლექსი „ჰბრწყინავს მნათი“ და „მსურს დინავე“ დაბეჭდილია „ანთოლოგიაში“, ტ. II, გვ. 295—296. ხელნაწერები: S 1512, 3723, 3251; 5131. იხ. აგრეთვე რუსთავ. ინსტ. ხელნაწერი, №-61.

მოტივს, რომ „წუთისოფელი ცრუა და გაუტანელი“, იგი ზოგს „სახლთ ოქროთი აღუვსებს“, ზოგს კი „ლუკმა პურს მოანატრებს“⁷ ამიტომ, ასკენის პოეტი, სოფელი „ბრძენთ მავნებლად იცნენს“. სხვაგვარი ახსნა (ლექსი „ჭე, სოფელო“) იმ დროის სოციალური უკუღმართობისა, ჩანს, პოეტს არ შეეძლო.

ოთარ ქობულაშვილის პოეტურ კილოს ახასიათებს მისი ლექსი „ჰბრწყინავს მნათი“:

„გიჟებ თვალებს,
ეშყით მთვრალებს,
ზილუ-დალალებს,
ვიშ, ვიშ ხალებს“.

პოეტი დაუმონებია სატრფოს („გნახავ, ტანში შევიშლები“) მხილველს აკრთობს სატრფოს ბროლი ყელი („მხილველს აკრთობ, ყელ ბრლსათობ“). ლექსში „მსურს დიანავ“ პოეტი ამბობს, რომ ის „ეშყით ტყვე ქმნილია“ და მოუხმობს „დიანას“, „ვენერას“, „იუპიტერს“ დაეხმარონ მიჯნურს, არ დაიპყრას ამურის ისრით.

საერთოდ, უნდა აღინიშნოს: ქობულაშვილების გვარმა საქართველოს ბევრი კარგი მწიგნობარი, კალიგრაფი, პოეტი და მწერლობის მოყვარული მისცა.

აქ ვაჭეყნებთ თამაზ და ოთარ ქობულაშვილების რამდენიმე ლექსს. თამაზ ქობულაშვილის ლექსი „ნუ ჰსტირ, საყვარელო“ ხელნაწერში ასე სათაურდება: „აღლამუ იარუმ გულმარის ხმაზედ. თათრულია: ნუ ჰსტირ, საყვარელო“ (S 1512, გვ. 337 უფრნ „ციცკარი.“ 1852 № 9).

ოთარ ქობულაშვილის შემდეგი ლექსები ქვეყნდება: „მ-ურს დიანავ“ (S 1512, გვ. 329, S 3723, გვ. 180, S 5131), „ჰბრწყინავს მნათი“ (S 1512, გვ. 334–336) და „ნანა ნინოს ქალზე“. ამ უკანასკნელ ლექსს ხელნაწერში ეწოდება: „ნინოს ქალზე თქმული ნანა თავის პაპის ძმის ოთარ ქობულაშვილისაგან“ (H 205; გვ. 1 r). ოთარ ქობულაშვილის ზოგი ლექსი აგრეთვე დაიბეჭდა (უფრნ. „ციცკარი“. 1952. №-9), კერძოდ, „მსურს დიანავ“ და „ჰბრწყინავს მნათი“ პროფ. ალ. ბარამიძემ გამოაქვეყნა: „ქართული სიტყვა-კახუთლი მწერლობის ანთოლოგია, ტომი მეორე XVI–XVIII საუკ. აღორძინების პერიოდი. რედაქტორი ია ვკალაძე. გამოცემის ხელმძღვანელი ანდრო შილაკაძე ტფილისი. 1958“. გვ. 295–296. ზემოთ, ისე როგორც ქვემოთ, დამოწმებისას: ანთოლოგია II. 1928 წ.

თამაზ ქობულაშვილი

ნუ ჰსტირ, საყვარელო

ხელმწიფა წიგნს იწერება,
მისგან ვარდი იფერება,

მით გულ შევებას იღერება,
 ნუ ჰსტირ, საყვარელო, მოვალ.
 არ გყოფ მარად ნახვის მთოვარ,
 სოფლის საქმეს უპყარ ყური,
 არვინ გვიდგას მახით შური,
 სხვა მიჯნურთან დასაშური.
 ნუ სტირ...
 მთვარე მნათი ბნელისა,
 ალვებრ მანძრევი წელისა,
 ნახვით მკურნალი სენისა.
 ნუ სტირ...
 ვჰსთხოვ ზილვ ქამანდათ სროლ-სა,
 მით შევების ნიავ ქროლასა,
 გარდაქვდას ყელსა ბროლასა.
 ნუ სტირ...
 გიხმობ სუნნელ, წალკოტ ბალად,
 ყვავილოვანთ გაქვს გულ დალად,
 მოვალ მსხემი ჰსწუხარ რალად,
 ნუ სტირ, საყუარელო, მოვალ.

ოთარ ჭობულაშვილი

მსურს დიანავ

მსურს, დიანავ, გიამბო ჩემი ცეცხლთა დებანი,
 ღმერთავ სიყვარულისავ, მომეც მოთმინებანი.
 მარიბ განრისხებულა, არ აქვს შებრალებანი,
 ფორტუნა მღვენის, მტანჯავს და სხვებთა აქვს კრებანი,
 რა ვჰყო აწ მე ბედკრულმან, რომ არა მცენ შევბანი,
 შემეცოდე არასი ვარ, მოწმად ჰმყავს არსებანი.
 მსურს დიანავ...¹

მისს მელნის ტბას მოეცო, ხშირად გიშრის სარები,
 ძოწს ბალახში შესთხზოდა ვარდებრ ნაფუნჩქნარები,
 ჩემს საამოდ მიბრძანის, სიტყუა შაქრებ მტკბარები,
 მით ჩაგრულ გულს აღხენდა მისნი ნარნარებიანი.
 მსურს დიანავ...

¹ მეორდება ორჯერ ყოველი სტროფის ბოლოს.

ვინც იხილის, მზედ სახის ჩემი სულთა მხდელია,
ზოგთ მიულის სიცოცხლე, ზოგნი იქმნან ხელია,
ზოგთ ცისკარი ეგონა, განთიადის მცველია,
ორიზონტს მზე მჯდომელმან, არ მცა გახარებანი.
მსურს დიანავ...

ფიქრს გონება მოეცო, ერთ ჟამს ანატომისა,
მას ფეიქრობდი: სად არის, იგი, ღირსი ხსომისა,
მას ჟამსა ქარტა მებოძა, ჩემს საკუდავად წყრომისა,
წამს სულმა ხდა დამიწყო, რას მალხენდა ებანი.
მსურს დიანავ...

ვსთხოვ მე იუპიტერსა, პორფირით დამიფაროს,
სკიპტრეტ მტერნი განჰსდევნოს, ცამ ჩემთვის მოიდაროს,
ნუკეში მჰსცეს სალხენად, ვენერას მიმბაროს,
ვეგო მონა მისდამე, დავიმარხო მცნებანი.
მსურს დიანავ...

ჟამნი, დრონი, ტაროსნი ერთხელ მეცა მხლებიან,
ჩემებრ ეშყით ტყვე ქმნილი, მრავლათ შემბრალებიან,
არქვეთ შეენებით კაზმულსა: ხორცი ძვალს მადნებიან,
მეახლოს სიყვარული, კვიპაროზ წელთ რებანი.
მსურს დიანავ...

შვიდ ცთომილთ უაღრესმან ნუგეში მცა ნებისა,
ღრუბელნო, განმეშორეთ, გული მისთვის დნებისა;
ნარნარის ხმით ებრძანა, სიტყვა თვისთან ხლებისა,
აწ დღე და ღამ ვიხარო, არ მსურს გათენებანი.
მსურს დიანავ...

ჰბრწყინავ მნათი

ჰბრწყინავ მნათი, მზეებრ ჰნათობ,
კეკლუეობით მოკამათობ,
მხილველს აკრთობ, ყელბროლ სათობ,
შეუბყრივარ შენსა ალებს.

გიქებ თვალებს,
ეშყით მთვრალებს,
ზილფ დალალებს,
სუნბულ ცალებს,

ვიშ, ვიშ ხალებს¹.
 მსურს შეგიმყო ლაწვი ბაგე,
 თუმცა ეშყით არ დამდაგე,
 ასპიროზო, მოვედ მარგე,
 გარდინხდიდე შესსა ვალებს
 გიქებ თვალებს...
 გული კვნესის უშენობით.
 კუბიდონობ ლახვარ სობით.
 მომალხინე თამაშობით,
 ნუ იხმარებ ჩემზე ძალებს,
 გიქებ თვალებს ..
 წალკოტს ვარდი გაიშლები,
 მე ბულბული შევიშლები,
 გნახავ ტანში დავიშლები,
 როს მოირტყამ წელზედ შალებს.
 გიქებ თვალებს...
 ვარ შენს გზაზედ მოარული,
 მით არა მაქვს თვალთა რული,
 სიტყვა გკადრე დაფარული,
 თუ არ შენ, ვინ შემიბრალებს,
 გიქებ თვალებს. .
 ეშყით მთვრალეებს,
 ზილფ დალალებს,
 სუმბულ ცალებს,
 ვიშ, ვიშ ხალებს.

ნანა ნინოს ქალზედ

ნანას გეტყვი ნენესა,
 მთვარებრ შუქთა მფენელსა,
 იადონსა ტკბლად მხმობს,
 და ვარდსა ჩემა გულსმცენესა.
 ხარ ჯერ ჩვეილად ხმობილი,
 ნოსტის ქალაქს შობილი,
 ყოვლად ბანოვანთ ხემწიფად,

¹ ეს ოთხი ტაეპი ყოველი სტროფის შემდეგ მგორდება ლექსში.

დროზედ იქმნე ცნობილი.
შენ, ვარსკვლავო ცისაო,
ქმნულო განგებისაო.
მოდო, პაპილო ნახე,
ბარტყო შევარდნისაო.
მსურს გიხილო მლხინარე,
ჩემს საამოდ მცინარე,
მეც გაგირწებ კაკანსა,
დედა თუ გყავს მძინარე.
სიხარულო გულისავე,
და საუნჯევე სულისავე,
ჩვენს კერძოც გაბიბინდი,
-იავ, გაზაფხულისავე.

იოსებ მელიქიშვილი

„იოსებ მელიქიშვილი“, „იოსებ მუშრიბი“, „იოსებ ნაცვალი“ — ასეთი სხვადასხვა სახელითა და ზედწოდებითაა ცნობილი ძველ ქართულ ხელნაწერებში იოსებ მელიქიშვილი, ამგვარად, ამ სახელებში ერთი და იგივე პირი იმალება¹. საქ. მუზეუმის ერთ-ერთ ხელნაწერში (S 303, გვ. რმგ, S 1512, გვ. 355) დამოწმებულია, რომ იოსები იყო პაველე, „პაპა მუშრიბად“ წოდებულის მელიქიშვილის შვილი. იოსები, ჩვეულებისამებრ, თავის თავს მოიხსენიებდა ლექსის ბოლოში:

„ეს ფიცი მოგე, შენც ასე მაჰე,
თუ გგმო დღეიდან პასუხი გაჰე;
მაკმარე ისი, რაც რომ მაწამე,
იოსებ შევიქნა შენთან დაფლული“ (ლექსი „შენდა
შეყრამდინ“).

პოეტისვე ცნობით, ის ყოფილა მეფეთა ლაშქრის ნივისი (მეთაური), მდივან-მწიგნობარი, „სალაროთ სეკლეტარი“ ირაკლი მეორისა და გიორგი მეცამეტის კარზე (S 303, გვ. რმშ, ОИДС. II, 424). იმავე ცნობებს იყენებს პლატონ იოსელიანი, როცა ამბობს: „იოსებ მელიქიშვილი <იყო> ხაზინდარი. ამას უბოძა მეფემან

¹ შეადარე: აღ. კავკავაძის თხზულებათა სრული კრებული, ი. გრიშაშვილის რედაქციით, 1940 წ. გვ. 304.

გიორგი ლაშქარ ნივისობა სომხითისა და საბარათაშვილოსი“ (ცხოვრება, 268).

1815 წელს იოსებ მელაქაშვილი თბილისის თავადაზნაურობის მარშალია (АКТЫ, т. II, 250). პლატონ იოსელიანის ცნობით, იოსები 1830 წელს გარდაიცვალა (ცხოვრება, 268).

იოსებ მელაქიშვილის ლირიკული ლექსები სახოტბო-სატრფიალო და სევდა-ქჷნვის მოტივებს გვაძლევს. სახოტბოა „ალექსანდრე პირველისა და პავლე ციციშვილის ქება“¹. პოეტი აქ ამბობს, რომ ალექსანდრე იმპერატორი იყო ჩრდილოეთის ვარსკვლავი, ლმობიერი, მთარეელი“ (გვ. რმდ). პ. ციციშვილი ქების ღირსია, რადგან „და-აპარცხა ლექ-ქარელნი, ბაქოს დასცა ზარი“². სატრფიალო ლექსებია: „შენდა შეყრამდის, ვით გასძლებს გული“ (S 1576/ბ)³, „მიმტაცე თვალი“, „მიმელო ცნობანი“, „ბულბულებო მოვსტქვამ“, „როს ვიხილე მყის სურვილმან შემშალა“, „ნათლოვანს სახეზედ დაშვენის ხალნი“⁴. ამ უკანასკნელ ლექსში პოეტი ამბობს:

„ნათლოვანს სახეზედ დაშვენის ხალნი,
მარჯუნივ, მარცხნივ, ორს მხარეთყენ ნწველები,
ბროლის მყრდხედ ზილგნი ნაფურჩნი,
მე მას ვეტრფი დაჰკიდიან გველები“.

ლექსში „შენდა შეყრამდის ვით გაძლებს გული“ პოეტი ამბობს:

„აფროდიტს ვიტყვი შენ არ დარადა,
მუშტარ ზეჰალობ დასადარადა,
უთმენის სევდით დასაყარადა,
მიხეხის გამო შენთან შეყრული“.

იოსებ მელაქიშვილის ლექსებში გვხვდებით ცნობილ ეპითეტებს: „ორნი ისარნი“, „ორნი ნარინჯნი“, „ბროლის ყელი“, „ვარდი“, „მელნის ტბა“, „წარბიშერი“, რაც საკრთოდ დამახასიათებელია სატრფიალო ლირიკისა. ძნელია ამ შემთხვევაში ვინმეს მიეკუთვნოს პრიორიტეტი თუ არ რუსთაველს და მისი ეპოქის ტაჯიკ თუ სპარსელ პოეტებს.

¹ იხ. საქ. მუზეუმის S: 303, 1535 ხელნაწერი. შეადარე მასალები, გვ. 15.

² საქ. მუზეუმის S 1535 (შეადარე დ. კარიკაშვილის კატალოგი, 1905 წ. წიგნი I, გვ. 102). პ. ციციშვილმა შეუნარჩუნა ჩვენს ქვეყნის ბაქო და განჯა—პოეტის ახრით.

³ ეს ლექსი ხალ ბარათაშვილისაა. იხ. ზემოთ.

⁴ S 1512, გვ. 355—367.

სევდა-კაეშნის მოტივზეა დაწერილი იოსებ მელიქიშვილის ლექსები: „მიკვირს ნზეო“, „მთვარევ“, „სიხარულის წალკოტი“, „მოვედ სიკვდილო“, „ბუნდოვანს გულს“¹—პოეტის სატრფიალო და რომანტიკულ გრძნობას გამოხატავს მისი შემდეგი სტროფები (ლექსი „ბუნდოვან გულს“):

„ბუნდოვანს გულს შენ აღმიჩნდი დარადა,
აწ არ ვუწყი, რად გამწირე და რადა,
დახსენ ჩემი სიცოცხლისა კავშირნი,
სიკვდილი ჩემი გჩანს არადა“.

რომანტიკულ სევდა-კაეშნის გამომხატველია ლექსი:

„არა მსურს ცხოვრება ამა სოფელსა,
უხანოსა, ცრუსა ცუდ საჩყოფელსა.
თვისთ მინდობილთა დამაკობელსა,
ყოელსაჲ ბოლოს დამამწარები“.

იოსებ მელიქიშვილის ლექსები: „ბუნდოვანს გულს“, „როს ვიხილე“, „სა-ხარელის წალკოტი“ ამოვიღე შემდეგ ხელნაწერებიდან: საქ. მუზეუმის S: 1512 (გვ. 355), 1534 (გვ. 109), 2519 (გვ. 66), იხ. აგრეთვე: S 1512 გვ. 366, 259 - 260. ლექს „ბუნდოვან გულს“ შეიკრიბა მიწვევად ბესიკს (იხ. ბესიკის თხზ. №932 წ, გვ. 176). იხ. აგრეთვე გ. სკანდაროვას სალხინო საზანდარი გვ. 27, 1895 წ.

ბუნდოვანს გულს

ბუნდოვანს გულს შენ აღმიჩნდი დარადა.
აწ არ უწყი, რად გამწირე და რადა,
დაჰხსენ ჩემის სიცოცხლისა კავშირნი,
სიკვდილი ჩემი გჩანს ჩალად არადა, ეი ლარაჯანი!²
თავი ჩემი თვით მოგანდეგ შენდამე,
ნაცვლად მისა გულს მახვილი შენ დამე,
უკადრისად ქცევისა მაგისტვის
ეჭვონებ წარესდგები განკითხვის დღეს შენდამე.
სევდა შენი ჩემდა მკიდრობს ასერა,
მან გლახ გული დამიწყულულდა ასერა,

¹ ნახვდება საქ. მუზეუმის S ფონდის ხელნაწერებში: № 303, 1512, 1576, 3723, 5131, Q 385.

² მეორდება ყოველ სტროფში

რად მომაპყარ მრისხანებრი პატიენი,
რა შეგცოდე, რა გაწყინე ასე რა,
ოდეს სუნსა მაყნოსებდი შენ ია,
მპსურდა თაყვანება ვინცა შენია,
მიგულეებდი ცხოვრებისა მიზეზად,
აღმომიფხვარ, აღარ შემოჩა შენია.
იტკობდღი ძმად ჩემთა დადცა დასადა,
ობრვა ჩემი გყვა სეველისა დასადა.
სელინთა შენთაგან ვიქვენ იავარ,
ბნელში მყოფი სად წარვიღე და სადა.

როს ვიხილე

როს ვიხილე მყის სურვილმან შემშალა,
დამწვა ხალმან, გული ლახვრით ასერა,
ვქძებნე მისი უმჯობი, ვერა ვპპოე [რა] ხმელად,
ქვეყნის მნათი, მოდით ნახეთ ასერა.

როს ხმა მესმა, ოდეს ვიქმენ მე ხელად,
გარდვაყარე თვალი მეპყრა მე ხელად,
მან არ შემიწყალა დამცა მე ხელად,
ვქკვირ, რად მრისხავს, რა შეგცოდე ასერა.

მას კიპაროზს შეემოსა ალეგი,
უმეტესად მით მომკიდა ალეგი,
არ მიწამლა, გულს მაჩნია ალეგი,
მკადრა, მოვედ ისადგურე ასერა.

მელნის ტბაზედ წარბნი მშვილდად ეხარა,
წალკოტ-ბინა, ვით ნარგიზი ეხარა,
მოვიხილე მას რაყაფთან ეხარა,
შემიბრაღეთ, მე გამწირა ასერა.

არ მიწამლა, გულს მაჩნია ალეგი,
მკადრა, მოვედ ისადგურე ასერა.

მელნის ტბაზედ წარბნი მშვილდად ეხარა,
წალკოტ ბინა, ვით ნარგიზი ეხარა,
მოვიხილე მას რაყაფთან ეხარა,
შემიბრაღეთ, მე გამწირა ასერა.

სიხარულის წალკოტი

განვიხმა რა სიხარულის წალკოტი,
მუნიტგან სიცოცხლე დამემწარა და,
დაშრტა წყარო ნაყოფთ აღმომცენები.
რომლითაც ვიშვებდი მოუპცუარადა.

აღყვადნენ რა მას წალკოტს შროშანნი,
ია ვარდი შეტრფობით საყნოსანნი,
მსგავსად იაღონთა, ამო ხმოსანნი,
მათ შორის იგი ვერ დაემყარადა.

ვჭკრძნობ სული... შემრჩეს აღარა,
რადგან გული დამიწყულულდა დაღარა,
ვერ ვივიწყებ მას, ჩემგან ელი აღარა,
ამად არ ვინმე მოსურნე მისდა დარადა,
მივპსცემივარ უსასტიკეს ვნებასა.

ვერ განვერე მისთა სახმილთ გზებასა,
ვპსკვერეტ, ვხედაე ჩემის სიცოცხლის კლებასა,
ვპსტირ თვალ-ნათელ მიმეფარადა;
იგი ჩემდა, მე მისდამი ცნობილი,
ორნი ერთ გვამ ერთბაშად შეტკობილი,
საიმედლოთ ჩემდა ჩქძთვის შობილი,
ებინდა დღე, ვერლა მომეკარადა.

გაბრიელ რაჭიშვილი

იოანე ბატონიშვილის მძღებელს რუსეთში და მის ემიკაღაბაშს
გაბრიელ ბეჟანის ძე რატიშვილს, 1801—1802 წწ. დაუწერია „მცი-
რედი რაიმე მოთხრობა როსიისა“, რომელშიც თანამედროვე ქარ-
თველი მწერლის თვალთ პირველადაა ასახული XVIII საუკუნის
რუსეთი. ერთადერთ ავტოგრაფულ ხელნაწერში (საქართველოს მუ-
ზეუმის S 2910), პოეტს თავისი ლირიკული ლექსებიც შეუტანია.
იღია ქავექავაძემ, როძელმაც ავ მოთხრობის ერთი ნაწილი დაბეჭდა,
ცოტათი შეასწორა სათაური და უწოდა მას „მცირედი რამ მო-
თხრობა როსიისა“¹. გაბრიელ რატიშვილის სახით ჩვენ საქმე გვაქვს

¹ ჟურნალი „საქართველოს მთაბზე“, 1863 წ. № 11, გვ. 14—30; № 12, გვ. 17—49.

1800-იან წლების ქართველ მწერალთან, რომელმაც, მართალია. XIX საუკუნეშიც გადმოაბიჯა, მაგრამ ახალი საუკუნის ვერაფერი გაეგო, იგი მთლიანად ძველი ქართული მწერლობის ტრადიციებზე იყო დამოკიდებული.

თავის თხზულების შესავალში გაბრიელ რატიშვილი წერს: „ნუ ვინ გონებთყე, უკეთუ სხვათა ვითამე შეწენითა, ანუ სხვათა მოქენობითა, და ანუ ბრძვილის შეზავებითა, და ანუ სხვათა მიერ წარმოთქმითა დამეთზეს წიგნი ესე, ნუ იყოფინ, არამედ თავით ჩემით და გონებით ჩემით, რომელი მგზავსად ნაკადისა ემოყვებოდა კალამსა“¹.

როცა ჩვენი მწერალი პოეტისა და მკითხველის დამოკიდებულებას ეხება, თავმდაბლად ამბობს: „გარნა არა ჯერ იყო ჩემდა ესე ვითარნი გონიერებანი და ჩხაბანი ისტორიათა და ლექსთა ამთ“-ო (გვ. 3 v). მაგრამ—განაგრძობს იგი—„ცუდად ჯდომას ვამჯობინე მცირედისა ამბის თქმევა“-ო (3 v). გაბრიელ რატიშვილისეს თხზულება მიძღვნილია ქართველი მკითხველებისადმი, რომელთაც პოეტი შორეულ რუსეთიდან ესაუბრება: „ვიყავ მე მწირ ქვეყანასა ამას შინა როსიისსა და მებრძოდა მე სიყვარული თქვენი დამატებობელად უადრესს სიყვარულისა, მოვიგონენ ესე მირთმად თქვენდა“ (3 v)². აქვე ჩართულია ცნობა თხზულების დაწერის დროის შესახებ და შენიშნულია: „აწ გთხოვთ... ჩემ უმდაბლესისა მ-მართ მარად ჰყოთ ხსენება კეთილ მსიტყველ...“ (3 v).

ეს თხზულება დაწერილია პროზით, ლექსის შიგ ჩართვით „ქილილა და დამანას“ და „დილარიანის“ მსგავსად, თუშცა ლექსი ზუსტად არ იმეორებს პროზის თხრობითს შინაარსს. ლექსის სახეებიდან გამოყენებულია შაირი რუსთველური (სულ 91 შემთხვევა), ჩაბრუნებული (15 შემთხვევა), ფისტიკაური (9), მაჯამა-რიტმული (3), ტაეპი (2). „მცირედი რაიმე მოთხრობა როსიისა“ დაკულია საქართველოს მუზეუმის ხელნაწერში S 2910. წარმოადგენს ხელნაწერ დაკუთარს, რომელშიც, გარდა ჩვენი თხზულებისა, მოთავსებულია ცალკეული ლექსები. დავთრის ზომა 33 X 20. დრო დაწერისა 1801—2 წ.

¹ S 2910, გვ. 3 r. ქვემოთ ადგილები ამ ხელნაწერადან და დასახელებულ გამოცემიდან მოგვყავს. ქარაგმებს ვხსნით.

² რუსეთში მყოფი ქართველი მწერლები ასევე ესაუბრებოდნენ სამშობლო ქვეყანას, მაგალითად, ანტონ I (აკად. კ. კეკელიძე, ქართული ლიტ. ისტორია, I, 1923 წ. გვ. 67).

პაგინაცია ახალია, ფურცელი 134, ხელნაწერი დეფექტურია. აკლია დაახლოებით ათი ფურცელი (3 v გვერდიდან, 4 r გვ.). გაბრიელ რატიშვილს ხელნაწერში შეუტანია სხვადასხვა ხასიათის შენიშვნები. ასეთია ცნობა იმის შესახებ, თუ რამდენი ვერსია თბილისიდან პეტრობურგამდე მდებარე ქალაქებს შორის (1 r...), საოჯახო ქორონიკონი (104 v), კვიპატ ღღეთა კალენდარი... (92—104) და სწავლება იმისა, თუ როგორ უნდა მისწერო წერილი ბატონიშვილს, თავადიშვილს, სამღვდელო პირს, მეგობარს... (120—134).

როგორც ჩანს ეს ხელნაწერი ჰყუთენებია ჩვენი მწერლის შვილს, სვიმონ გაბრიელის ძე რატიშვილს, რომელსაც 1842 წ. ამ ხელნაწერის კითხვის შთაბეჭდილების ნიადაგზე ერთ ადგილას მიუწერია მამის მოსაგონარი ლექსი (გვ. 119). მაშინ გაბრიელი გარდაცვლილი ყოფილა.

შესაძლებელია თვითონ სვიმონ რატიშვილმა გადასცა ხელნაწერი ილია ქავკავაძეს, რომელმაც „მცირედი რაიმე მოთხრობის...“ შესავალი ნაწილი მოათავსა თავის ეურნალში, ამის შემდეგ ძეგლი წერა-კითხვის საზოგადოების ფონდში მოხვდა.

ცნობებს ჩვენი მწერლის ბიოგრაფიის შესახებ იძლევა უმთავრესად მისი ავტოგრაფული დავთარი¹. გაბრიელ რატიშვილი იყო სოფელ ლამისყანიდან ანუ „მახლობელ სოფლისა ამის“². იმ ფეოდალების რიცხვში, რომელთაც ღივით ბატონიშვილმა მამულები ჩამოართვა, გაბრიელის მამა ბეჟან რატიშვილიც მოჰყოლია. ეს მამულები დავითს იოანე ბატონიშვილისათვის გადაუცია³. ამგვარად, რატიშვილების ბედი დაუკავშირდა იოანე ბატონიშვილს.

გაბრიელი დაბადებულა 1770 წელს, 3 ივლისს, რაც მწერლის „საოჯახო ქრონიკებიდან“ ჩანს: „ქქს უპ ოთხასოთხმოცსა და ქრისტეს აქეთ ჩღებ ათასშვიდას ოთხმოცდათორმეტსა და ოცდაერთისა შევსრულდი და მეორეში ჩავდე[გ] 3 ივლისს, იგ კვირიაკესა ვშობილვარ, მთოვარისა იზ, კალეშვი ასესორ კნიაზ გაბრიელ რატიევ“ (S 2910, გვ. 104 v).

¹ რატიშვილები ვკუთვნიან ერისთავების შტოს, მათი საგვარეულო ყოფილა კახენის ვკლესია, კნნის ხეობაში (თ. ეოო დ ან ი ა. ქრონიკები, II, 27, 1, 280, 516).

² „საქ. მონბე“, № 11, გვ. 19.

³ АКТЫ I, 101.

როცა ქართველებმა რუსების დახმარებით ნიახურის ბრძოლაში სასტიკად დაამარცხეს ომარ-ხანი, ომში თავი უსახლეობა გაბრიელსაც¹. ამის შემდეგ გაბრიელს რუსეთში ეხედავთ. პავლე იმპერატორს მოეწება, ამბობს გაბრიელი თავის თხზულების ბიოგრაფიულ ნაწილში, საკუთარი თვალთ ეხილა ქართველი უფლისწულები. პირველად მან თავისთან დაიბარა იოანე, ბაგრატი და მიხაილ, ისინიც მოეწაზდნენ პეტერბურგში წასასვლელათ, ბატონიშვილების ამაღლაში შედიოდა გაბრიელ რატიშვილიც, ვითარცა ადიუტანტი იოანესი. ბატონიშვილები თბილისიდან მცხეთამდე მიაცალესო². რუსეთის ყველა ქალაქსა და დაბაში მათ თანაგრძნობით იღებდნენ, გაბრიელსაც ეიმედებოდა, რომ რუსეთში ბიძას ნახავდა, ბიძა მისი „ნიკოლა იანგორიჩ რატიევი, ლენერალ ლეიტენანტი“ მართლაც მოინახულა მწერალმა მოსკოვში (S 2910, გვ. 78 v)³.

მთელ ამ ნახევრად სანტიმენტალურ „მოგზაურობის“ აღწერას გაბრიელმა ცალკე ადგილი მიუჩინა თავის თხზულებაში. რუსეთში მოგზაურობის მარშრუტი შემდეგი ყოფილა: თბილისი, მცხეთა, მუხრანი, ლამისყანა, ახალგორი, ანანური, კაიშაური, სტეფანწმინდა, ლარსი, ლამბალო, მცირე ყაბარდო, მოზდოკი, ნაური, ეკატერინოლრადი, იეგორცკი, სევერნი, სტავროპოლი, ბიჰკოვი, ვორონეჟი, ზადონსკა, ეფრემოვი, ტულა, სერპუხოვი, მოსკოვი, ცარსკოე სელო და პეტერბურგი. ამ გზების დათარგმნას საკმაო დიდი დრო მოუწია: თბილისიდან 1801 წ. მარტს რომ გავიდნენ. იმავე წლის მაისში ძლივს ჩააწიეს პეტერბურგს. როცა „იეგორსკი კრეპოსტში“ მივიდნენ, კურთხევა სამწუხარო ამბავი აცნობა მათ: პავლე პირველი „ამიერ სოფლით სხვად სავანედ დამკვიდრებულიყო“ (6 v).

1801 წ. მაისში ისინი უკვე პეტერბურგში იყვნენ. ამ წლის სექტემბერს ცხებულ იქნა ალექსანდრე I. მეფის კურთხევაზე მოსკოვს ჩამოვიდნენ იოანე, მიხაილ და მირიან ბატონიშვილები, იოანე ქობულაშვილი, ზაზა ანდრონიკაშვილი და თვით გაბრიელ რატიშვილი (გვ. 50 v—50 r; 53 r).

უცხოელის ცნობისმოყვარეობით აღწერა გაბრიელმა რუსეთის

¹ პ. იოსელიანი, ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა, 1936 წ. გვ. 270, 275.

² „საქ მოამბე“. 1863 წ. № 11, გვ. 20.

³ ყველგან დაცულია დედნის მართლწერა.

იმპერატორის კურთხევის ცერემონიალი. მწირველთა შორის ყოფი-
ლა ვარლამ ერისთავი, ახტალის არქიეპისკოპოზი (55 რ). ყოველივე
ამან ალტაცებაში მოიყვანა ნწერალი.

„განკრთა გონება, ვიწყე მონება, როს შოვიხილე ესე ყოველი“
(55 v).

ალექსანდრე I ცნობილი მანიფესტის გამოცხადებას დაესწრენ
ქართველები. მეუის მინისტრმა კურაკინმა, როგორც ჩანს, მეფეს
ურჩია პეტერბურგის გამოჩენილ ქართველთა დაჯილდოება. მარ-
თლაც, განაგრძნობს მწერალი, კურაკინმა დაგვიბარა ყველა და მოგ-
ვცა მეფისაგან ბოძებული ჯილდო: ხუთ-ხუთი ბრილიანტის ბეჭედი
მისცა გარსევან ქავევაძეს, ელიაზარ ფალავანდიშვილს, გიორგი
ერისთავს, ოთარ ქობულაშვილს და აბესალომ ბებუთაშვილს, სამ-
სამი ბრილიანტის ბეჭედი—იოანე ქობულაშვილს „და მე გაბრიელ
რატიშვილს (68 რ).

8 ოქტომბერს. იმავე კურაკინმა მოიტანა ქალაღში გახვეუ-
ლი ძვირფასი ნივთები, რომელზედაც ერთი მხრით ეხატა ალექსან-
დრე პირველი, ხოლო მეორე მხრით სვეტი ზედწარწერით—„ზაკონ“
(67 v). ეს ჯილდოები, სხვათა შორის, გაეგზავნათ იმეამად პეტერ-
ბურგში დარჩენილთ: გიორგი ავალიშვილს, გიორგი თუმანიშვილს,
გიორგი ციციშვილს, იოსებ ციციშვილს, ოსეთა აქიმაშვილს, პეტ-
რე აქიმს და ნიკოლოზ ონიკოვს (68 რ)¹.

ყველაზე დიდი ჯილდო, რასაკვირველია, ბატონიშვილებმა მიი-
ღეს; „სამთავე მეფისა ძეთ ეკიდათ ანნას კავალერი წითელი, პირ-
ველისა კლასისა და მიეცათ ოქრო იითო“ (68 v).

როცა ბატონიშვილები პეტერბურგში წავიდნენ, გაბრიელი მოს-
კოვში დარჩა. სწორედ ამ დროს ჩამოიარეს მოსკოვში საქართვე-
ლოში მიმავალმა გიორგი ციციშვილმა, ნიკოლოზ ონიკოვმა, ზაქა-
რია მღვდელმა სიღამონიშვილმა და იოანე აქიმმა — ოსეთაშვილმა.

გაბრიელი პეტერბურგში ეახლა იოანე ბატონიშვილს და სამ-
შობლოში დაბრუნების ნებართვა სთხოვა, იოანემ თხოვნა შეიწყნა-
რა იმ საფუძველით, რომ გაბრიელს საქართველოში „ორნი მოხუ-
ცებულნი მშობელნი უვისო“ (81 რ)².

¹ ნიკოლოზ ონიკოვსაც აღუწერია ბატონიშვილების გადასახლება რუსეთ-
ში. ხელნაწერები დაცულია საქ. მუზეუმში და საქ. არქივის ხელნაწერი წიგნების
ფონდში.

² იოანესა და გაბრიელის დამოკიდებულების, შესახებ იხ. აგრეთვე, Hd
9786.

1802 წ. აპრილს გაბრიელ რატიშვილმა ხელმწიფის ფიცი მიიღო (84 v). ალექსანდრე პირველმა მას მიუბოძა „კოლეშკი ასესორის“¹ (84 v) ხარისხი, „ვერცხლის ფული ათასი რუბლი, ეგრეთვე ჩემ ბიქს საჩუქრად 300 რუბლი (... მსახურს იოსებს 85 r)... ურმის ფასი ტფილისამდე ოთხასი რუბლი და ცხენთა ქირა ოთხას ოცდახუთი რუბლი“ (84).

სიცილ-ტირილი ერთმანეთში აირია. 1802 წ. აღდგომას პეტერბურგელმა ქართველებმა ნადიმი გადაიხადეს, იყვნენ თბილისიდან წარგზავნილი ელჩებიც, ისე რომ:

„გვეთქვა, გულო, ნულარ სკმუნავ. ნუ ექნები თავსა მტრულად“ (83 r)... პეტერბურგელ ქართველებთან გამომშვიდობებისას გაბრიელს ცრემლი მოცრია (85 r).

პოეტმა პეტერბურგს მიუძღვნა გამოსათხოვარი ლექსი.

„ყოვლად მწვენიერ ქალაქო, საკერეტლად ჯცხო არებო,
წყალნო, მუნ ყოვლად მდინარევე, არ მკირევ მოწანწყარებო,
ბაღნო, კარგ გვარნო ნაშენნო, მნახეთა განმხარებო,
და მიგლოვდეო თქვენსა მშორაუთა, ეს სივდათ მოსაკმარებო.
შენი შორკობის ალები, გულისა მეგზნების კვენსითა,
დამომობთა საყვარელთადა, ჟმეტეს მეგობრესითა,
იქნაქა ჩემთვის სოფელი, ამგვარ თვისითა წესითა.
და ყოველს მშორაუთა ვის უქვარ, ვარ მისთვის დანაქვისითა“ (85 r).

გაბრიელი საქართველოში პეტერბურგ-მოსკოვ-ასტრახან-მოზ-დოკის გზით დაბრუნდა. ახლა მწერალმა დაათვალიერა, ქალაქები კოლმენი, რეზონცკა, კაზლოვი, ტამბოვი, კრეპოსტი, ცარიცინი (აწინდელი სტალინგრადი), სარფი ანუ საქსონია, ასტრახანი...

როცა გაბრიელი საქართველოში ჩამოვიდა, სამწუხარო ამბავი დახვდა: „ჩარხსა ბედნიერებისა ჩვეულებისამებრ თვისისა არა ემუშავა—ამბობს მწერალი,—არამედ პირსა ზედა უპედღურებისა უკმობრუნებულთა და ჩემთვის ყოვლად მოწყალე დედა მოემკო მანგალსა უხანოსა სიკვდილისასა და მე არა უწყოდი“ (92 r). ამაზე პოეტს უთქვამს ელეგია:

„ვაი დედაო, ვერა გხედაო, მასმინე ხმანი ჩემი მწედაო“.. (92 r).
„ვაი ასობით, ბევრ ათასობით, მარად გიგლოვდე ზედიზედაო“ (იქვე).

¹ აკად. მ. ბროსეც ასახელებს გაბრიელს, როგორც ასეოროს (Rapport 1851 p. 85).

გაბრიელ რატიშვილს დედა გარდაეცვალა 1801 წ., ხოლო მამა 1803 წ. თებერვალში¹.

ამის შექდეგ მწერალი საქართველოში ცხოვრობდა, სახელმწიფო უწყუას იღებდა და თავს ირთობდა ლექსების წერით.

ზაქარია ქიქინაძის ცნობით გაბრიელ რატიშვილი 1825 წ. გარდაიცვალა². პოეტს 1842 წელს გარდაცვლილად იხსენიებს მისი შვილი სიმონი.

თხზულება „მცირედი რაიმე მოთხრობა როსიისა“ არც ერთ ნაძალადევი სიტყუასა და აზრს არ შეიცავს. ის გაურბის ყოველგვარ ატილიზაციას. მწერალს სურს გულწრფელად აღწეროს ყოველგვარი მოვლენა, ყოველივე წარმოგვიდგინოს ბუნებრივობაში. შეიძლება ეს ბუნებრივობა მწერლის პატუპოყუარეობის შემლახველი იყოს, მაგრამ გაბრიელ რატიშვილი ამას არ დაგიდევს: მოვლენა იჩენს თავს, უნდა დაიხატოს. მაგალითად, აზიურ საქართველოდან ჩასული იოანეს ამაღა განცვიფრებაში მოიყვანა რუსეთის ხელმწიფის კარის სანახაობამ, მას ცოტა უხერხულად სქერია თავი, ეს შეამჩნია ყველამ. ხალხმა შეგვატყო, რაჟ ჩვენ აზიელები ვიყავით, ამბობს პოეტი:

„ოჲჲ გვიხილეს მათ ხალხთა,
სცნეს ჩვენი აზიელობაჲ“ (20 r).

გაბრიელ რატიშვილის შრომა შეიცავს მხოლოდ იმ ხალხების, ადგილების და ზნე-ჩვეულების აღწერას, რომლებიც მწერალმა საკუთარი თვალით ნახა და განიცადა.

მას კარგად შეუძლია უჩვენოს ამა თუ იმ ხალხის ეთნიური ნიშანი, გარეგნობა და ახოვნება:

„ჩქეს დღეს ვლეთ ყახახთ სოფელი,
მერე შევხვდი სხვასა არეს,
კარგსა ქალაქს ჩეჲქებ ქირმანს,
თვისთა ტოლთა დაუდარეს;
კაცთა კარგთა მხნეთ მამაცთა,
ქალთა მცეთა შესადარეს“ (7 r)...

¹ ბ. ქან რატიშვილი საქმოდ პოპულარულია ქართულ საისტორიო დოკუ მენტებში. ი. ხ. საქ. მუხ. II 389 (ბოლო ვვ.), Qd 624; Hd: 2401; 2508, 2611; 2758 3973; 4231; 6195; 6179; 6556; 14503; 11365; 11513; 11595; 14623; საქ. არქივი ფოხლი 226 (1) № 5101, 5411; ფოხლი 227 (2) № 415—23.

² ხ. ქიქინაძე, 1812 წ სამამულიშვილო ომი. ბ. ზაგრატიონი, 1812 წ. გვ. 8, 1912 წ. ყახჩოეთის ეკლესიას გაბრიელი შირაღს წმიდა-გიორგის ხატს (იხ. E. Г а к а й ш в и л и. Н р а х. экскурсий, вып. V, 1915 г. стр. 117—118).

„რა განვლევით ქუჩა ვრძელი,
იდგა მხოლოდ ქალთა ჯარი,
მივდიოდით, უკან გვდევდენ,
წინ გვიძღოდე, ვით კანჯარი,
თეთრ ყივმიზნი, ბაგე-ლალნი,
ქერა თმ-ნი ზღბუჭარნი,
მათ შვენოდათ კრელთა თვალთა,
ინდოთ რაზმი მთაჯარნი“ (12 r).

ცნობისწყევარე ქართველს არ დავიწყებია აღწერა, თუ როგორ ატარებენ დროს მოსკოვ-პეტერბურგში „ხელისხელ მიცეპითა მოა-რულნი ქალნი და კაცნი“ (24 v)—ან როგორ „ტანცაობენ მუნ ქალ-ყმანი, ხელი ხელსა წაუწყვიათ“ (72 r).

ამ სანახაობას პოეტი ექსტაზში შეჰყავს:

„მ-ეკიდათ ხელი თელსა,
ქალისათვის კარგსა ყმასა,
იკი სჯობდა ქართულ ლხინსა,
და უბრალოდ ღვინის სმასა“ (67 r).

გ. რატიშვილი იყენებს ჩახრუხადის, რუსთაველის, თეიმურაზ პირველის, არჩილის, საბას, გარსევან ჩოლოყაშვილის, და ჰესიკის ლექსებს. ჩახრუხადეს ფორმის თვალსაზრისით ესესხება, ხოლო რუსთაველის გავლენა ბევრგან მდებარეობს: „კვალად რუსთველსა ვიმოწმებ“, არა ერთგან ამბობს მწერალი (120 v წერილები...). შედარებისათვის მწერალს აუღია: „ვეფხისტყაოსნის“ სამი გმირი: ავთანდილი, შერმადინი და ტარიელი. როცა ბატონიშვილები რუსეთში გადასახლებულან, მათ დააბრუნეს ნამტირალევი ქართველები, როგორც „ქაბუკჰან ავთანდილ მონა თვისი შერმადინ“-ო¹. პოეტი თავის განცდებს უკავშირებს ტარიელს:

„შიჯნურს ვებაძო, ნადირთა შევერადე, ვიყო ხელათა.
თუ ტარიანებო გავიჭრა, ემზით გავარდე ველათა“ (105 r).

თუ ვეფხისტყაოსნის გმირებს ჩვენი პოეტი იყენებს დადებითი ხასიათის შედარებისათვის, „როსტომიანის“ გმირებს ასახელებს უარყოფითად დახასიათების შემთხვევაში. ასე, მაგალითად:

„არა გმართებს ესდენ რიდი—კრძალობა,
უსამართლოდ როსტომისებო ძალობა“ (117 v).

გაბრიელ რატიშვილის შემოქმედებაში შეინიშნება თეიმურა-

¹ „საქ. მოამბე“, № 11, გვ. 21.

ზისა და დავით გურამიშვილის გავლენა. ყოველ შემთხვევაში არ შეიძლება თეიმურაზ I გავლენა არ დაეინახოთ შემდეგ სტროფში:

„ღმერთო, რომელსა აქებენ უსხეულო და სხეულნი,
გილადადებენ ანგელოზთ დანნი, არ სიტყვა რეულნი,
გმოაბება მოძრავ-უძრავნი, სულით მკვდარქ-ნილი, გრძნეულნი,
გიძრწიან ქარნი ღრუბულნი, ღამე და დღენი თეულნი“ (3 რ).

ასევე თეიმურაზისეულია სიტყვები — „ცუდათ ჯდომას ვამჯობინებ მცირედისა ამბის თქმევა“ (იქვე).

დ. გურამიშვილის გავლენა ორ შემთხვევაში მოჩანს, პირველი ლექსში, სადაც დედა გამოიტირა პოეტმა (— „ვაი დედაო, ვერა გხედაო“...) და ერთ ერთ სტროფში, სადაც ცუდი მასპინძელია დახასიათებული:

„ავფართ, ყოვლი განეშორეთ,
მისებრ ცუდსა მასპინძელსა,
თქალად ავსა, გონჯსა, შვსა,
თვითა მგზავსსა დათვის ბელს“ (13 რ)¹.

ძნელია იმის თქმა, ვისი გავლენა განიცადა პოეტმა, როცა თავის თხზულებაში მაჯამური რითმები შეჰქონდა, აი ეს მაჯამები:

„თუცა ძალმიძს, მმართებს ქება მათი ასრე მაჯამითა,
არა დავეზრე წერად ამბაეთ, წარხდეს ჩემი მაჯამითა,
ვით გვისტუმრნეს, ვით შეგვიტკებს, ლხინი გვასვეს მაჯამითა,
და დაგვაიწყნეს ყოვლი ქირი, შეისმინეთ მ-აჯა მითა“ (8 რ. № 12, გვ. 14).

„რადგან დღეს მისთვის სოფლისა დარი არ დარობს დარული,
არა სწვავს კმუნვის ალები, ცეცხლი გენიის და რული.

მი.სა ვერ მკვრეტსა მტირალსა ცუემლი სდის ვითა დარული,

და საკვდავად შევავს სასმალსა, მკვდრის სახედ იქმნას დარული“ (9 რ. იგივე).

მაჯამური სტროფის მაგალითები პოეტს გამოყენებული აქვს სატრფიალო ლირიკაშიაც. გაბრიელ რატიშვილს მოეპოვება ცალკეული გამოთქმები: „ვექმენ სადგურ სევდის ნისლსა...“ (2 რ)². საინ-

¹ ამ ლექსში პოეტი ეხმაურება დავით გურამიშვილს:

„ჯავახიშვილს გამალექსეს,
მოშაირეს ჩემებრ ცუდსა,
პირად მკლესა, ტანად ხმელსა,
ვით ნჯერიანს ხესა მრჯდსა“.

(დავითიანი, აღ. ბარამიძის და ს. იორდანიშვილის რედაქციით, 1931 წ., გვ. 118, სტრ. 447).

² ეს სტრიქონი ცოტათი გავასწორეთ.

ტერესოა გაბრიელის ლექსების ჯგუფი, რომელიც ჩაურთავს თავის „დავთარში“, განსაკუთრებით გამოირჩევა დედის სიკვდილით გამოწვეული ლექსი (—ვაი დედაო...) და „აღწერა გაგარინის ქალის საფლავისა“.

პოეტი ალექსანდრე ნევილის ტაძრის სასაფლაოზე, პეტერბურგში, ასეთ „სტატუსს“ წააწყდა: 16 წლის გაგარინის ქალს, რომელსაც ერთი წლის შვილი დარჩა, გულზე მიყრდნობილი ჰყავდა ძუძუნეწოვარი ყრმა, ყრმას, „ხელითა ეპყრა ორივე ძუძუნი მშობლისანი და დაედვა პირიცა თვისი ზედან. გარდმონაცეიანი ცრემლისა ცვარნი ყრმისა მის ეყარა მშობელსა მას გულთა და ძუძუთა ზედან“ (28 რ). პოეტი ამ სურათს ამადღვლებელი სტრიქონებით გადმოგვცენს.

აქედან იწყება სევდა-კმუნვის მოტივები გაბრიელ რატიშვილის შემოქმედებაში, აქედან იყრება საფუძველი ჩვენი პოეტის ჩივილს ამ წუთისოფლის წარმავლობაზე.

გაბრიელ რატიშვილის შემოქმედების ლირიკულ ნაწილში სამი თემა შეინიშნება: მღურვა სოფლისა, ხობტა და მიჯნურობა.

პირველში იგულისხმება პოეტის წარმოდგენა, რომ ამ ქვეყნად ყოველივე წარმავალია, რომ ამ წუთისოფლის სიამოვნება დროულია, „კაკად კაცადის დღე დასოფელი ჩარხივით ბრუნავს და არავინ იცის რა მოხდება და ანუ ანის შეძღვომ ვით იქნების ცხოვრება ჩვენი“... (6 რ). რომ ეგ სოფელი დაუნდობელია, „ყოველთა ერთა, ყრმათა თუ ბერთა მიგეცემს სიკვდილად“ (28 რ).

დიდი ადგილი აქვს დათმობილი თხზულებაში მოსკოვისა და პეტერბურგის ქებას. მოსკოვზე პოეტი ამბობს— „რად ექირება აწ ჩემგან ქება მას ძველად ქებულსა“ (გამოც. № 12, გვ. 30). ამის მიუხედავად, გაბრიელი მოსკოვს აღფრთოვანებით აღწერს. არც ის ავიწყდება, რომ ძველი მოსკოვის სპეციფიკურობა გახაზოს („საქმომამბე“, № 12, გვ. 32, 14):

„არა ვგონებ, თუ სად იყოს,
ეგრე მრავლად გვეყვია“.

პეტერბურგმა ისე მოხიბლა პოეტი, რომ გამომშვიდობების არიაც კი მიუძღვნა მას:

„ყოველად მშვენიერ ქალაქო, საქვრეტლად უცხო არებო,
წყ ლნო მუნ უხვად მდინარევე, არ მკირედ მოწანწყარებო,
ბაღნო კარვ გვარნო ნაშენაო, მნახაეთა განმახარებო“ (85 v).

ამ ლექსს ასე ასრულებს პოეტი:

„შენი შორეების ალები გულსა მეგზება კენესითა,
დაპთმითა საყვარელთადა...“ (იქვე).

მაგრამ ნამდვილი სატრფო და საყვარელი პოეტს საქართველოში ეგულებოდა, მას უძღვნიდა სატრფიალო ლექსებს.

მართლაც და გაბრიელ რატიშვილის ავტოგრაფიულ დავთარში ასეთი ჩვენება გვხვდება: „ესე მკირედნი ლექსნი ერთისა ჩემისა საყვარელისათვის წარმოვსთქვი“ (112 r):

„აზაფხულდა არგნი, სავსე იყვანს მთვარენი,
მარბხ, შენგან მდარენი, ჰე, დღე დავლიე მწარენი,
მარგარიტო ბარაინს ზღვასა შიგან შობილო,
შემსხდარი ხარ დარაინს, ჰე, სადაჟს შორის პოვნილო.
მთიებ მნათობო ცისკარს, ბრწყინვალეო მთიებო,
ვარჟმან ეკალი დამკარ, ჰე, სავსე მთვარე მხიებო.
შაჟნი შაშვნი ფრაოსანნი, აღარ ხმობენ ხმოსანი,
ოქროს მგზავსნი თოსანნი, ჰე, კეკლუე ხელ-ბროლოსანი.
ყვავილთ ვნახე კონება, ქება ვარდის მენება,
მანგფარა გონება, ჰე, განმიმრავლდეს სენება.
ბულბულთ ყვფახი მესმნეს, გულს სამწურად მომესმნეს,
თვალნი ცრემლით ამევსნეს, ჰე, საწუთრონი დამევსნეს“... (114 v).

ჩვენს პოეტს მრავალგვარი ხერხი გამოუყენებია, რომ შეექო სატრფო, იგი ყოფილა

„ტანად აღვის მინანი,
თვალი შევნიერ დალუღვით.
მართ ვითა მინაძინანი.
ხელნი და მკლავნი, მომკლავნი,
ძუძუნი პატატინანი“ (109 r).

პოეტის სატრფო ისე მშვენიერი ყოფილა, რომ შესძლებია „ვარდთა მოსტაცოს შევენება და მისი სურნელებანი“. ყაყაჩოს მისგან ფერი უკრთება. ზაზაბახი შურით კვდება და ნარგისი ნატრობს მასთან ყოფნას (108 v).

პოეტის სატრფო ვარდია, „წელნი წვრილნი“ (109 v), ბაგეტუჩი სიტკბოს მომგები (112 r), რომელსაც მიმართავს:

„არაბთ ვარსკვლავნი შენგნით ჩივიან,
ნათელნი მათნი მიწას ცვივიან“ (116 r).

სწორედ ეს ეშხი და სილამაზე ჰკლავს პოეტს, მაგრამ სატრფო-
არ წყალობს, თუმცა იგი მაინც ინუგეშებს თავს:

„ყოველთა ჩემებრ მიჯნურთა ესე არს განაწესები“ (110 რ),
ამიტომ ეუბნება პოეტი სატრფოს:

„ვითარცა სურის ირემა წყარო,
ფარე მე ძსურის მიწა მაყარო“ (116 რ).

შემდეგ საკითხი ზოგად თვალსაზრისშია გადატანილი:

„მოვეფ, ისმინე ეს უნდო აჯა,
ცრუმან სოფლმან ვითა დამაჯა,
არც მცა სვენება, არც თვალთა რული,
შეგტრფის მარადის ეს ჩემი გული“ (116 რ).

სატრფო რომ ჩააგონოს, პოეტი მიუთითებს წუთისოფლის-
წარმავლობაზე. ხომ იცი, ეუბნება იგი თავის მიჯნურს, როგორც
ყოველივე. ისე სილამაზეც წარმავალია:

„ხოს გაღმია ამა სოფლის ქცევანი,
ადაპისით ეს არს ჩვენად წყევანი,
რა დააწ: ფეფს სიკაბუკის ტივანი,
ნახსა ტანსა აღარ აქენდეს რხევანი,
მაშინ იწყო შენ თავისა ბრალობა“ (118 რ).

ეს შეგონება უშედევო გამოდგა, არ შეიბრალა სატრფომ მიჯ-
ნური. იგი, როგორც ბესიკი, დაეხეტება „სეედის ბალში“ და გაშ-
მაგებული გაიძახის: „ვეტრფი მას ტანსა მიმოსატანსა“ (112 რ + v)
და:

„ყარობს ვერა მკურნი ვი ვანებითა (116 v).
ჩემ ყარობ სულთა მიმღებო“ (111 v).

ბესიკის გავლენასთან ერთად გაბრიელ რატიშვილის სატრფო-
ლო პოეზიაში შეინიშნება „ნარგიზოვანის“ აშკარა გავლენა.

მოვიგონოთ, როგორ იკითხება ლექსი—ჰე, საყვარელო „ნარ-
გიზოვანიდან“,

„ჰე, საყვარელო, შენის გონებით,
ხელ ვარ მინდორსა თავის ღონებით,
სიმდიდრე მიჩანს დრამის წონებით,
გებევეი ყულსა, თვალმშენიერო...
შენთვის სიკედელი მაჩნია პირსა;
ცრემლსა ვაპკურებ ზედ დანატირსა;

ვინღა შემიტკობს თავგანაწირსა,
გეხვევი ყელსა, თვალშეწინიერო¹.

თუ გაბრიელ რატიშვილის ლექსს—ჰე, საყვარელო, რომელიც ხუთი სტროფისაგან შედგება, შუაზე გავკვეთთ და შევადარებთ მოტანილ ლექსს, მივიღებთ სრულ პარალელიზმს. აი ესეც:

„ჰე, საყვარელო, შენის გონებით,
ხელ ვარ მინდოროსა განასრბოლებით,
მე სიმდიდრე მიჩნს თავის წონებით,
რადგან არა ვარ შენთან ყოვნებით,
დღე ყოველ ვიქმნე ცრემლთა ფონებით.
მისკან დაბრყვილდეს თვალთა ბაია,
შენებრ სატრფომა იქოს თავია,
რადგან სურნელად საესავია.
შენი სიშორე მანია პირსა,
გული ამას სწუხს და მარად სტირსა,
ცრემლსა ვაპკურებ ხელ დანატირსა,
ვინღა შემიტკობს თავგანაწირსა?
ვითლა შეუძლო ესოდენ ჰირსა,
თუ მწედ არ მკენეს შენი მკლავია,
შენებრმა სატრფომ იქოს თავია,
რადგან სურნელად საესავია“ (117).

ასევე ეხსიანება სხვა სტროფები, მხოლოდ განსხვავება იმაშია, რომ ტაეპა—„გეხვევი ყელსა თვალშეწინიერო“—გაბრიელს შეუცვლია რეფრენით:

„შენებრმა სატრფომ იქოს თავია,
რადგან სურნელად საესავია“.

ასეთია გაბრიელ რატიშვილის სამიჯნურო ლირიკა, რომელიც სიყვარულის განცდას გადმოგვცემს ბესიკისებური გრძნობიერებითა და სიკოცხლით, „ნარგიზოვანის“ სინარჩარით.

¹ ნარგიზოვანა XVIII საუკუნის ლირიკული პოემა.—აღ. ბარამიძის რედაქციით, საქ. მუხეუმის გამოცემა, 1936 წ. გვ. 5, 17, 18. აკად. კ. კეკელიძე, „ნარგიზოვანის“ ავტორად თვლის XVII ს. პოეტს გარსევან ჩოლოყაშვილს (ვინ არის ნარგიზოვანის ავტორი? გახ. „ლიტ. საქართველო“. 1939 წ. XI, ქართ. ლიტ. ისტორია, ტ. II³, გვ. 506—516).

ბოლქვი შირალიშვილი

1820 წელს გოჯერძი ფირალიშვილი (1713—1823 წ.) გამოსცა წიგნი „სახოგადო მდებრბანი“, სადაც ცნობილი ლექსის „თუშთა, ფშავთა და ხევსურთაგან გლოვა ირაკლი მეორისა“ შესახებ ნათქვამია: „თქმული ლექსად ნაღვორნი სოცტხიკას გოდერძი ფირალიშვილისაგან“ (გვ. 149), რასაც არ შეიძლება არ დუჯუროთ; მით უმეტეს ახლა, როცა ცნობილი გახდა გოდერძის სხვა ლექსები¹ გ. ფარალანგლის ეს ლექსი ბევრჯერაა გამოცემული: „ერია“, 1894, № 7; პროფ. ალ. ბარამიძისა და ია ეკალაძის ანთოლოგია, II, 1926, გვ. 297—298; ბენიშვილი, გვ. XV; ს. ციციშვილი, ერეკლე მეფის გამრული სახე ხალხურ შემოქმედებაში, 1942.

თუშთა, ფშავთა და ხევსურთაგან გლოვა ირაკლი მეორისა

აღსდგე გმირთ-გმირო, ნუ გძინავს, მტერთა ისმიან ხმანია,
გრძლად ძილსა ჩვეულ როდის ხარ, მოგვიხმე უნჯნი ყვანია,
არ განახოს მტერჰან ძაბუნად, ვჰსდევნოთ, ვაცეცნეთ თმანია,
ვართ ბრძოლად მათდა მოსრულნი, ზოგთაგან ოთხნი ძმანია.
გაშალე დროშა მძლეველა, წვერ მახვი, მტერთა ზარია,
მოყქეთა ნახონ ფრიალნი, მუნ მოსქდეს მთა და ბარია,
ქუხდეს მაჟარი, შაშხანა, ვით ზეცით მეხის გვარია.
განვჰუნტოთ მტერნი ჩვეულად, ვასვათ სასქელი მწარეა,
განიფრთხე ძილი, ზე აღსდგე, შთაიცი წვრილთვალა რკინისა,
აღილე ხელთა მაჟარი, მტერთა განმზნევი ტვინისა,
წინ მივალთ შენნი მექვრენი, ვითა მეკონი ლხინისა.
შევჰსვამთ სსხლსაცა მტერთასა, უტკებეს კახეთის ღვინისა.
მტერს წინ წარვიქვეთ დიაცებრ, ჯკან იხედდენ ველარა,
ყოვლთვის ყოჟილა ეს ესრეთ, ვინ შენზედ დაიკვებარა?
წარულებთ სრულად საუნჯეთ, მთად ვგზავნით, დიაცთ ეხარა,
არ განიღვიძებ ბატონო, მოყქეთა რამცა გვეხარა!
აღვილოთ, ძმანო, ფარ-ხმალი, ვასმინოთ ჩაქან ჩხერანი,
დავსხდეთ, დავიწყოთ ღრეობა, უყვარდის ჩვენნი მღერანი
ცხენი მზად უდგას გმირთ-გმირსა, კახქული ტურჟად მერანი,
არ განიღვიძებს, მოსრულ არს ბედისა ჩვენის წერანი.
მეჟე ერეკლე ჰსცოცხლობდინ აწცა და უქუნისამდე,
მტერთა თაემტეხი მეხისა, მოყქეთა მცველი აქამდე,
აწ სძინავს ბრძოლით მაშვრალსა და განიღვიძებს დილამდე,
თუ სადმე წარვალს, წარგვიყვანს, არლა გაგვიშვებს შინამდე.
გათენდა დილა ბატონო, დრო არის მტერთა დასხმისა,

¹ საკითხის ისტორია იხ. ტ. რუხაძის მონოგრაფიაში: ძველი ქართული თეატრი და დრამატურგია. 1949. გვ. 249—257.

აღკაზმა ცხენთა და ჯორთა და მათი აღვირ ასხმისა, კვეთა თავ-მკლავთა მტერთასა და სისხლის ველად დასხმისა, უბრძანე პუკთა ტრკციალი, ბანაკით ჯართა განსხმისა. მზეცა აღმოხდა ქვეყანად, მაგრამ ჩვენთვის კი ბნელია, თუ შენ არ განაბავთ კაზმულსა, ჩვენი შინ წარსვლა ძნელია, არ ჩვენ ვჰს(კრემლობთ მარტონი, ჰსტირს შენთვის მთა და ველია, დაელეწნეთ, ძმანო, ფარხმალნი რადლა გვეყრების ხელია. ვიგლიჯნეთ თმა და ულვაშნი, თავშიგან ვიკეთ ლოდებით, მიპრულებია ნეტარსა, წარსულ არს ღეთისა წოდებით, შევბლავლოთ ცრემლთა ფრქვევითა, თუმცა ისმინოს გოდებით, აწ წარხდა ჩვენი ცხოვრება, გულითაც დავიკოდებით. რადალმე გვეიდავენ ფარ-ხმალნი, უმისოდ ცუდი ბარგია, დამიწდნენ თოფნი და შუბნი, მიწათ შეჰჰჰამნეს კარგია, იგი არა გეყავს საქკრეტლად, სხვა ვილა ვსძებნეთ ვარგია? ჰოი წარხდი ჩვენო ნუგეშო, დიდებავ დაგვეკარგია. წარვიდეთ პირთა ხოკითა, სახლთა მიუთხრათ გლოვანი, ვაგლოვნეთ მთანი და კლდენი დავობლით ჩაღმა წოვანი, ჩვენთანა ფშაკნი-ხევსურნი, ყრმანი, ჰაბუენი, მსცოვანნი, ნუ შეგვშრინ ცრემლნი თვალთაგან და გულთა მისი ხსოვანი. დაშინენ მას ძენი, ძის ძენი, მათსა ვიტყოდეთ ქებასა, გმირნი მამაცად აღზრდილნი, ჰყოფენ კეთილსა ძმობასა, მტერთა მისცემენ პასუხსა, მოყმეთა თანხმობასა, აწლა გამოჰვსცნათ მოძმენო, ვინმცა იქმს ერეკლობასა.

ივანე მურატაშვილი

გიორგი ავალიშვილის ანთოლოგიაში სხვებთან ერთად შეტანილია „ლექსები თქმულნი კოლლეგისკის სოვეტნიკისა და კავალერის ივან გრიგოლიჩისა მურატოვისაგან“ (S 303, გვ. 210...).

ივანე მურატაშვილი ეკუთვნის იმ სომეხ-აზერბაიჯანელ მწერალთა ჯგუფს, რომლებიც ენითა და აზროვნებით ქართულ ლიტერატურასთან არიან დაკავშირებულნი. ი. მურატაშვილის „ცხოვრებას“ ვეცნობით მისი ლექსებით, რომლებიც ავტობიოგრაფიულ სტრიქონებსაც შეიცავენ. პოეტს მოსკოვსა და მის ახლოველ სოფელ ხოროშოვაში უცხოვრია, ერთხანს სამხედრო სამსახურში ყოფილა და, ბოლოს, როგორც ჩანს, რუსეთის საგარეო საქმეთა კოლეგიის

მრჩეველი გამხდარა. თავისუფალი დრო ლექსების წერაში გაუტარებია. ი. მურატაშვილი დაკავშირებული იყო მოსკოვის ქართველ მწერალთა წრეებთან. მას პირადი ნაცნობობა აქვს გიორგი ავალიშვილთან, დიმიტრი ბაგრატიონთან და ბაგრატ ბატონიშვილთან. გიორგი ავალიშვილს, ის ულოცავს (1821 წ.) დაოჯახებას. ოცწლიანი ნათესაობის შემდეგ მათ შორის (ლექსში ლაპარაკია „ნათელ-მირონზე“) უსიამოვნება ჩამოეარდნილა. საინტერესოა, რომ ი. მურატაშვილისა და ბაგრატ ბატონიშვილის მიმოწერის თემა გამხდარა „თხა“, რომელიც პოეტს ბაგრატიონის უჩუქებია (1810 წ.). ახალი პატრონი, თურმე, თხას ეზოს იქით არ უშვებდა, არ დამეკარგოსო. ივანე მურატაშვილი წერს (S 303, გვ. 250):

„გუშინ თხამ არხა მომართვა, ცრემლით აცვარ თხოვნათ;
მწერს: გახაფხული მოვიდა, მინდოროში მიყვარს ძოვნათ,
გამაახატე, გამიშვი, რად გინდა ჩემი ყოვნათ“¹.

1819 წელს პოეტმა დიმიტრი გიორგის ძე ბაგრატიონმა პეტერ-ბურგში სტამბურჩი წესით გამოსცა თავისი პოემა „წამება ქეთევან დედოფლისა“. ეს წიგნი დიდად გახმაურდა მაშინ. ავტორის სურვილიც ის იყო, ბევრს გამოეთქვა თავისი შთაბეჭდილება მართლაც და საინტერესო პოემის შესახებ. ივანე მურატაშვილი, რამდენადღე საყვედურის კილოთი, სწერს დიმიტრი ბაგრატიონს:

„ამაზედ დიდად გედურვი
მაკითხე ასუ გვიანო“ (S 304, გვ. 212).

და თავმდაბლურად უთვლის:

„გთხოვ. რომ, თავადო. შემინდო, ვერ ვიტყვი შენსა ქებასა...
ბრძენაიტა მოლალდებიან, ვერას შეგასხმენ ქებასა“ (იქვე).

რალა თქმა უნდა, პოეტი ყველაზე წინ რუსთაველს აყენებს:

„მეც წარმიკითხავს ლექსები რუსთველისაგან ქებულნი,
ნესტ ინდარეჯაი, ტარჩელ იმისგნით განდიდებულნი,
ვინ შეეღრუბის იმის თქმულს, ფარშამანგსავით შემკულნი,
ოქროს მინანქრით ნაკითი, ლალ-მარგალიტში წყობილნი...
უწინდელს მე უღეტეებში რუსთველსა არვიწ წონია,
რუსთველი სიხომნის ნეგია, სხვანი იმისი რტონია“ (211).

ი. მურატაშვილი ახსენებს თეიმურაზ პირველსაც:

¹ ი. მურატაშვილის ყველა ლექსი ციტირებულია საქ. მუზეუმის S 304-ს მიხედვით. მითითებულია დედნისეული პაგინაცია.

„თეიმურაზ მეფეც ყოფილა უკვდავო მოღბარი,
გარდა ოღსთველისა აოვინ ჰაჩ.ნა მელექსეთ მისი დარი“ (211).

პოეტი მოიგონებს დიდ მოურავს — გიორგი სააკაძეს, იცის, რომ პოეტისთვის მარტო ცოდნა არ კმარა, რომ „პოეზია ნიჭია“ და ასე შემდეგ. თვით ი. მურატაშვილი უპრეტენზიო პოეტი იყო, თუმცა მისი სახელისათვის მარტოდმარტო ერთი „ეპიტაფია“ საკმარისი (იხ. ქვემოთ).

ერთ ერთი პოეტური ჟანრი, რომელსაც ჩვენი პოეტი დაეწაფა, არის „ანბანთქება“. აქაც თავდაბალია პოეტი. იგი წერს:

„ანბანთქება ბევრმან ჰაწერა,
მე რას მარგებს მისი წერა“.

მიუხედავად ამისა, ი. მურატაშვილი წერს „ანბანთქებას“: ა) როდესაც ლექსის ყოველი სტროფის თითოეული სიტყვის პირველი ასო ანბანთა მწყობრს მიყვება, ბ), როდესაც ლექსის თითოეული სიტყვის პირველი ასო ასევე ანბანთა რიგს მიყვება. უკანასკნელის მაგალითია:

„აღმოსავლეთის ბრძენთა განგებით
ღაინახეს ერთი ვარსკვლავი ზეცას...“

და ასე მიჰყვება უკანასკნელ ძველ ქართულ ასომდე.

შინაარსი ამ ლექსებისა ბიბლიურია: ნოემ მოაშენა ვენახი, ლეონო მოერია, შვილმა (ქამ) დაძრახა მამა...

ივანე მურატაშვილი ის პოეტია, რომლის ერთი პოეტური დეკლარაცია ამ წიგნის შესავალში მოვიხსენიეთ:

„უწინდელს ლექსებსა ვამბობ,
ებლაც იმაზე ვდგევართ...“

მართლაც, მას, როგორც მოყვანილი მაგალითებიდანაც ვნახეთ, ძველ მწერლობაში ედგა ფეხი და ახალი დროის, გარდა იმისა, რომ მან XIX საუკუნეშიაც იცხოვრა, არაფერი გავგებოდა. ძველ ქართველ მწერალთა მემკვიდრეობა, ჩანს, უხვად გამოუყენებია პოეტს. ის მასალას პოულობს ძველი ქართული მწერლობის ვრცელ ასპარეზზე. ი. მურატაშვილის ლექსები შეიძლება დაეყოს შემდეგი ნიშნების მიხედვით: დიდაქტიკური, ფილოსოფიური, სატირული და ეპისტოლარული პოეზია. დიდაქტიკურ ლექსებს პოეტი შვილს უწერს. მათი დედააზრი ასეთია: ადამიანმა ადამიანის პატივისცემა არ უნდა დაივიწყოს, „მთერალი კაცი და გიჟი ერთაა“, მარტო სწავლა არ

კმარა“: შეიძლება ნასწავლი იყო, მაგრამ აღზრდა გაკლდეს. ზოგ ნასწავლს უსწავლელი, მაგრამ ბრძენი კაცი („ბრძენი ბუნებით“) ჯობს (გვ. 117).

დიდაქტიკას განეკუთვნება აგრეთვე ი. მურატაშვილის გალექსილი ანდაზები. ასეთი მუშაობა, როგორც ცნობილია (პროფ. მ. ჩიქოვანი, ტ. რუხაძე), ჩაატარა დიმიტრი ბაგრატიონშვილმა, მაგრამ „დიმიტრიანის“ ავტორი უფრო ლიტერატურულ წყაროებს ესესხება, ი. მურატაშვილი კი ფოლკლორულს. მოვიყვანთ ერთ-ერთ ცნობილ გამოცანას; მას ლექსავს ი. მურატაშვილი.

„დილას დადის ოთხის ფერხით,
დილ ნელად, დილ წყნარი,
სრულ დღე დადის ორითა:
დილ მსწრაფლი, დილ ჩქარი.
ბინდისას დადის სამითა:
ისევ ნელი, ისევ წყნარი“ (S 303, გვ. 248).

თქმა არ უნდა, რომ „გალექსილი ანდაზების“ წყარო ხალხურია, ი. მურატაშვილი ერთ-ერთი პირველი ჩამწერია ფოლკლორისა.

ი. მურატაშვილს უწერია, ასე ვთქვათ, „საოჯახო ლექსები“. მათი თემაა „სოფელი ხოროშოვა“, „ცხენ-რაში“ და ის „სპატიო ცხოველი“, რომელიც პოეტს ბაგრატ ბატონიშვილისათვის უჩუქებია. პირველ ლექსში აღწერილია მოსკოვი ზამთრით და ზაფხულობით, სოფელ ხოროშოვაში გატარებული დღეები.

ი. მურატაშვილს ეკუთვნის ერთგვარი „ჭიმი გახატულისა“.

„გახატულის წვიმამ ხშირმან ჟანგანი მიწა ჰრეცხოს,
რა გარდიღებს, მზე ამოვა, თითქმის მიწა გაავერცხლოს...“ (251).

ეს ლექსი ეხმაურება თეიმურაზ პირველის (1589—1663) ცნობილ ლექსს (თეიმურაზ I, თხზულებანი, 1934. გვ. 4, სტრ. 11):

„გახატულის წვიმამ ხშირმან ჟანგანი მიწა რეცხოს,
ხენი ხილთა გამომღებლად მიდგომილი დაივერცხოს...“

ი. მურატაშვილს შეუქმნია „თაგვებისა და კატის ომის“ ერთგვარი იმიტაცია. თაგვებმა „დიდი ზემით დაკრძალეს კატა“, მაგრამ მათ მტრად, მეორე კატა გამოუჩნდათ. ბევრი იფიქრეს თაგვებმა და, ბოლოს, ერთმა თაგვმა „ასეთი წინადადება შეიტანა“: „კატებს ეუფანი შევაბათო“. ეს აზრი ყველას მოეწონა, მაგრამ მისი განხორციელება, გარდა ერთი „დედღოფალა კატისა“, ვერავინ გა-

ბედა. როგორც იყო მოძებნეს კატა. ისიც მიხვდა რა ოინებს უწყობდნენ. დაამარცხა „დედოფალა კატა“ და ექვანიც ნადე-
ლად დარჩა მას. „დამარცხდნენ თავგები“:

„გაიქვენ სოროს მიჰმართვი, ვინც იყვენ მისი მქებარი.
ქუენიოც დარჩა კატაა, მიმტანიც ისევ მდებარე..“ (გვ. 228).

გარდა იმისა, რომ ი. მურატაშვილი იყენებს „კატის ომის“ შესახებ არსებულ ქართულ-რუსულ ფოლკლორულ და ლიტერატურულ წყაროებს, მას მასალას აძლევს თავისი დროის ისტორიული რეალები: თავგების დამარცხებას ის ამსგავსებს მოძალადე ფრანგთა ჯარის დამარცხებას 1812 წლის სამამულო ომში:

„დამარცხენ თავნი ერთობ,
როგორც რუსეთს ფრანგთა ჯარი“ (გვ. 226).

„მძინარე კატას“ პოეტი აღარებს „მძინარე მთვრალ სალდათს“ - როგორც ვხედავთ, ალეგორია ნათელია.

ი. მურატაშვილს ეკუთვნის აგრეთვე ერთი სატირული ნაწარმოები, რომელსაც აქ «საკიცხავი» ეწოდება; აი მისი დამოწმებული სათაური: „იავორ მათევიჩის ჩილავეთან მიწერილი, ვორონეჟს, ჩუც: [1808] წელსა, საკიცხავი“ (S 303, გვ. 251). უფილა ვინმე იავორ მათეს ძე ქილაშვილი, ეტყობა ქართველი მოხელე ვორონეჟში, როგორც გამაჰირეოდა თავისი „ქარგი თვისებებით“:

„მესმის, ვორონეჟა დარბიხარ, როგორც სოფელი გხირია,
ბერისა ღვინოს სმისაჲან ბადრიჯანს გიგავს ცხვირია;
ლოყები გაგბერია, თითქმის პირში გაქვს სტვირია,
სიმღერა გიყვარს, არ იცი, ჰყოყნებ, ვითა ვირია“ (იქვე, გვ. 351).

რუსთველური შაირითაა დაწერილი ი. მურატაშვილის დიდაქტიკური პოემა, რომელიც მას რუსულიდან უთარგმნია. იგულისხმება „თამაზ ხანის ისტორია“ (გვ. 234):

„ყო არაჲეთს ხელმწიფე, სახელით თაჲაზ ხანია,
მართლისა მთქმელნი უყვარდა, უცხო და თვისი ყმანია“.

ერთ-ერთი ვეზირის რჩევით თამაზ ხანმა საგანგებო ქალაქი აიშენა და მისი ალაყაფის კარებზე წარწერა გააკეთებინა: „ტყუილის მთქმელი ნუ შემოხვალთო“ (335).

დასასრულ, უნდა აღინიშნოს, რომ, როგორც ჩანს, უმცროსი თაობის მწერლების მისამართითაც, რომელსაც ეკუთვნოდნენ XIX.

საუკუნის ქართული ლიტერატურის პირველი წარმომადგენლები,
ი. მურატაშვილი წერს (გვ. 252):

„სულ აღარ დავსწერ ლექსებსა, გათავდა ჩემი თქმანია,
დღეის აქაით თქვენ დაგრჩათ ბურთი და მოედანია“.

აქვე ვაქვეყნებთ ივანე მურატაშვილის რამდენიმე ლექსს, რომელთა და-
სათურება ჩვენ გვიკუთვნის. ამოღებულია საქ. მუხუშის S 303 (გვ. 110—153)
და საკავშირო მეცნიერებათა აკადემიის ლენინგრადის აღმოსავლეთმცოდნეობის
ინსტიტუტის ქართული ხელნაწერიდან, M 39.

გიორგი ავალიშვილს¹

მართლა რომ კარგად გიქიათ საკრავი ფორტეპიანი,
რომელიც ითქმის ქართულად, მალალ და მდაბალ ხმინი;
ბრძნულის მალალის სიტყვებით ასო არ ქარაგმინი,
ვარდისა კონა შეგიკრავს, გარს შემოგისხამს იანი..
სულ აღარ დავსწერ ლექსებსა, გათავდა ჩემი თქმანია,
დღეის აქაით თქვენ დაგრჩათ ბურთი და მოედანია.

ანბანთქება

აღმოსავლეთით ბრძენთა ზანგებით ღაინახეს მრთი
ზარსკელავი ზეცასა სქა თუალითა,
იგინი კრძალვით ლალის შორთმევას ნატრობენ ოდეს
პირველს შამს რითა,
სწრაფობდნენ ტაძრად უნდოდათ შრიად ძვეყნის ღმერთს
შოელად შობილს ჩქართა,
ცნობად ძე ვშიდა ჭემმარიტებით, ხმითა ვარობდენ ჯერ
ჭეს გითა

პოეტის აღსარება²

მეც ანაბანა ვიქსწავლე, მეც მინდა ვქსცადო წერანი.
თუმცა იმ გვარად ვერ დავქსწერ, რომელთაც აქეს ერანი.
მე მინდა ჩემთვის შევექცე, აწ ეს მიბრძანეთ თქვენ რანი,
ვჭკონებ, რომ ყველას გსმენიათ, კარგი და ავი მღერანი..
მეც წამიკითხავს ლექსები, რუსთველისაგან ქებულნი,
ნესტანდარეჯან, ტარიელ, იმისგნით განდიდებულნი.

¹ ეს ლექსი იბეჭდება შემოკლებით.

² ლექსს დართული აქვს საერთო სათაური, რომ თქმულია ივანე მურატა-
შვილის ხელით: S 303, გვ. 211. იბეჭდება შემოკლებით.

ვინ შეეღრებინ იმის თქმულს, ფარშამანგსავით შემკულნი,
 ოქროს მინაქრით ნაცეოი, ლალ მარგალიტში წყობილნი.
 თეიმურაზ შეფეც ყოფილა, უკედავი მოუბარია,
 გარდა რუსთვლისა არვინ ჰსჩანს მოლექსე მისი დარია,
 კვლავ რისხვაზედა მომთმინე, მოწყალებაზედ ჩქარია,
 რა კაცს ეს ზნე აქვს, მიბრძანეთ, რა არის მისი დარია.
 დიდ მოურავიც ყოფილა უძლეველი მეომარი,
 მეფის წინ ის დააბეზლეს, მისთვის ჰქონდა ცრემლთა ღვარი,
 საქართველოდან გაიქრა შააბაზის დანაბარი,
 ინდოელებსა ებრძოლა, მათი ჰღვარა სისხლის ღვარი.
 ამათა გარდა მრავალთა ჰსცოდნიათ ლექსთა წერანი,
 მაგრამ მოკლენი შაირნი, შესაკცევისა ფერანი,
 ან არშოკობის ლექსები, ან საკრავითა მღერანი,
 ახლაც მღერობენ ლხინშია, ახლაც აქეთ ისევ ჯერანი.
 უწინდელს მელექსეებს რუსთველსა არვინ წონია,
 რუსთველი სიბრძნის ნერგაა, სხვანი იმისი რტონია,
 იქნება თქვენ სცნობთ სხვა რიგად, მე ესე ასრე მგონია,
 ეს ჩემი მიმსგავსებაი თუჲც ცუდი მოსაწონია.

ე პ ი ტ ა ფ ი ა¹

განმლელნო, ჰსდგე, იფიქრე რა ვიქმენ მე,
 მეც ვიყავ, რაც შენ ხარ, შენც იქნები, რაც მე;
 მოყუასნო, ნუ დამტირით, მაწუხებ, მითხარ რაზე;
 მე შინა ვარ მოსლვეული, შენ-კი ხარ ისევ გზაზე;
 გამიგონე, რას გეტყვი, სად ეშურები მალე;
 მე ვალი მიმიცია, შენ ისევ ხარ მოვალე.
 იქნებ უკანასკნელ, შენთვის ჰნათობნ მზე და მთვარე,
 დამიჯერე, დღეს თუ არ, შენც აქ იქნები ხვალე.

¹ სრული სათაური: „მისივე მურატოვისა მიერ თქმულნი ეპიტაფიანი-
 ანუ საფლავთა კვათა ზედა მოსაწერნი“: S 303, გვ. 249.

გიორგი ზაბრაძის

გიორგი ალექსანდრეს ძე ზაბრაძის (1772—1807) დაუწერია-რომანტიკული მოთხრობა „ხუბმარდიანი“, სადაც ლირიკას მცირე ადგილი არ ეთმობა, მასვე ეკუთვნის სამი უდავო ლექსი, რომლებიც შევლევარმა ლილი ილიას ასულმა ქუთეთალაძემ აღმოაჩინა, სახელდობრ: „ანბანთქება... ლექსად თქმული ბატონი-შვილის გიორგის მიერ“ („ავმა ბედმა გული დამწყლა...“), „ლექსად თქმული“ („ჰო რა ვიწყო...“), „იამბიკოდ თქმული“ „არსთა... მალნიტო...“). ორი სხვა ლექსი („მოგიწერ დასა ტურფასა“, „პისტიკაურად თქმული მაჯამა“) ძნელია გიორგისვე მიეკუთვნოთ (ლილი ქუთეთალაძე: საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა. ტ. II. 1951. გვ. 246)¹. ვაქვეყნებთ გ. ზაბრაძის ერთ-ერთ „ელეგიას“: ტ. რუხაძე, ქართული ეპოსი... 1939 წ. გვ. 52-53.

ელეგია²

მოგშორდე მარად მტირალი, მოშორებისთვის წყლულია,
სული შენ დაგრჩა, გონება, მსხვერპლად მიიღე გულია;
ჰსჯობდა არ თურმე შეგემცნე, რადგან მქენ გულმოკლულია,
განვალ მე სოფლით მტირალი, გახსოვდეთ თქვენთვის
თქმულია.

თუ მოვკვდე, მზეო, ანამე ცრემლი გიშრისა ლარებით.
იტყოდე: „განვლო სოფელსა ჩემთვისა მან ნაწამებით“.
ვერ განახო, როსცა დავიწვი გულცეცხლთა ამონადებით.
ჰხამს სატირლისა ტირილი სრულ სიტყვათ წარმონადებით.
გაყრა თქვენი გულსა ჩემსა, ვითა ტილო ესუდრების,
წამწუმ საკვლად გული მიწუხს, თვალთა ცრემლი
მომქუხდების,

როჩომც ნათობს სინათლეი, ჩემთვის ძნელად მოშუქდების,
ზამთრად მექცა მე ზაფხული, ღრუბლით გრგვინვა
მოქუხდების.

¹ შეადარე: ტ. რუხაძე, ქართული ეპოსი... 1939. გვ. 34.

² ხელნაწერში (S 303, გვ. 153) ასეთი სათაური არაა. ლექსი მირთული აქვს გ. ზაბრაძის „თავადასაეალს“ (გვ. 149-153).

ლიმიტრი ბაგრატიონი

დიმიტრი გიორგის ძე ბაგრატიონის (1746—1826) ლექსების ციკლს „დიმიტრიანი“ ეწოდება, მისი ძირითადი ნაწილია „ქეთევანიანი“ და „ელისაბედიანი“. „ელისაბედიანი“ დაახლოებით ექვსი ლექსისაგან შედგება, რომლებშიც პოეტი აქებს თავის ახალგაზრდა ასულს ელისაბედს¹. ასეთი თემა ქართულ პოეზიაში პირველად თეიმურაზ პირველმა შემოიტანა (აკად. კ. კეკელიძე: „ქება ალექსანდრესი და ნესტანდარეჯანის“). „ელისაბედიანიდან“ ცალკე გამოეყავით ორი ლექსი „სულის ყვავილო“ და „ნესტანს ესე სჯობს“, რადგან ისინი, როგორც ერთგვარი ექსპოზიცია, ერთბაშად ახასიათებენ დიმიტრი ბაგრატიონის ლირიკულ ხმას.

პოეტი-აკადემიკოსი ი. გრიშაშვილი „სულის ყვავილოს“ ათავსებს ალ. ჭავჭავაძის ლექსებში (იხ. ალ. ჭავჭავაძის თხზულებათა გამოცემა. 1940 წ. გვ. 108, 307), მაგრამ ობიექტური მონაცემებით ეს არ მართლდება. „სულის ყვავილო“ დიმიტრი ბაგრატიონის ლექსებში შეაქვს „დიმიტრიანის“ კრებულის შემდგენს თუ გადამწერს გიორგი ავალიშვილს (საქ. მუზეუმის H 1103, გვ. 23). ცნობილია, რომ გ. ავალიშვილი ბიძა იყო ალ. ჭავჭავაძისა. გარსევანდავით ჭავჭავაძის მეუღლე ზაია დაი იყო გ. ავალიშვილისა, ასე რომ, მას არ შეეშლებოდა ის, თუ ვისი დაწერილი იყო „სულის ყვავილო“ დ. ბაგრატიონისა თუ ალ. ჭავჭავაძისა. აგრეთვე სხვა ხელნაწერები, საქ. მუზეუმის S 4921 (გვ. 66 v), H 350 დასახელებულ ლექსს „დიმიტრიანის“ ავტორს მიაკუთვნებენ.

წინათ, როგორც ცნობილია, „სულის ყვავილოს“ ხან დ. ბაგრატიონს მიაკუთვნებდნენ (პროფ. დ. ჩუბინაშვილი, ქართული ქრესტომატია, II. 1863. გვ. 80)², ხან კიდევ ალ. ჭავჭავაძეს (პროფ. დ. ჩუბინაშვილი, დასახ. ქრესტ. გვ. 94). ქართული ენისა და ლიტერატურის პირველ ქართველ პროფესორს ამის საბაზს აძლევდა

¹ დიმიტრი ბაგრატიონი და მისი „დიმიტრიანი“ განზილულია აკად. კ. კეკელიძის ძველი ქართული მწერლობის ისტორიაში, ტ. II², გვ. 529—530, სქოლიო, და ჩვენს მონოგრაფიაში: ქართული ენის... 1939. გვ. 116—133.

² იხ. აგრეთვე გ. სკანდაროვა, სალბინო საზანდარი. 1895. გვ. 121—122. ეურნ. „ცისკარი“. 1853, № 1.

№ 3723 ხელნაწერი (აწ ნ ფონდისა), რომელშიაც „სულის ყვაილო“
 ორგან გვხვდება (გვ. 116, 126..), პროფ. ალ. ბარამიძე, რომელ-
 მაც პირველად დაბეჭდა „ელისაბედიანის“ ვრცელი რედაქცია, თუმ-
 ცა ზოგიერთი შემოკლებით (ანთოლოგია, ტ. II. 1928 წ. გვ.
 249—255. შეადარე გვ. XIV), „სულის ყვაილოს“ სამართლიანად
 დ. ბაგრატიონის ლექსებში ათავსებს (იქვე, გვ. 252). პროფ. ალ.
 ბარამიძეს აგრეთვე დადგენილი აქვს, რომ ხელნაწერების ტრადი-
 ციას „ელისაბედიანის“ ორი რედაქცია დაუცავს—მცირე და ვრცე-
 ლი რედაქციისა. ვრცელი მოთავსებულია S 4921 (გვ. 70..), ხოლო
 მცირე რედაქციისა S 3723 ხელნაწერში (ანთოლოგია, II. გვ. XIV).
 აღნიშნული ხელნაწერების გარდა ჩვენ ვემყარებით საქ. მუზეუმის
 H: 350, 2056, 1103 (გვ. 20 v—23) და S 303-ს (გვ. 212). „ნესტანს
 ესე სჯობს“ პირველად ქვეყნდება. ის იმ „შაირის“ ერთ-ერთი ნაწი-
 ლია, რასაც „ელისაბედიანი“ შეიცავს (H 1103, გვ. 20 v—23, H 350,
 S 4921 გვ. 70). „ელისაბედიანის“ შემდეგ ქვეყნდება „ოერიქული
 ვარდი“. ეს ლექსი ხელნაწერებში ასე სათაურდება: „თქმული დიმი-
 ტრი ბაგრატიონის გიორგის ძისაგან დუგაის თასლიბი. სპარსულია:
 ნალშის ხმა“ (S 1512, გვ. 319—321); „ქნიაზ დიმიტრი ბაგრატიონის
 თქმული, ოი ვითარ ვსაქვას ხმაზედ“ (S 3723, გვ. 405).

აგრეთვე ვაქვეყნებთ დ. ბაგრატიონის ლექსს 1812 წლის
 რუსეთის სამამულო ომის გმირ პეტრე ბაგრატიონზე. დაიბეჭდა
 ჟურნალ „ცისკარში“ (1853 წ. № 1, გვ. 51). ჩვენ ვემყარებით
 ლენინგრადის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის E 71 და საქ.
 მუზეუმის H 1103 ხელნაწერს (გვ. პდ-82). არსებობს მისი აღწე-
 რილობა: ხელნაწერთა აღწერილობა... შედგენილი ქრისტინე შარა-
 შიძის მიერ. 1943. გვ. 87—96.

სულის ყვაილო¹

სულის ყვაილო, გულისა ვარდო.

შეგების წალკოტო, მოსანაევარდო.

შენგან მომეცა თვალთა ჩენანი.

გავამუსიკე მისთვის ენანი.

აჰად გეტრობი, გებულბულები,

¹ სათაური: „სხვა“ ეს ლექსი „ელისაბედიანში“ ან, როგორც ეძახდნენ „დი-
 მიტრიანში“ (S 303, გვ. 212), ჩართულია „რუსული ხმის“ შემდეგ S 4921, გვ. 66 v.

ვარდი ხარ ბუტყვთა დამალულები.
ოდეს რა გნახავ აკოკრებულსა,
ბაგით გაგფუჩენი ფერად ქებულსა,
სულსა ვიყნოსებ სუნნელებულსა,
არომატისა აღმატებულსა.

ნესტანს ესე ჰსჯობს

ნესტანს ესე ჰსჯობს შვენებით
შოთასგან მონასმინობსა;
ქცევით ესწრაფა ვინ იგი,
არაბეთს თინათინობსა.
ლეილას ბაძაეს ზრდილობით,
ზილიხობასა წყინობსა,
და ბაზიყაობას თამაშობს,
კუშტობს, ქვე გაილიმოსა.
მისთვის გაიკრენ ტარიებრ
ავთანდილურებ მარები,
ხოსრო და ფარადს შეუდგენ
იგ მათი შესადარები
ყანის ესტუმრონ, გაულონ
ბარამსაც ქონის კარები
და იოსებს ბაძონ პატიყით,
ქმნან სხვადასხვისა გვარები.

ელისაბედიანი

ელისაბედიანი, ლექსი ალერსიანი,
მამისაგან ნათქვამი, აღარ დასაგვიანი¹.

ღმერთმან ინება აღორძინება,
ამით მოგვეცა კაცთა ლხინება,
მომცა ასული, სოფლით გასული
არა მყო, მოსპო ყვედრება სრული.
მაქვან ძეობა, დღეთ სიგრძეობა,
უფალსა ესთხოვე მისი ბრძეობა.
კვლავ ესთქვი: მზე შინა, მენუგეშინა,

¹ ეს ეპიგრაფი სათაურად გამოუყენებია ავტორს: S 4921, გვ. 64 v. H 1103-
გვ. 20 v.

აღვახვენ ბაგე, არ შემეშინა.
ჰე, ცათა ღმერთო, სამო და ერთო,
შენგან მომეცა ლხინი, მომერთო.
ასულად მედო ელისაბედო,
მაღალმა მომცა დაუფასედო.
აწ აღმოხედო მშობელთა მზედო,
მამის ეტლადო, ბედად და სვედო.
ჩემსა არედო ნათობ მთვარედო,
ცისკრის ვარსკვლავად, მოკამკამედო.
ედემის ხედო, ჩემს სამოთხედო,
შენ გიქვრეტ საწლვარს მით გადავხედო.
ტრფიალთ სახედო მიმოსახედო,
შენ მოგცე გული სამუდმოდ ტყვედო.
ჩემ ნოეს ტრედო, ვაშად მოგვედო,
შვების ბაიის მოსატანედო.
ხარ საიმედო, საფუფუნედო,
შენ მეყოლები მოღუღუნედო.
ორბებრივ ფრთედო, აღმიხვეწედო,
გამაქაბუქე, შევიქმენ მხნედო.
რაც თანამედო ჩემსა სიყმედო,
მხცოვანსა მომხვდა მე სიბერედო.
მამისა ბედო, დედისაც მწვედო,
უკვდავება ხარ ჩემთვის სწორედო.
შენ უტკბოსედო სირინოზედო,
ჩვილ ბრგვნილის ხმითა, ჩემო ჩამბნედო.
ტუჩთა ბაგედო, გულთა მარგედო,
შენი კოცნა მაქვს დასაქადედო.
ჩემად ღონედო, ქირთა მფონედო,
ხელის-ხელ მყევხარ საგოგმანედო.
ვარდო კოწლედო, შენებრ მოწლედო,
არვინ დამშთების სულის მოწლედო.
სოფელს მოკლედო ვარ მოსახლედო,
შენც მივი გრძელად მოსაგონედო.
ღმერთო მყავს მწვედო, შენს დღის სიგრძედო,
მამა გიზივარ მოშაირედო.

ვეცხვი ახოს ნანასა, მისსა შესაგევანასა,
 ტკბილად რასმე ძილისა, ადრე მოსაყვანასა.
 ჩემსა ლიზლუტანასა, ჩვილსა, პაწაწანასა,
 მოუჯდები აკვანასა, ურწებ ხანის-ხანასა.
 მშობელთ სათუთანასა, პირმზე ლელწამ ტანასა,
 ქვეყნად ვითა ჰაერთა, ვარსკვლავს მოტატანასა.
 ახალს ბანოანასა, არ უგვაროვანასა,
 თვალ-წარბ გარდახატულსა, სასურ, სატრფოანასა.
 ნაზსა, ლამაზმანასა, სუფთა ფაქიზანასა,
 ლაწვნი მობალახშვიან, აწ ყე კეკლუციანასა.
 ქალსა კოკროქანასა, კაბა ნოქანასა,
 ჩემის სევდის მუფარახს, გულთა საოხქანასა.
 სულთა მისაძღვანასა, მე, გლახ, შენისთანასა,
 ვერა ვპოვებ, შენმა მზემ, სრულად ამ ქვეყანასა.
 ჩემო მთვარეო, შენთვის ვარეო,
 სრულად მოვლახე თემთა არეო.
 ივერით ტფილოდ, მოსრულსა ჩრდილოდ,
 მომხვდი განგებით, ხვედრ გაუცილოდ.
 გიპოვე ჩემო, გულთანა ჩემო,
 რა გიძღვნა, სულო, რით გაგაჩემო.
 რაც ქირი ვნახე, არ ვივადგახე,
 როს განვიცადე მე შენი სახე.
 მეჩვენა მნათად, მზის მოკამათად,
 თვალი მელანად და წარბი სათად;
 ლაწვნი ვარდებად, ბაგე ლალებად,
 კბილნი მანგებად, დაუთვალებად.
 ყელ-ყურნი ბროლად, საფრფენ-სათრთოლად,
 მშობელთ სატრფოლად, სულისა ბრძოლად.

რუსული ხმა²

ვაქო პირად ბადრია, გინა თუცა ადრია,
 ძაგრა ველარ ძოვითმენ, შევიქმნები ძკადრია.
 უცხო თავ-თხემიანი, ქალი გიშრის თმიანი,

¹ S 4921, გვ. 65. H 1103, გვ. 21 v.

² H 1103, გვ. 22 r: „ქვალად სხვა“; „რუსული ხმა“: S 4921, გვ. 65 v.

ვერცხლები ჩარხულს ყურებსა უშვენებენ იანი.
შუბლსა ადგას შუქები, მკერეტელთ სასალუქები,
თუ შევიძელ აღმოვა, ვეპე არ დამრჩეს უქები.
წარბი მშვილდად ზეული, კილო წამოწეული,
მკერეტელთა სწყლავს წამწამნი ისრად გამოსეული-
ნარგიზ ფერი თვალები, ეშხით დამამთვრალები,
მოიტაცებს ანაზდად, ტრჟიალთ შეუწყალები,
ბროლ-ბალახში ლაწეები, მას ზედ ხალნი პაწეები,
მეტის სიტკბოებითა შაქრად არის საწეები.
ცხვირი მოფუნჩვილია, მაგრამ ჯერეთ ჩვილია,
ნუ გაჰკიცხავთ, აცადეთ, არ ექმნება დღენილია.
მისი ლალის ბაგები, ფერად უცხო, კარგები,
სულისა საამოი, კოცნით გულთა მარგები,
კბილნი გამოქვირობენ, უფასობენ, ძვირობენ,
მიჯარულნი მიწყობით, მნახველთ გააკვირობენ.
სიცილი თუ ღიმილი, ნაზად ტანის კიმილი,
ჩემთვის არის ზეგარდმო, უკვდავების წვიმილი,
ვიშ რა ლაბაბ ყელია, გულ ქირთ უკუმყრელია,
ვით არ მმართვეს გავიქრა, შენთვის ვიყო ხელია-
გულო, ბრძოლის ფიქალო, სპეკალთ გამაჰქიქალო,
გიხამს თავი იდილო, იქართველო, იქალო.
ძუძუთ პაწაწობითა, შევამოკლებ მკობითა,
თვარე მისა მკერეტელსა, გამომიყვანს ცნობითა.
მკლავნი ალვის შტოობენ, ოდეს განმარტოობენ.
მშობელთ წელთა შეიხვევს, ამით არ მარტოობენ.
ხელნი ლბილნი, ფუნთუშნი, ვის უყვარან კუნტრუშნი,
თითნი-ფრთხილნი ზარიფნი, მონაკთობენ, ვით ნუშნი.
მისსა ტანადობასა, ნაზად ლამაზობასა,
ოდეს ღმერთი მომასწრებს, მაშინ ვიწყებ მობობასა.
ქალი მოსკოვს შობილი, მამისაგან მკობილი,
თავით, ტანით ტერფამდე, ესრეთ იყოს ცნობილი.
ოდეს აღძრავს ეხასა, გულსა მისცემს ლხენასა,
თუ გაუძელ, არ მოვკვდი, სირინოზებ სტვენასა.
ხმისა სიტკბოებითა, ვინცა არა ბნდებითა,

მოისმინეთ მუსიკონო, გეტყვი დაქადებითა,
მრავალ გვარად ხმოვითა, მერცხლებრ ჭიკჭიკობითა,
კაცი უნდა გამაგრდეს, არ განაძოს ცნობითა.
ვით ბულბული სტვენითა, ყეფა მოუწყენითა,
საამოვნობს სასმენელად, არ დასცხრების ენითა.
მკლავს სიშორე წამისა, პირზე ტან-ლელწამისა,
მე სურვილით ხელობა, ვისთვის დამეწამისა.
ვინ ვისია ტრფიალი, უსვამს ეშყის ფიალი,
მით ზარხოშობს, ვერ არჩევს, მზე არის თუ ციალი.

შ ა ი რ ი

... მრავალნი დასხდენ საქებლად, ამჟვერ ამეთქვეს ენები,¹
ვინ ვისი იყო სამკობლად, შესხმითა გამომჩვენები,
ზოგთა მოკვითხრეს საზეო, ზოგთა ამბავი ქვენები,
და მე წილად მომბვდა ასული, აღერსით მოსახსენები...²
აწ ეს აღმოხდა ცისკრისა ვარსკვლავად, მანათობელად,
მთვარისა შუქთა მკლებელად, ციერთა დასამზობელად,
და ორიონს კარი დაუხშა, მზის სხივთა დასაკრთო?ელად,
და მათ სძლივა, თვითონ შეიქმნა შვიდთა ცთომილთა მფლობელად.
მან მიულო მხესა სხივი, მთოვარესა შუქებია,
ერმსა ჯობნას ეცილება, დია დარჩა უქებია,
და ასპიროზი ველარ ნათობს, კრონოსს უმსუბუქებია...³
და მარისხ ხმალი ჩამოართო, სისხლთ სმა მიუჩუქებია...
შეუშკობ თავსა თხემითურთ მას ქალსა პირად მზიანსა,
უშეენის შუბლი სპეტაკი, შავ თვალ-წარბ ნარგიზიანსა,
ლაწენი ყირმიზნი მყურებელთ განაკრთობს, მისცემს ზიანსა
და ცხვირ-სათი, ბაგე-ბადაზში, კბილთა ჩენს ლამაზიანსა,
მშვილდად ზეულს აჯაფ წარბსა კილო უცხოდ შენასკოდა,
თვალ ყორანთა წამწამები ისრად ფრთითვე დაემკოდა,
ფარვით ტყორცით მსწრაფლად მსობელს, მკვრეტელთ
გული დაეკოდა,
და ველარ უძლეს გაებდათ, ლახვრის პირი მოემკოდა,
შავისა ზღვისა მორევსა შიგ გიშრის ნავნი ნაობენ,

¹ ამ სტროფს წინ უსწრებს სამი დოქსოლოგიური სტროფი, რომლებიც არ მოგვეყავს: S 4921, გვ. 67.

² აქაც ერთ სტროფს ვკვიტო: S 4921, გვ. 67.

³ ამის შემდეგ ვკვეთთ ერთ-ერთ სტროფს: S 4921, გვ. 68 v.

- გარს მოდარაჯედ ინდონი უსხენან, ამად ზაობენ,
 და მისთა ტრფიალთა უწყალოდ მოსწყველენ და არა ხმაობენ,
 საწყალად იწვიან ბედკრულნი, ტირიან, ვაი-ვაობენ.
 მიკვირს ზილფ-კავთა მიფუტკენით მიგრებილ-მოგრებილობა,
 ბროლ-ბალანშ დაწვთა სუმბულის ბანდებთა მოხდენილობა,
 და ყელ-ყურთა შეცვა-შეხედვა, გიშრისა ტილოს მსხვილობა,
 ფშევე არომატებ სუნნელად, მყნოსელთა გაუფრთხილება.
 მანშაგებს მისი ღიმილით პატარა ბაგე-ლალები,
 ნუშად პობილთა კიდურთა უკვდავებისა წყალები,
 და მარგალიტისა ბუდები მოჩანან დამალულები,
 ველარ მიქია საფერად, მომაქლო სიტყვის ძალები.
 გული ბროლისა ფიქალი, სასურვი სახედველადა,
 უებრო მკერდი ტურფისა ჩანს ასფოდელოს ველადა,
 მას ზედან ორნი მთიებნი შეენიან საკვირველადა,
 და მკვრეტელთა დასაკროთომელად შუქი აქვს გარე მცველადა.
 იგია მთენთა მნათობი, მას ვერვინ შეედარების,
 კეკლუტთა ჯართა ჯილობა უცილოდ შეეფერების,
 არა ჰყავს სწორი ქვეყანად, ვფიცავ: თუ დამეჯვრების,
 და ცით ჩამოჭრილთა ტატანი, რონინებს, ენარნარების.
 მისთა ტრფიალთა ახელებს ნარგიზთა თვალთა ფერობა,
 წაშწამთა ისრად დაკაზმა, გულმესისხლობა, მტერობა,
 ვერ გაუძლიათ ყურება, სულსა ჰბლის მშვენიერობა,
 და ცუდ ჰქმნილა მათთვის სიცოცხლე, სადილობა და სერობა.
 ვინცა ნახავს ეკვირვების მისი ეგრე შვენებანი,
 შეექმნებათ შეცილება, ნიშნება და ჩვენებანი:
 „ესეაო — მან დაიწყო — მთიებრ აღმოცენებანი,
 და არ მოგვაკლოს ყურებასა, ამად გვმართებს ქენებანი“.
 უქვრეტენ, მაგრამ ვერ შინჯვენ, არა აქვს თავი ხელადო,
 სანდომით მოტაცებულან, ხელნი მირბიან ველადო,
 ზოგნი დამთვრალან ეშყათა, გაჰოფხიზლდებათ ძნელადო,
 და მეც დაეზარხოშდი სურვილით, შევიქვენ გასაქრელადო.
 მელნის ტბათა მოხვევია ზანგთ მარზიკნი გარე ჯარად,
 მიჯნურთათვის შეუწყალად ატეხილნი საომარად,
 ისწრაფიან დასახოცლად, ფიცხლად გულსა გასაჯარად,

- და არვის ურჩევ მისაწვევლად, საალერსოდ, საუბარად.
 დაწეს ასხენან ინდნი ხალად. ემოყსიან მას მზახალად,
 უშვენებენ ბაგეს ლალად, მარგალიტთა დასაკრძალად,
 და ლაბ-ყელნი კრთიან კვალად შუქისაგან დაუმცხრალად,
 და მოიტაცებს მკერეტთა ძალად, ეშყისაგან შეიქს მთვრალად.
 აქვან ტუჩნი განაფუნჩნი, ფერად ლალნი გაუთალნი,
 სიტყვა ტკბილნი, განწყობილნი, ხდიან მზახველთ
 დასამთვრალნი,
 ზედ ღიმილნი მოხდომილნი, საკვრეტელად სატურთალნი,
 და მიხთვის ხელნი დამნახველნი ვართ შევენებით დაცამკრთალნი.
 ქალო, ნაზო და ლამაზო, კეკლუტო, სანდომიანო,
 პირად ბროლ-ბადრო, მთიებო, დაწვე ვარდო ციმციმიანო,
 ტანად ზარიფად ნაზარდო, ზე ჩაშლით გიშრის თმიანო,
 და შენმა მზემ, შენსა მკებელსა ენა არ დამებმიანო.
 აჰა, ქალო, ბროლ-ფიქალო, ტურთაო და გვარიანო,
 ვით შეგამყო, რას გადარო, ქებად მიუშვდარიანო,
 და შენთვის ტრფიალთ, გლახსამართლად ლხინი გაიმწარიანო,
 და ვინცა გშორავს მზეო, მათთვის ვექვ პატრეად კმარიანო...¹
 ქალო, კიკლუტო, გიხდება ამაყად მოარულობა,
 წელთა წერწეტთა ნაოქით კეკელად მოკაზმულობა,
 მნათობთა პირთა გაესება, მთვარულად მობადრულობა,
 და აოცებს შენთა მკერეტელთა, შენი შევენებით სრულობა.
 ბროლის ველზედ წარბი სათი, თვალი შავი მელანია,
 გარს გიშერი წამწმად უსხდეს, მოდარაჯე მცველანია,
 დარაზმულან სამესისხლოდ, ისარს ისერის ყველანია,
 და გულსა მათგან დაკოდისა აღარა აქვს შეველანია.
 სხვა ვინ აღძვრის უშმაგო შენს სატრფოდ ელისაბედლო,
 ლამის გამაქრო სურვილით მინდორის ხელთათვის საბედლო,
 ვარდის მოახლემ ბულბულმა სიშორე ვითლა გავბედლო,
 და რადგან ტალკესობ საწვადად, ხამს თავი გავიებედლო.
 არ მინახავს სხვა ეგრეთი ტანი ტურთა მრხეველისა,
 ხელი, მკლავი, ძუძუ, მკერდი ჯერეთ შეუხვეველისა,
 ბაგე-ლალი, დაწვი-ვარდი, ჩემი კკუა მრთმეველისა,
 და თვალი, წარბი, შუბლი მშვენი, ქება მოუღვეველისა...²

¹ აქაც ვკვიტო ერთ-ერთ ეროტიკულ სტროფს: S 4921, გვ. 69.

² შემდეგი 26 სტროფი ზოგად-ეროტიკულია: S 4921, გვ. 71—73 v.

ჩემს ქალს მიეპართავ გულ სივდიანი,
 მას აქვს საშევბლად კარი ღიანი,
 შევალ, დამხვდების ვარდი, იანი,
 ფერად ტურფანი, სულნელიანი,
 ბულბულს ჰკლავს ვარდთა ნახვა გვიანი.
 მისგან ვეწვევი გულის ნებასა,
 მყისვე განმიძებს მოწყინებასა,
 თაძაზად შვექ წალკოტს რებასა,
 უქებ ყვეილთა ფეროვნებასა,
 ბულბულს ჰკლავს ვარდი, უშლის შებებასა.
 მუნ აქვსთ ყვაგილთა ერთად ყრილობა,
 აბაყად, ლალად გაფუჩინილობა,
 ზოგთა კოკებთა, ზოგთა შლილობა,
 ერთმანერთისა ჯობნის ცილობა,
 ბულბულს ჰკლავს ვარდთა მოთაკილობა.
 ნარდიონს უქო თმათ ფშვიერობა,
 ნარგიზს უხდებთ თვალთა ფერობა,
 არღევანს შვენის ლაწვთ ელვარობა.
 ზანბახს გაეს ცხვირის სოთიერობა,
 ბულბულს ჰკლავს ვარდთა ნებიერობა.
 მიბაკს უდარო ტუჩნი, ბაკენი,
 გუნდსა ყელ-ყურნი, უცხოდ კარგები,
 სუშბულს ზილ-კაენი, მყნოსელთ მარგები,
 წინობს სითეთრე გულთ მაშმაგები,
 ბულბულს ჰკლავს ვარდი წილად ნარგები.
 სოსანი ტანსა ეჯუფთებოდა,
 ნეგოს ხელ-მკლავთ სხმა ესურვებოდა,
 იას ზრო წელი შეშურვებოდა,
 ქურუმას ელდით ფერი ჰკრთებოდა,
 ბულბულს ჰკლავს ვარდი, არ ეხსნებოდა.
 ტუხტსა უხდებთ ტანს ჩაცმა კრელად,
 შამპრას ზოსტერი შეურტყამს წელად,

¹ ვარიანტი: თათრული: S 4921, გვ. 73 v.

ყაყაჩო შურით გაკრილა ველად,
 აღრაგუნა უდგს სხვათ კართა მცველად,
 ბულბულს ჰკლავს ვარდი უშველებელად.
 ოენას შვენის გაფეროზება,
 ესანთელა, მით ცეცხლად ეგზება,
 კაჩი-ვარდს პირი ელამაზება,
 იასამანი მას ეკაზმება,
 ბულბულს ჰკლავს ვარდი, არ ენაზება.
 ფერისულა დგას ჯარად და ჯარად,
 იაკოსტა სჯობს სხვად მეომარად,
 მზისუქვერიტაი თავს ხურავს ფარად,
 ნასრანს ოროლი ხელთა აქვს მარად,
 ბულბულს ჰკლავს ვარდი ბაღს გაუხარად.

იერიქული ვარდი

იერიქული ვარდი ჰკნებისა,
 მზის მოშორვებით ვალაღებისა,
 შორით მომესმა ხმა გოდებისა,
 უმწარეს წვისა ცეცხლ მოდებისა,
 სატრაჟოთ ძმათ გაყრიო, გული დნებისა,
 ზოგი სულთ ითქვამს, ზოგი ბნდებისა,
 იერიქული ვარდი ჰკნებისა¹,
 მათნი პატიჟნი არ ითქმებისა,
 მძსმენელთა ყური დავალდებისა,
 ურვის გულითა გარდმოსქდებისა,
 საწუთროს ნავი დაინთქებისა,
 მათის ჰშეებისა ბალი ჰხდებისა,
 რტო კოწოლ-ნერგი, უხმარდებისა...
 ფურცელნი ჰსცვივის ნოხ-ფარდებისა,
 სხვა ვიდრე არად მოჰხმარდებისა,
 ხეთა კეწერნი უხმელდებისა,
 ბორობანთ ფოთელა უთხელდებისა,
 ხვენარი, ხეობა უქრელდებისა,

¹ ეს რეფრენი ქვემოთაღ მეორდება: S 1512, გვ. 319—321.

ფუსტულათ მოსლვა უძნელდებისა.
 ზარიფად ზრდილნი ზანანდებისა,
 მუნ ჰრხევით აღარ ნარნარდებისა,
 აშიყი კუშტი დანანდებისა,
 რადგან მხე უმთოდ მალნარდებისა.
 მუნ ხე ალვისა, დაიმაღლისა,
 თავს უფთხის ნაზი მოიკრძალვისა,
 ეშინის ჰსთვლისა, ვით ვაზთა სხლვისა,
 მიიყურეების, მიითვალვისა.
 ყვავილთა შლანი არ უნდებისა,
 მათ მრავალგვართა დას—გუნდებისა,
 ფერნი ჰხდებიან, ჰფშვა ცუდდებისა,
 ამით სიტურფე უწუნდებისა,
 მათ მეტი წილად არ მიხვდებისა.
 ნარგიზთა ფერი მიეხდებისა,
 ბულბულნი ვარდთა აღარ ჰსხდებისა,
 გაქსუებული განსხვავდებისა,
 იერიქული ვარდი ქნებისა.

ბეტრე ბაგრატიონზედ თქმული¹

მეც აღმძრეს შენთა სამკობლად ჩრდილოელთ მოშაირეთა,
 ომგარდაზდილსა უქებენ სიმხნეთა გასაკვირეთა;
 არად რაცხოდა ლომგული² რაზმთა მეპირისპირეთა,
 და აწ ამად ძლევის გვირგვინი თავს აღგეს უგმირგმირეთა.
 მცირითა სძლია მრავალთა, ზიილო სინანით დიდება,
 კისკასად ხლტოდა მტერთ შუა, ჰქონდა ხმალ მოწვდილს ზიდება;
 იზახდეს: სჯოზსო განლტოლკა, ბაგრატიონის რიდება,
 და მსხვერპლად შეწირულს მიმადლა (ვამ ვერძის გარდმოკიდება.
 არს უკვდავება მოკვდავთა სახელის ძებნა, ძიება,
 დიდებით დაგვირგვინება, უკუნისაძღე გიება,
 სიმხნით ქებისა მოხვეჭა, ქვეყნისა შემეცნიება,
 და შენ მოგხვდა, ძმაო, ესრეთი, ვარსკვლავთა აღმომთიება.

¹ გ. ავალიშვილის მინაწერი: „კნაზ კუტუხოვმან გაზეთში დასწერა, ფრანკუხთა, ბაგრატიონი მსხვერპლად შეესწირეთ და მით განვერენითო“ (H 1103, გვ. 84).

² H 1103, გვ. 84 (ად): „ბგელ-ლომი“.

ქვემოთ ვაქვეყნებთ ოცნობი პოეტის ლექს აკრებულ პეტრე ბაგრატიონზე. იგი, უსათაუროდ, ჩართულია საქ. მუზეუმის S 1534 ხელნაწერში (გვ. 50. იხ. ჩვენის სტატია ვახ. კომუნისტში, 1942 წ. 17. IX).

ანონიმი

პეტრე ბაგრატიონს

(ნაპოლეონის დამარცხების გამო)

პეტრე, ქართველთა ხარ¹ დიდებო,
სახსოვრად დაესდვა შენი ქებაო.

სოლომონი[ვით] ძლიერი ლომი,
მარსის ველზედა ამაყად მვგომი,
სუაროვისა[?] მხნისა შემდგომი,
ვინ გვისახელა ჩვენ თვისი ტომი.

წეგაპკო, სულსა მიესცე შევბაო,
პეტრე, ქართველთა ხარ² დიდებო,
სახსოვრად დაესდვა შენი ქებაო.

ალექსანდრე რა დიდმან ინება,
ამაყ ფრანცუტთა სისხლის დინება,
თქვა: „უმალლესად დაესცე შინება“,
ჩემთა მხედართა ვყო ჩინებაო.

ჩვენს ლეროისა ხედა ლხინებაო,
პეტრე, ქართველთა ხარ დიდებო,
სახსოვრად დაესდვა შენი ქებაო.

პაპკა ლპრაძე

პეტრე ლარაძე (გარდ. 1837 წ.) პატრიოტული ლექსით გამოეხმაურა 1812 წლის მოსკოვს, რომელიც ნაპოლეონის ურდოებმა ცეცხლს მისცეს. პ. ლარაძე ავტორია ბევრი სხვა საინტერესო ლირიკული ლექსისა და პოემისა³. ჩვენ ვაქვეყნებთ „ლექსს მოს-

¹ ვარიანტი დღეს: S 1534, გვ. 50.

² ვარიანტი დღეს: S 1534, გვ. 51.

³ აკად. კ. ქეკელიძე, ძველი ქართული ნწერლობის ისტორია, II, 1924 წ., პროფ. ალ. ბარამიძე, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია. განაკვეთი გამოცემული დაულწრ. პედიანტიტუტის მიერ. ტ. რუხაძე, ქართული ეპოსი „გარდამავალი ხანის“ ლიტერატურაში. 1939 წ., პროფ. ილია აბულაძე პეტრე ლარაძის ოცნობი პოემა „სახე მგოსანი“: საქ. მუზეუმის მოამბე. ტ. XII, B. 1947.

კოეზე“¹, „მზე ვნახე მქუნვარედ“², „დავით ბატონიშვილს“³, „ძეობის ხმაზედ“⁴ და „ალექსანდრე ქავჭავაძის“⁵. ყველა ამ ლექსების დასათაურება გამომცემლებს ეკუთვნის. ლექსი „დავით ბატონიშვილს“, მაგალითად, ასე სათაურდება: „ეს პეტრე ლარაძე ყარიბმან მისწერა პასუხად მეფის ძეს დავითს და მადლობელ იქმნა ფრიად ესე ვითარად შეგონებისათვის“ (S: 155, 387, გვ. 130 r), ხოლო „ძეობის ლექსს“ „შვიდმუხლელი ლექსი“ ეწოდება.

აქ ისევ უნდა გავიხსენოთ პეტრე ლარაძისა და ალექსანდრე ქავჭავაძის პოეტური გაპაექრების ისტორია⁶. ეს იყო ერთადერთი შემთხვევა, როდესაც ძველი ქართული პოეზიის წარმომადგენელი, პეტრე ლარაძე ახალი (XIX ს.) ქართული პოეზიის დამწყებმა პოეტმა ალ. ქავჭავაძემ სიტყვა გადაკვრით ახსენა. აქამდის „ძველსა“ და „ახალს“ შორის დავა არ ყოფილა.

აღ. ქავჭავაძე წერდა (S 155, გვ. 275. ძველი პაგინაციით).

„ძველთ მელეკსეთ საქებელად
ნიჰად ასე დაიღვიან,
როჲ სიკრუს უწვევებას
მპევრპეთქეობით დაბურვიან.
თქვენცა იცნობთ პეტრე ყარიბს,
ძველნი კვალნი არ უგმიან
ლექსნი მისნი ტყუილნიცა
სხვათა მართალთ ემგობიან“.

პეტრე ლარაძემ ამ გამომწვევ ლექსს ასე უპასუხა:

„რა ვჰყო, კნიახ ალექსანდრე
ტყუილს ცუდად მეწამების;
აჲა ესტყუი, მიმოდარბის,
ტრფობის ალი ეკიდების;
ედებს რასჲ ვერ შემბედარა
კამშანი ემრავლების.
მებრალების, მაგრამ რა ვჰყო,
ეშუის ბაღეს გაემბების“.

¹ ანთოლოგია. ტ. II. 1928. გვ. 236—237. პრაღ. აღ. ბარამიძის რედ.

² იქვე.

³ S: 155, 387.

⁴ იქვე.

⁵ აღ. ქავჭავაძის თხზულებანი. 194.) წ. იოსებ გრიშაშვილის რედ. გვ. 315.

⁶ ტ. რუხაძე, ქართული ეპოსი „გარდამავალი ხანის“ ლიტერატურაში 1939. აკად. კ. კეკელიძის რედაქციით. გვ. 134. აღ. ქავჭავაძის თხზულებანი. ი. გრიშაშვილის რედაქციით. 1940 გვ. 129.

⁷ იქვე, ი. გრიშაშვილის დასახ. გამოც. გვ. 315, ტ. რუხაძის ქართული ეპოსი, გვ. 159. ხელნაწერები: საქ. მუხ. უშია ს: 155, გვ. 275, S 387, გვ. 253.

ჩვენთვის აქ ნიშნულია ალ. ჯავახიძის შემდეგი „თეზისი“: ა) XIX საუკუნის ქართული რომანტიზმის დამწყები ცნობს, რომ მის დროს იყვნენ „ძველნი მელექსენი“, ბ) ისინი „ძველ კვალს არ გამობენ“ და გ) მათი „ტყვილი“, მაგრამ, „მკერმეთქვობით დაბურული“ ლექსები „სხვათა მართალთ ემჯობიან“. პ. ლარაძის პასუხიდან ჩანს, ჯერ კიდევ თუ რაოდენ ძლიერი ყოფილა ძველი ქართული პოეზია. იდეური მარცხი მას აგემეს ჩვენმა სამოციანელებმა, თუმცა არქაისტები ვერ ასახავდნენ ძველი ქართული ლიტერატურის მაგისტრალურ ხაზს...

ლექსი მოსკოვზე¹

(1812 წელს მოსკოვის გადაწვის გამო)

ეჰა ვითარსა დროსა მწარესა,
 შევესწარ ცრემლით სამგლოვარესა,
 ცას ვხედავ რისხვით დამქუხარესა,
 სრულს ჩრდილოს კერძოს მადრწუნარესა;
 დიდს ტახტოსანსა საქებარესა,
 ვგრძნობ აღტყინებით ცეცხლ მღებარესა,
 ვინ არ იგლოვდეს სამწუხარესა,
 ვაი, მოსკოვსა წვათ მღებარესა,
 შეიდას წელს ტრფობით ნაგებარესა².
 აწ მზის მოქცევა რაბამ დამწარდეს,
 დიდშენი ტახტი წამს ვით განქარდეს,
 დედა ქალაქი მტერთ ხელს შევარდეს,
 შეილნიცა მისნი მისგან განვარდეს,
 შეწვენად მისსა სრულად დაზარდეს,
 მშობელთა შეილნი კვლავ რადლა ზარდეს,
 რადგან მზრდელი ჰსცეს სიმძულვარესა...
 ტყება განმრავლდა ოთხსა კიდესა,
 ჩრდილიეთს ყოვლნი ცრემლსა ღვრიდესა
 მდიდარნი რომელ ლხინით სმიდესა,

¹ სათაური: „მასვე პეტრე ლარაძისა“: S 155, გვ. 229—300.

² ეს ორი ტეუბი მეორდება შემდეგ სტროფებშიც.

აწ გლოვით თმათა განიფხვრიდესა,
 ფრხივ განლტოლვილნი ნიეთთ განჰყრიდესა,
 ამით სრვას თავნი განარიდესა.
 ჰხედვიდენ თვის ზედ მზეს მბუნდარესა...
 მარიხი რისხვის ლახვრით სისხლ მღვრელობს,
 ბრძოლისა ეამსა მრისხანედ მკვლევლობს,
 თუმცა მრავალნი მხნედ ლომ-გულ ქველობს,
 გარნა მისრევ მახვილი მკრელობს.
 იხილე ბრუნვა ეტლის, ვით კრელობს.
 ეამად ყინვა ზრავს, ოდესმე მწველობს,
 ვარდსა ხედეს ენობა ნაფუნჯვარესა...
 რადგან სოფლისა წეს არს ცვლილება,
 განგებით ხვედრსა არ ხედეს შლილება,
 დღეს მოსკოვს შეხვდა წვით დაზელილება,
 ხვალ თვისი საქმე სხვას ემხილება,
 ბედ კეთილოპის ხის დაჩრდილება.
 ქედმალლობამ ჰკოს დაფურცვლილება.
 სასინანულოდ არს საქმარ ესა.
 ვაი, მოსკოვსა წვად მთებარესა,
 შვიდას წელს ტრფობით ნაგებარესა.

დავით ბატონიშვილს¹

რად ჰკმობ სოფელსა, რა უქმნია შენზედ ავები,
 აღვსილი ყოვლის კეთილობით, მოგცა ნავები,
 დღენი დაგიტებო, არსით გიჩნდეს საზრუნავები,
 დაუდგრომლობით, თვითვე დახსენ მასთან ზავები,
 მოყუასთა გსურის მრისხანეებით დასქრა თავებო².
 გულსა დაუფენ, მტერსა და ერთგულთ ჰმოსე შავები,
 ღმრთის სანაცვალოდ, მოსაეი ხარ, გრწამს ბოლინანი,
 სერაფივით წილად ნიჰენი ცუდნი გყავს გარ მრპინავი,
 მათით დასტებები, მათ აღერსობ, არ თუ ინანი.

¹ სათაური: „ეს პეტრე ლარაძე ყარიბზა მისწერა პასუხად მეფის ძეს დავითს და მადლობელი იქმნა ფრიად ესე ვითარად შეკონებასათვის“ (S 155, გვ. 293—294).

² ეს ტაეპი მეორდება ყოველ სტოფში.

სჯობს მოიშალო, რაცა გკირან საზრახავები.
 ჰბრძანე, რად მოსთქვამ, რას შეასმენ კერპთ საძულველთა,
 ირწმუნე მათი, ვერ აღადგენ, ძველთ საძირკველთა,
 შეუდეგ კვალსა წინაპართა მათ სანატრელთა,
 ჰსჯობს დაივიწყო, საქმენი გაქეს საიციხავები.
 რად სდეგ უბადრუკთ, შერისხვანი რას დაგაკლებენ,
 ღვთისა სურვილით ბედსა შავსა განგინათლებენ,
 ევმანოელის შეტრფობანი აღვამალლებენ.
 ხრწნადთ ტრფიალებას, ჰსჯობს მალედ ჰყო განასხვავები,
 თვით შენდა კმა არს, თუცა ნანდიელ უდაბნოს გვრიტობ,
 რად შენ სამარებს, ბახუსს ალხენ, სმად გულით მსრიტობ.
 საქმენი სხვანი, სახე გსხვაობს, რით კემმარიტობ,
 სახლთა სმით მოვლი სხვა ბუთლებით რწყე საფლავები.

მზე ვნახე მკჷნვარედ¹

მზე ვნახე მკჷნვარედ, ეამი მხედა მწარე,
 ვიკმენ დამწყვეელი სვისა და სვისა,
 ამად გლოვა ჩემი ვერლა დაფვარე,
 ესტირ მომდურავი სვისა და სვისა.
 დავემხეე მკადრები, შიშით მძრწოლარე,
 ვჰკადრე მზეო ღრუბლით, რად დაითვარე?
 გავსილი მთოვარე, რად იბუნდარე?
 ჰბრძანა უპირობა, სვისა და სვისა.
 ვიგრძენ მრისხანებდა ამაყად ვარდი,
 კვლავდა მოხსენებად შიშით შეეზარდი.
 ესთქვარე სისხლის ცრემლი, შემეკმნა დარდი,
 დაეგმე მალი ბრუნვა სვისა და სვისა.
 გულსა გამეხებით ინდელთ ისარნი,
 დამესხნეს საკვდავად, მდის სისხლის ღვარნი,
 ნარინჯთა მიდამო, ტკბილად საყვარნი,
 ჰკრძალა, დახე ქცევა სვისა და სვისა.
 კმუნვა მთიებისა შემეკმნა მკვლელად,
 უწყის მზემან მისმან, ვარ მისთვის ხელად,
 სახმილი მეგზვნების გულსა შემწველად.
 მასეე ძალუძს შეცვლა, სვისა და სვისა.

¹ სათაურში: „მისეე პეტრე ლარიძისა“ S 155, გვ. 298.

ძეობის ხმაზელ¹

ძეობასა ვიყავ მზისა ომზევ, შინ შემოდიაო

ცისა სფეროს მნათობთ დასნი უცხოლ შეჰკრებილან,
შეჰკავს იყენენ მხილველთ მნასნი, ესრედ ჰნათლდებიან,
ობრვენ მათთვის გულით ხასნი, გლახ ვინ ემწებიან,
სურვილისა უსვამთ თასნი, ამაღ დაბნდებიან,
ხმობენ სადა ტკბილ მოყვასნი, ცრემლნი მრავლდებიან,
ცისა სფერას შეჰკავს იყენენ...

სხვა მოგიტხრათ ციურთ დარნი, იქმნენ მოხარულნი,
ზღვად ბროლისა სვეტნი მყარნი, ნახეს სუსტებულნი,
სთქვეს სადაფმან ლალის კარნი, ჰყო აწ განღებულნი.
მაისისა ტკბილნი ცვარნი ვჰჰოეთ ბრწყინებულნი,
მარგალიტად შინამდკარნი, ელვა მოკრთებიან,
ცისა სფერას შეჰკავს იყენენ...

ცა განხმული ნათელ მრავალს, მზესა აბრწყინვალებს,
დისკო მოჰყავს აღმოსავალს, ლხინსა გვიმალმალებს,
ვარდს აბუტკებს მას ნახსა კვალს, სჯობს, იტყვიან, ლალებს.
მთოვარე ჰგავს შორით შავალს, მნახავთ იტრფიალებს,
სამხრით ჩადილო და დასავალს მუზნი განჰსცხრებიან.
ცისა სფერას შეჰკავს იყენენ...

უსასყიდლოს ლითონს ხმობენ თვალის გამოღებას,
ყოფლნი ქებით შეამკობენ, ძოწის მკრთოლგარებას,
იაგუნდს ფერით ნასობენ, ჰყოფენ განდიდებას,
მას გარემო მუსიკობენ, ამრავლებენ ქებას,
ესურვიან, შეიტკობენ, შვებით მიშობიან.

ცისა სფერას შეჰკავს იყენენ.

ლომის ბურჯსა ლეკვი მისი ახლად შემოსრულა,
აქეს ბეჰმეკრდი შესატყვისი, პირით გაბადრულა,
პალესტინს ია-ნარვისი მისგან გაბასრულა.

ზუ ლაწვთა ჰგავს, რომ მაისი, ყვავით აღკაზმულა,
შროშანი მასთან რა ისი, სრულ ვერ ეღრებიან.

ცისა სფეროს შეჰკავს იყენენ...

სამხაარულო ვარსკვლავი ბრწყინავს მოელვარებს,

¹ სრული სათაური: „ეს ქვემოთე შვიდმუზღეფა ლექსნი ძეობის ხმაზელ შეთხზა პეტრე ლარაძე ყაზიბძან“ (S 155, გვ. 331-335).

ჰგავს აფროდიტს მოსწონს თავი, მოგვეფენ ნათლის დარებს,
თეთრ ტბას ჰშვეენის შავი ნაფი, სათს გარს შეისარებს,
გაწვდით კილოს შესართავი, ჰგავს ინდ მოისარებს.
მკვრეტთ არლა გვაქვს საზრუნავი, შეება გვმატებიან.
ცისა სფეროს შეჰგავს იყენენ...

იშვებდით და განსცხრებოდით, მთენნო იხარებდით,
მზესა გარე მოერტყმოდით, ჩჩვილსა ჰტრფიალებდით;
მოგვცა ზენამ რასცა ვბჰობდით, ტკბილს ხმას ლულუნებდით,
სრულს ღამესა ნაზად ჰხმობდით, მშობელს აამებდით.
ყმას იღვწოდით, სათუთობდით მალედ ნათლდებიან.
ცისა სფეროს მნათობთ დასნი უცხოოდ შეჰკრბებიან,
შეჰგავს იყენეთ მხილველთ მნასნი, ესრეთ ნათლდებიან¹.

---

¹ „სრულ იქმნა ძეობა: ღამის მთევე უთათვის დროს განსატარებლად“ <ავ-
ტორის ბალუმინაწერი> : S 15წ, ავ. მკვ.

რუსულიდან ნათარგმნი ლირიკის ისტორიიდან

ძველი ქართული მწერლობის უძველეს პერიოდში (V—X ს.) ჩნდება ლირიკული პოეზიის ის ქანრი, რასაც საგალობელი ანუ ჰიმნა ეწოდება. კლასიკურ პერიოდში (XI—XII ს.) სასულიერო „იროიკულ პოეზიას“ (აქედან „ჰიროიკო“ და „ჰეროიკული“) ცკლის სრული ზომის ეპიკურ-პოეტური თხრობანი, რომლებიც რუსთაველმა დააქანონა. ფაქტია, რომ, თუ მხედველობაში არ გვექნება ქეთევან დედოფლის (1573—1624) ერთადერთი „ფისტიკაური ანბანთქება“, თეიმურაზ პირველის (XVII ს.) რამდენიმე მცირე ზომის ლექსი („თამარის სახე დავით გარეჯას“...), თვით აღორძინების ხანაში, XVII საუკუნის გასულამდი მაინც, ბატონობს რუსთველური შაირი. XVIII საუკუნე მდიდარია ლირიკული ქანრებით. პირველყოვლისა მათ გააჩნია თეორიული ინტერესი. თეორიულ თვალსაზრისს მოკლებული არაა აგრეთვე VIII—XI საუკუნის ქართული ლირიკა. აქ, როგორც ცნობილია (აკად. კ. კეკელიძე), შემონახულია ლირიკული ქანრების შინაარსის ამსახველი ქართული („ქებაჲ“...) ან უცხო წარმოშობის ტერმინები („იადგარი“, „აკროსტიხო“, „იროიკო“, „ხოტბა-ენკომიები“, „იამბიკო“, „მეხური“...).

შუა საუკუნეებისა და აღორძინების ეპოქის პოეტები ლექსის სათაურში, ან ერთ-ერთ სტროფში ჩაურთავდნენ ხოლმე განმარტებას იმ „კილო-ხმისა“, „ჰანგისა“ თუ მოტივისა, რასაც ლექსი შეადგენდა. ჩვენს დრომდი უმთავრესად ამ სახით მოაღწიეს „ანბანთქება-მაჯამების“, „მუსტაზად-მუხამბაზების“ ნაირმა სახეებმა და კლასიკურმა ნიმუშებმა, რითაც ასე მდიდარია ძველი ქართული ლექსი¹.

¹ ამის შესახებ ი. აკაკი გაწეულას მონოგრაფია: კლასიკური ქართული ლექსი. 1953 წ.

თეორიული აკრიბიის (უცილობლობის) თვალსაზრისით ყველაზე უფრო მოწესრიგებულია ლიტურგიკული ჰიმნების შემცველი ის კრებულები, რომლებიც ამშვენებენ საქართველოს მუზეუმებსა და სიძველეთსაცავებს. ამა თუ იმ მოვლენის გამომხატველი ტერმინები, როგორც ცნობილია, ერთი ხალხიდან გადადის მეორეში უმთავრესად ნათარგმნი ლიტერატურის გზით, ამიტომაც ასეთი თარგმანების შესწავლას, რასაც, სამწუხაროდ, ყოველთვის არ ექცევა ჯეროვანი ყურადღება, ფასდაუდებელი ღირებულება ენიჭება.

ძველი ქართული მწერლობის დასასრულს ქართულ მწერლობაში გაჩნდა თხზულება, რომელიც თარგმნილია რუსულიდან და რომელიც ატარებს დამოწმებულ სახელს „საფუძველნი სიტყვიერებისანი“. ლირიკისა და მისი სახეების თეორიასთან ერთად, აქ მოცემულია იმ დროის რუსული ისტორიული პოეზიის მრავალი ნიმუში. განმარტებულია აქ, პირველყოვლისა „სიტყვიერება (ნიჭი სიტყვისა)“, რომელიც „არს შემძლებლობა გამოხატვად ჰაზრთა ლექსთა მიერ“ (S 1519, გვ. 2 რ). „სიტყვიერება“, რაც თარგმანი რუსული „Словесность“-ისა, იმ დროისათვის ნეოლოგიზმია. მწერალმა ნათლად უნდა გამოთქვას აზრი. ბნელად გამოთქეაჲს ის, „ვისცა უყვარს ნამეტნავად განსაზღვრება“ (S 1519, გვ. 30 რ). რომ ყოველი საგნის შესწავლას ჰირდება თეორია, ეს ახსნილია მათემატიკის მაგალითზე: უცოდინარი, „უსწავლელი მათემატიკისა არა თუ ოდენ ცუდად, არამედ სრულიად ვერ შემკლებელ არს გულისხმისყოფად ქეშმარიტებათა სამათემატიკოთა“¹. ეს ნიშნავს: ჯერ თეორია უნდა ვისწავლოთ საგნისა და მის კვლევას მერე მოვიკიდოთ ხელი.

ლიტერატურის თეორიის ნათარგმნი სახელმძღვანელოში მოცემულია დებულება, რაც მუდამ შეინარჩუნებს ცხოველმყოფელობას. საკითხი ეხება სალიტერატურო ენის გამართვას გამოჩენილი მწერლების მიერ მიღებული ნორმების მიხედვით და საერთო სახალხო ენად ამა თუ იმ ქვეყნის ერთ-ერთი კუთხის მეტყველების აღიარებას. ძეგლში ნათქვამია:

„ჯერ არს უბნობად და წერად მით ოდენ გვართა სიტყვითა, რომელიცა იხმარების უმჯობესთა შინა ადგილთა და უმჯობესთა მიერ მწერალთა (იქვე. გვ. 30 რ).

¹ საქ მუზეუმის S 1519, გვ. 30 რ.

თუ კი ჩვენ თეორიულ შეხედულებებს, ზოკჯერ უცხო მწერალთა შეხედულებებს ვაპყარებთ, რა დააშავა თარგმანებმა?

წიგნში „საფუძველნი სიტყვიერებისანი“ მოცემულია ქართულში ცნობილი თუ უცნობი მრავალი პოეტიკური ტერმინის განმარტება. განმარტებულია, მაგალითად, ლირიკული პოეზია, მისი იმ დროს ცნობილი ყველა სახე, აგრეთვე რომ, თითოეული „მოდრაობა სულისა შესაძლო არს გამოხატვად ლირიკულითა ლექსითა“ (S 1519, გვ. 31 v). ლირიკული ჟანრების გამოსახატვად იხმარება „ლიმნი“, „ოდა“, „დითირამბი“, „პანეგირიკა“, „ელელია“, „ეპიგრამა“... აქვე მოცემულია როგორც საერთაშორისო სიტყვახმარებაში მიღებული ტერმინი „ჰიმნი“, ისე მისი ქართული სინონიმები: „გალობანი ანუ სიმღერანი“ (S 1519, გვ. 25 r). სწორადაა ამოხსნილი ისიც, რომ ჰიმნი შეიძლება შეიცავდეს პროზას და, რა თქმა უნდა, გაბმულ ლექსსაც. სასიმღერო ლექსი, თავის მოძახილთან (რეფრენი) ერთად, ყოველ სტროფში გვაძლევს ოთხიდან ექვს ტაქამდე: „ოთხ სტოპიერად ანუ ექვს სტოპიერთა“ ლექსთა (S 1519, გვ. 25 v). საზოგადოდ, ცნობილია, რომ იამბიკო ხუთ სტრიქონიანი ლექსია (ყოველ მუხლში ან სტროფში).

აღიარებულია, რომ რელიგიური გრძნობის გამოხატვა გალობით უბრალო საქმე როდია: იგივე ითქმის საერო გალობაზედაც. ეს გრძნობა კიდევ უფრო ძლიერდება, თუ გალობას თან შეეწყობა მუსიკალური აკომპანემენტი. საამისოდ ძეგლში „საფუძველნი სიტყვიერებისანი“ შემდეგი წერია:

„გალობა არს ესრეთი თხზულება, რომელთა შინაცა პოეტი (მელექსე) ანუ სხვა რომელიმე პირი აღესილი სიხარულითა ანუ მწუხარებითა წარმოსტკვამს გრძნობათა თვისთა, ანუ ხმათა ზედა მუსიკისათა, ანუ წინადასხმითა ოდენ მათითა. მაგალ<ითად> (გვ. 27 v). საილუსტრაციო მასალად აქ მოყვანილია პოეტ დმიტრიევის (1760— 1837) ლექსი:

ყოველთა ყვაილთა უმეტეს

მიყვარდა მე ვარდი;

მის მიერ ოდენ ველსა ზედა

სახედველსა ჩემა მხიარულ ვყოფდი.

თვითეულსა დღესა უსაღრფოეს,

ჩემდა იყო იგი.

თვითეულსა დღესა უმწითურეს,

ვითარცა ყოვლად ახლად ყვოდა.

არამც ბედნიერებასა ზედა ს:მარადისოდ
თვითეულმან დასდევს იმედი
ვარდისადმი, ვითარცა განგებ
აღერია ასპირი¹.

ვარდი არა დაქნა.

თვით იგივე ყვავილი გარნა არლა იგი იყო.

არომატ არლა არს.

გლოა ვითარ საზარელ არს

ჩვენდა ესე საგანი,

ჰოი რაოდენ საშიშნი არს

შვენიერებისათვის ბიწი. დმიტრიევი“ (27 v).

„გალობა“ და „ლიმნი“ მოყვანილ მასალებში დიფერენცირებულად გვხვდება. ჩანს, აქ ომონიმურ პარალელიზმთან გვაქვს საქმე.

„ლიმნი“

ჰიმნი, როგორც ეს დადგენილია სამეცნიერო ლიტერატურაში, ქართველებმა იცოდნენ ჯერ კიდევ ადრინდელი ქრისტიანიზმის ხანაში, კლასიკური ჰიმნები ჩამოყალიბდა VIII—X საუკუნეში (აკად. კ. კეკელიძე)² აშას ახლა ემატება რუსულიდან ნათარგმნი ჰიმნები, სადაც მათი განპარტებაცაა მოცემული. აი, სათანადო ცნობა.

„ლიმნი იზედ წოდების გალობა თქმული პატივად უზენაესის არსებისა ანუ დიდისა ვისისამე სათნოებისა, მაგ ლიმნი ღმრთი-სადმი“:

„აღფორინდები სჰლითა შენდამი, ყოვლად პატროსანო,
ვინაო საუკუნეო სიტყვაო სამ-წმიდაო.

გნატრი შენ, მიუწთომელო,

ყოვლის შემძლეგელო, დაუსაბამოო მეუფეო.

გნატრი და გულითა აღვიტაცები.

მქვრეტ ბევრეულთა სადაცა მივიქვევი,

ქმნილებასა შინა შენსა სასწაულთა...

სადა არს წერტილი სოფლის დაწყებისა.

რაი ზრდის მხესა შინა ცეცხლსა შენსა,

რაითა ვაოსკვლავნი სამყაროსა შინა დამტკიცებულ არიან,

და რაი მიმოაქვევს სფერასა ქვეყანისასა...

¹ ხელნაწერშია: ასპირი (გვ. 27 v).

² ჰიმნოგრაფიით მდიდარია აგრეთვე ძველი ქართული მწერლობის აღორძინების ხანა (XVII—XVIII ს.): იხევე ერისთავი, მარიამ—მაცკინე, ნიკოლოზ რუსთველი ანტონ პირველი... (იხ. აკად. კ. კეკელიძე, ძველი ქართული მწერლობის ისტორია. ტ. I^ა, გვ. 583—584).

შენ შეხედვითა აღაგზნებ მზეთა,
შენ წამიყოფითა მიმოაქვე სოფელთა,
შენ სულითა დაჰბანდებ ანგელოზთა,
და სიტყვითა ჰაზრითა ერთითა ამას,

იოტას წინაშე შენსა—საოცრებასა სოფლისასა აღსაბობ* (S 1519, გვ. 25 r—25v).

ფილოსოფიური პოეზია, რასაც ეს ლექსი შეადგენს, ქართველებს ჯერ კიდევ XI საუკუნეში ჰქონდათ (ეფრემ მცირე...).

ჰიპნოზი აგრეთვე მიეძღვნება რომელიმე დიდ საგმირო საქმეს, რაც აღმაფართოვანებელია. საამისოდ ნათარგზნ ძეგლში მოყვანილია დერჟავინის ლექსი „ქლევაა ზედა როსსიულისა ფლოტისა თურქთა ფლოტსა ზედა“. აი ესეც:

„ჰოი სიხარული! დღესასწაულობა! ჰოი დიდება დღეთა ჩვენთა,
უზნელოთა შევნიერებასა თანა სხეთასა შესწორებული,
ჩრდილოურნი ტუიზნი შემწენი როსსიისანი
მოჭერინვენ საშულ პატნესთა
მქუზარენი ღრუბელთა შინა.

მეხნი არიან ხელთა შინა მათთა, მორჩილ არიან მათდა სტიზიონი.
განელიან კვალთა ზღვათათა, სადა იმაღლის მტერი მათი.
თვალითა ვძიებენ, სადაცა გაშლილ არს აფრა თურქთა.
ეწივნენ, სიხარულით მიეტევენენ, მიჭკრინდენ.
ყოველთავე ხელნი კვეთებდნ განრთხმულ არიან და ამაღლებულ
ყოველნივე რისხვითა განფიცებულ არიან.

ეწივნენ და იქუხეს.

მე ვხედავ მცურავალთა ვტნათა ძლევა შემოსილსა მწყობრსა,
თუ ვითარ იყვანებს მათ უცნობელი ზღვათადნი მამაცი.
აფრანი მათნი ფრთენი, ანძანი მათნი ბურვილი ტყე,
მყის ვლენან, მყის ვლენ ახლად ქუზან, ახლად ექადიან.

მივლენან და სცემენ,

ვითარცა ქუზილი მძიმეთა ღრუბელთა;
„უანუარიოს“ მუნ და „სვეტოალავ“ ფრინავა,
და გრიგალთა შემდგოვან თვისისა საქანელსა და კვაქლა მიმოაქცევს.
და სახელითა ზენათა თანა მებრძოლთათა წოდებული
და როსტოსლავ და მასთანა „ვეროპა“ შოვის პატნესთა
უტევენენ მტერთა ზედა
დაუცხრომლად ქუზილთა.

„ეესტათი“¹ სრულად ცეცხლსა შინა სტყარკნის ცეცხლსა და სიკვდილსა.
მიმოიქცევის იბრძვის, აწყევს ზღვასა და ხველსა.

შენ საშინელი მთა დაბმული არს ჯაკვითა;

¹ „ეესტათი“, „იანვარიოს“, „სვეტოალავ“, „როსტოსლავ“ „ვეროპა“, ჩანს, რომ აღდგების სახელებია.

ვითარცა წარმონიშნული ვეზუიოს ჰკლევს ჰაერსა,
დაუცხრომლად იხ.ხის და რკინობს მათთანა,
და შენდგომი“ (გვ.27r—27v).

ამგვარად, დერჟავინის სახობტო ჰიმნებს ძველ ქართულ ნათარგმნ ლირიკაში მცირე ადგილი არ უქირავს.

„ოდა“

ქართული მწერლობის უძველეს პერიოდსა (V—X ს.) და მის მომდევნო საუკუნეებში ჰების შინაარსის თუ მისი ეანრობრივი ცნების გამოსახატავად იხმარება ტერმინები „ქება“ („ქება ქებათა“, „ქება აბოსი“, „ქება ხანცთისაი“...), „შესხმა ენკომია“ („ცხოვრება ილარიონისა“), „აზმა“ (1229 წ. „ისტორიანი და აზმანი თამარისა“), ხოლო თვით „ოდა“ ანუ ტაჯიკურ სპარსული „ყასიდა“ (წერდა რუდეგი, IX ს.), ისე როგორც „ხობტა“ (გვხვდება „ხუდბა(ც“), მართალია ეანრობრივად კლასიკური ეპოქის მონაპოვარია, მაგრამ ტერმინის სახით აღორძინების ხანაშია დამოწმებული (საბა: „ხობტა მეტი ქება“). მამუკა ბარათაშვილმა („ქაშნიკი“, 1731 წ.) მოახდინა ჩახრუხაული ლექსის (რაც ქართული საერო ხობტის კლასიკურ მაგალითად ითვლება), დაყოფა, მაგრამ თეორიულ ტერმინოლოგიამდე ის არ აუყვანია.

რუსულიდან ნათარგმნ ძეგლში, რომელსაც „საფუძველი სიტყვიერებისანი“ ეწოდება, გვხვდება როგორც „ოდა“, ისე „პანეგირიკა“ (S 1519, გვ. 31 r). იმის მიუხედავად, რომ რუსებს „ოდა“ ბევრად უფრო ადრე ჰქონდათ, თუნდაც „იგორის ლაშქრობის ამბავი“, ქართულად ნათარგმნ რუსულ პოეტიკაში ოდის შავალითად მოყვანილია დერჟავინის „ოდა ღმერთო“ („Бог“):

„ოდა არს გალობა, რომელსაცა უგალობებს ვითარსამე დიდსა საგანსა აღტაცებული დიდებულებითა მისითა. ესრეთ დერჟავინსა უგალობიეს ღმრთისადმი და პეტრეს ძღვევისადმი ფლოტთა ზედა თურქთასა“ (S 1519, გვ. 25 v).

აქვე მოხმობილია ლექსი „ღმერთი“ და ისიცაა ნაჩვენები, რომ „ძიე § 61“-ო. მართლაც, 61 პარაგრაფში სხვა შემთხვევის გამო მოყვანილია „ბოლ“ ის ათტაეპიანი ფრაგმენტი (გვ. 14).

აქ ზოგადად უნდა შევნიშნო, რომ ეს ლექსი დაწერისთანავე გახდა მოწონებისა და მსოფლიო გავრცელების საგანი. მოიპოვებდა მისი თარგმანები სხვადასხვა ენებზე. ჩვენ ერთხელ უკვე შევნიშნეთ.

რომ ე. წ. „გარდამავალ ხანაში“ მოგვეპოვება დერჟავინის „ნორ“-ის ათამდე თარგმანი. ახლა ამას ემატება უცნობი თარგმანი, რაც მოგვეყავს:

„ოი შენ იძიე ჭანზომა ღრმისა ოქანისა,
აღრიცხვა ქვიშათა და საივთა პლანეტათა,
დალათუ უძღომცა გონებამან მ.ლალმან.
შენად რიცხ და საზომი არა არს.
ვერ ძალუძს სულთა განათლებულთა,
ნათლისაგან შენისა შობილთა;
გამოკლევე მსჯაერთა შენთა,
ოდენ ჰაზრი ამალღებად შენდამო იკადრებს.
შენსა შინა დიდებულებასა განქარდებრს,
ვითარ საუყუნოსა შინა განუღლილი წუთი,
ყოფა ხოსისა ქამერი.
უფსკრულთაგან საუყუნოობისათა შენ აღმოუწოდე;
ხოლო საუყუნოობა უწინარეს საუყუნეთა შობილი.
თვით თავსა შინა შენსა დააფუძნე;
თვით თავით თვისით შემტკიცებული.
თავით თვისით თვის გაჰო ბრწყინვალე.
შენ ხარ ნათელი, ვინაიკა ნათელი წარმოიღინა.
დამბადებელი ყოვლისავე ერთითა სიტყვითა,
ქმნულებასა შინა ახალსა გაწერციობილი.
შენ იყ:ე, შენ ხარ, შენ იყო საუყუნოდ.
შენ ჯ:კუსა არსებათასა თვის შორის დამტევენელობ.
მას იპყრობ და განაცხოველებ;
დასასრულსა დასაბამისა თანა შეაულლებ
და სიკვდილითა ცხოვრებასა მიანიჭე...“ (გვ. 15 v—26r).

„ღითირამბი“

რუსულიდან ნათარგმნ წიგნში წერია, რომ ღითირამბი ერკვა ბახუსის სადიდებელ ლექსს, ხოლო აწ ვეძახით ღითირამბს ხუმრობით ქებასაო. ამის შესახებ აქ ნათქვამია:

„მაგალითად ღითირამბისა მსახურებად შესაძლო არს თხზულება დერჟავინისა, თუმცა თხზულება ესე არა წოდებულ არს მის მიერ ღითირამბად“. საამისოდ მოყვანილია „რაოდენნიმე ტაეპი (სტოპნი)“¹:

¹ ეს ნაწილი რიგით 111-ე პარაგრაფს შეადგენს: S 1519, გვ. 28 r.

„მარად საქებელ პატრიცემული ხარ.
 ყოველსავე ზედა სოფელსა განმხრობილ ხარ.
 და გულის სათქმელ ყოველთაგან.
 ჰოი შენ, დიდ შეძლებულთ ბედნიერებაო.
 წყარო ჩვენთა უბედურებათა და ზვებათაო.
 შენ კეთილსა და ცუდსა ტაროსსა შინა;
 მავრი, ლოპარი, მწყემსნი და მეფენი.
 გვედრებიან ტალავართა შინა და საყდართა ზედა.
 ლაღადებიოთა და კვნესითა და შინა თვისთა
 აღგიებენ საქურთხვევლთა.
 სადაცა მიაქცევ გულსა შენა,
 მუნ ქალაქთა ავლად გარააქცევ
 მოიყვან შიშად გმირთა,
 სულთანთა შეამწყვდევ ცალიათა შინა,
 დასასჯელად გამოიყვან კოროლთა;
 გარნა უკეთუ შენვე თუმცალა კიტხვით
 მოაქცევ ვისმეზედა სახედველსა შენსა,
 ძონასა ჰყოფ მეფედ სოფლისა;
 ნაცვლად ძონძისა პორფირისა
 დასდებ. შენ, მას ზედა (და შემდგომ)“ (S 1519, გვ. 28 r).

„ეპიგრამა“

ეპიგრამის აზრის შემცველი ლექსი XVIII საუკუნემდეც იცოდნენ, მაგრამ ამ ლირიკული ჟანრის გამომხატველი სიტყვა XVIII საუკუნემდე არ შემხვედრია. სამაგიეროდ ფართოდ გავრცელებული ეპიტაფია („ეპიტაფია“ ბასილ დიდისა...). ეპიგრამატულ ჟანრში ძველი ბერძნები გულისხმობდნენ ლექსწარწერას რომელიმე საგანზე, რაც განმარტავდა წარწერის მნიშვნელობას. მასში გულისხმობდნენ სატირასაც. უკანასკნელის ნიმუშად ჩვენს მასალებში მოყვანილია „ეპიღრამა ცუდსა მესტიხესა ზედა“ (S 1519, გვ. 24r) ისეთი ეპიგრამის ნიმუშად, სადაც ზედწარწერის დევიზია ახსნილი, ქართულ თარგმანში შეგვხვდა „ზედწარწერა კუარცხელბეკისა პეტრე დიდისა ანდრიატისა“, რომელიც, როგორც ჩანს, რუს პოეტ რუბანს (1742—1795) ეკუთვნის: „ესე ვითარი წარწერა ხილუად შესაძლო არს მონუმენტსა ზედა აღდგინებულსა პეტრე დიდისადმი, პეტრე პირველისა „ეკატერინე მეორეჲან“ (S 1519, გვ. 24r) ამ ლექსის პირველი სტრიქონი ასე იკითხება:

„ზვილიო როდოსისაო, დაიშობლე ყოვლად ამპარტავანი სახე შენი,
 და ნილოსთა მალალთა პირამიდთა შენობანო, დასცხვრით!
 უმეტეს აღრიცხულ ყოფად საკვირველებად.

თქვენ, თხიერთა ხელთა მიერ მოკუდაეთა შექმნილნო,
ხელითა უქმნელი აქა როსსიული მთა
მოსმენილი ხმასა ღმრთისასა ჰაგეთაგან ეკატერინასთა,
მოსრულ არს ქალაქად პეტრესსა უფსკრულთა მიერ წვევისათა,
და დადგრომილ არს ფერხთა ქვეშე პეტრე დიდისა“ (S 1519, გვ. 24 v).

ეს ლექსი თარგმანია რუბანის „წარწერისა“, რომელიც აქვე მოგვყავს:

Колос¹ Родосекий, свой смири прегордый вид.
И Нилских здания высоких пирамид,
Престаньте более считаться чудесами.
Вы, смертных бранными соделаны руками,
Нерукотворная здесь „Росская гора“.
Вняв гласу божию из уст Екатерины,
Пришла во град Петров чрез невския пучины.
И пала под стопы великого Петра².

ნათარგმნ ძეგლებში წარმოდგენილია ეპიგრამის სახეები: შადრიგალი, სონეტი, ტრიოლეტი და რონდო.

„რონდო“

რონდოს ერთ-ერთი საერთო ნიშანი ისაა, რომ ყოველი სტროფის მეოთხე ტაეპი მომდევნო სტროფებში. კანონზომიერად მეორდება და შეადგენს რეფრენს. რონდო (ფრ. rondeau) ჩვეულებრივ გულისხმობს 13 ან 24 სტროფიან ლექსს. ქართულში კი 8 სტროფიანი ლექსია წარმოდგენილი. ყოველი სტროფის ბოლოს მეორდება ტაეპი:

„არა არიან აქა არა არიან შენნი მეგობარნი“.

მომყავს ორიოდე სტროფი:

„აქაურთა შინა წალკოტთა გალობს

ბუქენარსა ზედა ბულბული.

მე მესმის იგი მოუხ.ხრობს:

არა არიან აქა არა არიან შენნი მეგობარნი!..

მწყემსნი სრბიან სამცყოსადში

თვითეულნი თვისთანა მვალსაველისა.

¹ კოლოსის მნიშვნელობით ეს სიტყვა საბას, ან სხვა რომელიმე ლექსიკოგრაფს არა აქვს. არ ეციცი, საიდან აიღო მთარგმნელმა „ხვეილი“. სხვა სიტყვის (ძეგლი?) კვალს ხელნაწერში ვერ ვაშჩნევთ.

² იხ. Русский биографический словарь. 1918. გვ. 378: ამ ტომშია: Рамановы - Рясковский.

და მროკველნი იწურთიან განაძენებულად:
არა არიან აქა არა არიან შენნი მეგობარნი...

...ნაკადულნი და ცრემლთანი,
არა არიან ჩემთანა ჩემნი მეგობარნი" (S 1519, გვ. 24 v 25 r).

„რომანსი“

„მოკლე მოთხრობა“ ლექსად. მისი მაგალითია ლექსი: „სიკვ-
დილსა ზედა დუბენსკისასა, რომელიცა მოიშთო განსვლასა შინა
ნევისასა“ [აქვე ნახსენებია საკუთრივ რომანი და მისი მიღებული
განმარტება, გვ. 29 r] რომანსის მაგალითი:

„ამიერ ღრუბელთათ შთოვარე მშვენიერი
აღმობდა და ჰსკურეტს მდინარესა შინა
საშუალ ნისლთა და წყვიდადისა საზარლისა.
მოგზაური მივალს ნავითა...“

„გარნა ნავი მყის შთაინთქა
მოგზაური ბნელოვანსა სვამს ლელვასა.
რაოდენცა მეცადინეობდა, ისწრაფდა,
ქვად ქუეე შთახდა ძირისადმი.

აქა ცხოვრებისა სახე მალე მორბედისა
რაოდენცალა იმედი გვაცდუნებდეს ჩვენ,
ყოველივე შთავინთქმით შინა საუკუნოსა.
მეგობრობაო და სიყვარულო, მშვიდობით“ (თავი 9, §118, S 1519,
გვ. 29 r).

რომანსს (romens) ინგლისელები რომანულ ლექსს ეძახიან.

თომას გრეის „მსოფლიური სასაფლაო“

აქ ვათავსებთ ინგლისელი პოეტის თომას გრეის (1716—1771 წ.)
ლექსს „სოფლის სასაფლაო“, რომელიც, როგორც ეს ქართულ თარ-
გმანშიცაა დამოწმებული, რუსულად ეუკოვსკიმ (1783—1855 წ.)
თარგმნა (1803 წ.) აი, ეს ცნობა: „გრიევისა, მსოფლიური სასა-
ფლაო, თარგმნილი ეუკოვსკის“ (S 1519, გვ. 27 v).—მოყვანილია
ელეგიკური ლექსის ნიმუშად: „სამწუხარო, მშვენიერი ელეგია-
გრიევისა“ (იქვე):

„შენწუხარდების დღე დაფარული იმიერ მთისა;
მხმაურებელნი მროწველნი შეკრბებიან მდინარესა ზედა.

დამაშვრალი მსოფლიო მეოცრითა სელითა
შავალს დაფიქრებული ტალავრად განსასვენებლად თვისად.
ნისლოვანსა ბინდსა შინა გარემონი უჩინო იქმნებთან.
ყოველგან მყედროება, ყოველგან მკვდრებრი ძილი.
ოდენ იშვიათად მბზუბებელი სიმწუბრის ბუხანკალი მომოყვევების.
ოდენ ისმის შორს ბუნდი რეკა რკათა.
ოდენ ველური, ზემკუთესელი ძველსა ქვეშე კამარასა.
მდღელოვანსა ამის გოდოლაკისასა აბრალებს წინაზე მთოვარისა.
შეტომილთა მოგზაურთა დამარლვეულითა მოსრკითა.
ჯანაუნებასა მდუმრიადოსა მისისა სამფლობელოისა.
აჩრდილთა შინა შავთა ფიქუთა და ნაძეთა მოაჩრდილთასა,
რომელნიც საფლავთა ზედა განრთხუღნი შრიალებენ:
აქა პირველ მამანი სოფლისანი ტარუცთა შინა გამზოლოებულთა.
საუკუნოდ დაბშულთა ძილთა განღვიძებულთა მძინარებენ.
შობერვა განთიადისა ხუა ოქროვანისა ცისკრისა.
ვერცა ხმობანი ქათამთანი ვერლა ადრეულ ბგერა რკათა,
ვერც კიკიკი მერცხლისა ლელწოუანისაგან სარათლისა
ვერც რაიძე აღმოუწოდებს განსვენებულთა საფლავთაგან...¹

ცნობილია, რომ ქართული ელგეიური პროზა და თვით პოეტური ელგეია ძველია (ჩახრუხაისძის ელგეიური ლექსი, ვახტანგ მეექვსის „ვაი, რა მწარედ იწოდა ნაწლევნი მარიაშისა“...), მაგრამ, რატომღაც ლიტერატურის თეორიის ქართველ მკვლევარებს ელგეის ნიმუშად გრეის აქ ლექსის დასახელება უფრო უადვილდებოდა.

ამ ლირიკული ეანრის გამომხატველი ტერმინი, ელგეია, როგორც ჩანს, ქართულში პირველად S 1519 ხელნაწერშია ფიქსირებული (გვ. 27 v).

ჩვენს მასალებში მცირე ადგილი არ ეთმობა ლიტერატურის თეორიის ისეთ კატეგორიებს როგორცაა: „სტოპი“ „მადრიგალი“, „ეპიტაფია“ „ექსპრომტი“... ზოგი მათგანის შესახებ მცირე საისტორიო მასალა შეგვხვდა და ზოგი კიდევ ფართოდაა ცნობილი (მაგ., ეპიტაფია).

„სტოპი“

„ლიმნი შეიძლება დაიწეროს,—ნათქვამია ჩვენს მასალებში,— ლექსად ოთხ სტოპიერთა ლექსითა“ (S 1519, გვ. 25 v). სტოპი

¹ „და შემდგომი“ (S 1519, გვ. 27 v 28 r). ამის შემდგომ ხელნაწერში წყდება ეს ლექსი. შედარებისათვის შეიძლება გამოვიყენოთ ჟუკოვსკის თხზულებათა ყველა გამოცემა: В. А. Жуковский, Сочинения в стихах и прозе. 1901, გვ. 9—11...

Стопа) უღრის ქართულში გავრცელებულ ცნებას—ტაეპს, ტერფს, რაც გულისხმობს ერთ სალექსო სტრიქონს.

„მადრიგალი“

1814 წელს თარგმნილ ეურნალში შემხვდა (H 1390). ექვს-სტრიქონიანი ურითმო ლექსადაა გაგებული.

„ექსპრომტი“

„წარმოითქმის ზეპირად და რეცა მოუმზადებლად (ექსპრომტად)“. მაგალითი, რა თქმა უნდა, მოყვანილი არაა (S 1519, გვ. 24 r). ექსპრომტის შესატყვისია ქართულ-აღმოსავლური მუნასიბი („მონასიბი“) ლექსი, რაც ხშირად გვხვდება ალორძინების ხანის ქართულ პოეზიაში.

„ეპიტაფია“

ეპიტაფია, ანუ როგორც ეფრემ მცირე (XI ს.) ამბობს, „საფლავზედა წარწერილი სიტყვანი“¹, ქართულად ცნობილი იყო, თუ უძველეს საუკუნეებში არა, ათონურ პერიოდში მაინც (X—XI ს.). საბა ორბელიანმა წყაროს დაუსახელებლად იცის ეპიტაფია („ქართული ლექსიკონი“). მისი სრული განმარტება მოცემულია რუსულიდან ნათარგმნ ძეგლში. აი ეს:

„ეპიტაფია ანუ საფლავის ზედა წარწერა რაჟამს დაინაკვეთების ანუ შეითხზვის დასანაკვეთებლად ტაგრუცსა ზედა ანუ სახსოვარსა გარდაცვალებისა, მაგალითად, ეპიტაფია იოანე ბოდანოვიჩისა, ავტორისა «დუშინკასი» [მოყვანილია მაგალითიც]:

„ურნასა ზედა დადრეკილი ჟამსა მწუხრისასა
ამურ უხილვად აქა ხშირად ცრემლთა დაჰსთხვეს
და განიხზახავს დამძიმებული კმუნვითა
ვინდა აწ «დუშენკა»² ასრეთ ამოდ იგალობოს“ (S 1519, გვ. 24 r).

ბოდანოვიჩის „ეპიტაფია“ რუსულში ასე იკითხება.

„На урну преклонясь вечернею порою,
Амур невидимо здесь часто слезы льет
И мыслит отягчен тоскою:
„Кто «Душенку» теперь так мило воспоет?“

¹ დოკ. ყ უ ბ ა ნ ე ი შ ვ ი ღ ი, ძველი ქართული ლიტერატურის კრესტომათია. I. 1946. აკად. კ. ქეკელიძის რედ. გვ. 372. აკად. კ. ქეკელიძე, ტ. 1². გვ. 524.

² ხელნაწერში: „დუნიშკა“ (გვ. 24 r).

იპოლიტ ბოგდანოვიჩის „დუშენკა“ („სულიკო“) და მისდამი მიძღვნილი „ეპიტაფიის“ ლიტერატურული ისტორია ყოველმხრივ გარკვეულია რუსულ სამეცნიერო ლიტერატურაში. ქართულ თარგმანში, რალაც გაუგებრობის გამო, „დუშენკას“ ავტორს იოანე ბოგდანოვიჩი ეწოდება, ნამდვილად კი მისი სახელი იპოლიტ ბოგდანოვიჩია (1743—1803). „დუშენკამ“ იპოლიტ ბოგდანოვიჩს დიდი პოპულარობა მოუპოვა. ბევრმა თანამედროვე პოეტმა მიუძღვნა ლექსი რუსული „სულიკოს“ პირველ ავტორს.

იპოლიტ ბოგდანოვიჩის გარდაცვალების გამო პოეტმა ივანე ივანეს ძე დმიტრიევმა (1760 — 1737) შეთხზა ეპიტაფია: „Эпитафия автору Душенки И. Ф. Богдановичу“, რაც, თუ მოწოდებულ ცნობებს დავეყარებით, ჯერ კიდევ პოეტის სიცოცხლეში ჰქონია წამძღვარებული „დუშენკას“ რუსულ გამოცემას (1778)¹.

ტროპი

სტატიკურ მასალებში შემხვდა ტროპი და თითქმის ყველა მისი სახე: მეტაფორა, ეპითეტი, სინეკდოხა, ალეგორია და სხვა.

რა თქმა უნდა, პირველად განმარტებულია თვით ტროპი. გავრცელებულია, რომ ტროპი (ტროპოს) საზოგადოდ ისეთ სახეს ეწოდება, რომელსაც გადატანითი მნიშვნელობა აქვს. ასევე, მაშასადამე, სწორად, ესმის ლიტერატურის თეორიის ნათარგმნი სახელმძღვანელოს ავტორს ეს პოეტიკური სახე: „ტროპი არს, ამბობს ის, ხმარება ლექსისა, გარდაღებულსა ანუ არა საკუთარისა დანიშნვასა შინა“. უმთავრესნი ტროპნი აღირიცხვიან ხუთნი“ (გვ. 8 ო) დასახელებულია ყველა მოყვანილია ლომონოსოვის ერთი-ერთი ლექსი: „როსია (ესე იგი რომელიმე კერძო მისი) უყვარს მდიდართა მიერ ლითონის ქანთა...“ (გვ. 8 ო).

ტროპის სახეა მეტაფორა. ეს ისეთი ტროპია, როცა „მიზეზითა მზგავსებითა“ ვახდენთ წოდებას საგნისა. „მაგალითად, ყუავილი სიკაბუკისა, ცელი სიკვდილისა გული ქვისა...“ (გვ. 7 ო). ეს განმარტება მთლად ზუსტი არაა. ეტყობა ავტორს კარგი საანალიზო მასალა არ ჰქონია.

¹ „ეპიტაფიის“ ავტორი ქართულ თარგმანში ნახსენები არაა, მაგრამ, როგორც გაირკვა, მისი დამწერია ი. ი. დმიტრიევი: Стихотворения И. И. Дми-трьева I. 1828. Санкт-Петербург 1823. გვ. 137. 1953 წ. გამოც. გვ. 450.

„აღლელღორია“

ალეგორია, ან, როგორც ნათარგმნ ძეგლშია, „აღლელღორია“, ერთი მხრივ ისეთი მეტაფორული თხრობაა, რაც უწყვეტელი მეტაფორების რიგს შეადგენს, ე. ი. მთლიანად მეტაფორაა (S 1519, გვ. 8 r), ხოლო მეორე მხრივ ალეგორიას [კინა თუ სახისმეტყველებას] წარმოადგენს მთელი რიგი ბიბლიურ-ეგზეგეტიკური სუჟეტები, რომელთა შესახებ ძველ ქართულში ამოუწურავი მასალა მოიპოვება. ალეგორია მხატვრობა-ფერწერაშიაც შექრილა. ამის ნიმუშიაო, ნათქვამია ჩვენს ძეგლში, „მოსკოვის ზაიკონოსპასსკის აკადემიასა <შინა> გამოხატებითა სანთლის მნათობართა ნისლსა შინა ლექსთა თანა...“ (S 1519, გვ. 24 r)¹.

„სინეკდოხა“

სინეკდოხის შინაარსი ძეგლში ასეა გაგებული: სინეკდოხა ისეთი ტროპია, სადაც საზოგადო სახელი აღებულია კერძო სახელის მაგალითად დაპირიქით. მაგ., ქალაქის მაგიერ რომი, პეტერბურგი... (S 1519, გვ. 8 r). სინეკდოხა ერთ-ერთი ისტორიული ტროპია. სინეკდოხის ნიმუშად აქ მოყვანილია ანონიმის ლექსი:

„ჰოი რუსნო, ჰოი ნათესაუო დიდსულო,
ოი მაგარ, ჰველ მყერდო.
ოი გვირო მუჟისა მორჩილო..
ვერ უძლე ღირსისა შენისა დიდებისა“ (S 1519, გვ. 8r).

„მეტონიმია“

ისეთი ტროპია, რომელშიაც კერძო მოვლენა გამოხატულია ზოგადი სახელის სახით; მაგ., ღვინის ნაცვლად ბახუსი, ნადირობის ნაცვლად—დიანა. ნიმუშად მოყვანილია უცნობი პოეტის ლექსი:

ოი, რუსნო, შენი ოდენ სათნოება,
ესოდენ დიდთა საქმეთა მოქმედ არს.
ოდესცა არწიუმან შენჳან დაბნელა მთოვარე (S 1519, გვ. 8 v).

ამისვე მაგალითებია: სწავლული საუკუნე (აღამიანი), „ქაშსა მკისა“ ე. ი. დასასრული გაზაფხულისა... (იქვე).

¹ „მოსკოვის ზაიკონოსპასსკის აკადემია“ ეწოდება სლავურ-რუსულ-ბერძნულ აკადემიას, რომელიც კიევის კოლევკიუმის უკიდაზე იყო მოწყობილი და სადაც, სხვათა შორის, მიხ. ლომონოსოვი სწავლობდა.

„იპერბოლა“

„იპერბოლა არს არა სარწმუნოებრივი განდიდება ანუ დამცირება ნივთისა, მაგალ., ლექსად.

მრთელთაგან მთათა გამოკვეთილნი ტაძარნი.
ცრემლნი სეტყუდ დაითხინენ, ანუ:
შემან ღრუბელმან ბნელი ფრთენი
ჯაქუთაგან მოგლიჯნა, ჰაერი დაფარა.
გრიგალი შუალაჰისა მოფრინავს გმირი (ს უ ა რ ო ვ ი).
ბნელი შებლისაგან, მტვერი სტეინესაგან,
ელღანა ხედვისაგან გარბიან წინაშე.

მუხანი ვარჯოვნად განწყობილებენ უკანით.
აღვალს მთათა ზედა, მთანი განსკდებნიან.
შთას წვების ზღვასა შინა, უფსკრულნი აღდღუღებნიან
ქალაქსა შეეხების—ქალაქი დაეცემის.
გოდოლაკთა ხელთა ტყორცინის
იჭეირთა ღრუბელთა და სხვანი. ლ (S 1519, გვ. 8 v-9)!

„ირონია“

საანალიზო მასალიდან ჩანს, რომ ჩვენს ძველ პოეტებს სწორად ჰქონდათ გაგებული ირონიის, როგორც პოეტური ხერხის, სოციალური ფუნქცია. „ირონია არს ტროპი, [ნათქვამია აქ, რომელსა შინაცა საცნაური ლექსნი, ანუ მრთელი სიტყვა, იგულისხმებიან არა საკუთარსა შინა, არამედ წინააღმდეგომისა ჰაზრსა“ (S 1519, გვ. 9 r).

სანიმუშოდ მოყვანილია ვინმე პართენის ბედი. იგი დატანჯა წუთისოფელმა, სოციალურმა უკულმართობამ. ამ უკულმართობის წინააღმდეგ მიმართულია ირონია. ლექსის სათაურია:

ნუგეშისცემა გლახაკის
Утешения бѣдняку¹

პართენ, უბრალოდ ობრაე შენ
Парфен! неврасно ты вьдѣлаеш.

მისთვის რომელ თანამდებ ხარ
ცხოვრებად მიწდორსა შინა.
სადაცა სიბწართა და მოწყენებითა განიკაფები;

¹ ინიციალში „ღ“ უნდა იმალებოდეს „დერეჯერის“ სახელი.

² А Н и к о л њ с к и й, Основания Россійской словесности... т. I—II, С П б., 1807, გვ. 29.

შენ, გლახაკი ხარ? მაშასადამე მოითმინე,
ნეტარება უფასოდ ხვდების,
ესე ვითართა ვითა ხარ, შენ, ცათა შინა.
ხოლო აქა თაყვანისცემით ყოველივე მიეცემის.
შენ გლახაკი ხარ? მაშასადამე, ითხოვე!

რაჟამს ბატონი სიცილად აგიგდებს.
შერაცხე ესე პატივად და ნუ სდრტინავ.
შენ მიერ შექცევად იგი სწადნოის!
შენ გლახაკი ხარ? — მაშასადამე, სდუმენ!

ნუ იკადრებ რათურთით წყენად ზისსა,
რომელ არა აქვს მას ჟამი.
რათა შენთა შეექცეს თვისსა შინა მორთულსა
სასძლოსა.

შენ გლახაკი ხარ? მაშასადამე ეხოსა შინა დასდგე!
ზოგი ნაბიჯსა არა გარდასდგამს,
სარეცელით თვისით არა შეიძრვის.
ხოლო შემსგავსებულად ყოვლისავე მიიღებს,
იყიდის.

შენ გლახაკი ხარ? განივლტე
და ოფიერ იქმენი და სხვანი”.

ხელმოწერილია „კნიაზ დოლოროუკოვი“
(S 1519, გვ. 9 r)

„სარკაზმი“

ირონიის მიყოლებით გარჩეულია სარკაზმი. აქ, ნათქვამია,
რომ სარკაზმი ირონიის ერთ-ერთი სახეა: „შესწავება ირონიისად-
მი აღირიცხებიან, ვითარცა სახენი მისნი. 1) სარკაზმოს ანუ შესა-
წუხებელი კიცხევა. მაგალ., ლექსად:

აჰა მიწა იგი (იტყვის ტურნოს, მომკვლელი ეგემდისა)
რომელსაცა მოიწოდი შენ ბრძოლითა
აწ მდებარემან აქა განხოჴე იგი სხეულითა შენითა.
ესრეთ ტურნოს პატივისცემს ყოველთავე,
რომელნიცა იკადრებენ მისთა ბრძოლად,
ესრეთ იგინი ალაგებენ ქალაქთა.

12, ოდა ვენიდასი“ (S 1519, გვ. 9 v).

„ტარიენტაზმოს“

სამხიარულო და შესაქცევი ხუმრობის ნიმუშადაა მოყვანილი,
ნაწოდებია ის აგრეთვე „საკბენელ ხუმრობად“, მაგალითად (S 1519,
გვ. 9 v).

„შენ საფო მეფაო,
ამისთვის მე არა ვსცილობ,
გარნა შენ საწუხრად ჩემდა,
არა იცი გზა ზღვისადმი“.

„ასტეზმო“

არის „მობოდიშებულ და სიტყვამარჯვე კიციხეა“. მაგალითად, ციცერონ თქვა:

„რომს ესეა კონსული დაუძინებელი; მან არა იცოდა ძილისრულიადსა ეამსა თვისისა კონსულობისასა (კონსული ესე აღრჩეული იყო და გამოცვლილი მასვე დღესა შინა» (S 1519, გვ. 9 v)-

პერიოდი

უმთავრესად გრამატიკულ პერიოდებს უნდა გულისხმობდეს. თუმცა, ჩანს, რომ პოეტიკის კატეგორიადაც ესმოდათ ის. გვხვდება აქ ლექსი—პერიოდის მრავალი სახე და შემთხვევა. „პერიოდისათვის“ მოყვანილია ლომონოსოვის ერთი პირველი ლექსი, რომელიც ასე იკითხება:

„და აჰა კეთილმოსწრაფემან ქარმან,
განბერა აფრანი ჩვენნი.
ნაენი განკვეთდენ პეროვანთა ლეღვათა.
განვრცობილი ზღვა ზომალდთა მიერ დაიფარკოდა.
მენავენი აღუტევებდენ სიხარულევენთა ხმობათა.
ეგვიპტურნი კიდენი შორად წავეიდოდენ ჩვენგან.
მთანი და ბორცენი დამდაბლდებოდენ უგრძობლად“.
ლომონოსოვი (S 1559, გვ. 7 I).

აქ დროის განსაზღვრულ მონაკვეთში სრულდება მოქმედების გამომხატველი ერთი წინადადება (პერიოდი) და იწყება მეორე.

ქართულ თარგმანში სიტყვა პერიოდის გადმოქართულებასთანაც გვაქვს საქმე. საამისოდ აქ გვხვდება ტერმინი „მომრგვალება“, რაიც გულისხმობს პერიოდის ისეთ შემთხვევას, როცა ლექსი იწყება ერთიდაიგივე აზრის შემცველი სიტყვებით და ამითვე სრულდება. მაგალითად.

ფილოსოფია ადვილად სძლევს
უბადრუებათა წარსრულთა და მომავალთა.
გარნა უბადრუენი აწინდელნი სძლევს ფილოსოფიასა.

ანუ

ცრემლითა თვითვეულსა დღესა შევემთხვეე მე,
და დავასრულებ თვითვეულსა დღესა ცრემლითა“ (S 1519, გვ. 11 v).

გვებდება აგრეთვე ტერმინი „უკმოქცევა“. ეს დაახლოებით
ოგივე „მომრგვალებაა“, როცა ლექსი იწყება იმავე სიტყვებით,
რომლითაც თავდება. ამის მაგალითია.

გაჟურთხვე შენ, მამაო ობოლთაო,
მამაო ყოვლისა ბუნებისაო,
გაჟურთხვე შენ, ღმერთო სახიერებისა და სიყვარულისაო.
მე მოვაკლდი სატრფოთა მშობელთა
მე მოვაკლდი სარწმუნოსა მეგობარსა
გარნა მარტო დავშთია ქვეყანასა ზედა,
ამას საუბედუროსა საგლოუელსა ლელესა.
არა, არა მარტოდ, მე არა ვარ მარტოდ.
შენ ხარ ღმერთი ჩემი, მამა ჩემი.
არა ვიკადრებ უშოარეს წოდებად შენდა.
შენ მარადის ჩემთანა ხარ.
შენ ჩემთანა ხარ და რაილა მაკლის მე.

ანუ

ოი, მეგობარო, ვინც შენ არა გიცის,
არა იცის მან მშვენიერნიცა დღენი.
მტრისაგან თუ ძლიერისა ვიშიშვი,
სიგლახაყესა თუ თავს ვიდებ,
რჩევასა შინა მაქუს თუ საჭიროება
ანუ თუ უძლურებათაგან ვიურავი.
ვისლა მივილტოდე უკეთუ არა მეგობრისაღნი.
ეკი გზა არის ჩვენებად ჩემდა სამსახურისა,
უკანთ ეგრეთვე ვრთარ თვალთაცა წინაშე
ხოლო უკეთუ უძალო იქმნეს შეწვენად
შთაბოედინებია სადმე ჩემისა თანა მისი
ცრემლი სიყვარულისა. იგი უძვირფასესი არს
მრავალთა მილიონთა ფიცხელთა გამსა“ (S 1519, გვ. 11 r).

პერიოდის მაგალითად მოყვანილია ვირგილიუსის ერთ-ერთი
ლექსი, რასაც, სხვათა შორის, ფოლკლორის ისტორიისათვისაც აქვს
მნიშვნელობა („ეკლოიდა“: S 1519, გვ. 11 v); მოვიყვანოთ ის:

„ჩვენ შვერატბთ თავთა თვისთა
კინლა უკვდავად სიკაბუკესა შინა;
არაბედ: შემდგომად სიკაბუკისა მოიწვეის სიმამაკაცე,
შემდგომად სიმამაკაცისა უკანით შეუგდების სიბერე,
ხოლო სიბერისაგან ერთი ოდენ ნაბიჯი არს საფლავამდე.

ანუ

სდევნის მგელსა ლომი, ხოლო მგელი თხასა, თხა სდევნის-
ლობის მდელოსა“ (S 1519, გვ. 11 v).

რუსულიდან ნათარგმნი ლირიკა არ ამოიწურება იმ მასალე-
ბით, რომლებიც აქ წარმოვადგინეთ. ძველი ქართული მწერლობის
იმ მონაკვეთში, რომელსაც გარდამავალი ხანა ეწოდება რუსული-
დან ითარგმნა მიხაილ ლომონოსოვის ზოგი საინტერესო ჰიმნი¹,
ათამდე ქართული რედაქცია წარმოიშვა დერჟავინის ლექსისა
„ღმერთი, („Бог“)², ითარგმნა კარამზინის პოეტური ნაწარმოები
(ბალადა „რაისა“)³, როგორც თარგმანში წერია „კაზლოვიდან“
გადმოღებული იქნა მეტის-მეტად საინტერესო ლექსი „მწუხრის
ზარი“ („вечерний зов“)⁴, ბოლოს, თეიმურაზ ბატონიშვილი მო-
ესწრო პუშკინის დროს და თარგმნა ის (იხ. ზემოთ: თეიმურაზ ბა-
ტონიშვილი).

აღორძინების ხანაში ითარგმნა ქართულად თითქმის ყველა
რუსი მწერალი დაწყებული კირილე ტუროვსკით (XII-ს) დასრუ-
ლებული პუშკინის უფროსი თაობის წარმომადგენლებით, მაგრამ
მათი შესწავლა მონოგრაფიას მოითხოვს.

¹ ტ. რუხაძე, ძველი ქართული თეატრი და დრამატურგია. 1949 წ. გვ. 210—214. იხ. აგრეთვე გვ. 147—150. პრეფ. დ. ჩუბინაშვილი, ქართული ქრესტომატია. II. 1863. გვ. 74—76.

² ტ. რუხაძე, რუსულ-ქართული ლიტერატურული ურთიერთობანი მც-
თვრამეტე საუკუნეში და მეცხრამეტის დამდეგს: ტადინის სახელობის თბილისის
სახ. უნივერსიტეტის შრომები, ტ. IX. 1939 გვ. 100—103.

³ იქვე, გვ. 106.

⁴ იქვე, გვ. 108—113: აქ მოყვანილია „მწუხრის ზარის“ ოთხი რედაქცია
ინგლისური, რუსული და ორი ქართული (გვ. 112—113).

ა

აგარი აგარიანებრი 61, 63—არაბე-
ბი. არაბთა ტომისა

ავრორა 195, 196...—ციხკარი, გან-
თიადი

აკროსტიხი 92, 93...—ძველი ქარ-
თული თარგმანით (IX—XI ს.) „თა-
ვედნი“, „ანბანისნი“, „კიდურწერილო-
ბა“.—ლექსი, რომლის ყოველი ტაეპის
პირველი ასოები გვაძლევს რაიმე სა-
ბელს

ალვა 94, 192...—ალვის ხე ტანი,
საპოთხის ხე, ტყბილი და სურნელო-
ვანი. აქ: ეპითეტია

ამან-ამან 120—აქ: მოძახილია, შეი-
ძლება დასტურსაც ნიშნავდეს: ამინ (?)

ამარტი 182—ძვირფასი ქვა, ქარვა

ანაფორა 149—სამღვდლო ტან-
საცმელი. აქეს სიმბოლური მნიშვნე-
ლობა. დაწერ. იხ. აკად. კ. კეკელიძის
წიგნში: Иерусалимский канонарь.
1912 გვ. 323

ანიწაწე ქუმერ ჰორი 116—დაწყე-
ლილია შენი დედ-მამა

ანტესებრ 65—ანტიქრისტესავით.
აქ: ნაპოლეონ ბონაპარტე იგულისხმება

არია 184—ცთომილი ვარსკვლავი,
მარიხი, მარსი

არმალანი 67—საჩუქარი

არზიყობის ლექსები 262—სატრ-
ფიალა—ეროტუკული ლექსი

ასპარაზა 225, 227.. — ცთომილი
არაკვლავი. ვენერა

ატადის კალი 84—ტანჯვის ადგი-
ლი. დაწერილებით იხ. აკად. კ. კეკელი-
ძის სტატიაში: გახ. ლიტერატურული
საქართველო. 1912 წ. № 43

ახალტო 82—იგივე მნიშვნელო-
ბით (საბა: ფისი, შავი კუპრი), რომ-
ლითაც ახლა ქუჩებს აკეთებენ

ახოფდელოს ან ასფოდოლო 67,
118, 271...—ასფოდელოს ველი. ყვავი-
ლი ველისა, ბალი. აქ: ეპითეტია

აფროდიტი 58, 183, 225—ციხკრის
ვარსკვლავი: აქ: ეპითეტია

აფხინდი 120—ვარსკვლავი (საბა)
აქ: ეპითეტია

აქი 91—პერსონაჟია

ალნაგო 179, 189—კარგად აგებუ-
ლო, კეთილ ქმნილო

ახტა 115—ცხენების სადგომი

ახოს ნანა 268—სიმღერაა

აჯაფი: 270 აჯაფი წარბი უცხო
და იზნიათი

ბ

ბავთი 84—ცუდი ამბის მოტანა
ბაზიყა 266 — „იოსებ. ხილიხანია-

ტი.“ პერსონაჟი. საზოგადოდ: გულუბრ-
ყვილო და ბედდამწვარი გოგონა

ბაქენბარდი: ბაქემბარტი 115, 116—
ლოყებზე დაყენებული წვერი, მოდაში
იყუ XV, VIII—XIX საუკუნეში.

ბალახში 235 — ძვირფასი ლალი.

აქ: ბაგე-ტუჩების ეპითეტია

1 ლექსიკონით სარგებლობის გაადვილების მიზნით სიტყვები მოყვანილია
რუსულ ენაზე, რომელიც უფრო ადვილია გასაგებებისათვის. არა-
ბული ცაფრი წინამდებარე გამოცემის გვერდს აღნიშნავს, მრავალწერტილი კი
გულახსნაობს, რომ სათანადო სიტყვა სხვა გვერდებზედაცაა მოხსენებული. ლექსი-
კონში შევიტანეთ ის სიტყვებიც, რომლებიც პირველად გვხვდებიან ქართულ
სამწერლო ძეგლებში: დირექტორი, რეჟისორი, სატირა...

ბალი-ბალია 215—მოძახილი სიმ-
ღერაში. ან: იპი, იპი... (საბა)
ბარანი 69, 231—სპარსეთის ზღვა,
საიდანაც მარგალიტს იღებენ; ეპითეტი
ბახუსი 280 — „ლუინისა და სმის
ღმერთი“. დროს ტარება, ლხინი

ბეჭეტი 227— ელვარე, ბრწყინვალე.
XIX საუკუნის დაშდგის ლექსებში ბე-
სიკაც (ბესარიონ გაბაშვილი) შეეა-
ტყვისება

ბელზებელი — 66—ეშმაკი

ბოლინა 145, 279 — რუსული „ნი-
ТННН“— ღმერთკალი, უმშვენიერესი არ-
სება

გ

გალსტუხი 115—ყელსახევეი. ქარ-
თულში პირველად აქ გვხვდება

განგოზილი 183—რაიპეთი (მაგ.,
კუპრიით) გაშავებულა

განიფხვრა 279—თჳა განიფხვრაო,
იტყუნენ.—იგლოვა, იგლოვდენ

გარეშსჯა 61—ადამიანთაგან განდ-
გომა, მარტმყოფლობა, სულისა და
ტორცის დასჯა. აქედან: გარეჯა

გიება: გიობა 275—კიცხვა

გივისო 171—გყავთ

გნომი 177—სენტენია, აფორიზმი,
მოკლე და მკაფიოდ ჩამოყალიბებული
მხატვრულ-მორალური დებულება

გოზა 184—ისარი. აქ: წარბ-წამწა-
მები ეპითეტი

გონი 203—ცნობიერება, შეშენება

გოროდნიხი 91—ქალაქის თავი

დ

დამპლასტრავს 118—ემპლასტრო
მაღამო, საღბუნი. დამპლასტრავს მიმ-
კურნალებს

მაღამო, საღბუნი, ელსაცხებელი
დარასა 119, 121—დარი, დარა—
საჯუნე

დასტალული 218 — მეგობარი

დაადიმა 71—გვირგვინი. ქება

დაინა 117—ქალღმერთი

დისკო 217—მზის თვალი. ეპითეტი
ღირქტორი 116—ეს სიტყვა ქარ-
თულ მწერლობაში პირველად X VIII ს.
გვხვდება

ღორი 116—ზურგის მისაცრდნობი
ბალიში. რბილი სკამი

ღუბეთი 191 — სიტყვისიტყვით
ორი ბეთი, ორტაგაიანი ლექსი, სადაც
ყოველი ორი სტრიქონი შერითმე-
ლია

ღრკუ 82, 231—მრული არა სწო-
რი გზით მავალი. უკუღმართი. მაზინჯი
დღვნილი 269—უნმო, გაუსული.
აქ ცხვირზეა ლაპარაკი

ე

ევმანოელი 280—ქრისტე, მაცხო-
ვარი, რომელსაც მიეწერება ქრისტიან-
ი ზმის შექმნა; „ჩვენთან არს ღმერ-
თი“

ეკუზებრ 81—ეკუბა ანუ ქეკუბა.

ეტროადის ამბების* პერსონაჟი, პრია-
მეს მეუღლე, პარისის დედა

ელატ 59—ნაძვის ხე

ელიქტრიტობა 72—ბრწყინვალეობა,
მშვენიერება

ემპლასტრონი 65 — მაღამო

ემწემქებარა 180—მწე და მაქება-
რი ექმნა მას

ემისტოლე 144—მიწერილი სხვას-

თან. ბართი, უპტარი, წერილი

ემიბაფია 262 — სიტყვისიტყვითა:

საფლაზე ხედწარწერილი

ერმო, ერპული 225, 255—ფიზიკე-

რი ძალ ღონით აღსაყვ ქაბუკი

ესანაილა 274— ყვავილის ჯიშია

ენინა 82—ეტნა. ვულკანი

ემპიალასი 115—ქეშიკი. ადიუ-

ტანტი: პირადი მტველი რომელიმე

სახეუმწიფო მოღვაწისა; რუს. Телу-

Храппетел

ეჯუფთება 273 — სიტყვისაგან ჯუ-

ფთი. სატრფოს, საყვარელს იჩენს

ვალეზა, 64, 86—მწუხარება
 ვდავრიშობ 119 - დერვიში, მუს-
 ლიმანი მწირო, მისტიკოსი, ზოგჯერ
 თავისუფალი მოაზროვნე. ვდავრიშობ—
 დეოვიზივით ვიქტევი
 ვვაჯე 216—აჯა. თხოვნა. ვვაჯე
 ვთხოვე

ვ

ვალუმ ვალუმ 120 — მოძახილს
 კმნის ლეკსმი. წიშნავს აგრეთვე მაგარ
 და ძლიერ კაცსაც
 ვარდახში 69—ძვარფასი თვლები-
 ანი კურკელი
 ვილიხანი 265 — რომან „იოსებ-
 ხალიხანიანის“ პერსონაჟი
 ვილფები 58, 165, 235—ზილფი.
 ძმამშეენიერი. შემამკობელი
 ვოალი 185, 225—ვარსკვლავთა-
 განი
 ვოხტერი 273—სარტყელი ლედი.
 არის საკუთარი სახელიც
 ვორად 69—სამსბაჟერპლოდ?
 ვრო 29—ხროტანი. ლერო, ტანი

თ

თერია 177, 179—თერაჟი. წამალი,
 რაქელიც სამსალას—შხამს კურხავე
 თერახტი 71—საბურველი
 თხემი 21—მალლობი. თავის ზედა
 ნაწილი.

ი

იაზონი 170—აპოლონ როდოსელის
 (295—215 წ. ვრამდე) „არგონავტიკას“
 მოკმედი პირი, რომელსაც მიეწერება
 ოქროს საწმისის მოპოვება კოლხიდაში
 იალმაჯი 55 — ჯაჟმანი. საფარ-
 ველი
 იასხი 67—ძვირფასი ქვა
 იათო 79—სათნობა; ითონ-მოი-
 წონა
 იერიქოს ვარდი 81—იერიქონი ბიბ-

ლით ადგილის სახელია. მისი კვლე-
 ბი თითქოს დაარღვია ვერბაულთა სა-
 ყუირის ხამ. იერიქული ჩვენს კონტექ-
 სტში შეიძლება ნიშნავდეს იმავე ჰა-
 როიკულს ანუ იამბიკურს ე. ი. ამ
 სიტყვის ფართო გაგებით—საგმირო
 (აქედან: ჰეროიკული)

ილვისიოს ველი—79, 82. ელისეა
 ველი. ნეტარების ადგილი
 იმარმენო 57—ბედი გკონდესთ,
 იყავით ბედნიერი

იმენენიკი 180—რუს. Имениник.
 დღეობა. დაბადების თუ სახელის დღის
 აღნიშვნა იმის მიხედვით თუ რომელ
 დღეს აღინიშნება კალენდარში ან თუ
 იმ სახელის ხცენება
 ირისხ 58, 60, 119, 182—ცისარტყელა
 იროკო 67—იამბიკო ანუ ჰაროიკო
 იხ. აგრეთვე იერიქული
 ისმაიტელი 62—არაბი. იხ. აგარი
 ისფოდელი 118—იხ. ასფოდელის
 იხები 266—„იოსებ - ზილიხანია-
 ნის“ მთავარი პერსონაჟი

კ

კავებანი 203, 211, 215—კავი.
 ნაწნავთმებანი
 „კავალეროვან ანნასი“—77-ორდე-
 ნი. ეკატერინეს ვოქის სახელმწიფო
 ჯილდო
 კაპანი 65—ძვირფასი ქვა
 კასია 134—დარიჩინი
 კაწაწი 215 — კარწახები, ქალის
 წვივები
 კამელა 225—კეკლუცი, ტანმშეე-
 ნიერი ქალი
 კიდურწერილობა 192—აკროსტი-
 ხი. იხ. აქვე
 კინამო 67, 144, 216, 225—განსა-
 კუთრებული თვისების ყვავილი
 კომედი 120 — კონეტა. კუდიანი-
 ვარსკვლავი

კოლურაია 65—საოცარი თვისე-
ბის სამკურნალო საშუალება
კოჩივარდი 274—მცენარეა. ყვა-
ვილთა თუ ვარდთა ჯიში. უბრალო
კოწოლი კოწლედა 267—მშვენი-
ერი თმა, თმა-დალაღებ გადაყრილი
კრონოს 184, 189—ერთ-ერთი თა-
ნავარსკვლავედი
კრიტიკა 36—აქ: სატირის მნიშ-
ვნელობით. ახსენებს დ. რეკტორი
კუპიდონი 148—ამერიკ. სიყვარუ-
ლის ღმერთი
კუნკული 148—ანუ კუკული. ბერ-
მონახონთა თავსაბურავი

ლ

ლალი 211—ძვირფასი თვალი. ქვა
ლარაჯან 240—მოძახილია
ლატნები 115—წერილი და გრძე-
ლი ძელი? (საბა)
ლიგვროლი 67—ძვირფასი, ლურ-
ჯი თვალი. ანთრაკი
ლებიან 59—ლება. ტყვიელი
ლეილა 266—რომან „ლეილა-მე-
ჯუნნიანის“ პერსონაჟი
ლიტონი 66—შუუფერავი და გაუ-
მართავი სიტყვა

მ

მაგი 116—ლურჯი პერანგი (საბა)
მანგი 182, 145—მანტი, მანგავი.
მთვარე
მანი რაე 96—პერსონაჟია
მარხის ველი 276—პარიეი, მარსის
მოედანი
მარავი 59—მერვი. მარავეი. ახლან-
დელი თურქმენეთის (შუა აზიის სს რეს-
პუბლიკა) ერთ-ერთი მხარე
მარზიკნი 271—ხანგთა ჯარი
მარხიხი 225, 227,—ვარსკვლავი
მაღრიბული 58, 59, 209, 279—და-
სავლური

მაზრეი 119, 182—ალქოსაკლეთა-
მაჩინი 147—ჩინეთი
მახტხა 116—1. მიოდისა (მატე-
რი)—იერუსალიმში ნაწყოფი, 2. ხარე-
ბის მრეკავი, ტაძრის „დამლაგებელი“
(პროფ. ლეონ მელიქსედ-ბეგი, საიათ-
ნოვას ვინაობა. 1930 გვ. 31)

მაჯამა 128, 200—აქ იფულისხმება
ომონიმური მაჯამა, როცა საართომო
სიტყვები ფორმით ერთნაირია, ხოლო
შინაარსით სხვადასხვა. პირველ სტრი-
ქონში ნიშნავს მაჯამას: მაჯამითა; მეო-
რეში მაჯას: მაჯა მითა; მესამეში ჯა-
მეს და მეოთხეში ჯამს—ჭურჭელს: მა-
ჯამითა ე. ი. მაჯამით მომართოდეთ
მეგზავე 16, 119—მოგზაური
მეიაფე 62—მარხარი, მაწიოკებელი
მენაკი 58, 62—ძვირფასი თვალი
მთიები—მშვენიერი 144, 180, 190, 225
მეხტხე 163—მელექსე
მილეთი 208—ქვეყანა
მინევრავი 144—იგივე მინერვა. სი-
ბრძნის ქალღმერთი
მირონი 69—მადლი, კურთხევა
მოგვი 150—აქ: მიმდევარი რაი-
მესი
მოშაირე 275—მელექსე
მჩიობლქეცად 76—ორმაგად
მხხემი 235—ყარბი, მოხეტიალე
მტილი 58, 118, 192...—ბალი
მუშთარი 185—ვარსკვლავი
მუშაითი 72, 74—მოშაითი, ჯამ-
ბახი. საბელზე მოთამაშე. საციკო ნო-
მერის შემსრულებელი

მუხამაზი 141, 145, 199, 200, 201,
203—სპარსულ-არაბული „მუხამაზა“,
რაც ხუთეულს ნიშნავს. ხუთეული კო-
ველ სტროფში ხუთი ტაეპია, ყოველი
მეხუთე ტაეპი ერთიანება შეძღვრი
სტროფის მეხუთე ტაეს

ნ

ნაკტენი 79—ნაცონი
ნარდიონი 58, 273—მრავალფერ
სურნელზეთიანი ყვავილი

ნახებურ 180 — ნასი?

ნახე 234 — ნასობენ. — უზნოდ, ულა-
მახოვ. ცუდად ქვევა

ნახრანი 59, 274 — თეთრი, სურნე-
ლოვანი ვარდა

ნატიფი 58 — სუფთა, თლილი, ფა-
ქიზი

ნები 191 — აქ: ნება, სურვილი
ნეგო 273 — ერთგვარი მცენარეა
ნეტარი 58, 144 — შარბათი, დამა-
თრობელი სასმელი

ნემფი 117 — მითოლოგიური ქალ-
ღმერთები, ვნებიანი ქალწულები

ო

ოეტოსის ქალაქი 78 — მიათური
ადგილია

ოთმანი 62 — ოსმანი

ორიონი 60, 92, 196 — ციკარი გან-
თიადი. აისი

ოენა 274 — ყვავილის ერთ-ერთი
სახეა

ოროლი 274 — შუბი, ლახვარი

ოქხინო 58 — ძვირუკასი ქსოვილი

ოხად 92 — შემწვად

პ

პატეფი 74, 266 — სასჯელი

პიტაკი 76 — წერილობითი მიმართვა
ვინმესადმი

პეროპატობს 186 — პერიპატელოზა.
არისტოტელეს მიმდევარნი ანტიკურ-
სა და შუა საუკუნეებში

პრაქტიკები 62 — აქ: თეორიის სა-
პირისპიროდ, ის, რაც პრაქტიკით მა-
რთლდება

პრიაში 83 — ტროის მეფე პრიამე
(ჰომეროსის „ილიადა“)

ჟ

ჟაბო 116 — მამაკაცის წამოსახსნა-
ში

რ

რაბამ 278 — როგორ

რაინდი 58, 72 — რაინდი

რაციფი 118, 241 — მეტოქე, ორი
მიჯნური ერთის მოტრფილად
რახსი 74 — შვემონითალო ცხენი
რაჰმათ ნასმი 62 — მწუხარება, და-
რდი

რექტორი 18, 53... — ქართულ ძე-
გლებში პირველად XVIII საუკ. გვხვ-
დება

რიან 93 — სეირნობენ

რიტორი 67 — იგივე ორატორი —
110, მკვერმეტყველი

როკვა 94 — ცეკვა

რუქნი 57 — აქ: წერილი

ს

საბავთო 143 — ავი ქარი — შეად. ბავთი
სადავითო 79 — აქ: დავით ბიბლი-
ური მეფის შთამომავლობაზეა ლაპარაკი
სათი 58, 59, 185, 208 — გიშერი, შა-
დი ქარვა

სატირა 36 — ახსენებს დ. რექტორი
სირინოზი 202 — ტყბილად მგალო-
ვლნი. ქალთეუზი

სოთები 273 — სოთი, სოთიერობა.

კეთილქმნილი ცხვირ-პირი
სპასპეტი 202 — ჯარის თავი, სარ-
დალი

სპეკალა 69 — ძვარუასი თვალი.

„ფილოსოფიური ჰვა“

სოსანდარე 217 — ყვავილის სახეობა

სპინთირი 65 — საღვთო სპინთირი

სტიხიო 57 — სტიქია

სქოლასტიკოსი 61 — ფილოსოფო-

სი შუა საუკუნეებში

სუშაული 184, 186 — ყვავილი, მცე-

ნარე. ჰიაცინტი

ტ

ტარტარა 183 — ჯოჯობხეთი. ტარ-
ტაროხის ადგილსამყოფელო

ტატანი 271—მშვენიერი ტანი
ტინი 145—სალი კლდე
ტუბტი 273—ტუბტს უზღუბა ტანთ-
ჩაცმაო. ყვავილი

უ

უბავრაცენ 61—სახელი უბავრაცენ
სახელის გათქმა? ეკლესიის დროზა
(საბა)

უნჯი 63—დაუნჯებული. საუნჯის
მქონე.

უთიკი 65—მათი წარმომავლობა
უცნობია. აქ: იგულისხმება კავკასიის
მთის წარმართი ხალხი

უსულიანი 186, 211—მონღოლო-
ბა (საბა). უსული. შეხმატებილებული,
ლამაზი, შნოიანი

უსუბი 58—ხალხური „ამირანი-
ნის“ პერსონაჟი

უსენოთ 181—მაჯამური სტრო-
ფია: პირველი ტაქტის „უშენო“ ნიშ-
ნავს შენს იქეთ, მეორე—არ აშენდეს,
მესამე—შენს გარეშე, მეოთხე შენს გარ-
და

ფ

ფაზისი 170—ფოთის ანტიკური სა-
ხელია

ფარადებრ 184—ფარადსავით. —
იგულისხმება „ფარჰადშირინიანის“
პერსონაჟი

ფერისულა 274—ყვავილ-მცენარე-
თავანია

ფისტულა 275—სახეა ხილ-მცენა-
რისა

ფრხივ 279—ქვეითად, ფხვით მო-
სიარულე

ფორტუნა 235—ფატუმბი,—ბედი
ფორტეიანი 261—ფორტეპიანო.—
მუსიკალური ინსტრუმენტი

ძ

ძამანდი 146, 215 — თოფის და-
უტდენლად მსროლელი

ქარქვეტი 74— ქარის საზე
ქენი-ქენება—144—თხოვნა, ხვეწნა,
მუღარა

ქველი 195—კეთილმოკმედი
ქოდოლია 65—ბიბლიური თხრო-
ბიდან აღებული სახელია

ქონდაქარი 80—მკვლელი. ჯალათი
ქსირიანი 65—წამალი წყლულისა
ქურუმა 273—ყვავილის ერთ-ერთი
სახე

ღ

ღეკტორი 80, 83—ჰექტორი, პრია-
მეს შვილი (ჰომეროსი „ილიადა“)

ღულამზარი 215—მკერდზე გად-
მოყრილი თმები ქალისა

ყ

ყამარ 143—ეპითეტია. აგრეთვე
გულისხმობს „ამირანიანის“ პერსონაჟს
მთვარე

ყანდი 181—შაქარ-ყინული
ყარაჯაობა 183—ერთ-ერთი ტომის
ცული თვისება იგულისხმება

ყარაშფილი 186, 225—ყვავილის
ერთ-ერთი სახეა. ბალის მიზაკი
ყარიბი 95, 96, 188. ლარიბი, უთვის-
ტომო

ყულული 117—კულუნი. გადასახა-
დის ერთ-ერთი სახე იყო

ყ

ყაშბრა 273—ყვავილის სახეა
ყაირი 270—ლექსი
ყარაფანდი 62, 63, 70 —აქ: სხივი

ყარავენდელი: გვირგვინოსანი
შტილი 173—სტილი

ჩ

ჩანა 115—მარხილი

ჭ

ჭანგები 79—კლანჭები

ბ

- ბადილი 119—წვეულება
 ხარა 91—ტანსაცმელი
 ხახი 190—აქ: უბრალოდ, მარტივად, გლეხურად
 ხატი 61, 180—აქ: სახე
 ხელი 93—სიყვარულით გაგიჟებული, ველად გაქრილი
 ხორახანი 211—სპარსეთის ერთ-ერთი მხარე
 ხოსრო 226—რომან „ხოხროვეშირინიანის“ პერსონაჟი
 ხიფთანი 116—ჯაქვის პერანგი

ჯ

- ჯადიგა 183—გრძნების მოქმედი, პირზემურული ადამიანი
 ჯერანი 180, 185—გარეული, კონკრეტული ფრინველი
 ჯეონი 185—სპარსეთის უდიდესი მდინარე
 ჯომარდი 95—მამაცი, მარჯვე ყმა-წვილი

ჰ

- ჰარი 117—ხორბლისა და დაკეპილი ხორცისაგან გაკეთებული ფაფა (ი. გრიშაშვილი, ძველი თბილისის ლიტერატურული ბოჭემა, გვ. 256)

შემოკლებული სათაურების განმარტება

A, H, Q, S, Ad, Hd, Qd, Sd—საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ხელნაწერი ფონდების, დოკუმენტებისა და სიგელ-გუჯრების შემოკლებული სახელწოდებაა, რაც მიღებულია საერთაშორისო სიტყვა-ზმარებაში, მაგალითად, მოსკოვისა და ლენინგრადის არქივ-მუზეუმებში:

A—საქართველოს მუზეუმის საეკლესიო სიძველეთა (A: Ancien) ხელნაწერი ფონდი (არსებობს 1883 წლიდან).

Ad—ამავე ფონდის დოკუმენტები—სიგელ-გუჯრები.

H—საქართველოს საისტორიო (H: Histoire) საეთნოგრაფიო საზოგადოების მიერ (დაარსდა 1907 წ.) შეკრებილი ხელნაწერი ფონდი, რაც ახლა საქ. მუზეუმშია დაცული.

Hd—ამავე ფონდის დოკუმენტები, სიგელ-გუჯრები.

Q—საქართველოს მუზეუმის „ახალი ფონდის“ (Q: ქართული) ხელნაწერები, რომლებიც მუზეუმმა შეიძინა 1930 წლიდან, ყველა აღნიშნული ფონდების მუზეუმში თავმოყრის შემდეგ.

Qd—„ქუ“ ფონდის დოკუმენტები და სიგელ-გუჯრები.

S—საქართველოს მუზეუმის ხელნაწერი ფონდი, რომელიც ეკუთვნოდა ქართველთა შორის წერა-კითხვის (S: savoir) გამავრცელებელ საზოგადოებას (დაარსდა 1879 წ.).

Sd—ამავე ფონდის სიგელ-გუჯრებისა და დოკუმენტების (d: document) ფონდი. აღნიშნული ხელნაწერი ფონდების კატალოგიზაცია და მეცნიერული აღწერა ილღობა ეკუთვნის ისტორიკოს დ. კარიჭაშვილს (S-ის „კატალოგი...“), ს. გორგაძეს (H), ექვ. თაყაიშვილს (S), თ. გორდანიას (A) და მ. ჯანაშვილს (A).

Джанашвили, Описание III абм. ჯანაშვილი, Опис. II—М. Г. Джанашивили, Описание рукописей церковного музея. Книга III. 1908. Тбилиси.

Опис. 56 Описание II—Э. Такайшвили: Описание рукописей Общества распространения грамотности среди Грузинского населения, том I, II. вып. I—VIII. т. II. 1906 г. დაიბეჭდა აგრეთვე ჟურნალში „Сборник материалов“ (ტომი XXX და შემდგომი).

Акты—„აქტები“—Акты собранные кавказской археографической комиссией под редакцией Берже. დაიბეჭდა XII (XIII) ტომი, 1866—1904 წლებში.

Бутков, II ან Бутков, Материалы II—Бутков П. Г. Материалы для новой истории Кавказа с 1722 по 1838 г. Санкт-Петербург, 1869. т. II. გამოიცა სამი ტომი.

Грамоты II, II—Грамоты и другие исторические документы XVIII столетия под редакцией А. А. Цагарели, том II, вып. I, II, III. 1891 г. Санкт-Петербург.

ადგილთ რექტორი — პროფ. გ. ჯავახიშვილი [ადგილთ რექტორი] [შეთვარამეტე] მეცხრამეტე საუკუნის სიტყვაკაზმული მწერლობა, ტ. I. 1920.

Discours—M. Brosset, Discours prononcé a l'assemblée générale de L'academie Imperiale des sciences de St Petersburg... 1839.

Зак.Закавказье—Дубровин Н. Закавказье от 1803—1806 г. 1866 г.

კალმასობა I, II — იოანე ბატონიშვილის „კალმასობა“ აკად. კ. კეკელიძისა და პროფ. ალ. ბარამიძის რედაქციით. ტ. I. 1936 წ. ტ. II. 1948 წ.

შახალები—მასალები საქართველოს ისტორიისათვის წყობილი და ვით გიორგის ძისა და მისი ძმების მიერ 1905 წ. მ. ჯანაშვილის გამოცემა.

Очерки III—проф. Ал. Хаханов, Очерки по истории Грузинской словесности, вып. III. 1901. Москва.

Сведения, свед. III—проф. А. Цагарели, Сведения о памятниках Грузинской письменности, вып. III. 1894 г. ეს წიგნი გამოვიდა სამ ტომად (ნაკვეთად: I. 1886 წ. II. 1891. III. 1894 წ.).

Утверждение—Утверждение русского владчества на Кавказе под редакцией ген. Потто, 1901 г.

ქართლის ცხოვრება—ქარძლის ცხოვრება გამოცემული პროფ. დ. ჩუბინაშვილის მიერ. პეტერბურგი, 1854. ნაწილი მეორე.

პროფ. დ. ჩუბინაშვილი, კრესტომატია, II. ქართული კრესტომატია, გამოწერილნი სტატიები სხვათა და სხვათა ჩინებულთა მწერალთაგან ნაწილი პირველი პოზხა. 1846. 1863. ნაწილი მეორე. ქართული ლექსები. სანკთ-პეტერბურგი. 1863. ახლად დაბეჭდილი და ვით ჩუბინოვისა გან.

ცხოვრება—პლატონ იოსელიანი, ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა აკაკი გაწერელისა შესავალი წერილით, რედაქციითა და შენიშვნებით. 1936 წ.

ს ა რ ჩ ე ვ ი

- შესავალი . . . . . 3—9
- წიგნში წარმოდგენილია „გარდამავალი ხანის“ (XVII ს. ბოლო—XIX ს. დამდეგი) ლირიკა, როდესაც საქართველო საბოლოოდ შეუერთდა რუსეთს გვ. 3—6. ამ ხანის ლირიკის ზოგადი დახასიათება 3—9. სეიმონ წინამძღვარი შვილი 7. რომან თარხნიშვილი 7. გიორგი თაზიშვილი 7. ევსტათი ციციშვილი 7. იარალ შანშიაშვილი 7.
- ბიბლიოგრაფიული ცნობები წიგნში ჩართული ლექსებისა და მათი ვარიანტების შესახებ . . . . . 9—12
- ლირიკული ლექსების გამოცემანი 9—10. ზოგადი ცნობები ხელნაწერებზე 12. ძირითადი სადავო ლექსები: „ეტრფის მთიებს“ 10. „ვაი ეს დრონი“ 11. „მოით მიჯნურნო“ 11. „როს განვიცადე“ 11. „გყარილან ერთად მკრთოლ-ვარენი უხადო მნათნი“ 11. „სევდის ლაშქარი“ 11.
- დავით რექტორი ალექსიშვილი (1745 . 1824) . . . . . 13—86
- დავით ალექსიშვილი 1790 წელს დაინიშნა თელავის სემინარიის რექტორად 13—14. თელავის სემინარია და დავით რექტორი 14—17. დავითს დიდი პატივისცემით ეპყრობოდა იმ დროის განათლებული საზოგადოება 14—18. მარია ბატონი შვილი და დავით ციციშვილი ამზილებენ დავითს 18—19. დავითის პაპა—გრიგოლ მესხიშვილი („გრიგოლ მხატვარი“) და მამა—ალექსი მესხიშვილი ალექსიშვილი მონაწილეობდნენ XVIII საუკუნის სამწერლო-კულტურულ ცხოვრებაში 13—14.
- დავით რექტორის ლირიკული და სამწერლო-სამწიგნობრო შემოქმედება . . . . . 20—44
- პოეტური ხერხი 20—23. ანბანთქებანი 21—22. პოეტური ეპისტოლენი 23—24. სატრფიალო ლექსები 24: „მაიას“ 25, „მარინას“ 26, „ანას“ 26, „ნინას“ 26, „ქეთევანს“ 27, „იას“ 27, „სოლომეს“ 27, „დარეჯანს“ 27, „მაჰბუბს“ 29, „ხანუმ-ჯან-ხანუმს“ 28, მღერვა სოფლისადმი 29—30. სახობო ლექსები 30—31; „ლეონ ბატონიშვილის ქება“ 30—31, „ქება თამარ მეფისა“ 32, 60—61; „ქება ირაკლი მეორისა და გიორგი მეცამეტისა“ 33, „ქება დოსითეოსისა“ 34—35, 61—66. სატირული ლექსები 36—38. იდილიური თემა 38—39.

ლექსიკოგრაფია 39—40. დავით რექტორის კატალოგი 41—43. დავით რექტორი—კალიგრაფი 43—44.

დავით რექტორის „ლიტერატურული წრე“ . . . . . 44—54

ამ წრის წევრები 45—47: „იოსებ პრეფექტორი ალავერდის დეკანოზის ძე“ 47. „გერმანე ქობულაშვილი სვიმონ მდივნის ძე“ 47. „მერაბ ანდრონიკაშვილი“ 48. „ნიკოლოზ გიორგის ძე“ 48. იოველ გარეჯლის დავით კანდელაკის ძე 43. ვასილ შიოს ძე ლალიზანაშვილი 48. „იოანე გესამანიელ გიორგის ძე დავით რექტორის გაზრდილი“ 49. „დავით მიქელაძე“ 49. „სოლომონ ქობულაშვილი“ 50. „ვეგენი ქობულაშვილი“ 50. „იოსებ ქობულაშვილი 50. გიორგი სვიმონ მუხრანბატონის ძე“ 51

„ალექსიშვილი მწერალ-მწიგნობარნი მგალობელნი“ . . . . . 51—53

ტარასი ალექსიშვილი . . . . . 52—53
 სოლომონ ალექსიშვილი, სოფრონი ალექსიშვილი 53

დავით რექტორის ლექსებისათვის . . . . . 53—87
 ბესარიონ გაბაშვილს 57
 ალექსანდრე კავკაძეს . . . . . 54—58
 მათა კავკაძეს . . . . . 54—58
 იულიან—მიქელ 58
 ჰე მოყვარეო . . . . . 55—59
 გრგვინვით ციურნო . . . . . 55—59
 ქება თამარ დედოფლისა . . . . . 60—61
 ქება დოსითეოსისა . . . . . 61—66
 ირაკლი მეორეს ხუთ იროიკოდ კიჯურწერილობითი ქება 67
 ქება ლეონ ბატონიშვილის . . . . . 67—86, 88
 ანონიმი (XVIII ს.) 86
 გლოვა ლეონ ირაკლის ძისა 86

მირიან ბატონიშვილი (1767—1834) . . . . . 87—91

ბიოგრაფია მისი 87—88. მირიანის ლირიკული ლექსები . . . . . 88—90
 მირიანმა თარგმნა „ტრადედია ათვისტისა“ 90. მირიან ბატონიშვილის ლექსებისათვის 91
 ბესიკს 91
 ქება ირაკლი მეფისა 92
 იოხას აკროსტიულად 92
 მასვე —აკროსტიხულად 92
 აკროსტიხი რიფსიმესადმი 93
 ხელქმნილგარ . . . . . 93—94

ქალო ნარკიზიანი	94—95
ტანო ტატანოს ზმაზე	95
მოვედით მოყმენო	95
ოდეს გნახე	96

დავით ბატონიშვილი (1767—1819) . . . . . 97—120

ბიოგრაფია მისი 97--107. დავითი—ვოლტერნიანელი—104—106. დავით ბატონიშვილის ლირიკა 107—111 დავით ბატონიშვილის ეკუთვნის „ახალი ისტორია“, „ნარკვევი“, მონტესკიეს „სული კანონების“ ქართული თარგმანი, ვოლტერის „შობისათვის“ თარგმანი 106, „შემოკლებული ფიზიკა“, „სამართლის წიგნები“ და „კარაბადინი“ 107, 112.

ვახტანგ და ბაგრატ ბატონიშვილები	111—113
დავით ბატონიშვილის ლექსები	113—115
ეშიკაღას მუხრანდება ჩაწითა	113—115
რა იქნება ჩვენც ვიყვნეთ სენატორი	114, 116—117
პეტრე ლარამეს	117, 114
გამიფრინდა სიხარულის ფრინველი	114, 118
უბედური ხვედრი	114, 118
რა მთოვარე	119, 115
სოფლისაგან განაწირი	119, 115
ესე ხელზეა	115, 120
შენი დისკო	115, 120—121

თეიმურაზ ბატონიშვილი (1782—1846) . . . . . 121—139

თეიმურაზი პირველი ქართველი აკადემიკოსია	121—131
თეიმურაზი ამბილებს ევროპულ ნიჭილისტებს	121—122

თეიმურაზი გამორბის სპარსეთიდან 124. თეიმურაზ ბატონიშვილისა და ბროსეს „მიწერ-მოწერა“ ეზება რუსთველსა და მის ვეფხისტყაოსანს, მოსე ხონელის ამირანდარეჯანიანს, სარგის თმოგველს, იონანე შავთელის „ქებას დავით აღმაშენებლისა და თამარისა“ 121—122, 126—129

თეიმურაზ ბატონიშვილის ლიტერატურული მემკვიდრეობა 133—139

თეიმურაზი საისტორიო და რუსთველოლოგიურ შრომათა ავტორია 133—135 თეიმურაზის ლირიკა 135—139. „სამოცეული“ 137—139. თეიმურაზი თარგმნის პეტრე იონის ლექსს „ანგელოზს“ 139. თეიმურაზის თარგმანები 13).

ფარნაოზ ბატონიშვილი (1777—1852) . . . . . 139—143

ილია (1795—1855) და ოქროპირ (1792—1757) ბატონიშვილები 141. ფარნაოზმა თარგმნა კარამზინის „რაისა“ რუსოს ერთ-ერთი ტრაქტატი 140. ეკუთვნის ორიგინალური თხზულება „მოგზაურობა ზიდისთავში“ 140. ლექსები: „მუხამბაზი—იგონეთ ყოველთა დრონი წინარე“, „აღმთავე კალამი“, „უძვენ სიცოცხლე“ ეპა ვარდი	140—141
მუხამბაზი	141—143

იოანე ბატონიშვილი (1768—1830)	143 145
ცნობები იოანეს პოეტური ნაწერების შესახებ	143
ქეთევან წეჩეთლიადაძე	113—144
მოვედ დარიავ	144—145
გრიგოლ იოანეს ძე ბატონიშვილი (1789—1830)	145—149
ცნობები მისი ლექსების შესახებ	145
მუხამბაზი	145—146
ანა ასტრახანელს	146—148
იონა ხელაშვილისადმი	148—149
ძველი ქართველი პოეტი ქალები	149—155
(სოფიო და ვარვარა)	

პოეტ ქალთა შემოქმედება გამოკვლეული აქვთ აკად. კ. კეკელიძეს და ლევან ასათიანს 149—150. პოეტი ქალები ბორენა (XI ს.), გვ. 149. მარიამ-შაქრინე (XVIII ს.) 149—150. თეიმურაზ ბატონიშვილი მარიამ-შაქრინეს შესახებ 150. თამარ და ეკატერინე ბაგრატიონები (XVIII ს.) 149. ერეკლეს ასულები მარიამ (XVIII ს.), ქეთევან და თეკლა 150.

პოეტი ქალები სოფიო და მუხრანბატონის დედა ვარვარა 150—155. სოფიოს ლექსი „ნაწი ქართველთ განმანათლებელზე“ 151—155. ვარვარას ლექსი „სევდის სადგურს“ 151—155.

სოლომონ ლეონიძე (1754—1811): . . . . . 155—162

სოლომონ ლეონიძე „ლიონიძედ“, „ლევიანიძედ“ ან „ლონოვად“ იხსენიება 156. თანამედროვეებს ს. ლეონიძის შესახებ ერთი თვალსაზრისი არა აქვთ 157—160. ს. ლეონიძე—მდივანი პოეტი 160—161. ს. ლეონიძისა და ნიკო დადიანის პოეტური გააპქრება 161—162, 167. „გაფი“ გიორგი მეცამეტის შესახებ. ს. ლეონიძის „მოთქმით ტირილი საქართველოს მეფის ღერკულეს ღირსისა“ ანუ „სიტყვა ირაკლი მეორის ცხედრის წინ“ 162—164. ს. ლეონიძის პანეგირიკი რუსეთის მეფეებზე 162.

ნიკო გიორგის ძე დადიანი (1765—1834) . . . . . 164—167

დადიანი მწერლები 164—165. ნ. დადიანი 165—166. მისი ნაწერები და ლექსები 166—167. „პასუხი სოლომონ ლეონიძეს“ 161, 167. ნ. დადიანისა და ს. ლეონიძის ლექსების შემცველი ხელნაწერები 166—167.

ბეგლარ ორბელიანი (XVIII—XIX ს.) . . . . . 167—171

ბეგლარ ორბელიანი პეტრე ზაქარაის ძე ორბელიანია 168—169.
მისი ლექსები „ფოთის აღება“ და „სოფლის სიამე“ . . . . . 167—169
ფოთის აღება . . . . . 169—171

დიმიტრი თუმანიშვილი (გარდ. 1821 წ.) . . . . . 171—186

ზოგადი ცნობები თუმანიშვილებზე: მამუკა თუმანიშვილი, იოსებ თუმანიშვილი, გივი თუმანიშვილი, დიმიტრი, გიორგი, დავით ავთანდილ თუმანიშვილები 171. პუშკინი იცნობდა დიმიტრი თუმანიშვილის ლექსს „ახალ აღნაგო სულოდა“ 172. „ახალ აღნაგო სულოდას“ გავრცელება 173—174. დ. თუმანიშვილის ლირიკა 172—173. მიძღვნა ბესიკოსადმი 178.

დიმიტრი თუმანიშვილის ლექსების შემცველი ხელნაწერები 178.
ლექსები:

ახალ აღნაგო სულოდა . . . . . 178—179
დიმიტრი მდივნის მიწერილი ბესიკთან . . . . . 179—180
ბაიათი 180
აღექსანდრე ჭაგუკავაძის ასულს ნინას 180
მუხამბაზი . . . . . 180—181
ბაიათი ვარდხედ . . . . . 181—182
ბრწყინვალე პირბადარი 182
გაკიცხვა ვისმესი . . . . . 182—183
ტრფიალთ დამწველი . . . . . 183—184
ბედნიერებით აღვსილი . . . . . 184—185
მნათობთ ზესა . . . . . 185—186

გიორგი თუმანიშვილი (გარდ. 1837 წ.) . . . . . 186—193

„მუშაკი“ (გიორგი) თუმანიშვილის ბიოგრაფია 186—187. მისი ტრფობის საგანია „ანა“ 188. გ. თუმანიშვილის ლექსები 188—193:

ახალ აღნაგოს ხმახედ სათქმელი გაუი . . . . . 189—190
ბულბულს მხედა გულსა ლხენანი . . . . . 190—191
დუბეთი 191
ჰოი, ვითარად . . . . . 191—192
კიდურწერილობა . . . . . 192—193

ავთანდილ (1795—?) და დავით თუმანიშვილები . . . . . 193—196

ავთანდილ თუმანიშვილი „ქალაქ გორის ისტორიის ავტორია“ 193. მისი ლექსები 193—194. „სატირა ოსე გაბაშვილზე“ 194. დავით თუმანიშვილი—პოეტი და კალიგრაფი 194. დავით თუმანიშვილის ლექსები 194—196

ტრფიალთ ქველთ . . . . . 195—196

შამჩი მელქო (XVIII—XIX ს.) . . . . . 196—204

აშუღღურ-ყარაჩოღღური წრის პოეტები 196—197. შამჩი („მელქო გულქანოვი“) და ღვთისწყაღღობა ბებუღღაშვიღღი 196—199. მათი ლექსები:

შამჩი მელქო:

მუხამბაზი . . . . . 199—200
 მუხამბაზო, უცხო ტუბიღღი ხუა ხარო 200
 მაჯამა ვახტანგ ბატონიშვიღღისადმი 200

ღვთისწყაღღობა ბებუღღაშვიღღი (XVIII—XIX ს.) . . . . . 198—204

მუხამბაზი 201
 მუხამბაზი სპასუეტისა სპა 202
 მუხამბაზი 203

ხტეფან ფერშანკიშვიღღი (გარღღ.—1839 წ.) . . . . . 204—211

პოეტი იოსებ გრიშანვიღღი სტეფან ფერშანკიშვიღღის შესახებ 204. „გო-რის წრის პოეტები“ 204. სტ. ფერშანკიშვიღღის ლექსი თბიღღისის 1795 წლის აოხრების შესახებ 205—206. 208. სტ. ფერშანკიშვიღღის ლექსები . . . . . 206—261

თბიღღისის აოხრებაზე თქმული 1795 წელს 208
 ჩრდიღღოღღთის მტრეღღო . . . . . 208—209
 მიკვირს ასე 209
 ვესტათი ჯაეაიშვიღღის ცოლს ეღღისახებღღზე 210
 ლამაზო, უფასო ლაღღო . . . . . 210—211

ქეშიშ დარღღიმანღღი და დოსიღღეთოზ არკიერი (XVIII—XIX ს.) 211—218

სატირა დოსიღღეთოზ არკიერზე 212. დოსიღღეთოზ არკიერი და ქეშიშ დარღღიმანღღი 211—215. ქეშიშ დარღღიმანღღის ლექსები . . . . . 212—213

ეუგაღღობ 215
 გაშღღიღღა ვარღღი . . . . . 215—216
 შეუემკო საზე 216
 საზე ძთეარეღღო 217
 ი:ღღონობს 218

ზააღღ და ბარამ ბარათაშვიღღები (XVIII—XIX ს.) . . . . . 218—228

„ბესიციის სკოღღის პოეტები“ 220 — 222. „ინღღიმინღღის“ ხმა 222. ზააღღ და ბარამ ბარათაშვიღღის ლექსების შემკეღღელი ხეღღნაწერები 222—223. ლექსები:

ზააღღ ბარათაშვიღღი

ბუღღბუღღი მწუხარეღღობს . . . . . 223—224
 ვით გასძღღებს გული . . . . . 224—225

ბარამ ბარათაშვილი

აფროდიტო აღმობრწყინდი	225—226
ნუ მწვევ მიჯნურო	226—227
ქა, მთიები	227—228
ელისბარ გიორგის ძე ერისთავი (1738—1813)	228—232
ერისთავების გენეალოგია 228. ელისბარ ერისთავის ლექსები	229—232
ვაი ეს დრონი	231
ვემონე მასა	232
თამაზ და ოთარ ქობულაშვილები (XVIII—XIX ს.)	233—238
თამაზ ქობულაშვილისა (გარდ. 1828 წ.) და ოთარ ქობულაშვილის (გარ. 1830 წ.) ლექსები:	
თამაზ ქობულაშვილი	
ნუ ჰსტირ საყვარელო	234—235
ოთარ ქობულაშვილი	
მსურს დიანაე	235—236
ჰბრწყინაე მნათი	236—237
ნანა ნინოს ქალხედ	237—238
იოსებ მელიქიშვილი (გარდ. 1830 წ.)	238—240
ლიტერატურული ცნობა იოსებ მელიქიშვილის ლექსების შესახებ	239—240
ბუნდოვანს გულს	240—241
როს ვიხილე	241
სიხარულის წაღკოტი	242
გაბრიელ რატიშვილი (1770—1825)	242—254
ბიოგრაფია მისი 242—248. „მცირედი რაიმე მოთბობა როსიისა“ და მასში ჩართული ლირიკული ლექსები	247—254
გოდერძი ფირალიშვილი (1768—1823)	255—256
ბიობიბლიოგრაფიული ცნობები მის შესახებ	255
თუშთა, ფშავთა და ხეესერთაგან გლოვა ირაკლი მეორისა	255—256
ფანე მურატაშვილი (XVIII—XIX ს.)	256—262
ი. მურატაშვილის საყოფაცხოვრებო ლირიკა 257—261	
ცნობა მისი ლექსების შესახებ	261
გიორგი ავალიშვილს	261
ანბანთქება	261
პოეტის აღსარება	261
ეპიტაფია	262

გიორგი ბაგრატიონი (1772—1807)	263
ცნობა მისი ახლად აღმოჩენილი ლექსების შესახებ	263
ელეგია	263
დომიტრი ბაგრატიონი (1746—1826)	264—275
ბიბლიოკრაფიული ცნობები მისი ლექსების შესახებ	264—265
სულის ყვავილო	265—266
ნესტან ესე ჰაჯობს	266
ელისაბედიანი	266—274
ნანა	268
რუსული ხმა	268—270
შაირი	270—273
უცხო ხმა	273—274
იერიკელი ვარდი	274—275
პეტრე ბაგრატიონხედ თქმული	275
ანონიმი (XIX ს.)	276
პეტრე ბაგრატიონის (ნაპოლეონის დამარცხების გამო)	276
პეტრე ლარაძე (გარდ. 1837 წ.)	276—282
ცნობა პეტრე ლარაძის ლექსებისა და ალ. ჭავჭავაძის ლექსითი გააქვეყნების შესახებ მასთან	277—278
ლექსი მოსკოვზე	278—279
დავით ბატონიშვილს	279—280
მხე ვნაზე მკმუნვარედ	280
ძეობის ხმაზედ	281—282
რუსულიდან ნათარგმნი ლირიკის ისტორიიდან	283—301
ქართული ლირიკული ენარებისა და ხმების მოკლე მიმოხილვა რუსულიდან ნათარგმნი „პოეტიკის სახელმძღვანელოს“ ზოგადი დახასიათება 285—286. „გალობის“ ნიმუშად აქ მოყვანილია პოეტ დმიტრი ევის ლექსი 285—286. „საფუძველნი სიტყვიერებისანი“ განიხილავს შემდეგ ენარებს, ტროპებსა და რუსული პოეზიის წარმომადგენლებს 286... „ღიმვი“ 286—287. ღერუაგინი „ძღვევასა ზედა როსსიულისა ფლოტისა თურქთა ფლოტსა ზედა“ 287—289. „ოლა“: ღერუაგინის ლექსი: „ღმერთი“ 288—289 „ღთთორაზბი“: ღერუაგინი: „მარად საზებელ ხარ“ 289—290. რუბანი (გარდ. 1795 წ.) „ეპიგრამა“. პეტრე დიდის ძეგლზე 290—291. „რონდო“ 291—292. „რომანსი“ 292. თომას გრეის ელეგია „მსოფლოური სასაფლაო“ 292—293. „სტოპი“ 293—294. „მჭდრგალი“: 294. „ექსპრომი“ 294. „ეპიტაფია“ 294—295. ტროპები:	283—284

„ალღელორია“ 296; „სინეკდოხა“ 296; „მეტონიშია“ 296; „იპერბოლა“	297
„ირონია“ 297—298; „სარკაზმი“ 298; „ტარიენტაზმოს“ 298—299;	
„ასტეზმო“ 299; პერიოდი 299; შ. ლომონოსოვის ლექსი 299; ვირგ-	
ლიუსის ლექსი	300—301
ლექსიკონი	302—308
შემოკლებული სათაურების განმარტება	309—310

გადაეცა წარმოებას 1954 წ. 2/III. ხელ-
მოწერილია დასაბეჭდად 1954 წ. 22/V.
ქალაქის ზომა 80x84. წიგნის ანაწყო-
ბის ზომა 6x9,5. ტირაჟი 2000. გამომც.
შეკვ. № 13. სტამბის შ. № 619. უფ 04254.

* *

საგამ.-სააღრ. ფორმათა რაოდენობა 15,59.
სასტამბო ფორმათა რაოდენობა 20.

* *

სტამბა „ზარია ვოსტოკა“
რუსთაველის ქროსპ., № 42.
